

T. C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**BEYÂNÜ'L-HAK'TA DİNÎ MUHTEVALI MANZUMELER
ÜZERİNE BİR İNCELEME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ŞEYMA AKYÜZ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

ANKARA 2023

T. C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**BEYÂNÜ'L-HAK'TA DİNÎ MUHTEVALI MANZUMELER
ÜZERİNE BİR İNCELEME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şeyma AKYÜZ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Tuğba ÖZEN

ANKARA 2023

ONAY SAYFASI

Şeyma Akyüz tarafından hazırlanan “Beyânü’l-Hak’ta Dinî Muhtevalı Manzumeler Üzerine Bir İnceleme” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi	Kabul / Red	Kurumu	İmza
Doç. Dr. Kenan ÖZÇELİK		Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Doç. Dr. Erdem Can ÖZTÜRK		Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	
Dr. Öğr. Üyesi Tuğba ÖZEN		Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	

Tez Savunma Tarihi: 28.12.2023

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Doç. Dr. Muhammet Enes KALA
Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü Vekili

ÖZET

Beyânü'l-Hak'ta Dinî Muhtevahı Manzumeler Üzerine Bir İnceleme

Beyânü'l-Hak, II. Meşrutiyet'in ilanıyla yayın hayatına başlayan süreli yayınlar arasında yer almaktadır. 1908-1912 yıllarında yayınlanan *Beyânü'l-Hak*, 182 sayıdan oluşmaktadır. *Beyânü'l-Hak*, dönemin dinî, siyasî, edebî ve içtimaî yapısını ortaya koyması açısından önemli bir kaynaktır. Bu çalışmada, dergideki bütün manzumeler tarandıktan sonra tespit edilen dinî manzumelerin muhtevahına yönelik değerlendirme yapılmıştır. Böylelikle bir bütün olarak ele alınan *Beyânü'l-Hak'taki*, dinî manzumelerde temas edilen konuların tespiti ve izahı hedeflenmiştir. Bu doğrultuda çalışmada, üç bölüme yer verilmiştir. İlk bölümde dergiyle ilgili genel bilgilere, yazar kadrosuna ve edebî muhtevaya değinilmiştir. İkinci ve üçüncü bölümde, dinî manzumelere dair tasnif çalışması ve muhteva değerlendirmesi yapılmıştır. Ek bölümünde, dergideki manzumelerin tümüne dair yapılan tablolara yer verilmiştir.

Bu çalışmada, derginin dinî manzumelerindeki ortak unsurun, ilmî birikim ve edebî duyguların birleşmesiyle işlenen İslam sevgisi olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte dinî manzumelerde, Klasik Türk edebiyatının ve tasavvufun yoğun etkileri olduğu görülmüştür. Sonuç olarak, derginin izlediği politikada değişmeyen iki temel husus, İslam'a ve ilme verilen kıymettir.

Anahtar Kelimeler: *Beyânü'l-Hak*, Dinî Manzume, II. Meşrutiyet, Süreli Yayın, Türk İslam Edebiyatı.

ABSTRACT

A Study on Manzums with Religious Content in *Beyânü'l-Hak*

Beyânü'l-Hak is among the periodicals that started to be published with the declaration of the Constitutional Monarchy II. *Beyânü'l-Hak*, published between 1908-1912, consists of 182 issues. *Beyânü'l-Hak* is an important source in terms of revealing the religious, political, literary and social structure of the period. In this study, after scanning all the verses in the journal, an evaluation was made on the content of the religious verses identified. In this way, it is aimed to identify and explain the subjects touched upon in the religious verses in *Beyânü'l-Hak*, which is considered as a whole. Accordingly, the study is divided into three sections. In the first part, general information about the journal, its staff of writers and literary content are mentioned. In the second and third sections, the classification and content evaluation of the religious verses are analyzed. In the appendix, tables of all the verses in the journal are included.

In this study, it has been determined that the common element in the religious verses of the journal is the love of Islam, which is processed with the combination of scientific knowledge and literary feelings. In addition to this, the religious verses are heavily influenced by Classical Turkish literature and Sufism. As a result, it can be stated that the two main issues that do not change in the policy followed by the journal are the value given to Islam and science.

Keywords: *Beyânü'l-Hak*, Religious Manzume, Constitutional Monarchy II, Periodicals, Turkish Islamic Literature.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
ÖN SÖZ.....	v
GİRİŞ.....	1
1. BEYÂNÜ'L-HAK İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER.....	3
1. 1. Beyânü'l-Hak'ın Yazar Kadrosu.....	5
1. 1. 1. Mustafa Sabri Efendi (1869- 1954).....	5
1. 1. 2. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (1878-1942).....	6
1. 1. 3. Ömer Nasûhi Bilmen (1883-1971).....	7
1. 1. 4. Tahirü'l-Mevlevî (1877-1951)	8
1. 1. 5. Suûdü'l-Mevlevî (1882-1948).....	8
1. 1. 6. Abdullah Âtîf (1869-1954).....	9
1.1. 7. Mehmed Ârif (1871-1942)	10
1. 1. 8. Halil Edîb (1863-1912)	10
1. 1. 9. Abdullah Edîb (1856-1927)	11
1. 2. Beyânü'l-Hak'ta Edebî Muhteva	11
2. BEYANÜL-HAKTAKİ DİNÎ MANZUMELERİN NAZİM TÜRLERİ VE NAZİM ŞEKİLLERİ.....	15
2. 1. Dinî Muhtevalı Nazım Türleri.....	15
2. 1. 1. Tevhid.....	15
2. 1. 2. Mûnâcat	19
2. 1. 3. Na't.....	23
2. 1. 4. Mevlid	31
2. 2. Nazım Şekillerine Göre	37
2. 2. 1. Kaside.....	37
2. 2. 2. Gazel.....	44
2. 2. 3. Kıt'a.....	57
2. 2. 4. Rubai	65
2. 2. 5. Tahmis	71
2. 2. 6. Müseddes.....	77
2. 2. 7. Tesdis	80

2. 3. Nazireler	82
3. BEYÂNÜ'L-HAK'TAKİ DİNÎ MANZUMELERİN KONULARI.....	89
3. 1. Din Büyüklerinin Hayatı	89
3. 1. 1. Peygamberler.....	89
3. 1. 2. Ehl-i Beyt	93
3. 1. 3. Diğer Sahabîler.....	95
3. 1. 4. Mezhep İmamları	98
3. 1. 5. Diğer Alimler	105
3. 2. İslam Tarihi	107
3. 2. 1. İslam'ın Doğuşu	107
3. 2. 2. Kur'an'ın Nüzulü	112
3. 2. 3. Mirac	114
3. 3. Müslüman Kimliğinin Özellikleri	116
3. 3. 1. Akaid	117
3. 3. 2. İbadetler.....	120
3. 3. 3. Tasavvuf	129
SONUÇ.....	135
KAYNAKÇA	137
EK-1. BEYÂNÜ'L-HAK'TAKİ MANZUMELERİN FİHRİSTİ.....	160

ÖN SÖZ

Edebiyat tarihi çalışmalarının kaynakları arasında süreli yayınların önemli bir yeri vardır. Süreli yayınlar, içinde bulundukları dönemin siyasî, içtimaî, dinî vb. yapısına dair birincil dereceden bilgiler sunmaktadırlar. Yayınlandıkları dönemlerde bilgilerin ve düşüncelerin paylaşılmasında bir araç olarak kullanılan süreli yayınlar, toplumda meydana gelen değişimleri en canlı şekilde sergiler. Özellikle uzun soluklu yayın hayatına sahip olanlar, tarihsel gelişmelere dair daha sağlıklı bilgiler verebilir. Bu doğrultuda, 1908-1912 yıllarında yayınlanan *Beyânü'l-Hak*, II. Meşrutiyet döneminin özelliklerini yansıtmaya açısından önemli bir kaynaktır.

Dinî, siyasî, içtimaî, edebî muhtevaya sahip *Beyânü'l-Hak*, döneme dair birçok alanda bilgi vermektedir. Cemiyet-i İlmîyye-i İslamiyye'nin yayın organı olan *Beyânü'l-Hak*'ta, siyasî ve içtimaî muhteva yoğun bir şekilde okuyucuya sunulmuştur. Dergide bütün konular dinî zeminde ele alınmıştır.

Beyânü'l-Hak, 182 sayıdan oluşan geniş bir hacme sahiptir. Bu çalışmada, derginin bütün sayıları dikkate alınarak dinî manzumelerin muhtevalarına dair değerlendirme yapılmıştır. Böylelikle manzumeler doğrultusunda, derginin dinî muhtevayı işleyiş şekli bir bütün olarak ele alınmıştır. Bu çalışma, üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde dergiye dair genel bilgilere yer verilmiştir. İkinci ve üçüncü bölümde dinî manzumelerin muhteva değerlendirmesi yapılmıştır. İkinci bölümde ele alınan şiirler nazım türleri ve şekillerine göre tasnif edilirken üçüncü bölümde işledikleri konulara göre sınıflandırılmıştır. Çalışmanın ek bölümünde ise dergideki manzumelerin tamamına yönelik hazırlanan fihrist çalışmasına yer verilmiştir.

Yüksek lisans sürecimin ilk gününden itibaren akademik desteğiyle hep yanımda olan, en umutsuz olduğum anlarda bile bilgisi ve hoşgörüsüyle yoluma ışık tutan, çok kıymetli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Tuğba Özen'e şükranlarımı sunuyorum. Eğitimim sırasında bilgisinden feyz aldığım, desteğini hiçbir zaman esirgemeyen saygıdeğer hocam Doç. Dr. Kenan Özçelik'e ve tez sürecimdeki kıymetli öneri ve katkılarından dolayı saygıdeğer Doç. Dr. Erdem Can Öztürk hocama teşekkürlerimi sunuyorum. Eğitim hayatımın her aşamasında kıymetli destekleriyle hep yanımda olan sevgili aileme teşekkür ediyorum.

GİRİŞ

Tarihe ve özellikle edebiyat tarihine yönelik çalışmalarda süreli yayınların önemli bir konumda olduğunu söylemek mümkündür. Toplumdaki değişimlere dair bilgilerin elde edilmesinde dönemlerin birincil kaynakları arasında yer alan süreli yayınlar edebiyat, siyaset, sosyoloji gibi birçok alan için oldukça zengin malzemeler sunmaktadır. Bununla birlikte süreli yayınlar, güncel konulara fazlasıyla yer vermeleri sebebiyle toplumu doğrudan etkileme özelliğine sahiptirler.¹ Bu noktada kültür, medeniyet anlayışındaki ve toplumsal değişimleri en canlı şekilde süreli yayınlar verir, denilebilir.²

Osmanlı'da süreli yayınlar, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yayınlanmaya başlamıştır. Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile ortaya çıkan yenilikleri topluma yayma amacıyla kullanılan süreli yayınlar farklı fikir hareketlerinin ifade edilmesinde de en temel araç olarak kullanılmıştır.³ Bu dönemden itibaren süreli yayınların siyasî gelişmelerle ilişkili olduğu da görülmektedir. Siyasette yaşanan değişimlerin hemen sonrasında bir özgürlük dönemine giren süreli yayınlar, değişen sisteme karşı muhalif düşüncelerin ortaya çıkmasıyla baskı altına alınmıştır. Buna rağmen son yüzyılın edebiyat tarihine dair kaynaklar arasında birinci sırada süreli yayınlar yer almaktadır.⁴

24 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden 13 Nisan 1909'da meydana gelen 31 Mart Vakası arasındaki süreç basın için özgürlükler dönemi olarak değerlendirilmiştir.⁵ 1908 yılının ilk aylarında 120 adet süreli yayın varken II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki yedi aylık süreçte bu sayının 750'ye kadar çıkmış olması⁶, özgürlük dönemi isimlendirmesine somut bir örnek teşkil eder. Ancak 31 Mart Vakası'ndan sonra basına tekrar sansür uygulanmaya başlanmıştır.

¹ Ömer Sabuncu, "Sırât-ı Müstakîm Dergisinde Siyer Yazıları", *Akademik Siyer Dergisi* 5 (2022), 46.

² Kazım Yetiş, "Edebiyat Tarihi Araştırmalarında Süreli Yayınların Yeri", *Aydın Türklük Bilgisi Dergisi* 7 (2018), 138.

³ Hatem Türk, "Süreli Yayınların Yeniden Gündeme Gelmesi ve Aksu Dergisi", *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi* 2/3 (2010), 44.

⁴ Kazım Yetiş, "Edebiyat Tarihi Araştırmalarında Süreli Yayınların Yeri", 138.

⁵ Ayşe Güher Gülaçar, "II. Meşrutiyet Dönemi İktidar Oluşumu Sürecinde Basının Rolü", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 3/Prof. Dr. Azmi Özcan Öğrencileri Özel Sayısı (16 Ekim 2018), 113.

⁶ Barış Doster, "Jön Türklerin Birikimi ve Cumhuriyet", *Orhan Koloğlu Armağanı* (İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı (İSAR) Yayını, 2009), 178.

II. Meşrutiyet'in ilanıyla beraber oluşan basın özgürlüğüne dair düşünceler *Sırât-ı Müstakîm* (*Sebîlü'r- Reşâd*), *Beyânü'l-Hak*, *İslâm Mecmuası*, *Volkan* gibi süreli yayınlarda sistemli bir şekilde tartışılmaya başlanmıştır.⁷ Bu süreli yayınlardan biri olan *Beyânü'l-Hak*'ta da dönemin özellikle siyasî yapısına dair değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bununla birlikte dergideki metinlerin neredeyse hepsi dinî bir bakış açısına sahiptir.

Beyânü'l-Hak, dönemin din ve edebiyat ilişkisini ortaya koyan önemli bir örnek olmasından dolayı bu çalışmada, dergideki dinî manzumelerin muhtevalarına dair inceleme yapılmıştır. Bu çalışmada öncelikle derginin bütün sayılarındaki şiirler taranmış ve tablo haline getirilmiştir. Sonrasında ise bu şiirler arasından dinî muhtevalı olanlar seçilmiştir. Seçilen dinî manzumelerin muhtevaları mukayeseli bir şekilde incelenip tasnif edilmiştir. Bu çalışma, derginin bütün sayılarını kapsamasından dolayı *Beyânü'l-Hak*'taki dinî manzumelere daha geniş bir perspektifte bakabilme imkânı sunmuştur. *Beyânü'l-Hak* ile ilgili yapılan diğer çalışmalar incelendiğinde, belli konulara, kişilere ya da belirli sayılar arasında çıkmış metinlere yönelik değerlendirmeler yapıldığı görülmektedir.⁸ Bu çalışmada ise dinî manzumeler doğrultusunda *Beyânü'l-Hak*'a dair bütüncül bir değerlendirme hedeflenmiştir.

Bu çalışmaya *Beyânü'l-Hak*'taki şiirlerin tamamı taranarak başlanmıştır. Bu tarama işlemine yönelik tablolara çalışmanın ek kısmında yer verilmiştir. Böylelikle dergideki manzumelerin tamamının fihristi sunulmuştur. Bu doğrultuda manzumelerin neredeyse hepsinde doğrudan ya da dolaylı olarak dinî motiflerin varlığından söz edilebilir. Ancak bazı şiirlerde siyasî muhteva daha yoğunken bazı şiirlerde içtimaî muhteva ağır basmaktadır. Bu yüzden çalışmada, dinî muhtevayı müstakil olarak bünyesinde barındıran şiirler ele alınmıştır. Çalışmada değerlendirilen şiirlerin toplam sayısı 144'tür. Bu çalışmada tespit edilen dinî muhtevalı manzumelerin, başlıklara göre dağılımı şu şekildedir: Dinî muhtevalı nazım türlerine ait 22, nazım şekillerine göre tasnif edilen 81, nazire olarak kaleme alınan 12, din büyüklerinin hayatına dair dokuz, İslam tarihine yönelik dört, Müslüman kimliğin özellikleriyle ilgili 16 adet şiir tespit edilmiştir.

⁷ Azmi Özcan, "İslâmcılık", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/62.

⁸ Bkz. *Beyânü'l-Hak* ve Mustafa Sabri, Mehmet Aksoy, Yüksek Lisans Tezi, 1989. *Beyânü'l-Hak* (1-3. ciltler): İnceleme-Edebiyat ve Eğitimle İlgili Metinlerin İrdelenmesi, Taha Yasir Cevher, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

1. BEYÂNÜ'L-HAK İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

Beyânü'l-Hak, II. Meşrutiyet'in ilanıyla yayın hayatına başlayan süreli yayınlar arasında yer almaktadır. İlk sayısı 22 Eylül 1908 tarihinde çıkan *Beyânü'l-Hak*, 22 Ekim 1912 tarihine kadar yayın hayatına devam etmiştir. Söz konusu yıllar arasında yedi ciltte toplanan 182 sayı yayınlanmıştır. Birinci cilt 1-26. sayıları, ikinci cilt 27-59. sayıları, üçüncü cilt 60-78. sayıları, dördüncü cilt 79-104. sayıları, beşinci cilt 105-130. sayıları, altıncı cilt 131-156. sayıları, yedinci cilt 157-182. sayıları ihtiva etmektedir.

Dergi pazartesi günleri yayınlanmış ve genel olarak haftalık çıkarılmıştır. Ancak bazı sayılar arasına daha uzun süreler girdiği görülmüştür. Bunlardan en uzun süre dört ay olmakla beraber iki sayı arasına zaman zaman iki haftalık süreler girmiştir.⁹

Yayın hayatı boyunca *Beyânü'l-Hak*'ın baş yazarlığını Mustafa Sabri Efendi yapmıştır. Derginin imtiyaz sahipliğinde ise 44. sayıya kadar Ahmet Râmiz Efendi ismi varken 182. sayıya kadar Mustafa Asım ismi mevcuttur.

Beyânü'l-Hak'ın taşıdığı gaye ve hedefler “*Beyânü'l-Hak*'ın Mesleği” adlı yazıda net bir şekilde ifade edilmiştir. Bu yazıdan hareketle derginin Kur'an'da yer alan “emir bi'l-ma'rûf ve nehiy ani'l-münker”¹⁰ esasını temel alarak söze başlaması, dergide dinî muhtevaya önem verildiğini gösterir niteliktedir. Hicrî dördüncü asırdan bu yana eserlerin mukaddimelerinde yer alan besmele, hamdele ve salvele geleneğinin¹¹ mevcudiyeti derginin ilk sayısında görülmektedir.

Dergide dinî muhteva ile siyasî muhteva paralel bir şekilde yürütülmüştür. Dergideki buna dair yaklaşım, “...Bu emri bi'l maruf nehyi ani'l münker vazifesinin büyük bir hususu, hele hisse-i ibtidâiyesi ulemânın uhdesine müterettibdir. Temmuz on birde makbere-i mazîyyete defnettığımız devr-i istibdâd, münker devri idi...”¹² ifadeleriyle ilk sayının ilk cümlelerinde ortaya konmuştur.

⁹ 29-30. sayılar arasına 2 aylık, 43-44. sayılar arasına 4 aylık, 107-108. sayılar arasına 1 aylık, 144-145. sayılar arasına 3 haftalık, 79-80. sayılar, 128-129. sayılar, 137-138. sayılar, 141-142. sayılar arasına 2 haftalık süreler girmiştir. Bir haftalık dergide yaklaşık 26 sayfa vardır.

¹⁰ Mustafa Sabri, “*Beyânü'l-Hak*'ın Mesleği”, *Beyânü'l-Hak* 1 (05 Ekim 1908), 2.

¹¹ Tuğrul Tezcan, “Bir Klişenin Şerhi: Hamdele, Salvele ve Ba'dü İfadesinin Davud el-Hanefî el-Karsî el-Birgivi'de Çağrıştırdıkları”, *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 3/1 (2019), 58.

¹² Mustafa Sabri, “*Beyânü'l-Hak*'ın Mesleği”, 2.

Dergide II. Abdülhamit dönemine dair eleştiride bulunan birçok yazı yazılmıştır ve Meşrutiyet'ten beklenen umuda sık sık temas edilmiştir. Bu doğrultuda şariat temelinde bir kalkınmanın hedeflendiği vurgulanmıştır. Dergideki yazılarda, mevcut kurumların kaldırılmasından ziyade revize edilmesine yönelik fikir beyanında bulunulmuştur. Bu noktada medreselerle ilgili yazılar önemlidir. Mehmet Fatî'nin “Tedrisât ve Medâris” ismiyle kaleme aldığı yazı dizisi bu hususa dair en çarpıcı örnektir, denilebilir. Derginin 7, 8 ve 16. sayılarında yer alan yazılarda öncelikle medreselerin tarihine sonra medreselerde verilen eğitimlerin iyiliğine ve verilen eğitimlerin imtihanlarla ilişkisine temas edilmiştir.

Çoğunlukla makale türünde yazılara yer verilen dergide edebiyat bölümü adı altında şiirler mevcuttur. Genellikle klasik geleneğe uygun bir şekilde yazılan şiirlerde dinî muhteva ağırlıktaiken toplumsal konuların da söz konusu olduğu görülmektedir. İki sayıda yayınlanan “Aheng-i Millî” adlı şiirin, birinci sayıdaki kısmında hürriyet ve millet ilişkisine, dördüncü sayıdaki kısmında ise İslamî terimlerin önemine değinilmiştir. Aynı zamanda bu örneğin, derginin izlediği politikaya dair izler barındırdığını söylemek mümkündür. Dergide, İslamî temellere dayanarak siyasete ve topluma yönelik değerlendirmelerin mevcudiyeti neredeyse tüm yazılarda görülmektedir.

Beyânü'l Hak'ta metinlerin yazı dizisi halinde yayınlandığı birçok örnek vardır. Dinî muhtevalı “Urvetü'l Vüskâ” adlı makaleler, siyasî muhtevalı “Zübde-i Siyasiyât” adlı yazılar, içtimaî muhtevalı “Terakkî” adlı metinler bu örnekler arasındadır. Bununla birlikte “Din-i İslam'da Hedef-i Münakaşa Olan Mesâil” ana başlığı altında farklı konulara sahip metinler birçok sayıda yer almıştır. Aynı şekilde Tahirü'l-Mevlevî'nin “Tarih-i İslam Sahâifinden” ana başlığı adı altında birçok sayıda, tarihe dair farklı olaylara değindiği yazı dizisi de bu hususa örnek olarak verilebilir.

Dergide Osmanlı Devleti'ndeki siyasî gelişmelerle beraber dünyadaki siyasî gelişmelere dair yazılara yer verilmiştir. Müslümanlarla ilgili gelişmelere öncelikli olarak temas edilmekle beraber Batı'daki gelişmelere yönelik yazılar da vardır. “Fas Müslümanları”, “Çin Müslümanları”, “Hint Müslümanları” şeklinde ayrı ayrı başlıklarla ya da “Âlem-i İslamiyet” ana başlığı altında “Mısır”, “Fas”, “İran”, “Hindistan” şeklinde alt başlıklarla neredeyse her sayıda Müslümanların maruz kaldığı siyasî gelişmeler değerlendirilmiş ve eleştirilmiştir. Bununla beraber bazı sayılarda “İcmâl-i Haricî” ana başlığı altında “İngiltere”, “Almanya”, “Fransa”, “Rusya” başlıklarıyla dünya siyasetine dair bilgilendirme yapılmıştır.

Sonuç olarak denilebilir ki, *Beyânü'l Hak*, bireyi ve toplumu ilgilendiren bütün konuları bünyesinde barındırmaktadır. Dergideki bu yapının temeli, dinin hayatın tüm noktalarına temas etmesi esasına dayanmaktadır, denilebilir. Dergide genel olarak bireyin düzelmesiyle toplumun düzelebileceğine dair bir görüş mevcuttur. Bu noktada Meşrutiyet toplumdaki ve devletteki bozuklukların düzelmesi yolunda bir umut olarak değerlendirilmiştir. Ancak ilk sayılarda olmasa da ilerleyen sayılarda bu umuda karşı temkinli bir yaklaşımın geliştiğini söylemek de mümkündür. Derginin izlediği politikada değişmeyen iki temel husus İslam'a ve ilme verilen değerdir.

1. 1. *Beyânü'l-Hak*'ın Yazar Kadrosu

Geniş bir hacme sahip *Beyânü'l-Hak*'ın yazar kadrosu da aynı oranda fazladır. Derginin yazar kadrosunda, *Beyânü'l-Hak*'ın başyazarı olan Mustafa Sabri Efendi gibi ilmiye sınıfından birçok isim vardır. Derginin yazar kadrosunun oldukça geniş olmasından ötürü bu bölümde, dokuz yazarın hayatına temas edilmiştir.

1. 1. 1. Mustafa Sabri Efendi (1869- 1954)

Osmanlı Şeyhülislamlarının yüz yirmi yedincisi olan Mustafa Sabri Efendi, 1869 yılında Tokat'ta doğmuştur. Tahsil hayatına Tokat'ta başlayan Mustafa Sabri on yaşında hafızlığını bitirmiştir. Sonrasında eğitim hayatına Kayseri'de devam etmiştir. Burada Divrikli Mehmed Emin Efendi'den dersler alır ve sarf, nahiv, mantık, fıkıh, hadis ilimleri üzerine çalışır.¹³ İlim hayatına İstanbul'da devam eden Mustafa Sabri, burada Ahmed Asım Efendi'den ders almıştır. Bununla birlikte hocasının kızı Ulviye Hanım'la evlenerek İstanbul'da ikamet etmeye başlar.¹⁴ Henüz 22 yaşında olmasına rağmen ruûs imtihanını¹⁵

¹³ Abdülkadir Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamaları* (Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1972), 254.

¹⁴ Yusuf Şevki Yavuz, "Mustafa Sabri Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/350.

¹⁵ Devlet görevliliğine mahsus sınavdır.

kazanarak Fatih Cami'nde müderrisliğe atanır.¹⁶ Altı yıllık bu görevinden sonra Beşiktaş Âsâriye Cami imamlığı görevine başlamıştır.

Mustafa Sabri, 1897 yılında II. Abdülhamit huzurunda gerçekleştirilen huzur derslerine katılır. Bu derslere en genç üye vasfıyla katılan Mustafa Sabri'ye padişah tarafından Osmanî ve Mecidî nişanları verilmiştir. Bununla beraber 1899 yılında hafız-ı kütüb göreviyle Yıldız Sarayı Kütüphanesi'nde beş yıllık bir çalışma süresi mevcut olmuştur.¹⁷ Bu göreviyle beraber 1900 yılında II. Abdülhamit'in kitapçılığını yapmaya başlar ve bu durum 1904 yılına kadar devam eder.¹⁸

1904 yılında müderrislik görevine tekrar dönen Mustafa Sabri, bu görevini devam ettirmekle beraber 1908 yılında Tokat mebusu seçilir ve II. Meşrutiyet'in ilanıyla Meclis-i Mebusan'a girer. Aynı yıl içerisinde Mustafa Sabri, Cemiyet-i İlmiyye-i İslamiyye olarak bilinen siyâsî ve dinî yönü olan bir dernek kurmuştur.¹⁹ Cemiyetin yayın organı *Beyânü'l-Hak*, haftalık olarak 5 Ekim 1908 tarihinde çıkarılmaya başlanır. Bu noktada Mustafa Sabri'nin başmuharrir olarak dergide birçok yazısının bulunduğunu belirtmekte fayda vardır.

1. 1. 2. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (1878-1942)

Antalya'nın Elmalı ilçesinde hayata gelen Muhammed Hamdi, ilk ve orta öğrenimiyle birlikte hafızlığını da bu ilçede tamamlamıştır. Tahsilini devam ettirmek için dayısı Mustafa Efendi'nin refakatinde İstanbul'a gitmiştir. Küçük Ayasofya Medresesi'ne yerleşerek eğitimine burada devam etmiş ve Kayserili Mahmud Hamdi Efendi'den icazet almıştır.²⁰ 1908 yılında Beyazıt Dersiâmı olmuş, ardından da Mekteb-i Nüvâbı birincilikle bitirmiştir. Hürriyetin ilanından sonra İttihat ve Terakki Fırkası'nın siyasal tutumundan uzak kalmakla birlikte, meşrutiyet idaresinin yararlarını, dine uygunluğunu anlatmak için

¹⁶ A. Altınsu, İ. M. K. İnal, "Mustafa Sabri Efendi", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* (İstanbul: Dergah Yayınları, 1986), 6/458.

¹⁷ Yavuz, "Mustafa Sabri Efendi", 31/350.

¹⁸ Abdülkadir Altınsu, *Osmanlı Şeyhülislamı*, 254.

¹⁹ Abdülkadir Altınsu, *Osmanlı Şeyhülislamı*, 255.

²⁰ Yusuf Şevki Yavuz, "Elmalılı Muhammed Hamdi", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 2/57.

oluşan heyette bir süre çalışmıştır. Meşrutiyet'in ilk yıllarında *Beyanü'l-Hak* ve *Sebilü'r-Reşât* dergilerinde yazılar kaleme almıştır.²¹

Cumhuriyet'in kuruluşundan bu zamana kadar Kur'an-ı Kerim'in anlaşılması üzerine önemli etkisi olan ve Latin harfleriyle yayımlanan ilk tefsir özelliğine sahip "*Hak Dini Kur'an Dili*" en önemli eseri olarak kabul edilir.²² Bu ünlü tefsir eseri dışında ömrü boyunca yazmış olduğu kitap, makale, gazete yazıları, risale ve yapmış olduğu tercümelere bakıldığında gerek İslamî ilimlere yönelik yetkinliğini gerekse kendi devrinin siyasî, felsefî, iktisadî ve sosyolojik düşünce ve teorilerine yönelik ilgisini gözlemlemek mümkündür.²³

1. 1. 3. Ömer Nasûhi Bilmen (1883-1971)

Erzurum'da dünyaya gelen Ömer Nasûhi Bilmen, küçük yaşta babasını kaybetmesinin ardından amcasının himayesinde yetişmiştir. Amcasından ve Erzurum müftüsü Narmanlı Hüseyin Efendi'den ders okumuş, iki hocasının vefatı üzerine İstanbul'a gitmiştir. Burada Tokatlı Şâkir Efendi'nin derslerine devam etmiş ve hocasından icâzet almıştır. Ders Vekâleti tarafından yapılan imtihanı kazanarak dersiâmlık şehâdetnâmesi almış ve bu sırada devam ettiği Medresetü'l-Kudât'ı da bitirmiştir. Çok erken yaşlarda yazmaya, eserler vermeye başlamış, eğitim-öğretimin yanı sıra birçok idarî görevde de bulunmuştur. 1943 yılında İstanbul Müftülüğü görevine getirilen Ömer Nasûhi Bilmen, 1960 yılında ise Diyanet İşleri Başkanlığı'na tayin edilmiş ancak henüz bir yılını doldurmadan emekliye ayrılmıştır.²⁴ Tefsir, fıkıh, kelâm, itikâd, dinler tarihi, ahlâk, edebiyat gibi alanlarda yetkinliği bulunan Bilmen, "*Hukuk-i İslâmiyye ve Istilahat-ı Fıkhiyye Kamusu*"," *Kur'an-ı Kerim'in Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*", "*Büyük İslam İlmihali*"

²¹ Fatma Paksüt, "Merhum Dayım Hamdi Yazır" (Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu, Ankara: TDV Yayınları, 1993), 5-8.

²² Ahmet Sait Sıcak, Recep Bilgin, "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (1878-1942) ve Eserleri Hakkında Yapılmış Çalışmalar Bibliyografyası (1923-2018)", *Turkish Studies* 14/2 (2019), 333.

²³ Hamdi Çilingir, "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Gözüyle Osmanlı Son Dönemi Vakıf Meseleleri", *İnsan ve Toplum Dergisi* 5/9 (2015), 34.

²⁴ Rahmi Yaran, "Ömer Nasûhi Bilmen", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/162.

gibi ünlü eserlerinin yanı sıra yayımlanmış ve yayımlanmamış daha pek çok esere imza atmıştır.²⁵

1. 1. 4. Tahirü'l-Mevlevî (1877-1951)

İstanbul'da 1877 yılında doğan Tahirü'l-Mevlevî, edebî, dinî ve tasavvufî eserler vermiş bir şair, mutasavvıf ve bilim adamıdır. Gülhane Askerî Rüşdiyesi'nde ve Menşe-i Küttâb-ı Askeriye'de tahsil görürken aynı zamanda da Fatih Câmii'nde derse devam etmiş ve *Mesnevî*'den icazetname almıştır.²⁶ Filibeli Mehmed Rasim Efendi, Galata Mevlevîhanesi Şeyhî Es'ad Dede Efendi, Şeyh Mustafa Tunusî ve Mehmed Akif Ersoy gibi devrin önemli ilim insanlarından özel dersler almıştır. Bu öğrenim sürecinin sonunda Arapça, Farsça gibi dilleri çok iyi düzeyde öğrenmiştir. Ayrıca *Mesnevî*, *Fütûhât-ı Mekkiyye* ve *Muallaka-i Seb'a Şerhi* gibi önemli eserleri bu özel derslerde okumuştur.²⁷ 1920'den sonra Teâlî-i İslâm Cemiyeti'nin Şehzadebaşı'ndaki merkezini adres göstererek *Mahfil* isimli dergiyi çıkarmaya başlamıştır. 1925'te şapkaya ve inkılaplara karşı olma suçlamasıyla İstanbul'da tutuklanmış ve uzunca süren yargılamaların ardından berat etmiştir. Soyadı kanunu çıkınca Olgun soyadını alan Tahirü'l-Mevlevî, ömrünün son dönemini yazma divanlar kataloğu hazırlığında ve *İslam Yolu* dergisinde yazdığı yazılarla geçirmiştir.²⁸

1. 1. 5. Suûdü'l-Mevlevî (1882-1948)

1882 yılında İstanbul'da dünyaya gelen Suûdü'l-Mevlevî, Osmanlı'nın son dönemine, Cumhuriyet'in ise ilk yıllarına şahit olmuş hattat ve şair bir zattır. Edebî şahsiyetinin oluşmasında babasının, Tahirü'l-Mevlevî'nin ve İstanbul'un kültür ve sanat ikliminin katkıları olmuştur. Dönemin ünlü hattatlarından dersler alarak kendisini hat

²⁵ Erdoğan Köycü, "Ömer Nasûhi Bilmen'in Hayatı ve Büyük İslam İlmihi Adlı Eseri Bağlamında Hadis İlmindeki Yeri", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6/5 (2017), 3140.

²⁶ Zülfikar Güngör, *Tahirü'l-Mevlevî (Olgun) Hayatı, Eserleri ve Dinî Edebiyatla İlgili Şiirleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1994), 27.

²⁷ Mehmet Atalay, "Tahirü'l-Mevlevî ve Şiiri", *Doğu Araştırmaları Dergisi* 1 (2008), 75.

²⁸ Alim Kahraman, "Tahirü'l-Mevlevî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/407-408.

sanatında önemli ölçüde yetiştirme fırsatı bulmuştur. Osmanlı döneminde yirmi yıl boyunca encümen katipliği görevini sürdürmüştür. Medreselerde yazı muallimliğinde de bulunan Suûdü'l-Mevlevî, Millet Kütüphanesi ve Merkez Efendi Camii'nde görev yapmıştır. “Encümen-i Şuara” adı altında bir araya gelen şairler topluluğunu takip etmiştir. Bu topluluğun kuvvetli şairlerinden Yenişehirli Avnî'yi üstad olarak benimsemiştir. Suûdü'l-Mevlevî'nin bütün şiirlerini toplayan tek eseri ise *Zâdegân*'dır. Şiirlerinin tamamına yakınında “Suûd” mahlasını kullanmıştır. Çok sayıda gazel ve kaside kaleme almıştır.²⁹

1. 1. 6. Abdullah Âtîf (1869-1954)

Son dönem Osmanlı alim ve müfessirlerinden Abdullah Âtîf, Konya'da dünyaya gelmiştir. Karatay Medresesi müderrislerinden Malatyalı Ahmed Efendi'den, Parlakzâde'den ve tefsir sahibi Mehmed Vehbi Efendi'den dersler almıştır. Konya'da Dârümuallimîn-i İbtidâiyye'yi bitirdikten sonra İstanbul'a giderek çeşitli hocalardan Arap dili ve edebiyatı ile belâgat, mantık ve usûl-i fıkıh gibi alanlara ait temel eserleri okumuştur. Şirvanlı Mehmed Halis Efendi'den icazet almış ve Fatih Camii dersiâmlığı unvanını elde etmiştir. Soyadı Kanunu'ndan sonra “Tüzüner” soyadını alan Abdullah Âtîf, emekli olana kadar çeşitli yerlerde vaizlik ve muallimlik görevlerinde bulunmuştur. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın “Hak Dini Kur'an Dili” adlı tefsirinin altı yıl süren matbaa tashihlerini Ömer Nasuhi Bilmen'le birlikte yapmıştır. Abdullah Âtîf'ın bazı şiir ve makaleleri *Beyânü'l-Hak* ve *Mahfil* gibi dergilerde yayımlanmıştır.³⁰

²⁹ Necati İşler, “20. Yüzyıl Dîvân Şâiri: Hattât Suûdü'l-Mevlevî ve Dîvânı (Zâdegân)”, *İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 11 (2019), 53.

³⁰ M. Feyyaz Tüzüner, “Abdullah Âtîf Tüzüner”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/10.

1.1. 7. Mehmed Ârif (1871-1942)

1871 yılında dünyaya gelen Mehmed Ârif Bey, doğduğu şehir olan Konya’da ilk tahsilini ve hafızlığını tamamladıktan sonra Rüşdiye Mektebi’ne devam etmiştir. Bu sırada Konya’nın ünlü hattatlarından Başaralızâde İbrâhim Hakkı Efendi’den hat sanatını meşk etmiş ve sülüs, nesih ve ta’lik icazetleri almıştır. Nitekim II. Abdülhamid’in 1889 tarihli fermanıyla tamirat talimatı verilen Alâeddin Câmîi duvarındaki yazılar kendisi tarafından yazılmıştır. “Topçuzâde” olarak da bilinen Mehmet Ârif, 1891 yılında İstanbul’a gelerek başta Fatih Medresesi’ndeki halkalar olmak üzere pek çok ilmî meclise iştirak etmiştir. Mehmet Ârif Bey, Dârülfünûn İlâhiyât’tan başarıyla mezun olduktan sonra Dârüşşafaka, Kuleli Askerî İdâdîsi, Nişantaşı, Galatasaray, Adana ve Konya Sultânîlerinde Arapça ve Farsça muallimliği yapmıştır. Mehmet Ârif Bey, eğitim vazifesinin yanı sıra dönemin siyasi ve toplumsal meseleleriyle de ilgili olmuş; belli gruplarla temas kurarak dernek ve yayın faaliyetleri içerisinde yer almıştır. II. Meşrutiyet döneminde kurulan Cem’iyyet-i İlmiyye-i İslâmiyye’nin üyeleri arasında yer alan Mehmet Ârif Efendi’nin *Beyânü’l-Hak* mecmuasında birçok yazısı yayımlanmıştır.³¹

1. 1. 8. Halil Edîb (1863-1912)

Bursa’da doğan Halil Edîb Bey’in çocukluğu babasının memuriyetinden mütevellit Kütahya, Uşak, Çanakkale, Sakız, Kıbrıs ve Isparta’da geçmiştir. Isparta Rüştîyesi’nden mezun olduktan sonra Hüdavendigâr Vilâyeti Mektubî Kalemine girmiştir. 1881 yılında İstanbul’a gitmiş, iki yıl süreyle Şurâ-yı Devlet Mazbata Kalemi hulefalığında bulunmuştur. Muallim Naci’ye karşı fazlaca muhabbet besleyen Halil Edîb Bey’in manzum ve mensur pek çok sayıda eseri vardır. Alexandre Dumas’ın “*Bir Mektup Paketi*”, “*Gümüş Mahfaza*” ve “*Sezar*” isimli hikayeleri ile Alphonse de Lamartine’nin “*Jeneviv (Bir Hizmetçi Kızın Sergüzeşti)*” isimli romanını tercüme etmiştir.³²

³¹ M. Nedim Tan, “Topçuzâde Mehmed Ârif Bey’in Ankâu Muğrib, el-İnsanü’l-Kâmil ve Miftâhu’l-Vücûdi’l-Eşher’den Yaptığı Tercümeler”, *Tasavvuf Dergisi* 33 (2014), 152.

³² İbnülemin Mahmud Kemâl İnal, *Son Asır Türk Şairleri* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1970), 1/271-272.

1. 1. 9. Abdullah Edîb (1856-1927)

Osmanlının son döneminde Gaziantep'te doğan Abdullah Edîb, edebi yönüyle tanınmış ve çok sayıda eser kaleme almıştır. İlk eğitimini müderris olan babasının yanında aldıktan sonra sırasıyla Maraş, Kilis, Kayseri ve İstanbul'a giderek tahsilini tamamlamıştır. Çok iyi derecede Arapça ve Fransızca bilen Edîb Bey, İstanbul Fatih Medresesi'nde ve Antep'te Zü'l-Kadriye ve Mihaliye medreselerinde müderrislik yapmıştır. Millî mücadele hareketine büyük katkısı olmuş; Maraş ve Antep savunmasında halkı teşvik etmiştir. 1927 yılında nedeni tespit edilemeyen ve kiralık katil tarafından gerçekleştirilen bir cinayete kurban gitmiştir. "Bülbülzâde" olarak da bilinen Abdullah Efendi'nin basılmış ve basılmamış birçok şiiri mevcuttur.³³

1. 2. *Beyânü'l-Hak*'ta Edebî Muhteva

Beyânü'l-Hak'ta edebî muhtevayı çoğunlukla şiir türünden metinler oluşturmaktadır. Bununla beraber deneme, mektup, eleştiri türünde metinler de bulunmaktadır. Dergide şiirler, "Edebiyat" başlığı altında yer almaktadır. Şiirlerin konuları her sayıda farklı yerlerde dir.

Beyânü'l-Hak'ta yer alan ilk şiir Fatih dersiâmlarından Dağıstanlı Ali Nazmî'ye ait olan "Aheng-i Millî" adlı şiirdir. Bu şiir dergideki "Cemiyetimiz" adlı makalenin bir nevî manzum halidir. Her iki metinde de Cemiyet-i İlmiyye-i İslamiyye'ye dair temel bilgilere yer verilmiştir. "Aheng-i Millî" şiirini incelemek derginin vizyonunun anlaşılması adına önemlidir.

"Aheng-i Millî" şiiri şu mısralarla başlamaktadır:

"Cem'iyyetimiz hâmi-i milliyyetimizdir

Milliyyetimiz kâfil-i hürriyyetimizdir.

Ciddiyyet ile başlayalım her işe zîrâ

Ciddiyyetimiz hâdim-i cem'iyyetimizdir."³⁴

³³ Mehmet Baktır, "Abdullah Edîb ve Allah'ın Sıfatlarının Tasnifi Konusundaki Görüşleri", *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/2 (2012), 656-658.

³⁴ Ali Nazmî, "Aheng-i Millî", *Beyânü'l-Hak* 1/1 (1908), 11.

Bu mısralarla *Beyânü'l-Hak*'ın yayın organı olduğu Cemiyet-i İlmiyye-i İslamiyye'nin kuruluş amacına yönelik vurgu yapılmıştır. İlk iki mısradaki cemiyetin millete sahip çıktığından ve hürriyetin sorumluluğunu üstlendiğinden bahsedilmiştir. 1908 yılında kurulan Cemiyet-i İlmiyye-i İslamiyye, siyasî, ilmî ve dinî alandaki çalışmalarını 1912 yılına kadar sürdürmüştür.³⁵ Şiirin üçüncü ve dördüncü mısrasında cemiyetin vereceği hizmetin ciddiyetine temas edilmesi, bu dört yıllık faaliyet sürecinin habercisi niteliğinde olmuştur. Şiir şu şekilde devam etmektedir:

“Manzûme-i mîsâk u uhûduz, hepimizden
Matlûb-ı umûmî dahî ciddiyetimizdir.

Vazgeçmeliyiz tefrikadan çünkü bu hâlet
Bir mâni'adır mûcib-i rıkkıyetimizdir.”³⁶

Şiirin bu mısralarında toplumsal ayrışmanın önüne geçilmesi vurgulanmış, Cemiyet-i İlmiyye-i İslamiyye'nin bu noktadaki yaklaşımı ifade edilmiştir. Ayrıca toplumun taleplerine ciddiyetle yaklaşılacağı bilgisi verilmiş ve toplumsal parçalanmanın hürriyet için en önemli engel olduğu belirtilmiştir. Bu yaklaşım, cemiyet üyelerinden bazılarının³⁷ İttihad ve Terakki Fırkası bünyesinde Meclis-i Mebusân'da görev almaya götüren en önemli unsurlardan biri olarak değerlendirilebilir. Birlik ve beraberliğin sağlanması için yapılması gerekenler şöyledir:

“İhyâ-yı dil-i mürde bizim maksadımızdır
İ'mâr-ı vatan mâ-hasal-ı niyyetimizdir

Ta'mîm-i mekârimde sebât eyleyelim hep
Bir vech ile kim lââyık-ı haysiyyetimizdir

Emniyyete teşvîk ederiz nâs yoluyla
Ümniyyemizin sâiki emniyyetimizdir

³⁵ Halis Ayhan, “Cem'iyet-i İlmiyye-i İslâmiyye”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/332.

³⁶ Ali Nazmî, “Aheng-i Millî”, 1908, 11.

³⁷ Mustafa Sabri, Tokat ve Elmalı Hamdi Yazır, Antalya mebusudur.

Millet bize nâzırdır anın hikmeti mutlak
Tasdîk ü tasavvurdaki kudsîyetimizdir”³⁸

Kalplerin dirilmesiyle bireysel gelişime vurgu yaparak başlayan bu mısralar, II. Meşrutiyet dönemindeki sosyal bakımdan yaşanan çöküntüye³⁹ bir çözüm önerisi niteliğindedir. Bireylerin eğitilmesiyle toplumun onarılacağı ifade edilmekle beraber bireylerin İslamî esaslar temelinde eğitilmesiyle iyiliklerin yayılacağı da belirtilmiştir. Bu noktada iyiliklerin yaygınlaştırılması manasında gelen “Ta`mîm-i mekârimde...” ifadeleriyle İslam’ın temellerinden olan “emr bi’l ma`rûf, nehy ani’l münker”⁴⁰ esasına temas edildiği söylenebilir.

“Hürriyet ile adl u musâvât u uhuvvet
İnsâf u edeb lâzım-ı mâhiyyetimizdir

Kim mu’teriz olsa şeref-i dîne diliyle
Kesmek dilini meşreb ü hâssiyyetimizdir

Nazmî şeref-i dînimizi hüsn-i himâye
Şâyeste-i irfân u ubudiyyetimizdir”⁴¹

Hürriyet kelimesiyle söze başlanan bu mısralarda adalet ve beraberlikle din kardeşliği manasına gelen “uhuvvet” kelimesi kullanılmıştır. Bir sonraki mısradaki “edeb” kelimesinin kullanılmasıyla hürriyet, adalet, beraberlik ve kardeşlik manasına gelen ifadeler arasında yakın bir ilişki kurulmuştur. Bu yaklaşımla hürriyete giden yolda eğitim önemli bir konuma oturtulmuştur.

II. Meşrutiyet döneminde birçok tartışma konusuna temelde üç farklı yaklaşımdan bahsedilebilir. Bunlar İslamcı, Türkçü ve Batıcı akımların düşünceleri şeklinde tasnif edilebilir.⁴² *Beyânü’l-Hak*, İslamcı akımın esasları temelinde yayınlanan bir dergi olması sebebiyle eğitim gibi temel konulara yaklaşımı da bu ölçüler çerçevesinde gelişmiştir.

³⁸ Ali Nazmî, “Aheng-i Millî”, 1908, 11-12.

³⁹ Mustafa Oral, “Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Toplumsal Koşullar ve Toplum Anlayışında Değişim”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 47 (2011), 585.

⁴⁰ İyiliği emretmek/yaymak, kötülükten men etmek/vaz geçirmek manasına gelmektedir.

⁴¹ Ali Nazmî, “Aheng-i Millî”, 1908, 12.

⁴² Ahmet Özkiraz, M. Nazan Arslanel, “İkinci Meşrutiyet Döneminde Kadın Olmak”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi* 3/1 (2011), 8.

Mustafa Sabri başta olmak bu akımın mensupları diyebileceğimiz isimlere göre eğitimde, dindar nesiller yetiştirmek önemli bir husustur.⁴³

“Aheng-i Millî” şiirinin son mısralarında ise cemiyetin amaçları arasında en önemli konumda yer alan İslam’ın şerefının korunmasına yönelik kararlılık kesin bir dille ifade edilmiştir. Bu noktada şair, cemiyetin tavrını dinin şerefini himaye etmekle açıklar.

⁴³ Ahmet Özkiraz, M. Nazan Arslanel, “İkinci Meşrutiyet Döneminde Kadın Olmak”, 9.

2. BEYÂNÜ'L-HAK'TAKİ DİNÎ MANZUMELERİN NAZIM TÜRLERİ VE NAZIM ŞEKİLLERİ

Çalışmanın bu bölümünde, *Beyânü'l-Hak*'taki manzumeler, başlıkları dikkate alınarak nazım türlerine ve şekillerine göre tasnif edilmiştir. Bu doğrultuda “Dinî Muhtevalı Nazım Türleri” kısmında sırasıyla tevhid, münacat, na't ve mevlid türünden şiirler, “Nazım Şekillerine Göre” başlığı altında ise kaside, gazel, kıt'a, rubai, tahmis, müseddes, tesdis şekline sahip şiirler değerlendirilmiştir. Bölümün sonunda ise nazirelere ayrı bir başlık açılmıştır.

2. 1. Dinî Muhtevalı Nazım Türleri

Bu başlık altında *Beyânü'l-Hak*'taki tevhid, münacat, na't, mevlid nazım türlerindeki şiirler incelenmiştir. Bu bölümde iki tane tevhid, üç tane münacat, 14 tane na't, üç tane mevlid olmak üzere toplam 22 şiir değerlendirilmiştir.

2. 1. 1. Tevhid

“Tek ve bir olmak” anlamına gelen “v-h-d” kökünden türeyen tevhid, İslam'ın inanç esaslarından olup Allah'ın bir ve tek olduğunu kabul etme manasında kullanılan bir terimdir.⁴⁴ İslam ilimlerinde kelamın araştırma alanına giren tevhid teriminin edebiyattaki tanımı: “Allah'ın zat, sıfat ve fiillerinden söz ederek onun birliğini ve yüceliğini anlatan, onun birliğinden ve büyüklüğünden söz eden manzum veya mensur edebî tür”⁴⁵ şeklindedir.

Türklerin İslam'ı kabul etmesiyle beraber literatüre giren ve Allah sevgisinin bir yansıması olan nazım türlerinden biri olan tevhidin, diğer Türk İslam edebiyatı ürünlerinden önemli bir farkı vardır: Türk İslam edebiyatının ilk eserlerinden olan *Kutadgu*

⁴⁴ Mevlüt Özler, “Tevhid”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/18.

⁴⁵ Mustafa İsen(Editör), *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2006), 265.

Bilig'de başlayan tevhid geleneği Tanzimat edebiyatını da içine alan uzun bir süreçte varlığını devam ettirmiştir.⁴⁶ Klasik Türk edebiyatında dinî olsun olmasın eserlere Allah ve Hz. Peygamber sevgisinin anlatılmasıyla başlanmıştır. Bu yönüyle Allah sevgisini ifade etmesiyle ve temel esaslardan biri olan Allah'ın birliği inancına temas etmesinden dolayı tevhidlerin eserlerin başında yer aldığını söylemek mümkündür.⁴⁷

Edebiyatımızda nazım ve nesir olarak ikiye ayrılan tevhidin⁴⁸ *Beyânü'l-Hak*'ta müstakil manzum olarak örneği 7. ve 171. sayıda mevcuttur. Derginin 7. sayısındaki tevhid örneği “Tevhid-i Bârî Teâlâ ve Na't-ı Seyyidü'l-Enbiyâ Aleyhi't-Tahâyâ” başlığıyla, 171. sayıdaki tevhid örneği ise “Tevhid'den Bir Lem'a” ismiyle yer almıştır.

“Tevhid-i Bârî Teâlâ ve Na't-ı Seyyidü'l-Enbiyâ Aleyhi't-Tahâyâ” şiirinde isminden de anlaşılacağı üzere tevhid ve na't nazım türüne bir arada yer verilmiştir. Besmele, hamdele, salvele geleneğinin bir tezahürü olarak şiirin ilk beyitleri tevhid, arkasından gelen beyitler na't olarak yazılmıştır. Aruzun Hezec bahri kalıplarından “mef'ûlü mefâ'ilün fe'ûlün”⁴⁹ ile yazılan şiir şu mısralarla başlamıştır:

“Ey sâhib-i rüşd ü ilm ü irfân!

Ey ehl-i basîret, ehl-i îkân!

Bak, bak şu satv-ı kâinâta

Emân ile levh-i mümkünâta

Bir ma'kes-i hikmet ü iberdir

Zîrâ eser-i yed-i Kadîr'dir

İnsâf ile bir tezekkür eyle!

Dikkat ile bir tefekkür eyle!

Bak âye-i leyli ve'n-nehâr'a

Kıl secde hemân o Girdgâr'a

⁴⁶ Rıdvan Canım, *Divan Edebiyatında Türler* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2014), 336.

⁴⁷ Şerife Uzun, *16. Yüzyıl Klasik Türk Edebiyatında Tevhid* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Doktora, 2012), 2.

⁴⁸ Ali Nihat Tarlan, *Divan Edebiyatında Tevhidler* (İstanbul: Bürhaneddin Matbaası, 1936), 3/3.

⁴⁹ Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018), 200.

Âsâr-ı müessir-i hakîme
Ef'âl-i müdebbir-i alîme"⁵⁰

“Talebe-i Ulûmdan ve Dârü'l-Muallimîn Edebiyat Şu'besi Müdâvimlerinden Kayseriyeli Mehmed Şemseddin” imzalı bu şiire insana övgü ile başlanmıştır. Bu noktada insana ilim irfan sahibi olması, kalben ve zihnen hakikati anlaması vasıflarıyla hitap edilmiştir. Ardından kâinata bakılması ve tefekkür edilmesi tavsiye edilmiştir. Bu mısralarda kainattaki düzenin idrak edilmesinden bahsedilerek Allah'ın varlığına bir delil getirme gayesi mevcuttur. Bu noktada Tanzimat'tan sonra tevhidlerin de birtakım değişikliklere uğradığını belirtmekte fayda vardır. Tanzimat dönemi şairlerinin Allah ile tabiat fikrini kudret kavramında birleştirmeye çalışmaları⁵¹ bu durumun tezahürlerinden biridir. Tanzimat öncesi Türk edebiyatında Allah'ın varlığı, delile muhtaç olmayacak derecede açık bir konudur. Ancak Tanzimat'tan sonra Allah'ın varlığını ispat konusu tevhidlere girmeye başlamıştır.⁵² Şiirin ilerleyen mısralarında bu konu daha net bir şekilde ifade edilmiştir:

“Erkân-ı semâ, bütün halâik
Bürhân-ı vücûd-ı zât-ı Hâlık

Bak dikkat ile şu intizâma!
Vardır bunu bir koyan nizâma”⁵³

Gökyüzünde yer alan mahlukatın Yaratıcının zatına delil olarak sunulduğu mısralar 18. ve 19. yüzyılda meydana gelen astronomik gelişmelerin bir tezahürü olarak yorumlanabilir. Nitekim modern astronomiyle Osmanlı'nın tanışması 17. yüzyıla dayanırken yeni astronomi terimlerine dair kabulün 19. yüzyılı bulduğu bilinmektedir.⁵⁴ Bu doğrultuda gök bilimleriyle ilgili gelişmelerin insandaki hayret duygusuyla birlikte dini duygularını da beslediği sonucu çıkarılabilir. Bu duruma dergide yer alan “Tevhid'den Bir Lem'a” şiiri de misal olarak verilebilir. Şiirin başlığındaki “lem'a” kelimesi parıltı, güneş

⁵⁰ Mehmed Şemseddin, “Tevhid-i Bârî Teâlâ ve Na't-ı Seyyidü'l-Enbiyâ Aleyhi't-Tahâyâ”, *Beyânü'l-Hak* 1/7 (1908), 143.

⁵¹ Mehmed Kaplan, “Şinasi'nin Türk Şiirinde Yaptığı Yenilik”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 2/1-2 (1946), 26.

⁵² Mehmed Kaplan, “Şinasi'nin Türk Şiirinde Yaptığı Yenilik”, 27.

⁵³ Mehmed Şemseddin, “Tevhid-i Bârî Teâlâ ve Na't-ı Seyyidü'l-Enbiyâ Aleyhi't-Tahâyâ”, 143.

⁵⁴ Yavuz Unat vd., “17. ve 18. Yüzyıl Osmanlı Astronomisine Dair Kısa Bir İnceleme”, *Anadolu Öğretmen Dergisi* 5/1 (2021), 201.

ve yıldız gibi anlamlara gelmektedir. Allah'ın büyüklüğüne dair delillerin evrendeki mevcudiyeti ilk mısralardan itibaren vurgulanmıştır:

“Kitâb-ı kâinâta bak meâl-i kibriyâyı gör
Bedâyi’-i cihâna bak cemâl-i kibriyâyı gör
Şevâhik-i cibâle bak celâl-i kibriyâyı gör
Zemîne bak, semâya bak kemâl-i kibriyâyı gör”⁵⁵

Türk edebiyatında 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar devam eden tevhid geleneğinin⁵⁶ bir örneği olan “Tevhid’den Bir Lem’a” şiiri “Şâir-i meâlî Enîs Gavsî Şevket Beyefendi’ye” notuyla Filoronalı Nâzım tarafından kaleme alınmıştır. Şiirde, aruzun Hezec bahrine ait “mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün” kalıbı⁵⁷ kullanılmıştır.

Mesnevi nazım şekliyle yazılmış “Tevhid-i Bârî Teâlâ ve Na’t-ı Seyyidü'l-Enbiyâ Aleyhi't-Tahâyâ” şiiri 19 beyitten oluşur. Bu beyitlerden son üç beyit na’t özelliği taşımaktadır:

“Var eylemeden bu kâinâtı
Halk eyledi asl-ı mümkünâtı

Ya’nî ki o nûr-ı Mustafâ’yı
Ol cevhere-i girân-bahâyı

Bu vech ile mebde’ oldu kevne
Ol hatm-i rusûl şeh-i yegâne”⁵⁸

Aruzun Hezec bahrine ait “mef’ûlü mefâ’îlün fe’ûlün” kalıbıyla⁵⁹ yazılan şiirde, Allah'ın varlığı, kudreti konularına temas edildikten sonra Hz. Peygamber'in yaratılışındaki yücelikten bahsedilmiştir. Böylelikle Allah sevgisiyle başlayan şiir peygamber sevgisiyle nihayete erdirilmiştir.

Beyânü'l-Hak'taki dinî muhtevalı nazım türleri içerisinde hacim olarak müstakil örneği en az bulunan tür tevhiddir. Bu noktada en fazla sayıda şiirin na’t türünde olduğu

⁵⁵ Filoronalı Nâzım, “Tevhid’den Bir Lem’a”, *Beyânü'l-Hak* 7/171 (1912), 3015.

⁵⁶ Selahattin Çitçi, “Cenab Şahabeddin ve Tevfik Fikret’in Tevhidleri”, *Türklük Bilimi Araştırmaları* 34 (2013), 58.

⁵⁷ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 170.

⁵⁸ Mehmed Şemseddin, “Tevhid-i Bârî Teâlâ ve Na’t-ı Seyyidü'l-Enbiyâ Aleyhi't-Tahâyâ”, 144.

⁵⁹ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 200.

görülmektedir. İkinci sırada ise münacat ve mevlid nazım türüne ait örneklerin mevcudiyeti söz konusudur.

2. 1. 2. Münacat

Sözlük anlamı “fısıldamak” olan “n-c-v” kökünden türeyen⁶⁰ münacat, edebî ıstılahta Allah’a yalvarmak gayesiyle mesnevi, gazel vb. nazım şekilleriyle yazılan şiirleri ifade etmektedir.⁶¹ Çoğunlukla manzume şeklinde olan münacatların yanı sıra mensur münacat örnekleri de mevcuttur.⁶² *Beyânü'l-Hak*'ta münacat örnekleri daha ziyade manzum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu manzumeler sırasıyla 4. ve 159. sayıda “Münacat” başlığıyla, 168. sayıda “Hamdele” başlığıyla yer alır.

İslamî edebiyattaki besmele, hamdele, salvele geleneğinin hamdele kısmının mürettep divanlarda bir yansıması olan münacat nazım türünün *Beyânü'l-Hak*'taki ilk örneği derginin dördüncü sayısında “Münacat” adıyla yer almıştır. Allah'ın yardımına değinilen “Aheng-i Millî”⁶³ şiirinden sonra “Münacat” şiirinin gelmesi, konu bütünlüğünü sağlayıcı bir unsur olarak kabul edilebilir. “Aheng-i Millî” şiirinde genel olarak mutlak hakikate ulaşmanın yolları ve bu çerçevede insanın sahip olduğu imkanlar ifade edilmiştir. Aruz vezninin Hezec bahrine ait “mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün” kalıbıyla⁶⁴ yazılan şiirin son kısmında münacat niteliği taşıyan mısralar mevcuttur:

“Dâim sebep-i nusret olur müttefik olmak
Mashûb-ı yedullâhdır eyâdî-i cemâat

Allâhu Teâlâ ki bizim nâsırımızdır
Her dem ederiz nusretine arz-ı dehâlet”⁶⁵

Derginin ilk sayısından itibaren “Aheng-i Millî” şiirinde sıkça vurgulanan toplumun bütünlüğü konusuna değinildikten sonra mezkûr mısralarda Allah'ın yardımının varlığından bahsedilmiştir. Bu konunun önemine binaen “Mashûb-ı yedullâhdır eyâdî-i

⁶⁰ Muhsin Macit, “Münacat”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/562.

⁶¹ Faruk Sönmez, “Mustafa bin Muhammed Ankaravî'nin İki Münacatı”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 55 (2022), 114.

⁶² Canım, *Divan Edebiyatında Türler*, 168.

⁶³ Ali Nazmî, “Aheng-i Millî”, 1908, 11-12.

⁶⁴ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 192.

⁶⁵ Ali Nazmî, “Aheng-i Millî”, *Beyânü'l-Hak* 1/4 (1908), 67.

cemâat” mısrasıyla Fetih Suresinin 10. ayetinde yer alan “يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ” ifadesine telmihte bulunulmuştur. “Allah’ın eli onların elleri üzerindedir.” manasına gelen ifadeyle Allah’ın yardımını, kudreti kastedilmiştir. Şiirde böyle bir ifadenin kullanılması, tefsir ilmiyle alakalı olması sebebiyle derginin ilmî yönünü gösterir niteliktedir. *Beyânü’l-Hak*’ın birçok şiirinde “Aheng-i Millî” şiirinde olduğu gibi münacat nitelikli beyitlerin mevcudiyeti görülmektedir. Çalışmamızda nazım türlerine dair müstakil örnekler ele alındığı için diğer şiirlerin muhtevasında yer alan münacat vasfını haiz mısralarla ilgili detaylara yer verilmemiştir.

“Aheng-i Millî” şiirinin münacat vasıflı mısralarından hemen sonra aruzun Hezec bahrinin “mef’ûlü mefâ’ilün fe’ûlün” kalıbıyla⁶⁶ kaleme alınan “Münacat” şiiri şu mısralarla başlamıştır:

“İnsan ki makarrı şimdi nâsût

Evvel vatanı anındı lâhût

Geldi bu zemîne elde fermân

Vermiştî ona Cenâb-ı Yezdân

Fermân-ı kazâ olunca sâdır

Bilsen ki neler yapar o Kâdir”⁶⁷

“Talebe-i Ulûmdan Gürûnî Hayreddîn” imzalı şiirde, insanın yaratılışı ve dünyaya getirilmesi hususuna temas edilmiştir. Şiirin sade bir Türkçeyle kaleme alınması dönemin özelliklerini yansıtmaya yönüyle önemlidir. Münacat geleneği, Tanzimat’tan sonra devam etmekle beraber şiirlerin muhtevasında değişiklikler olmuştur. Diğer birçok türde olduğu gibi dilde sadeleşmeye ve konu bakımından daraltmaya gidilmiştir. Tanzimat’tan önce münacatlarda Allah’ın kudretini ifade amacıyla bütün yaratılmışların detaylarına inilirdi. Ancak bu şiirde de görüldüğü üzere Tanzimat sonrası bazı münacatlarda birkaç unsurla Allah’ın yüceliğine değinilmiştir.⁶⁸

On üç beyitten oluşan, mesnevi nazım şekliyle yazılan “Münacat” şiirinin devamında beşerin düştüğü hatalara ve bunlardan duyulan nedamete yer verilmiştir. Bu hatalardan dolayı Yüce Allah’ı metheden ifadelerle yardım ümit edilmiştir. Şiirin “Bilmem

⁶⁶ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 200.

⁶⁷ Gürûnî Hayreddin, “Münacat”, *Beyânü’l-Hak* 1/4 (1908), 67.

⁶⁸ Mehmed Kaplan, “Şinasi’nin Türk Şiirinde Yaptığı Yenilik”, 25-26.

ki niçin bu âciz insan/ Bazen oluyor hatâda pûyân”⁶⁹ şeklindeki son mısralarıyla insanın yanlışlara kolay kapılması sebebiyle hissedilen acizliğe vurgu yapılmıştır.

Allah’a yakarmak gayesiyle kaleme alınan münacatlarda Allah’ın merhametine, affediciliğine özellikle vurgu yapılmıştır. Bu hususa, *Beyânü’l-Hak* dergisinin 159. sayısındaki “Münacat” isimli şiirde yer alan şu mısralar örnek teşkil etmektedir:

“Senin emrinle dünyâ oldu gülşen

Hayâtın nûrunu hep aldı senden

Senin afvınla her yer şâd olurken

(...)

Olursa bahr-ı afvın ah çûşân

Edersin abd-i isyânkâra ihsân

Sana eylerler, eylerlerse isyân”⁷⁰

Esad Rıza tarafından kaleme alınan bu şiirde, dünyanın Allah’ın emriyle çiçek bahçesine dönüştüğüne dair mısrayı tefekkürün hikmete dönüşen boyutu⁷¹ olarak değerlendirmek mümkündür. Şiirin devamında Allah’ın nuruna dair ifadelere de yer verilmiştir. “Hayâtın nûrunu hep aldı senden” mısrasında şair, “Allah göklerin ve yerin nurudur.”⁷² mealindeki Nur Suresi 35. ayet-i kerimeyi hatırlatmaktadır.

Materyalist felsefe zemininde oluşan fikir hareketlerinden dolayı 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Tanrı’nın varlığını reddetme, daha geniş kitleleri etkilemeye başlamıştır.⁷³ Bu durum tevhid ve münacatlarda Allah’ın varlığını ispat konusunu gündeme getirmiştir. Nitekim Tanzimat sonrası şairlerin, şiirlerinde bu hususu deliller getirerek işledikleri görülmüştür. Bununla birlikte Tanzimat’tan sonra şairler genel olarak münacatlarda tevekkül anlayışını ve Allah’tan ümit kesmemenin kulda sağladığı manevi kuvveti de vurgulamıştır.⁷⁴ Bu doğrultuda yapılan vurguların daha coşkulu şekilde dile getirildiği şiirlerin genellikle tasavvuf erbabına ait olduğu bilgisi mevcuttur.⁷⁵ Bahsi geçen duruma *Beyânü’l-Hak*’ın 168. sayısında bulunan “Hamdele” şiiri örnek olarak verilebilir:

⁶⁹ Gürûnî Hayreddin, “Münacat”, 67.

⁷⁰ Esad Rıza, “Münacat”, *Beyânü’l-Hak* 7/159 (1912), 2822.

⁷¹ Canım, *Divan Edebiyatında Türler*, 169.

⁷² Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur’an-ı Kerim Meâli* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013), 388.

⁷³ Necat Birinci, “Ele Alınan Mevzûlar Açısından Tanzimat Sonrası Edebiyatında Tevhid ve Münacat”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası* 4 (1981), 72.

⁷⁴ Adem Çalışkan, “Bir Tür Olarak Münacat ve İbrahim Şinâsî Efendi’nin ‘Münacat’ının Tahlili”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/43 (2016), 104.

⁷⁵ Canım, *Divan Edebiyatında Türler*, 169.

“Gösterdin envâr-ı Hudâ
Îmân u ilme reh-nümâ
Dil buldu zulmetden rehâ
Elhamdülillâhi’l-kerîm
(...)
Doldur derûnum aşk ile
Zevk-i visâlin ver dile
Zikrin büyük zînet dile
Elhamdülillâhi’l-kerîm”⁷⁶

Şiir Mevlevî Tarikatına müntesip ve Mevlevîhanelerde neyzenlik yapan⁷⁷ Dânişzâde Şevket Gavsî tarafından aruzun Recez bahrine ait “müstef’ilün müstef’ilün” kalıbıyla⁷⁸ yazılmıştır. Dinî muhtevalı nazım türlerinin neredeyse hepsinde temas edilen Allah’ın nuru; iman ve ilimde yol gösterici, gönlün karanlıktan kurtuluşu olarak ifade edilmiştir. Mısraların devamında şairin “Doldur derûnum aşk ile” ifadeleriyle gönlünün İlahî aşkla dolması talebi şiirin tasavvufî boyutunu gösterir niteliktedir. Bu noktada dua talebinin ortak olduğu münacatlarda, duaların muhtevasının şairin meşrebine göre şekillendiğini söylemek mümkündür.

Beyânü’l-Hak’ta Hz. Mevlânâ’ya ait şiirlere sıkça yer verilmiştir. Bu şiirler rubai ve münacat şeklinde başlıklandırılmıştır. Derginin 79 ve 81. sayısında “Münacat-ı Hazret-i Mevlânâ’dan” şeklinde isimlendirilen şiirler Farsça beyitler ve onların tercümesi şeklinde okuyucuya sunulmuştur. Hz. Mevlânâ’nın *Mesnevi* eserine dair manzum ve mensur olmak üzere birçok Türkçe tercüme ve şerh çalışması yapılmıştır.⁷⁹ Derginin iki sayısında da bu çalışmaların öncü isimlerinden olan Tahirü’l-Mevlevî’nin şerhlerine yer verilmiştir. Tahirü’l-Mevlevî’nin şerhlerinin akabinde Refikü’l-Mevlevî’nin şerhleri de mevcuttur.

⁷⁶ Dânişzâde Şevket Gavsî, “Hamdele”, *Beyânü’l-Hak* 7/168 (1912), 2968.

⁷⁷ Erol Başara, “Dânişzâde Şevket Gavsî’nin Mûsikîmiz ve Taksîmler’le İlgili Bir Makalesi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/1 (2010), 126.

⁷⁸ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 214.

⁷⁹ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Şener Demirel, “Mevlânâ’nın Mesnevi’sinin Türkçe Şerhlerine Dair”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 10 (2007), 469-504.

2. 1. 3. Na't

Na't kelimesi, sözlükte “nitelemek, vasıf⁸⁰, iyi ve güzel şeyleri abartılı biçimde dile getirmek⁸¹” şeklinde tanımlanmıştır. Arapça kökenli olan na't, daha çok Fars ve Türk edebiyatında terim olarak Hz. Peygamber'i öven eserler için kullanılmıştır.⁸² İslamiyet'in kabulünden başlayıp günümüze kadar uzanan süreçte Hz. Peygamber sevgisinin Türk edebiyatında önemli bir yeri vardır. Genellikle manzum olarak kaleme alınan na'tların yanı sıra mensur na't örnekleri de edebiyatımızda mevcuttur.⁸³

Na't nazım türünün ilk meşhur örneklerinden biri olan “Kaside-i Bürde”, Hz. Peygamber dönemine aittir. Ka'b b. Züheyr'e ait olan bu şiir bizzat Hz. Peygamber'den takdir almıştır.⁸⁴ Na't geleneğinin gelişimine büyük katkı sağlayan bu olayla beraber Hz. Peygamber'e duyulan sevgi ve Hz. Peygamber'in şefaatine nail olma isteği bu türde birçok eserin verilmesine zemin hazırlamıştır.

Besmele, hamdele, salvele geleneğinin salvele makamında değerlendirilen na'tlar mürettep divanlarda tevhid ve münacatlardan sonra yer almıştır. Bazı na'tlardan sonra Hz. Peygamber'in âline ve ashabına duaya yer verilerek ashaba na't kısmı oluşturulmuştur.⁸⁵ Bununla birlikte edebiyatımızda na't nazım türüyle yazılan birçok müstakil eser mevcuttur. *Beyânü'l-Hak*'ta da müstakil bir şekilde yer alan na'tlar diğer dinî muhtevalı nazım türlerinden sayıca fazladır. Tevhid ile ilgili müstakil olarak iki ve münacatla ilgili üç şiir örneği varken na't nazım türüyle yazılan 14 adet şiir vardır. Bu na'tlar sırasıyla 8, 15, 16, 19, 67, 68, 78, 101, 103. sayılarda “Na't-ı Şerîf”, 39. sayıda “Teds-i Na't-ı Nebî”, 51. sayıda “Teds-i Na't-ı Şerîf-i Nebî”, 52. sayıda “Seyyid-i Kâinât Aleyhi Ekmelü't-Tahiyât Efendimize Arz-ı Tazîm”, 120. sayıda “Na't-ı Efdâlü'l-Enbiyâ Aleyhi ve Alâ Âlihi Ekmelü't-Tahâyâ”, 130. sayıda “Na't-ı Nebevî” adıyla yer almıştır.

Türk edebiyatında Hz. Peygamber'i öven na'tlar dışında sahabelere, alimlere, evliyalara yazılan na'tlar da mevcuttur. Bu noktada “na't-ı şerîf” ifadesiyle Hz. Peygamber'e övgü için yazılan manzumelerin kastedildiğini söylemek mümkündür.⁸⁶ *Beyânü'l-Hak*'ta “Na't-ı Şerîf” başlığıyla yer alan ilk müstakil na't örneği 8. sayıdadır.

⁸⁰ Kadir Güneş, *Arapça-Türkçe Sözlük* (İstanbul: Mektep Yayınları, 2016), “Na't”, 1189.

⁸¹ Mustafa Çiçekler, “Na't”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/435.

⁸² Canım, *Divan Edebiyatında Türler*, 173.

⁸³ Canım, *Divan Edebiyatında Türler*, 175.

⁸⁴ Halil Batur, “Râbî Dîvânı'nda Naat-ı Şerifler”, *International Journal of Filologia* 4 (2020), 248.

⁸⁵ M. Esad Coşan, “Türk Edebiyatında Na'tlar”, *Hakses* 177-178 (1979), 37.

⁸⁶ Canım, *Divan Edebiyatında Türler*, 173.

“Vahdetî Suûd” tarafından kaleme alınan şiirin ilk beytinde, “vucûd-ı akdes” ifadesiyle Hz. Peygamber’in yaratılmışların en mübareği olduğuna ve “Tulû’un mebd-i subh-ı saâdet yâ Resûlallah”⁸⁷ mısrasıyla Hz. Peygamber’in doğumundan duyulan mutluluğa değinilmiştir.

Tanzimat sonrası tevhidlerin üzerinde etkili olan Allah’ın varlığının ispatı konusu na’tlarda da kendini göstermiştir. Sekiz beyitten oluşan “Na’t-ı Şerîf” şiirinde bu durumun örneği şu şekildedir:

“Sen ol bürhân-ı zât-ı Kibriyâ, mahbûb-ı mutlaksın
Zuhûrunla bilindi Rabb-i izzet yâ Resûlallâh

Muazzam kadr-i Mevlâyü’l-âlemînsin, cümle mahlûka
Sana mahsûstur hükm ü hükûmet yâ Resûlallâh”⁸⁸

Bu mısralarda Hz. Peygamber, “bürhân-ı zât-ı Kibriyâ” tamlamasıyla Allah’ın varlığına delil, “mahbûb-ı mutlak” tamlamasıyla Allah’ın sevgili kulu, “kadr-i Mevlâyü’l-âlemînsin” tamlamasıyla bütün yaratılmışlar için büyük bir değer olarak ifade edilmiştir.

Vahdetî Suûd imzalı şiir, “Benim, derlerse ihsân-ı hâhtır bir vecihle gitmez/ Suûd ismindeki nâcîz-i ümmet yâ Resûlallâh”⁸⁹ mısralarıyla geleneksel na’t türüne bağlı olarak şairin bağışlanma dilemesiyle ve şefaât talebiyle sona erdirilmiştir. Bu şiirde olduğu gibi na’t yazma geleneğinde şairler ilk aşamada Hz. Peygamber’in methine yer verirler ve ikinci aşamada son iki mısrayla dahi olsa şefaât talebi ifade edilir.⁹⁰ Bu doğrultuda derginin 130. sayısında mevcut olan Mahvî el-Mevlevî’nin “Na’t-ı Nebevî” şiirinin son mısraları şu şekilde karşımıza çıkmıştır:

“Mahvî kuluna eyle kerem her dü-cihânda
Ey bahr-ı keremkâr-ı atâyâ-yı Muhammed

Ümmîd-i şefâat ile olsun bu neşîdem
Âvîhtedir Ka’be-yi ulyâ -yı Muhammed”⁹¹

Bu mısralarda dünyada ve ahirette şeref sahibi olma arzusu ile beraber şiirin şefaât ümidiyle yazıldığı da açık bir şekilde belirtilmiştir. Bu duruma derginin 120. sayısında yer

⁸⁷ Vahdetî Suûd, “Na’t-ı Şerîf” 1/8 (1908), 171.

⁸⁸ Vahdetî Suûd, “Na’t-ı Şerîf”, 171.

⁸⁹ Vahdetî Suûd, “Na’t-ı Şerîf”, 171.

⁹⁰ İsmail Cetişli, *Türk Şiirinde Hz. Peygamber: 1860-2011* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2012), 526.

⁹¹ Mahvî el-Mevlevî, “Na’t-ı Nebevî”, *Beyânü’l-Hak* 5/130 (1911), 2356.

alan Mustafa Fehmi imzalı “Na’t-ı Efdâlü'l-Enbiyâ Aleyhi ve Alâ Âlihî Ekmelü't-Tahâyâ” başlıklı şiirin şu mısraları da örnek verilebilir:

“Ümîdim öyle ki hûrşîd-i himmetin eritir
Günâhım olsa da yevmü'l-cezâda misl-i cibâl

Şefâatin umarım ümmetindenim çünkü
Uluvv-i rütben için eyle lutf-ı âlü'l-âl”⁹²

Mustafa Fehmi, günahlarını dağlarla ifade ederken Hz. Peygamber’den gelecek yardımını güneş ile tanımlamıştır. Kulun acizliğinin çokluğu ve Hz. Peygamber’in şefaatinin yüceliği vurgusu na’tların temel esaslarından biridir. Bununla birlikte şairlerin ilk mısralarda mevcut olan methiyelerinde Hz. Peygamber’in şefaatinin temel alındığı na’t örnekleri de mevcuttur. Dergide bu duruma Suûdü’l-Mevlevî’nin “Na’t-ı Şerîf” başlıklı şiiri örnek olarak verilebilir. Aruzun Hezec bahrindeki “mef’ûlü mefâ’ilü mefâ’ilü fe’ûlün” kalıbıyla⁹³ yazılan şiirin ilk mısralarında Hz. Peygamber’in şefaati temelinde yapılan övgüler şu şekildedir:

“Mahz-ı kerem û rahmet-i Rahmânsın efendim
Bî-çârelerin derdine dermânsın efendim
Ümmetlerine hüccet-i gufrânsın efendim
Dillerde nihân güher-i imânsın efendim
Hâdî-i cihân, bâis-i umrânsın efendim
Sen bâdi-yi ebâdî-i ekvânsın efendim”⁹⁴

Dergide yer alan bir diğer müstakil na’t türü örneği olan ve 15. sayıda yer alan “Na’t-ı Şerîf” şiiri ise Tahirü’l-Mevlevî tarafından kaleme alınmıştır. Beş bendden oluşan şiirin her bendi “Meded ey kâfile-salâr-ı rusûl huz bi-yedî!” mısrasıyla sonlandırılmıştır.⁹⁵ Şefaati talebinin dile getirildiği mısradaki Hz. Peygamber’in bütün peygamberlerden üstün olduğu belirtilerek övgüde bulunulmuştur. Bu mısranın Hz. Üftade’ye ait olduğu derginin dipnotunda belirtilmiştir. Bu noktada Hz. Üftade’nin tercih edilmesinde tasavvufî bir sâikin mevcut olduğunu söylemek mümkündür. Şiirin şairi Tahirü’l-Mevlevî, Mevlevî tarikatının

⁹² Mustafa Fehmi, “Na’t-ı Efdâlü'l-Enbiyâ Aleyhi ve Alâ Âlihî Ekmelü't-Tahâyâ”, *Beyânü'l-Hak* 5/120 (1911), 2196.

⁹³ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 192.

⁹⁴ Suûdü’l-Mevlevî, “Na’t-ı Şerîf”, *Beyânü'l-Hak* 4/103 (1911), 1916.

⁹⁵ Nilay Kınay Civelek, “Tazmin Sanatı ile Yazılan Na’t-ı Şerifler: Beyânü’l-Hak Mecmuası Örneği”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10/2 (2022), 688.

müntesibiyken Hz. Üftade, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin şeyhi olup Bayramiyye tarikatına mensuptur.⁹⁶

Kafiye şeması “aaaaaA bbbbbA ccccaA...” şeklinde olan ve dolayısıyla müseddes-i mütekerrir nazım şekliyle yazılan şiir kulun acizliğini bildiren şu mısralarla başlamıştır:

“Bürüyüp dîde-i im’ânımı gaflet remedi
Beni sevk etti reh-i ma’siyete dîv-i redî
Aman Allâh için ey fahr-i cihân-ı ebedî!
Koyma vâdi-yi dalâlette bu âsî-i bedî
Südde-i merhametindir dilimin müstenedi
‘Meded ey kâfile-salâr-ı rusûl huz bi-yedî!’”⁹⁷

İlk mısrada göze ihtimam gösterilmesine temas edildiği ve gaflet ile göz arasında doğrudan bir bağlantı kurulduğu görülmektedir. Kur’an ve sünnette göz organının günahlara götüren sebeplerin en başında yer aldığı bilgisiyle şiire göze temas edilerek başlanması arasında bir ilişki kurabilir. Nur Suresinde yer alan “Mümin erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar.”⁹⁸ mealindeki 30. ayet ve “Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar.”⁹⁹ mealindeki 31. ayet bu konuya kaynaklık eden en belirgin örneklerdir. Birçok günahın başlangıcı harama bakmak suretiyle vücut bulduğu için bu konuda müminler uyarılmıştır. Harama bakan göz, hakkı görmekten uzaklaşır. Gözün haramla meşgul olması müminin kalbinin kararmasına sebep olur. Bu noktada tasavvufun temel prensiplerinden olan kalp tasfiyesi ile şiirin mısraları arasında bir ilişki olduğu ifade edilebilir. Şiirin devamında nefis terbiyesi ile ilgili mevcut olan şu mısralar da tasavvufî izleri gösterir niteliktedir:

“İttiba’ eyleyerek nefsim oldum güm-râh
Kendime zulm-i sarîh eyledim eyvah eyvah
Şimdi nâdim olarak etmedeyim nâle ve âh
Âh ile, girye ile geldim eyâ şâhen-şâh!
Eydi -i fakrımı açtım sana şey’en lillâh
‘Meded ey kâfile-salâr-ı rusûl huz bi-yedî!’”¹⁰⁰

⁹⁶ Nihat Azamat, “Üftade”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/282.

⁹⁷ Tahirü'l Mevlevî, “Na’t-ı Şerîf”, *Beyânü'l-Hak* 1/15 (1908), 339.

⁹⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur’an-ı Kerim Meâli*, 386.

⁹⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur’an-ı Kerim Meâli*, 387.

¹⁰⁰ Tahirü'l Mevlevî, “Na’t-ı Şerîf”, 1908, 339-340.

Beyânü'l-Hak'ta dinî bayramlar, belli zamanlarda yapılan ibadetler gibi önemli dinî günler, derginin çıktığı zamanla paralel olarak şiirlere yansıtılmıştır. Bu durumun örneklerinden biri 16. sayıda yer alan “Na’t-ı Şerîf” şiiridir. İmzasız olarak yayımlanan şiir, Zilhicce ayında çıkarılan sayılardan birinde yer almıştır. Hezec bahrinin “mef’ûlü mefâ’ilü mefâ’ilü fe’ûlün” kalıbıyla¹⁰¹ kaleme alınan şiirde Hz. Peygamber sevgisi, hac ibadetiyle ilişkilendirilerek hac mevsiminde okuyucuyla buluşmuştur:

“Gûş etmedeyim sanki o ‘Lebbeyk’leri şimdi
Nûr eyledi hüccâcı tecellâ-yı Muhammed

Gönlüm dolaşır şimdi muhît-i irfânı,
Ettikçe tecellî dem-i, adhâ-yı Muhammed

Yevmü’l-arefe, işte dün olmuştu müzeyyen
Baştanbaşa hüccâc ile sahrâ-yı Muhammed

Haccü’l-Haremeyn oldu bugün zümre-i uşşâk
Hem eylediler arz-ı tevellâ-yı Muhammed”¹⁰²

Dergide Tahirü’l-Mevlevî’nin na’t türünde bir diğer şiiri yine “Na’t-ı Şerîf” adıyla 19. sayıda yer almıştır. Aruzun Remel bahrine ait “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” kalıbıyla¹⁰³ yazılan şiir, miraç olayına temas eden şu mısralarla başlamıştır:

“Ey teâlî eyleyen nüh asumânın üstüne
Vey kudûmu fer veren arş-ı Hudâ’nın üstüne

Bî-tenâhî seyrine bir muntehâ bilsem derim
Sâid oldun sidre-i zi’l-intihânın üstüne”¹⁰⁴

Bu mısralarda “sidre-i zi’l-intihâ” şeklinde temas edilen sidretü’l muntehâ, “Hz. Peygamber’in, miraç gecesi yanında ilâhî sırlara mazhar olduğu ağaç”¹⁰⁵ olarak kaynaklarda geçmektedir. Türk İslam edebiyatında, şiirlerin mazmun ve remizlerinde

¹⁰¹ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 192.

¹⁰² İmzasız, “Na’t-ı Şerîf”, *Beyânü'l-Hak* 1/16 (1908), 361.

¹⁰³ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 223.

¹⁰⁴ Tahirü’l-Mevlevî, “Na’t-ı Şerîf”, *Beyânü'l-Hak* 1/19 (1908), 436.

¹⁰⁵ Süleyman Uludağ, “Sidretü’l Muntehâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/151.

verimli bir malzeme sunan sidre, hakkında ayet ve hadislerde bilgiler mevcuttur.¹⁰⁶ Beyit sayısı 24 olan bu şiirde, peygamberler içerisinde sadece Hz. Peygamber'in yaşadığı miraç hadisesine temas edilerek övgüye başlanmasıyla Hz. Peygamber'in en kıymetli olduğuna vurgu yapılmıştır, denilebilir. Şiirin ilerleyen kısımlarında “Bir tahallî-yi kemâlîdir ki ‘mâ zâgal-basar’” mısrasında Necm Suresi 17. ayet-i kerimeden iktibasa yer verilmiştir. “Göz (gördüğünden) şaşmadı ve (onu) aşmadı”¹⁰⁷ mealindeki ayetin öncesindeki üç ayette¹⁰⁸ sidreden bahsedilmiş olması, Kur'an ayetleri dikkate alınarak şiirin mısraları arasında bir sıralanış ve bütünlük sağlandığını gösterir niteliktedir.

Beyânü'l-Hak'ın 39. sayısında yer alan “Tedsî-i Na't-ı Nebî” isimli şiire de miraç hadisesinden bahsedilerek başlanmıştır. Halil Edîb tarafından kaleme alınan bu şiirin nazım şekli tesdistir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde şiire dair detaylı açıklamaya yer verilecektir.

Derginin 1910 yılında, Hz. Peygamber'in doğum gününü içinde barındıran hafta çıkardığı 52. sayısında, na't türündeki şiirlere ilk sayfalarda yer verilmiştir. Ayrıca 1911 yılında yine Mevlid kandili haftasında çıkan sayıda da Hz. Peygamber'in veladetine dair makale ve şiirlerin mevcudiyeti yoğunudur. Bu sayıda iki tane na'ta yer verilmesi de dikkat çekicidir. Bu şiirler “Na't-ı Şerîf” başlığıyla edebiyat bölümünde yerini almıştır. Şiirlerden birinin şairinin belirsiz olduğu¹⁰⁹ ve diğer şiirin¹¹⁰ Şeyhülislam Merhum Esad Efendi'ye ait olduğu şiirlerin altında ifade edilmiştir.

Derginin 52. sayısındaki şiirlerden biri olan “Seyyid-i Kâinât Aleyhi Ekmeli't-Tahiyyât Efendimize Arz-ı Tazîm” isimli şiir, aruzun Hezec bahrinin “mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün” kalıbıyla¹¹¹ yazılmıştır ve Hz. Peygamber'e övgüyle başlamıştır:

“Sebîl-i ma'rifette bir mukaddes reh-nümâdır bu

Felâha masdar-ı icâd olan bir pîşvâdır bu

Bunun devr-i füyûzâtındadır bi'l-cümle kudsîyyet

Cihânlar kendine meftûn olan bir Mustafâ'dır bu

¹⁰⁶ Mustafa İsmet Uzun, “Sidretü'l Muntehâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/152.

¹⁰⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, 587.

¹⁰⁸ Ayetlerin mealleri şu şekildedir: “Sidretü'l-Muntehâ'nın yanında. Me'vâ cenneti onun (Sidre'nin) yanındadır. O zaman Sidre'yi kaplayan kaplamıştı.”

¹⁰⁹ İmzasız, “Na't-ı Şerîf”, *Beyânü'l-Hak* 4/101 (1911), 1886.

¹¹⁰ Şeyhülislam Merhum Esad Efendi, “Na't-ı Şerîf”, *Beyânü'l-Hak* 4/101 (1911), 1886.

¹¹¹ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 170.

Muallâdır, müzekkâdır, Mustafâ'dır, mücellâdır

Bütün ulviyyeti cem' eyleyen bir müctebâdır bu"¹¹²

Hiz. Peygamber'in hakikat yolunda bir rehber olması yönü vurgulanan bu mısraları kaleme alan kişinin Balıkesir (Karesi) mebusu Abdülaziz Mecdi Efendi olduğu dipnotta belirtilmiştir.¹¹³ Abdülaziz Mecdi, Kadirî tarikatına mensup Ali Âşir'in ve sonrasında Fâtih türbedarı Ahmed Amiş Efendi'nin müntesibi olarak tasavvufî sohbetlerde bulunmuş bir isimdir.¹¹⁴ Şiirde Abdülaziz Mecdi Efendi'nin tasavvufî kimliğinden izlere rastlamak mümkündür:

“Nebîlerle velîler necm-i irfân u kemâlâtı

Semâ-yı feyzi tenvîr eyleyen şems-i İlâh'dır bu

(...)

Tecellî lüccesinde garka-yı envâr-ı Mevlâ'dır

Bu feyzâ feyz ile sertâc-ı feyz-i enbiyâdır bu"¹¹⁵

Bu mısralar, Hiz. Peygamber tasavvurunun “Nur-i Muhammedî” kavramı merkezinde şekillendiği tasavvufî yaklaşımın¹¹⁶ bir örneğidir. Varlığın meydana çıkmasını bu kavrama dayandıran sûfiler, alemlerin yaratılışı, güneşin ve ayın ışığı, semâvât gibi mevcudatla da Hiz. Peygamber'in nurunu ilişkilendirmişlerdir ve ayrıca bu nurun diğer peygamberlerde de olduğunu ifade etmişlerdir.¹¹⁷ Şiirde yer alan “envâr-ı Mevlâ”, “şems-i İlâh”, “feyz-i enbiyâ” ifadeleri de sûfilerin bu düşünce yapısının bir tezahürüdür. Bu noktada şiirde de ifade edildiği üzere nurun Allah'ın nuru olduğu bilgisini vurgulamakta fayda vardır. Böylelikle bu mısralarda, Nur Suresinde yer alan “Allah, göklerin ve yerin nurudur.”¹¹⁸ mealindeki 35. ayete telmih yapıldığını söylemek de mümkündür. Ayrıca derginin 68. sayısında yer alan Tahirü'l-Mevlevî'nin bir diğer na'tındaki şu mısralar da bu duruma örnektir:

¹¹² Abdülaziz Mecdi Efendi, “Seyyid-i Kâinât Aleyhi Ekmeli't-Tahiyyât Efendimize Arz-ı Tazîm”, *Beyânü'l-Hak* 2/52 (1910), 1083.

¹¹³ “Karesi Mebusu Abdülaziz Mecdi Efendi tarafından ihdâ olunmuştur.” şeklinde ifade edilmiştir.

¹¹⁴ Nihat Azamat, “Abdülaziz Mecdi Efendi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/191.

¹¹⁵ Abdülaziz Mecdi Efendi, “Seyyid-i Kâinât Aleyhi Ekmeli't-Tahiyyât Efendimize Arz-ı Tazîm”, 1084.

¹¹⁶ Murat Ak, *Na'tlerin Tasavvufî Temelleri ve Na't Mecmuaları*(Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Bölümü 1210, 1211 - Tenkidli Metin) (Konya: Selçuk Üniversitesi, Doktora, 2014), 40.

¹¹⁷ Murat Ak, *Na'tlerin Tasavvufî Temelleri ve Na't Mecmuaları*(Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Bölümü 1210, 1211 - Tenkidli Metin), 41.

¹¹⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, 388.

“Cebînin matla’-i nûr-i Hudâ’dır yâ Resulallâh
Femin ser-çeşme-i âb-ı bekâdır yâ Resulallâh”¹¹⁹

Tahirü’l-Mevlevî’nin “Na’t-ı Şerîf” adıyla 67. sayıda mevcut olan bir diğer şiirinde tasavvufî izlerin varlığı ilk mısralardan itibaren görülmüştür:

“Ey güzîde zübde-i âyât-ı Hak
Vey cebîn-i enver-i mir’ât-ı Hak
(...)
Bir görün olsun bu ayn-ı hasrete
Rû’yetin ayn-ı tecelliyyât-ı Hak

Bir zuhûr et Tâhir’e olsun ayân
Sırr-ı nefy û ma’na-yı isbât-ı Hak”¹²⁰

Aruzun Remel bahrine ait “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” kalıbıyla¹²¹ yazılan şiirin bu mısralarında tasavvufun temel düşünce sistemlerinden biri olan vahdet-i vücud (varlıkta birlik) anlayışı mevcuttur. Vahdet-i vücud anlayışındaki, “Evren aynadır, aynalar ise Allah’ın yansımasıdır.”¹²² düşüncesinin bir tezahürü olarak “mir’ât-ı Hakk” ifadesi kullanılmıştır. Ayrıca mısradaki “enver” kelimesiyle nûr-ı Muhammedî anlayışına da temas edildiğini belirlemekte fayda vardır. Tahirü’l-Mevlevî’nin murabba nazım şekliyle kaleme aldığı na’tında benzer ifadeler şu şekilde yer almıştır:

“O sûretle muallâdır ki indallâh temcîdin
Muhammed nâmını etmiş redîfi kavî-i tevhîdin
Bu sözde yok mahallî hîç zünûn u şekk ü terdîdin
Ki mir’ât-ı İlâhî mazhar-ı zât-ı muazzamsın”¹²³

Bu şiirin devamında “Hazret-i Mevlâna’ya”, “Şems-i Tebrizî Hazretlerine”, “Sadrettin Konevî Hazretlerine” başlıklarıyla mutasavvıflara dair övgü mısralarına da yer verildiği görülmektedir. Hz. Peygamber’e övgü dışında başta dört halife olmak üzere diğer din büyüklerinin methine dair manzumeler de yazılmıştır. Bunlardan Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali ile ilgili yazılan övgü dolu manzumeler “na’t-ı çâr-yâr” ismiyle

¹¹⁹ Tahirü’l-Mevlevî, “Na’t-ı Şerîf”, *Beyânü’l-Hak* 3/68 (1910), 1345.

¹²⁰ Tahirü’l-Mevlevî, “Na’t-ı Şerîf”, *Beyânü’l-Hak* 3/67 (1910), 1333.

¹²¹ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 231.

¹²² Mutluhan Taş, Hümeysra Yaman, “Dîvâne Mehmet Çelebi Şiirlerinde Vahdet-i Vücûd Anlayışı”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 6/7 (2019), 59.

¹²³ Tahirü’l-Mevlevî, “Na’t-ı Şerîf”, *Beyânü’l-Hak* 3/78 (1910), 1509.

anılırken sadece Hz. Ali'ye övgü için yazılan na'tlar da “na't-ı Ali” şeklinde isimlendirilmiştir.¹²⁴

Türk İslam edebiyatında na't başta olmak üzere hilye, mevlid, siyer, kırk hadis gibi Hz. Peygamber'e dair pek çok edebi tür mevcuttur. Böylelikle “Peygamber edebiyatı” şeklinde ifade edilebilecek zengin bir literatür oluşmuştur.¹²⁵ Oluşan bu literatürde na'tların önemli bir yeri vardır. Bu doğrultuda dergide nazım türleri kapsamında en çok na't türünde şiirlere yer verildiği tespit edilmiştir.

2. 1. 4. Mevlid

Arapça kökenli olan mevlid kelimesi “doğurmak” manasına gelen “v-l-d” kökünden türemiştir. Mevlid, sözlükte insanın doğduğu yer, dünyaya gelme, doğulan zaman anlamlarına gelmektedir.¹²⁶ Mevlidin ıstılah anlamı ise Hz. Peygamber'in doğum yıl dönümüne binaen yapılan törenlere verilen isim ve bu törenlerde okunmak üzere yazılmış eserlerin ortak adı olarak karşımıza çıkmaktadır.¹²⁷ Bu noktada mevlit yazma geleneğinin 10. yüzyıldan itibaren geliştiğini söylemekte fayda vardır.¹²⁸

Özel bir kullanım alanı kazanarak Hz. Peygamber'in dünyaya gelişini ifade eden mevlidlerde, Resulullah'ın hayatı, mucizeleri, gazaları, ahlakı, vefatı gibi konulara yer verilmiştir.¹²⁹ Diğer milletlerin edebiyatlarına kıyasla Türk edebiyatında ayrı bir yeri olan mevlid nazım türü, çoğunlukla manzum olarak kaleme alınmıştır. Türk İslam edebiyatının önemli eserlerinden biri olan *Vesiletü'n-Necât*, Süleyman Çelebi (1351-1422) tarafından 1409'da yazılmıştır. Bu eser Türk İslam edebiyatında mevlid türünün merkezini teşkil etmiştir. Bu doğrultuda mevlidler, *Vesiletü'n-Necât*'a benzemesi, *Vesiletü'n-Necât*'ta mevcut olan ve olmayan motifleri barındırması, tamamıyla *Vesiletü'n-Necât*'tan farklı olması yönüyle üç grupta incelenmiştir.¹³⁰

¹²⁴ Canım, *Divan Edebiyatında Türler*, 173.

¹²⁵ Emine Yeniterzi, “Türk Edebiyatında Na'tlara Dair”, *Türkler* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 11/762.

¹²⁶ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat* (Ankara, 1984), “Mevlid”, 760.

¹²⁷ Ahmet Özel, “Mevlid”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/475.

¹²⁸ Semra Alyılmaz, “Mevlit ve Türk Edebiyatında Mevlit Türü”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 13 (1999), 197.

¹²⁹ Semra Alyılmaz, “Mevlit ve Türk Edebiyatında Mevlit Türü”, 196.

¹³⁰ Necla Pekolcay, “Türkçe Mevlid Metinleri”, *İslam Medeniyeti Dergisi* 3/25 (1972), 24.

Beyânü'l-Hak'ta üç tane mevlid nazım türüne sahip şiir vardır. Bunlar sırasıyla 26. sayıda “Mevlid-i Cenâb-ı Peygamberî'yi Takdis”, 52. sayıda “Mevlid-i Hazret-i Nebevî”, 103. sayıda “Leyle-i Celîle-i Mevlide Hitâb” başlıklarıyla dergide yer almışlardır. Derginin 26. ve 52. sayıları Mevlid kandilinin yani 12 Rebiülevvel'in mevcut olduğu haftada çıkarılmıştır.

Hicri 7 Rebiülevvel 1327 tarihinde yayınlanmış 26. sayıda dinî muhteva¹³¹ ağırlıklı olmasına rağmen Hz. Peygamber'in doğumuna dair bir şiire yer verilmiştir. Hicri 1328 yılının 9 Rebiülevvel'inde çıkarılan 52. sayının “Mevlid-i Hazret-i Nebevî” şiiriyle başlaması dikkat çekicidir. Mevlid nazım türüne ait şiirin ardından bir tane de na't¹³² dergide yer almıştır. Hicri 1329 yılında 11 Rebiülevvel'de çıkan 101. sayı “Vilâdet-i Hazret-i Risaletpenâhî” isimli bir makale ile başlamıştır ve sonraki sayfalarda bir tane de na't mevcuttur. Ancak bu sayıda mevlid nazım türüyle yazılmış bir şiir bulunmamaktadır. Hicri 1330 yılı 8 Rebiülevvel tarihli 147. sayıda Hz. Peygamber ile ilgili nazım türlerine ait bir şiire rastlanmadığı gibi Hz. Peygamber'in doğumuna dair bir makaleye de rastlanmamıştır. Miladi 26 Şubat 1912 tarihine tekabül eden bu sayıda önceki yılların aksine mevlid konu edilmemiş ve içtimai konulara daha çok yer verilmiştir. Bu duruma sebep olarak Trablusgarp Savaşı'nın mevcudiyeti ve 1. Dünya Savaşı'nın provası mahiyetindeki Balkan Savaşları'na hazırlık döneminde olunması gibi hususlar ileri sürülebilir.

Derginin 26. sayısında “Mevlid-i Cenâb-ı Peygamberî'yi Takdis” şiiri, “Bin üç yüz yirmi beş senesi Rebiülevvel'inde mevlid-i Peygamberî'yi tebcîlen inşâd ve *İkdam* gazetesinde -bazı beyitleri sansürün dest-i bî-emân-ı tahribîne uğramış olduğu hâlde - neşreylediğim şu kasîde-i mevlûdiyyeyi bu defâ sath olduğu üzere '*Beyânü'l-Hak*'ta' da tekrar neşr ü ikmâl eyliyorum.” notuyla yayımlanmıştır. Notta bahsi geçen *İkdam* gazetesi 1894-1928 yılları arasında yayınlanan siyasî ve ilmî niteliklere sahip günlük bir yayındır. II. Abdülhamit döneminde birçok kez kapatılmış olan gazetenin sansüre yaklaşımıyla *Beyânü'l-Hak*'taki yaklaşım arasında bu şiirle bir bağ kurulmuştur.

¹³¹ “Din-i İslam'da Hedef-i Münakaşa Olan Mesâilden: Talak”, “Tarih-i İslam Sahaifinden VI: Ecdad-ı Kirâm-ı Peygamberiden Kusay bin Kilab” gibi metinler mevcuttur.

¹³² “Seyyid-i Kâinât Aleyhi Ekmeli't-Tahiyyât Efendimize Arz-ı Tazîm” isimli Karesi Mebusu Abdülaziz Mecdî Efendi'nin na'tıdır.

Hüseyin Hâzım imzalı “Mevlid-i Cenâb-ı Peygamberî’yi Takdis” şiiri, Hz. Peygamber’in doğum zamanına temas edilerek başlamıştır ve şiirde Hz. Peygamber’in doğumuna dair huzur ifadeleri eşliğinde peygamber sevgisi işlenmiştir:

“Esti nesîm-i seher-i nevbahâr

Etti tebessüm gül-i rengîn-izâr

Nefha-i kudsiyye-i feyz-âveri

Oldu safâ-bahş-dil-i cezbedâr

Eyledi eşvâk u garâmım füzûn

Bâd-ı sabâ, nûkhet-i gîsû-yı yâr”¹³³

Aruzun Seri’ bahrinin “müfte’ilün müfte’ilün fâ’ilün” kalıbıyla¹³⁴ yazılan şiirin bu mısralarında Hz. Peygamber’in doğduğu ilkbahar mevsimine, “nevbahar” kelimesiyle temas edildikten sonra edebiyatımızda sıkça kullanılan gül sembolüne değinilmiştir. Türk İslam edebiyatında gül sevgiliyi ifade etmek için kullanılmış bir semboldür. Bu doğrultuda gül motifiyle Hz. Peygamber özdeşleşmiştir.¹³⁵ Şiirlerde gülün koku, renk gibi mevcut olan güzellikleri Hz. Peygamber ile olan ilişkisinden dolayı anlam kazanmıştır. Örneğin; gül kokusu Hz. Peygamber’in terinin kokusu olduğu için güzel kokmaktadır anlayışı birçok şiirde mevcuttur. Şairler tarafından Hz. Peygamber’in yüzüne dair vasıflandırma yapılırken ay, güneş, nur gibi parlak görünümlü varlıklarla teşbih sanatının mevcudiyeti söz konusudur.¹³⁶ Bu noktada yukarıda geçen mısralarda “gül-i rengin izâr” ifadesiyle Hz. Peygamber’in yanakları gül rengi ile ilişkilendirilmiştir.

Bahsi geçen şiirin ilerleyen mısralarında Hz. Peygamber’in doğumundan farklı konulara temas edilmiştir. Mevlid türüne ait şiirler genellikle besmele, hamdele, salve geleneğine uyularak tevhid, münacat ve na’tla başladığı bilgisi mevcuttur. Bununla birlikte çoğu mevlidde kâinatın yaratılması Nur-i Muhammedî merkeze alınarak ifade edilmiştir. Sonrasında Hz. Peygamber’in doğumuna, miraç başta olmak üzere mucizelerine, vefatına ve son olarak da dua kısmına yer verilmiştir. Mezkûr şiirde tevhid,

¹³³ Hüseyin Hâzım, “Mevlid-i Cenâb-ı Peygamberî’yi Takdis”, *Beyânü’l-Hak* 1/26 (1909), 613.

¹³⁴ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 276.

¹³⁵ Zülfikar Güngör, “Edebiyatımızda Gül Sembolü ve Peygamberimiz”, *Gül Kitabı: Gül Kültürü Üzerine İncelemeler* (I. Ulusal Gül Sempozyumu, Isparta: Isparta Belediyesi, 2005), 30.

¹³⁶ Zülfikar Güngör, “Edebiyatımızda Gül Sembolü ve Peygamberimiz”, 34.

münacat ve na't kısmı yoktur ancak şiirin şu mısralarında miraç hadisesine temas edilmiştir:

“Nehr-i Fırât sâhi-yi mecrâ olup
Cûş u hurûş eyledi âvâre-vâr

Sâve gölü neşf-i miyâh eyledi
Oldu yeri rezm-geh-i pür gubâr”¹³⁷

Türk İslam edebiyatının birçok sahasındaki şiirlerde yer alan Fırat nehrinin miraç hadisesinde de önemli bir konumu vardır. Fırat nehri, miraç hadisesinin anlatıldığı hadis rivayetlerinde sidre ağacının altından akan dört nehirden biri olarak geçmektedir.¹³⁸ Bu yönüyle Fırat nehri, miracı hatırlatıcı bir unsur olarak karşımıza çıkmıştır. Ardındaki beyitte yer alan “Sâve gölü” ise Fırat nehri yakınlarında bulunan ve Fırat nehrinden beslenen kapalı havzalı bir göldür. Bu noktada Fırat nehri göle karşı cömertlikle teşhis edilmiştir ve kaynağından ötürü bir berekete sahip olduğu vurgulanmak istenmiştir.

Dergide Hüseyin Hâzım imzalı bir diğer mevlid 52. sayıda yer alan “Mevlid-i Hazret-i Nebevî” başlıklı şiirdir. Şiirin ilk mısraları Hz. Peygamber’in doğduğu geceye yönelik övgü ifadeleriyle başlamıştır. Akabindeki mısralarda, Hz. Peygamber’e dair şiirlerde sıkça kullanılan “Nur-ı Muhammedî” motifinin izleri söz konusudur:

“Sen cilve-geh-i neyyir-tâbân-ı ezelsin
Ruhsâr-ı münîrin saçar envâr-ı nebâhat

Dil-keş o kadar lem’a-yı gîysû-yı latîfin
Ol mertebe yok turre-i zîbâda melâhat”¹³⁹

Hezec bahrinin “mef’ûlü mefâ’ilü mefâ’ilü fe’ûlün” kalıbıyla¹⁴⁰ kaleme alınan bu mısralarda Hz. Peygamber’in manevi nurundan bahseden ifadeler yer almaktadır. Bu durum Allah’ın mahlukat arasında yarattığı ilk varlığın Hz. Peygamber’in nuru olduğu anlayışına dayanan Nur-ı Muhammedî konusunu akla getirmektedir. Bu konu mevlidlerde

¹³⁷ Hüseyin Hâzım, “Mevlid-i Cenâb-ı Peygamberî’yi Takdis”, 614.

¹³⁸ Mustafa İsmet Uzun, “Fırat”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/33.

¹³⁹ Hüseyin Hâzım, “Mevlid-i Hazret-i Nebevî”, *Beyânü’l-Hak* 2/52 (1910), 1082.

¹⁴⁰ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 192.

genellikle mahlukatın Hz. Peygamber hatırına yaratılması yönüyle de ele alınmıştır.¹⁴¹ Yaratılan her şeyin Hz. Peygamber ile anlam bulduğuna dair derginin 103. sayısında mevcut olan “Leyle-i Celîle-i Mevlûde Hitâb” başlıklı şiirin şu mısraları dikkat çekicidir:

“Ey şeb-i nevvâr-ı mevlid! Ey Sabâh-ı dâimî
Müstenîrindir bütün âfâk u eshâr-ı cihân

Olmasaydın müncelî âyîne-i imkânda ger
Tâ ebed billâh kalırdı nûr u zulmet bî-nişân”¹⁴²

Suûdü’l Mevlevî imzalı bu şiirde Hz. Peygamber’in doğduğu gece çok nurlu manasına gelen “nevvâr” kelimesiyle vasıflandırılmıştır. Aruzun Remel bahrinin “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” kalıbıyla¹⁴³ yazılan mısraların devamında ise “olmasaydın müncelî” ifadeleriyle “Levlâk hadisi” olarak bilinen ve klasik şiirimizde sıkça kullanılan “Sen olmasaydın, felekleri/alemleri yaratmazdım.” mealindeki kudsî hadis rivayetine¹⁴⁴ telmih yapıldığını söylemek mümkündür. Şiirde, Hz. Peygamber’in var olması, aydınlık ve karanlığın mevcudiyetinin sebebi olarak söz konusu edilmiştir. “Mevlid-i Hazret-i Nebevî” isimli şiirde de bu bağlamda mahlukatın Hz. Peygamber’e gösterdiği hürmete değinilmiştir:

“Dîdâr-ı şeref-pâşına meclûb sürûşân
Karşında durur cümlesi saf-beste-i hayret

Tek sınıf-ı melâik değil, eflâk u kevâkib
Hep âlem-i kevn, şânını takdîs eder elbet”¹⁴⁵

“Mevlid-i Hazret-i Nebevî” şiiri kaside nazım şeklinde ve aruzun Hezec bahrinin “mef’ûlü mefâ’îlü mefâ’îlü fe’ûlün” kalıbıyla¹⁴⁶ yazılmıştır. Hem kasidelerin bir bölümü olan hem de mevlidlerin neredeyse hepsinde yer alan dua kısmı bu şiirde Allah’a hamd ile başlamıştır:

¹⁴¹ Hidayet Aydar, “Mevlitler Bağlamında Osmanlı Din Kültürünü Besleyen Eserlerde Nur-i Muhammedî Anlayışı ve Diğer Bazı Kültürlerdeki Benzer Düşüncelerle Mukayesesi”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 19/2 (2019), 553.

¹⁴² Suûdü’l-Mevlevî, “Leyle-i Celîle-i Mevlûde Hitâb”, *Beyânü’l-Hak* 4/103 (1911), 1917.

¹⁴³ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 223.

¹⁴⁴ Ali Yıldırım, ““Sen Olmasaydın Felekleri Yaratmazdım” Hadis-i Kudsîsinin Klasik Şiire Yansımaları”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2018), 158.

¹⁴⁵ Hüseyin Hâzım, “Mevlid-i Hazret-i Nebevî”, 1082.

¹⁴⁶ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 192.

“Lütfunla yine eyledik idrâk bu rûzu
El-hamdü bu dem işte rebî’-i dil-i ümmet
(...)

Ol ruh-ı muallâ-yı şefi’ü’l-Arasât’a
Kalbim gibi ihlas ile kıl arz-ı tahiyyet”¹⁴⁷

Hüseyin Hâzım, Hz. Peygamber’in doğumunun kıymetini idrak edebildiği için Allah’a hamd ettikten sonra Hz. Peygamber’in şefaatine olan talebini de dile getirmiştir. Aynı şairin dergideki ikinci mevlidinin dua kısmında da Hz. Peygamber’in şefaatine duyulan arzu vurgulanmıştır:

“Uğra sabâ sen dahi ol gülşene
Sâha-i dil-cûsuna gir cân-sipâr

Arz-ı huzûr eyle tahiyyâtımı
Hâl-i dili söyle amân zâr zâr

Sonra dönüp müjde-res-i afvım ol
Lutfuna etmekte gönül intizâr”¹⁴⁸

Aruzun Seri’ bahrinin “müfte’ilün müfte’ilün fâ’ilün” kalıbıyla¹⁴⁹ kaleme alınan şiirde sabâ rüzgarından Hz. Peygamber’in ravzasına uğrayarak bağışlanma talebini iletmesi istenir. Sabâ, Klasik Türk şiirinde yaygın olarak kullanılan benzetme ögelerinden biridir.¹⁵⁰ Bu doğrultuda sabâ, peyk-i şuara ve cananın makamına ulaşan bir rüzgâr olması yönüyle önemli bir edebî motif olarak karşımıza çıkar.¹⁵¹

Sonuç olarak, Türk İslam edebiyatında ve sosyal hayatta ayrı bir yeri olan mevlidin, *Beyânü’l-Hak*’taki müstakil örneklerinin sayı itibarıyla na’tlardan sonra geldiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte dergide mevlidlerin, münacatlarla aynı oranda mevcut olduğunu söylemek mümkündür.

¹⁴⁷ Hüseyin Hâzım, “Mevlid-i Hazret-i Nebevî”, 1083.

¹⁴⁸ Hüseyin Hâzım, “Mevlid-i Cenâb-ı Peygamberî’yi Takdis”, 615.

¹⁴⁹ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 276.

¹⁵⁰ H. Dilek Batıslam, “Divan Şiirinde Sabâ”, *Osmanlı Araştırmaları* 26/26 (2005), 96.

¹⁵¹ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı* (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 353.

2. 2. Nazım Şekillerine Göre

Bu başlık altında *Beyânü'l-Hak*'taki kaside, gazel, kıt'a, rubai, tahmis, müseddes, tesdis nazım şekillerindeki şiirler incelenmiştir. Bu bölümde dört tane kaside, 25 tane gazel, 27 tane kıt'a, yedi tane rubai, 14 tane tahmis, iki tane müseddes, iki tane tesdis olmak üzere toplam 81 şiir değerlendirilmiştir.

2. 2. 1. Kaside

Sözlük manası “kastetmek, niyet etmek, yaklaşmak” olan kaside, Arapça “k-s-d” kökünden türetilmiştir.¹⁵² Edebî ıstılahta ise kaside, “belli bir amaçla söylenmiş, üzerinde düşünülmüş, gözden geçirilmiş şiir” anlamında kullanılmıştır.¹⁵³ Arap edebiyatında doğan kaside nazım şekli, Fars edebiyatında bazı değişikliklere uğramış haliyle Türk edebiyatına geçmiştir.

Türk edebiyatında kaside nazım şekliyle yazılan şiirlerin ilk örnekleri 13. yüzyıldan itibaren mevcut olmuştur. Bu yüzyılda yazılan Hz. Mevlânâ'nın Divân-ı Kebîr eserinde, tevhid ve münacat nazım türlerine sahip 300 kaside önemli bir konuma sahiptir.¹⁵⁴ Kasideler 15. yüzyıldan itibaren devlet büyüklerine ithafen yazılmaya başlanmıştır. Bu durum İslamiyet öncesi Türk edebiyatı nazım şekillerinden koşuğun bir devamı niteliğinde değerlendirilebilir.¹⁵⁵ Kaside nazım şeklinin en güzel örnekleri kabul edilebilecek şiirler 16. yüzyılda Fuzulî, Bakî, Hayalî, Nev'î gibi şairler tarafından verilmiştir. Bu eserlerden en meşhur olanlarına Fuzulî'ye ait “Su Kasidesi” ve “Gül Kasidesi” örnek olarak verilebilir. “Su Kasidesi” Hz. Peygamber'i övmek maksadıyla yazılmışken “Gül Kasidesi” Kanunî Sultan Süleyman methiyesi olarak yazılmıştır. Bu noktada Türk edebiyatında kasidelerin konu bakımında oldukça çeşitli bir muhtevaya sahip olduğunu söylemekte fayda vardır. Zira Türk edebiyatında kasideler sadece övgü maksadıyla yazılmamıştır. Bununla birlikte Allah'a yakarış, bir cezadan kurtulmak için af dileme, memuriyet talebi, hamasi duyguları

¹⁵² Canım, *Divan Edebiyatında Türler*, 40.

¹⁵³ Hüseyin Elmalı, “Kaside”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (TDV Yayınları, 2001), 24/562.

¹⁵⁴ Mustafa Çınar, “Kaside Nazım Şeklinin Tarihî Gelişimi”, *EKEV Akademi Dergisi* 27 (2006), 210.

¹⁵⁵ İskender Pala, “Kaside”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/564.

açıklama, vatan sevgisi gibi konularda kasidelerin mevcudiyeti de söz konusu olmuştur.¹⁵⁶ Konu çeşitliliğini sağlayan bu hususlar, şairin övgü gayesinin alt yapısı olarak da değerlendirilebilir. Nitekim Türk edebiyatında en çok medhiye, sonrasında na't ve sonrasında da diğer konularda kaside nazım şekliyle yazılmış şiirlerin varlığı görülmektedir.¹⁵⁷

Kaside nazım şekliyle kaleme alınan Türk edebiyatı şiir örneklerinde 13-18. yüzyıllarda düzenli bir artış görülürken Tanzimat dönemiyle beraber bir düşüş yaşanmıştır. Tanzimat dönemi Türk edebiyatı şiirlerinde yeni nazım şekilleri kullanılmakla beraber Klasik Türk edebiyatındaki nazım şekilleri de tema olarak değişikliğe uğramaya başlamıştır.¹⁵⁸ Bu şiirlerden Namık Kemal'in "Hürriyet Kasidesi" önemli bir konumda yer almaktadır. Klasik Türk edebiyatında kasideler redifleriyle isimlendirilirken Tanzimat dönemi Türk edebiyatında kasidelere özel isimler verilmiştir. *Beyânü'l-Hak*'ta yer "Kaside-i Süfyân" adlı şiir de isimlendirme hususuna örnek teşkil etmektedir. *Beyânü'l-Hak*'ta "Kaside-i Süfyân" şiirinden hariç kaside olduğu başlığında belirtilen üç şiir daha bulunmaktadır. "Kaside-i Süfyân" şiiri 79. sayıda, "Kaside-i Seher Berây-ı Asumân-senâ-yı Hazret-i Peygamber Aleyhissalâtü'l-Ekber" şiiri 80. sayıda, "Kaside-i Aşk" şiiri 105. sayıda, "Kaside Der-Na't-ı Seyyidü'l-Mürselîn" şiiri 160. sayıda yer almaktadır.

Kemaleddin Harputi tarafından yazılan "Kaside-i Süfyân" şiiri 16 beyitten oluşmaktadır. Şiirin her beytinin başında numaralandırma yapılmıştır. "Kaside-i Süfyân" şiirinin ilk mısrasında, nefis gafil olarak nitelendirilmiş ve bu yönünden dolayı utanması gerektiği ifade edilmiştir. Diğer mısradaki ise nefsin bu halinden kurtulması mâsivayı yani Allah'tan gayrısını terk etmesine bağlanmıştır.¹⁵⁹ Bu noktada şiirde tasavvufî izlerin bulunduğunu söylemek mümkündür. Şiirin ilerleyen bölümlerinde vahdet-kesret-tekâmül kavramlarının kullanılması bu durumu örnekler:

"Çalış kesrette vahdet bul Hudâ'ya kalbi masrûf et
İyâl u mâl u evlâd ile sâde iktifâdan geç

¹⁵⁶ İskender Pala, "Kaside", 24/564.

¹⁵⁷ Ali Fuat Ota, "XIII. Yüzyıldan XIX. Yüzyıla Kadar Klasik Türk Edebiyatında Kaside Nazım Şeklinin Şekil ve Muhtevasına Dair", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2022), 174.

¹⁵⁸ Cafer Gariper, Yasemin Bayraktar, "Hürriyet Kasidesi'nin Değerler Dizgesi Üzerinde Kimi Belirlemeler", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları* 18 (2017), 127.

¹⁵⁹ Kemaleddin Harputi, "Kaside-i Süfyân", *Beyânü'l-Hak* 4/79 (1910), 1525.

Tekâmül eylemek bî-şüphe varlıkla münâkızdır
Yok ol yoklukla var maksûda ilm ü iddiâdan geç”¹⁶⁰

Şiirin bu mısralarına, tasavvufun temel düşünce sistemlerinden biri olan vahdet-i vücûd anlayışına temas edilerek başlandığı görülmüştür. Vahdet-i vücûd anlayışı bütün mevcudiyette Allah’ın varlığını, birliğini, kudretini ve lütfunu görebilme temeline dayanır. Bu doğrultuda vahdet-i vücûd düşünce sisteminde, bütün mahlukatın Allah’ın varlığıyla kaim olduğu kabul edilmiştir.¹⁶¹ “Kaside-i Süfyân” şiirinde de vahdet-i vücûdun yani varlığın birliği bilincine erişilmesi kalbin gayretiyle ilişkilendirilmiştir. Bu noktada tasavvufun bir diğer temel esası olan nefis tezkiyesi, kalp tasfiyesi hususuyla bir bağ kurulmuştur. Mısraların devamında yoklukla kemale ermenin mümkünatından bahsedilirken vahdet-i vücûd anlayışındaki bütün varlıkların Allah’ın ezelî ve edebî varlığına göre bir seraptan ibaret olduğu¹⁶² inancına temas edilmiştir.

Kemaleddin Harputi’nin bir araya getirme fırsatı bulamadığı şiirlerinden¹⁶³ biri olan “Kaside-i Süfyân” şiirinin son beytinde günahlardan bağışlanma ve Hz. Peygamber’in şefaatine mazhar olma talebi şu şekilde dile getirilmiştir:

“Eğerci ehl-i isyândır Kemâleddîn kulun yâ Rab
Bırakma nâr-ı hicie ettiği cürm ü hatâdan geç

Bağışla Ahmed-i Muhtâr’a o abd-i günahkârı
Yolunda yaptığı küstâhlıkla ictirâdan geç”¹⁶⁴

Beyânü’l-Hak’ta bulunan bir diğer kaside ise 80. sayıdaki “Kaside-i Seher Berây-ı Asumân-senâ-yı Hazret-i Peygamber Aleyhissalâtü’l-Ekber” şiiridir. Suûdü’l-Mevlevî imzalı bu şiir Klasik Türk edebiyatında geleneğe uygun olarak redifiyle isimlendirilip “Kaside-i Seher” olarak başlıkta belirtilmiştir. Bununla birlikte şiirin Hz. Peygamber’i övmek maksadıyla yazıldığı da başlıkta ifade edilmiştir.

Beyit sayısı 36 olan kasidenin “seher” redifiyle yazılmış olması seher vaktinin faziletleri temelinde değerlendirilebilir. Bu noktada Klasik Türk edebiyatı şiirlerinde “seher” redifli birçok şiirin varlığından söz etmekte fayda vardır. Bunun yanı sıra seher

¹⁶⁰ Kemaleddin Harputi, “Kaside-i Süfyân”, 1525.

¹⁶¹ Abdülbaki Gölpınarlı, *100 Soruda Tasavvuf* (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1985), 45.

¹⁶² Abdülbaki Gölpınarlı, *100 Soruda Tasavvuf*, 46.

¹⁶³ Ahmet Karataş, “Kemaleddin Harputî Efendi’nin Şiirleri”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50 (2016), 72.

¹⁶⁴ Kemaleddin Harputi, “Kaside-i Süfyân”, 1525.

vaktine şiirlerinde genişçe yer veren şairlerin sayısı oldukça çoktur.¹⁶⁵ Bu hususa Fuzûlî, Bâkî, Necâtî, Şeyh Galip, Yunus Emre gibi isimler örnek olarak verilebilir.¹⁶⁶

Sabahın güneş doğmadan önceki zamanı manasına gelen seher, Klasik Türk edebiyatı şiirlerinde dua kapısının açıldığı, aleme feyzin döküldüğü, ibadet, münacat ve zikrin faziletli olduğu vakit olarak işlenmiştir.¹⁶⁷ Bu duruma kaynaklık etmesi bakımından “(Bu nimetler) sabredenler, doğruluktan şaşmayanlar, huzurda boyun bükenler, hayır yolunda harcama yapanlar ve seher vakitlerinde Allah’tan bağışlanma dileyenler (içindir).”¹⁶⁸ mealindeki Âl-i İmrân Suresi 17. ayet ve “Allah’a saygısızlıktan sakınanlar ise rablerinin kendilerine verdiklerini alarak cennetlerde ve pınar başlarında olacaklar. Çünkü onlar daha önce güzel davranışlar içindeydiler. Onlar gecenin az bir kısmında uyurlardı. Seher vakitlerinde rablerinden bağışlanmalarını dilerlerdi.”¹⁶⁹ mealindeki Zâriyât Suresi 15-18. ayetler gibi delillerin varlığını ifade etmekte fayda vardır. Seher vaktinin kıymetinden dolayı “Kaside-i Seher” şiirinde seher vaktine dair yapılan hüsn-i ta’lîl sanatları dikkat çekicidir:

“Sanma rîzân oluyor boş yere bir ebr-i bahar

Olarak dökmede gözyaşları cûyâ-yı seher

Sanma gülşende tehî âh-ı şebân-gâh-ı hezâr

Her hazîn nağmede pinhân nice imâ-yı seher”¹⁷⁰

Aruzun Remel bahrinin “fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilün” kalıbıyla¹⁷¹ yazılan bu mısralarda kulun gözyaşı döküp Allah’tan af dilemesi hadisesi bahar bulutundan yağın yağmurla ilişkilendirilmiştir. Bununla birlikte yağmur hadisesinin bulutun gözyaşı dökmesi şeklinde ifade edilmesiyle teşhis sanatı yapılmıştır. Mısraların devamında ise gül bahçesi ve bülbül mazmunları kullanılarak gece vakti hüznü yakarışların boşa olmadığı ve bunların seher vaktinde sırlı olduğu ifade edilmiştir. Böylelikle bu mısralarda mezkûr ayet-i kerîmelere temas edildiği söylenebilir.

¹⁶⁵ Hüseyin Güftâ, “Divan Şiirinde Vakt-i Seher”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3/15 (2010), 131.

¹⁶⁶ Hüseyin Güftâ, “Divan Şiirinde Vakt-i Seher”, 94-96.

¹⁶⁷ Hüseyin Güftâ, “Divan Şiirinde Vakt-i Seher”, 94.

¹⁶⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur’an-ı Kerim Meâli*, 61.

¹⁶⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur’an-ı Kerim Meâli*, 578-579.

¹⁷⁰ Suûdü’l-Mevlevî, “Kaside-i Seher Berây-ı Asumân-senâ-yı Hazret-i Peygamber Aleyhissalâtü’l-Ekber”, *Beyânü’l-Hak* 4/80 (1910), 1541.

¹⁷¹ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 238.

Türk edebiyatında kasideler, “Nesîb-Teşbîb, Girizgâh, Maksûd/Medhiye, Tegazzül, Fahriye ve Dua” olmak üzere altı ana bölümden oluşur.¹⁷² Bütün bölümlerin bir kasidede bulunması şart değilken en az iki bölümün yer alması gerekli görülmüştür.¹⁷³ Kasidenin giriş kısmı olarak karşımıza çıkan nesîb bölümü, kasideye özel isimler verilmesi noktasında önemli bir konuma sahiptir. Nesîb bölümünde bahsedilen konuya göre kasideler, bahariyye, ıydiyye, fethiyye gibi isimlendirmelere tâbi tutulur. Bu doğrultuda *Beyânü'l-Hak* dergisinin 80. sayısında yer alan “Kaside-i Seher Berây-ı Asumân-senâ-yı Hazret-i Peygamber Aleyhissalâtü'l-Ekber” başlıklı kaside, nesîb bölümünde seher vaktine dair değerlendirmelere yer verilmesinden dolayı “Seheriyye” şeklinde isimlendirilebilir. Bununla birlikte bu kasidede “seher” redifi kullanılması hasebiyle “Seher Kasidesi” şeklinde bir isimlendirme de mümkündür. Bahsi geçen bu şiir, kaside geleneğine uygun olarak dua kısmıyla sona ermiştir:

“Sensin ey fahr-i cihân! Matlab u maksûd-ı ‘Suûd’

Ne tevellâ-yı felektir, ne tecellâ-yı seher

Merhamet kıl beni vaslınla müşerref eyle

Etmeyim sâye-i lutfunda müdârâ-yı seher”¹⁷⁴

Beyânü'l-Hak’ta mevcut olan bir diğer kaside örneği “Kaside-i Aşk” şiiridir. Şairin 79. sayıda yer alan “Kaside-i Süfyân” isimli kasidesinde olduğu gibi bu şiirinde de özel bir isimlendirme yaptığı görülmüştür. Dergide yer alan “Kaside-i Seher Berây-ı Asumân-senâ-yı Hazret-i Peygamber Aleyhissalâtü'l-Ekber” ve “Kaside Der-Na’t-ı Seyyidü'l-Mürselîn” başlıklı kaside örneklerinde ise Klasik Türk edebiyatı geleneğine uygun isimlendirme yapılmıştır. Bu durum *Beyânü'l-Hak*’ta Klasik Türk edebiyatı izleriyle beraber Tanzimat sonrası Türk edebiyatına dair gelişmelere bir arada yer verildiğini gösterir niteliktedir.

Harputlu Kemaleddin imzasıyla derginin 105. sayısında yer alan “Kaside-i Aşk” şiirine, insanın yaratılışına temas edilerek şu beyitlerle başlanmıştır:

“Hâke pertev-bahş olunca aşk-ı Hak insân olur

Masdar-ı esrâr-ı Mevlâ mazhar-ı irfân olur

¹⁷² İskender Pala, “Kaside”, 24/565.

¹⁷³ Yaşar Aydemir, “Türk Edebiyatında Kaside”, *Bilig* 24 (2003), 145.

¹⁷⁴ Suûdü'l-Mevlevî, “Kaside-i Seher Berây-ı Asumân-senâ-yı Hazret-i Peygamber Aleyhissalâtü'l-Ekber”, 1541-1542.

Âdeme ta'lîm-i esmâ eyleyen hem aşk idi

Aşkta mahrum olan bî-şüphe kim nâdân olur”¹⁷⁵

Remel bahrinin “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” kalıbıyla¹⁷⁶ yazılan şiirin ilk beyitlerinde İlahî aşk olgusu işlenmiş ve bu konuya dair insanın konumuna değinilmiştir. Bu doğrultuda İlahî aşktan mahrum olan kişi “nâdân” yani “cahil” olarak ifade edilmiştir. Bu noktada aşkın esası olan Allah’a vuslat sürecinde, kulun duruşuna göre nitelik kazanacağı söylenebilir.

“Kaside-i Aşk” şiirinde Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Davud’dan bahsedilerek ve onların yaşadıkları belirgin hadiselerle temas edilerek İslam tarihine dair telmih sanatı yapılmıştır:

“Aşk idi Tûr üzre Musâ’yı Kelîmullâh eden

Şehper-i aşk ile İsa göklere pûyân olur

Enfûs ü âfâka aks etdiğinde nûr-ı şems-i aşk

Kûh u mürğân hazret-i Dâvud’a hem-elhân olur

Nûsha-yı aşka denir Tivrât u İncîl u Zebûr

Ümmet-i merhûmeye nisbetle de Kur’ân olur”

Beyitler sırasıyla incelendiğinde “Tevrat, İncil ve Zebur” şeklinde sıralanan kutsal kitapların üstteki mısralara göre tanzim edildiği görülmüştür. Tevrat’ın Hz. Musa’ya, İncil’in Hz. İsa’ya, Zebur’un Hz. Davud’a nüzul olan kutsal kitap olması yönüyle mısralar arasında tenasüp sanatının uygulandığını söylemek mümkündür.

Beyânü’l-Hak’ta yer alan bir diğer kaside örneği “Kaside Der-Na’t-ı Seyyidü’l-Mürselîn” şiiridir. “Erzurumî Ümmî Hafız Kemaleddin” imzasıyla kaleme alınan şiir Hz. Peygamber’e övgü ile başlamıştır:

“Ey vücûd-ı kâinâta bahş eden zevk u safâ

Ya’ni kim mebnâ-yı âlem sensin ey nûr-ı Hudâ

¹⁷⁵ Kemaleddin Harputî, “Kaside-i Aşk”, *Beyânü’l-Hak* 5/105 (1911), 1952.

¹⁷⁶ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 223.

Olmasaydın on sekiz bin âlem olmazdı icâd

Ne melek hûr-ı cinân ne cân u cin mâ' u hevâ"¹⁷⁷

Bu mısralarda Hz. Peygamber'in yaratılışı merkeze alınarak methiyede bulunulmuştur. Klasik Türk edebiyatında oldukça sık kullanılan "Sen olmasaydın, felekleri yaratmazdım" manasına gelen "Levlâke levlâk lemâ halaktü'l-eflâk" rivayetine¹⁷⁸ "Mebnâyı âlem sensin" ve "Olmasaydın on sekiz bin âlem olmazdı icâd" ifadeleriyle telmih sanatı yapıldığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte şairin şefaata talebiyle sonuçlandığı şiirinde mahlas yerine kendi ismine yer vermiş olması, Klasik Türk edebiyatında kaside yazma geleneğine Tanzimat sonrası Türk edebiyatının tesirini yansıtmaya yönüyle dikkat çekici bir unsur olarak değerlendirilebilir:

"Yevme tublâ'da halâik cem'ine sensin şefî'

Melce-yi âsî vü mücrim sensin ey sâhib-livâ

Düşmüşüm bir derde kim dermânı yoktur yâ Habîb

Merhem-i zahm-ı dil ü can sensin ey asl-ı devâ

Âsîdir çoktur günâhı bu Kemâlî hastanın

Afv kıl cürmün elin tut yâ Habîb-i Kibriyâ"¹⁷⁹

Yukarıdaki beyitte "yevme tublâ" ifadesi Târik suresi 9. âyetinden iktibastır. Söz konusu ayette iktibas edilen ifade açıklanacak gün manasına gelmektedir. "Gizlenenlerin ortaya döküldüğü günde insan için ne bir güç ne de bir yardımcı vardır"¹⁸⁰ anlamındaki ayete atıfta bulunan bu şiirde Hz. Peygamber'in şefaatinde beklenen ümit anlatılmaktadır.

Beyânü'l-Hak'ta yer alan diğer kasidelere bakıldığında: "Kaside-i Süfyân" şiirinde "Eğerçe ehl-i isyandır Kemaleddin kulun yâ Rab"¹⁸¹, "Kaside-i Seher" şiirinde "Sensin ey fahr-i cihân! Matlab u maksud 'Suûd'"¹⁸², "Kaside-i Aşk" kasidesinde "Bil Kemâleddin kim dinin kemâlî aşktır"¹⁸³ şeklinde şairlerin kendi isimleriyle dua kısmını kaleme aldıkları

¹⁷⁷ Erzurumî Ümmî Hafız Kemaleddin, "Kaside Der-Na't-ı Seyyidü'l-Mürselîn", *Beyânü'l-Hak* 7/160 (1912), 2839.

¹⁷⁸ Ali Yıldırım, "'Sen Olmasaydın Felekleri Yaratmazdım' Hadis-i Kudsisinin Klasik Şiire Yansımaları", 154.

¹⁷⁹ Erzurumî Ümmî Hafız Kemaleddin, "Kaside Der-Na't-ı Seyyidü'l-Mürselîn", 2839.

¹⁸⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an-ı Kerim Meâlî*, 681.

¹⁸¹ Kemaleddin Harputî, "Kaside-i Süfyân", 1525.

¹⁸² Suûdü'l-Mevlevî, "Kaside-i Seher Berây-ı Asumân-senâ-yı Hazret-i Peygamber Aleyhissalâtü'l-Ekber", 1542.

¹⁸³ Kemaleddin Harputî, "Kaside-i Aşk", 1952.

görülmüştür. Klasik Türk edebiyatı şiirinde mevcut olan mahlas geleneği, Tanzimat sonrası Türk edebiyatında şairlerin şiirlerinde kendi isimlerini kullanması şeklinde tezahür etmiştir.¹⁸⁴

2. 2. 2. Gazel

Sözlükte “mahbubenin hüsn ve cemâlini medh ederek kendisine takılma, bu yolda şiir söyleyerek mahbube ile eğlenmek”¹⁸⁵, “kadınlarla sevgi üzerine konuşmak, söyleşmek” manasına gelen gazel, Arap edebiyatında kasidelerin nesîb bölümü olarak doğmuştur.¹⁸⁶ Klasik Arap şiirin temel öğelerinden biri olarak karşımıza çıkan gazelin kullanımına dair İslam’ın kabulünden Emeviler dönemine kadar geçen süreçte bir gerileme söz konusu olmuştur. Emeviler döneminde ise gazelin kullanımı hususu gelişme göstermeye başlamıştır.¹⁸⁷

İstılâhî olarak gazel, özellikle aşk, sevgili, şarap ve bahar ile ilgili duyguların anlatıldığı şiirler olarak tanımlanabilir.¹⁸⁸ Bununla birlikte hayat felsefesi, tasavvuf, na’t, mersiye, bir kişi ya da bir yerin tavsifi de gazel nazım şekliyle işlenen konular arasında yer alır.¹⁸⁹ Bu konuların kullanımı, gazel nazım şeklinin İran edebiyatında katettiği gelişmelerin bir tezahürüdür.¹⁹⁰ Arap edebiyatında kadın ve aşkı konu alan kaside nazım şekliyle yazılan şiirlere gazel denilmiştir. Nitekim, Türk edebiyatında kullanıldığı manada gazel nazım şekli, Arap edebiyatında görülmeyip kaynağını İran edebiyatından almıştır.¹⁹¹ İran edebiyatında ilk örnekleri 10. yüzyılda görülen gazellerin, müstakil nazım şekli olarak kullanımı da bu yüzyıla dayanmaktadır. Türk edebiyatında 13. yüzyıldan itibaren örnekleri

¹⁸⁴ M. Halil Erzen, “Divan Şiirinde Mahlas Kullanma Geleneği ve Bu Geleneğin Modern Şiire Yansımaları”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 59 (2017), 50.

¹⁸⁵ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî* (İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2015), “Gazel”, 751.

¹⁸⁶ Haluk İpekten, “Gazel”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/440.

¹⁸⁷ Mehmet Yalar, “Emeviler Döneminde Gazel ve Ömer bin Ebi Rabl’a”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (2009), 44.

¹⁸⁸ Haluk İpekten, “Gazel”, 13/440.

¹⁸⁹ İskender Pala, “Gazel”, *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2004), 3/18.

¹⁹⁰ Handan Ayangil, *17. Yüzyıl Türk Edebiyatında Gazel* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 6.

¹⁹¹ Selami Turan, “Aşkın Terennümü: Eski Türk Edebiyatında Gazel”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 5/10 (2007), 156.

görülen gazeller genellikle dinî, tasavvufî ve ahlakî konularda kaleme alınmıştır.¹⁹² Bununla birlikte 11. yüzyılda yazılan Türk İslam edebiyatının ilk ürünlerinden kabul edilen *Kutadgu Bilig* eserinin başında yer alan münacat ve na't nazım türüyle yazılan şiirlerde gazelden izler bulmak mümkündür.¹⁹³

Klasik Türk edebiyatının önemli gelişmeler gösterdiği 15. yüzyılda gazel nazım şekliyle yazılan şiirlerin muhtevasında bir zenginleşme olmuştur. Böylelikle Türk edebiyatında gazel, şairin manevî ve maddî duygu, düşüncelerine temas edebildiği bir nazım şekli haline gelmiştir.¹⁹⁴ Gazel nazım şekli, lirik muhtevası temelinde Klasik Türk şiirine dair divanlarda merkezi bir konumda olması yönüyle divan şiirinin kalbi olarak ifade edilebilir.¹⁹⁵

Beyânü'l-Hak'ta gazel olduğu başlıkta belirtilen 25 adet şiir bulunmaktadır. Bunlar dergide sırasıyla: 46. sayıda "Terâne-i Hamâset yahûd Gazel", 62. sayıda "Mutasavvifâne Bir Gazel", 63. sayıda "Bir Gazel", 77, 85, 86, 87, 89, 92, 94, 98, 99, 103, 114, 115, 116, 117, 118, 128, 142. sayılarda birer tane ve 126. sayıda iki tane olmak üzere "Gazel", 128. sayıda "Bir Gazel-i Müşterek", 155. sayıda "İki Gazel" başlığıyla yer almıştır.

Beyânü'l-Hak'ta karşımıza çıkan ilk gazel Hüseyin Hâzım imzalı "Terâne-i Hamâset yahûd Gazel" şiiridir. Şiirde başlığından da anlaşılacağı üzere kahramanlık teması işlenmiştir. Ancak bu tema nefsin heveslerine karşı gösterilen bir kahramanlık olarak yorumlanabilir:

"Hak-perestim bâtilı tervîc ü i'lâ eylemem
Râh-ı mu'vece semend-i kilki irhâ eylemem
(...)
Mülk-i vicdân üzre hâkim Hazret-i Allâh'tır
Kalbimi bâzîçe-yi ağrâz-ı dünyâ eylemem"¹⁹⁶

Allah'a ibadet eden bir kul olduğunu belirterek şiire başlayan şair, mısraların devamında kalbinde dünya eğlencelerine dair isteklerin bulunmayacağını ifade etmiştir. Bu noktada tasavvufun nefis tezkiyesi, kalp tasfiyesi esasına temas edildiğini söylemek mümkündür. Tasavvufun düşünce sisteminde yer alan manevî yolculuk, ruhanî sefer ve

¹⁹² Haluk İpekten, "Gazel", 13/441.

¹⁹³ Hasibe Mazıoğlu, *Fuzûlî-Hafız İki Şair Arasında Bir Karşılaştırma* (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1956), 12.

¹⁹⁴ Selami Turan, "Aşkın Terennümü: Eski Türk Edebiyatında Gazel", 160.

¹⁹⁵ Ömer Faruk Akün, "Divan Edebiyatı", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/405.

¹⁹⁶ Hüseyin Hâzım, "Terâne-i Hamâset yahûd Gazel", *Beyânü'l-Hak* 2/46 (1910), 1000.

yükselişe dair konular, Klasik Türk edebiyatı şiirinin temaları arasında önemli bir konumdadır.¹⁹⁷ Bu doğrultuda dergideki gazellerde kalbe yönelik ifadelerin birçok örneği bulunmaktadır:

“Kubbe-i eflâk inletmez mi bir âvâzesi
Sâz-ı rikkat-bahş-ı kalbin nâledir âgâzesi”¹⁹⁸

“Derûn-ı kalbi yak ey aşk! Âhım ateşin olsun
Ki şehriyân-i bidâdında bir şem’-i nevîn olsun”¹⁹⁹

“Çıkar kalb-i esîr ü sîne-i azâddan feryâd
Duyulmakta serâser şâddan, nâ-şâddan feryâd”²⁰⁰

“Belâ-keş kalplerden yükselen âvâz-ı istimdâd
Demâdem inledir rûh-ı nizâr nâle-i mu’tâdî”²⁰¹

İnsanın manevî varlığının merkezi olarak değerlendirilen kalp, bu mısralarda İlahî aşk uğruna yanması, bu uğurda sesini çıkarması hususiyetleriyle paralel işlenmiştir. Bununla birlikte “derûn-ı kalp”, “kalb-i esîr” tamlamalarıyla kalbin özüne dair vurgu yapılmıştır. Bu noktada insanın hakiki özüne varması, kalbinin derinliklerini İlahî aşkla hemhal etmesiyle mümkün görülmüştür. Bu uğurda insanın kalbi madde dünyasında Allah’tan uzak kalmanın acısıyla hasret çekmektedir. Mezkûr mısralarda geçen “âvaze”, “feryâd” ifadeleri bahsi geçen hasret çerçevesinde değerlendirilebilir. Kalbin dolayısıyla insanın çektiği hasretle ilişkili olarak “Mutasavvıfâne Bir Gazel” şiirinin şu mısraları dikkat çekicidir:

“Pek dokundu bu gece zemzeme-i nây bana
Dil-fürûz oldu yine hicr-i dilârây bana

Hâtıra geldi visâl âleminin ezvâkı
Hâl-i hicrânî ise oldu gam-efzây bana”²⁰²

¹⁹⁷ Bahir Selçuk, “Zatî’nin ‘Gördüm’ Redifli Gazeli Üzerine Tasavvufî Bir Tahlil Denemesi”, *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 63 (2012), 207.

¹⁹⁸ Tahirü’l-Mevlevî, “Bir Gazel”, *Beyânü’l-Hak* 3/63 (1910), 1268.

¹⁹⁹ Tahirü’l-Mevlevî, “Gazel”, *Beyânü’l-Hak* 4/85 (1910), 1623.

²⁰⁰ Suûdü’l-Mevlevî, “Gazel”, *Beyânü’l-Hak* 4/92 (1911), 1738.

²⁰¹ Suûdü’l-Mevlevî, “Gazel”, *Beyânü’l-Hak* 4/99 (1911), 1852.

Aruzun Remel bahrine ait “fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilün” kalıbıyla²⁰³ yazılan bu mısralarda tasavvufî bir terim olan vüsûle temas edilmiştir. İlk dönem sûfilerinin eserlerinden itibaren İlahî aşkın dile getirilemez boyutunu ifade etmek amacıyla vuslat ve hicran kavramlarına sıkça yer verildiği görülmüştür.²⁰⁴ Mısralarda geçen “visâl alemi” ve “hâl-i hicrân” tamlamaları bu hususa örnek teşkil etmektedir. “Visâl alemi” zevkler ve mutlulukla bağdaştırılırken “hâl-i hicrân” ise artan gamla ilişkilendirilmiştir.

Beyânü’l- Hak’ta aynı şaire ait birden çok gazelin mevcudiyeti söz konusudur. Suûdü’l-Mevlevî’nin 92. sayıda üç adet,^{77, 86, 98 ve 99. sayılarda birer adet olmak üzere yedi gazeli bulunurken, Tahirü’l-Mevlevî’nin 62, 63, 69, 85, 87, 89, 94, 116, 142. sayılarda birer adet olmak üzere dokuz gazeli, Hakî el-Mevlevî’nin 103, 114 ve 117. sayılarda birer adet olmak üzere üç gazeli, Edîb Ayıntâbi’nin 115 ve 118. sayılarda birer adet olmak üzere iki gazeli vardır. Bu doğrultuda dergide yer alan gazellerin ağırlıklı olarak tasavvufî izleri barındırdığını ve Mevlevî tarikatına mensup şairlerce yazıldığı görülmektedir.}

Tasavvufun bilgisi olarak karşımıza çıkan Allah’ı Allah ile bilmek esası çerçevesinde Suûdü’l-Mevlevî imzalı “bilirim” redifli gazelin şu mısraları dikkat çekicidir:

“Hadd ü mikdârımı ra’nâ bilirim
Nefsime cümleden ednâ bilirim

Başka şey bilmiyorum ammâ kim
Doğrusu kendimi a`lâ bilirim
(...)
Ben bir Allah tanırım, ondan öte
Ne efendi, ne de paşa bilirim

În ü ânı bana sorma yâ hû!
Ne vazifen, bilemem, yâ bilirim!...”²⁰⁵

Allah’tan peygamberler vasıtasıyla gelen her şey tasavvuf ilminde bilgi olarak tanımlanmıştır. Bu doğrultuda İlahî bilgi, kavramlara dayalı bir bilgi olmayıp kişinin tam

²⁰² Tahirü’l-Mevlevî, “Mutasavvıfâne Bir Gazel”, *Beyânü’l-Hak* 3/62 (1910), 1252.

²⁰³ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 238.

²⁰⁴ Semih Ceyhan, “Vüsûl”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/143.

²⁰⁵ Suûdü’l-Mevlevî, “Gazel”, *Beyânü’l-Hak* 3/77 (1910), 1496.

teslimiyetiyle beraber bütün benliğiyle kavradığı bilgidir.²⁰⁶ Beyit sayısı 12 olan “bilirim” redifli gazelde “Doğrusu kendimi a’lâ bilirim” ifadesinin ardından ilerleyen mısralarda “Ben bir Allah tanırım” şeklinde konuya devam edilmiştir. Şiirin ilk beytinde şairin nefsinin değersizliğinden söz etmesiyle sonraki mısralarda şairinin kendini bildiği hususu bir bütün olarak değerlendirilince, şiirde tasavvufî manada bir bilgi anlayışının irdelendiğini söylemek mümkündür. Bununla birlikte tevhid inancına ve yalnızca Allah’a itaat etme esasına da vurgu yapılmıştır.

“Hûnî nigâhı dîde-yi giryâna kan verir

Kan dökmesi sanırsam o gaddâra şan verir

Ben ağladıkça pembeleşir levn-i ârızı

Gözyaşlarım izârına bir reng-i ân verir

(...)

Bilmem ki âh zinde miyim, muhtazır mıyım?

Ye’s-i firâk, cismime cândan gümân verir”²⁰⁷

Tahirü’l-Mevlevî’nin Muzârî bahrinin “mef’ûlü fâ’ilatü mefâ’ilü fâ’ilün” kalıbıyla²⁰⁸ kaleme aldığı gazeline ait bu mısralarda, “kan” ifadesine bir vurgu ve bu çerçevede çekilen ayrılık acısına yönelik ızdırıp temasının mevcut olduğu görülmektedir. Türk edebiyatında “kan” ifadesi merkeze alınarak çeşitli motifler şiirlere işlenmiştir ve küçük değişikliklere uğrayarak yüzyıllar boyu kullanımı devam etmiştir.²⁰⁹ Klasik Türk edebiyatı şiirinde kan ve gözyaşı arasında bir bağ kurulup sevgiliye hissedilen duygular çekilen ızdırıp boyutunda kaleme alınmıştır. Bu doğrultuda Divan şiirinde aşkın makbuliyeti, aşğın kanlı gözyaşı dökmesiyle, çektiği acılarla paralel irdelenmiştir.²¹⁰ Bununla birlikte Divan şiirinde kan rengi ve parlaklığı yönüyle sevgilinin yanak, dudak gibi uzuvlarıyla ilişkilendirilmiştir.²¹¹ Bu hususa örnek teşkil etmesi açısından Tahirü’l-Mevlevî’nin gazeline kan, gözyaşı ve sevgilinin yanağı arasında kurulan bağ dikkat çekicidir. Tahirü’l-Mevlevî’nin dergide yer alan bir diğer gazeline “izâr-ı humret”

²⁰⁶ Ali Tenik, Vahit Göktaş, “Tasavvuf Bilgisi: Allah’ı Allah’la Bilmek İlmine Giriş”, *Kelam Araştırmaları Dergisi* 14/1 (2016), 188.

²⁰⁷ Tahirü’l-Mevlevî, “Gazel”, *Beyânü’l-Hak* 4/87 (1910), 1649.

²⁰⁸ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 260.

²⁰⁹ Samet Çakmak, *Tanzimat’tan II. Meşrutiyet’e Türk Şiirinde Kan* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 88.

²¹⁰ Bahir Selçuk, “Fuzûlî’de Gözyaşı”, *EKEV Akademi Dergisi* 25 (2005), 235.

²¹¹ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü* (İstanbul: LM Yayınları, 2004), 247.

ifadesiyle kırmızı yanak manasındaki kullanımda kanın renk ve parlaklığı merkezinde bir ilişki kurulduğunu söylemek mümkündür:

“Remâda dönmüş olan kalbimi uyandırdı

Şerâr-ı aşk-nisârı izâr-ı humretinin”²¹²

Aruzun Müctes bahrinin “mefâ’ilün fe’ilâtün mefâ’ilün fe’ilün” kalıbıyla²¹³ yazılan bu şiirde, şair kalbinin küle döndüğünü belirttikten sonra kabinin uyanışını sevgilinin yanağının kırmızılığına bağlamıştır. Bu noktada küle döndüren ateşin ve yanağın kırmızılığı arasında bir bağ kurulmuştur. Şiirin önceki mısralarında gönlün bunalmış olduğundan ve yeni bir ızdıraba uğradığından söz edilmiştir. Bu noktada gönlün çektiği sıkıntı gençlik coşkusuyla ilişkilendirilmiştir:

“Dil-i melûlûme verdi bir ızdırâb-ı nevîn

Hayâta küsmüş iken, cezbesi şebâbetinin”²¹⁴

Bu mısralarla tasavvufun temel prensipleri arasında yer alan nefis terbiyesine dolaylı olarak temas edildiğini söylemek mümkündür. Nitekim nefisle mücadelede gençlik dönemi önemli bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Nefsin birçok tanımı bulunmakla beraber bazı müfessirlerin nefsi, şehvi ve gazabî isteklerle insana şerre sevk eden hayırdan alı koyan güç olarak tanımladığı bilgisi mevcuttur.²¹⁵ Tasavvuf ilminde nefsin yedi mertebesinden “Atvâr-ı Seb’a” isimlendirmesiyle söz edilir.²¹⁶ Sırasıyla nefs-i emmâre, nefs-i levvâme, nefs-i mülhime, nefs-i mutmainne, nefs-i râziye, nefs-i marziye, nefs-i kâmile olmak üzere her bir mertebede insan hakikate daha da yaklaşır. Bu noktada nefs-i levvâmenin insanın gençlik yıllarını yansıtan bir yönü vardır, denilebilir. Zira insan nefs-i levvâme mertebesinde sürekli arayış içerisinde ve hakikati ararken çocukluk heveslerinden kendini kurtaramamaktadır. Bu doğrultuda şiirde yer alan gönül bunalıtısı, yeni ızdırabın varlığı ve gençlik arasındaki ilişki nefsin mertebeleri açısından değerlendirilebilir. Nefsin mertebelerinde ilerleme kaydedebilmek için yapılması gereken birçok eylem vardır. Bunların en önemlilerinden biri vefalı olmaktır. Tasavvufta vefa kavramı, bezm-i eleste Allahu Teâla’ya verilen söze sadık kalınıp Allah’tan gayrısının kalpten çıkarılması temelinde değerlendirilmiştir. Klasik Türk edebiyatında sıkça

²¹² Tahirü’l-Mevlevî, “Gazel”, *Beyânü’l-Hak* 5/116 (1911), 2130.

²¹³ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 269.

²¹⁴ Tahirü’l-Mevlevî, “Gazel”, 1911, 2130.

²¹⁵ Musa Turşak, “Kur’an’ın Bazı Ayetleri Çerçevesinde Nefs Kavramının İnsan Davranışlarına Etkisi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12/63 (2019), 1303.

²¹⁶ Murat İsmailoğlu, *İmam-ı Gazali’de Nefsin Mertebeleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 59.

kullanılan kavramlardan biri olarak da karşımıza çıkar.²¹⁷ Bu kavrama dair derginin 94. sayısında yer alan Tahirü'l-Mevlevî imzalı şiirin şu mısraları dikkat çekicidir:

“Gözlerin içinde o, mehi görün de anlayın
Tabîat-ı civân-pesendimin nasıl nişânesi

Behâsı var, dahası var, edâsı var, safâsı var
Cefâsı çok, vefâsı yok budur onun bahânesi”²¹⁸

Klasik Türk şiirinde aşık ve maşuk arasındaki vefa aşığn çektiği cefayla doğru orantılı artan bir durum olarak irdelenmiştir. Bu mısralarda ise dünyada ve dolayısıyla dünyalık olanlarda vefanın bulunmadığına temas edilmiştir. Bu noktada Klasik Türk edebiyatı şairlerinin de dünyada en ufak bir vefanın dahi bulunmadığı ifade ettikleri malumdur. Bu doğrultuda dünya cefası çok, vefası az bir durak olarak irdelenmiştir.²¹⁹ Yukarıdaki mısralar, dünyaya kıymet verildikçe cefanın artması ve bu cefanın hakikat yolunda çekilmemesinden dolayı insanı vefasızlık hüsrânına uğratması şeklinde yorumlanabilir. Bu durum Klasik Türk edebiyatının *Beyânü'l-Hak*'taki izlerini gösteren örneklerden biridir.

Beyânü'l-Hak'ta yer alan gazellerin hepsinde dinî unsurlar mevcutken bazılarında siyasî unsurların mevcudiyeti söz konusudur. Bu mevcudiyetin dinî unsurlarla iç içe verildiği şu mısralar örnek teşkil etmesi açısından önemlidir:

“Körebe oynar gibi bazen siyâsiyyât-ı mülk
Böylece bâziçe-i etfâl olur âlem bu yâ

Dûd-ı gafletten kararmış ufkumuz insâf edin
Belki bir nûr-ı Hudâ cevval olur âlem bu yâ”²²⁰

Tahirü'l-Mevlevî'ye ait olan bu gazelde siyaset körebe oyunuyla ilişkilendirilip çocuk oyuncağına döndürülmesi yönüyle eleştirilmiştir. Beyit sayısı 11 olan şiirin devamında gaflet dumanından karanlığın çıktığı ve geleceğe duyulan kaygı dile getirilmiştir. Bununla birlikte Allah'ın nurundan bahsederek umudun kesilmemesine de

²¹⁷ Niyazi Adıgüzel, “Klasik Türk Şiirindeki Vefa Kavramının Mahmûd Nedîm Paşa Divanı'nda Tezahürü”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 17 (2019), 192.

²¹⁸ Tahirü'l-Mevlevî, “Gazel”, *Beyânü'l-Hak* 4/94 (1911), 1769.

²¹⁹ Cihan Okuyucu, *Divan Edebiyatı Estetiği* (İstanbul: L&M Yayıncılık, 2004), 195.

²²⁰ Tahirü'l-Mevlevî, “Gazel”, *Beyânü'l-Hak* 6/142 (1912), 2551.

vurgu yapılmıştır. Bu noktada günlük yaşantıyla ilgili konuların dinî bakış açısıyla değerlendirildiğini söylemek mümkündür.

Dergide siyasî eleştirilerle beraber tarihe dair politik unsurlardan da bahsedilmiştir. Bu noktada mısralarda dinî bakış açısından ziyade Divan şiirinde sıkça kullanılan doğa olaylarıyla bağlantı kurularak oluşturulmuş bir anlatım gözlemlenmiştir:

“Kitâb-ı müstetâb-ı aşktaki mâkâle ağlarım

Hurûfunun tazammun ettiği meâle ağlarım

(...)

Bahâr iken resîde-yi hazân olan şebâbım

Tevârüd eyleyince hâtıra bu hâle ağlarım”²²¹

Hakî el-Mevlevî imzalı bu şiirdeki “Kitâb-ı Müstetâb”, Osmanlı’da siyasî ve içtimaî düzende ortaya çıkan çeşitli bozuklukların sebeplerini ve bunların düzeltilmesi için izlenecek yolun belirlemesi amacıyla 17. yüzyılda kaleme alınan ıslahat risâlelerinden biridir.²²² Beyit sayısı beş olan şiirde, Kitâb-ı Müstetâb’da yazılanlara dair eleştiri söz konusu olmuştur, denilebilir. Akabinde mevsimlere temas ederek konuya yönelik değerlendirme yapılmıştır. Türk edebiyatında önemli bir yeri olan bahar mevsimi gençliği, yaşama sevincini ifade ederken hazan yaşlılık ve ölümü sembolize eder. Bununla birlikte Türk edebiyatı şiirinde baharın güzelliği anlatılırken hazanın zıtlığından faydalandığı görülmektedir.²²³

Beyânü’l-Hak’ın siyasî yaklaşımını yansıtan bir örnek olarak karşımıza çıkan “Kitâb-ı Müstetâb” dergide yer alan başka bir gazelde tarihte yazılan risale anlamının dışında kullanılmıştır:

“Aşk, bir muğlâk kitâb-ı müstetâba benziyor

Metnini tefsîr için ihrâc-ı ma’nâ bitmiyor

(...)

Hâkiyâ fehm eyledim bu hânkâh-ı aşkta

Mevlevînin çilesi bin birle asla bitmiyor”²²⁴

Hakî imzalı bu gazelde aşk, “kitâb-ı müstetâb” ifadesiyle yazıları karmaşık güzel bir kitaba benzetilmiştir. Mısraların devamında bu aşk kitabına dair yorum yapabilmek için

²²¹ Hakî el-Mevlevî, “Gazel”, *Beyânü’l-Hak* 5/117 (1911), 2146.

²²² Mehmet Öz, “Kitâb-ı Müstetâb”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), EK-2/69.

²²³ H. Dilek Batislam, “Divan Şiirinde Hazan”, *Diriözler Armağanı* (Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2003), 155.

²²⁴ Hakî, “Gazel”, *Beyânü’l-Hak* 5/114 (1911), 2099.

ifadelerin manalarına yönelik çıkarım yapmanın yeterli olmayacağına değinilmiştir. Bununla birlikte beyitlerin devamında aşkın tekkesi manasına gelen “hankâh-ı aşk” tamlaması akabinde Mevlevî tarikatının eğitim metotlarından biri olan bin bir gün çile anlayışına temas ederek bunun da aşkı anlamakta yeterli olmadığı hususu vurgulanmıştır. Tasavvufta çile, kişinin kendini disipline etmesini, nefesine hâkim olmasını, ruhunu ve kalbini arındırmasını, hakiki huzura ermesini karşılayan bir terimdir.²²⁵ Genellikle kırk gün süren çile uygulaması, Mevlevî tarikatında bin bir günlük bir süreç olarak karşımıza çıkar. Bu noktada şiirde İlahî aşka vuslat için ömür boyu devam eden bir sürecin ve gayretin gerekliliğinden bahsedildiğini söylemek mümkündür.

Beyânü'l-Hak'ta bulunan gazellerde genel olarak tasavvufî unsurların yoğun olduğu görülmektedir. Bunun en çarpıcı örneklerinden biri de dünyanın gelip geçiciliğine dair yapılan vurgudur. Suûdü'l-Mevlevî'ye ait olan “gelir gider” redifli gazelde “yarın” manasına gelen “ferdâ” ifadesi temelinde ölüme vurgu yapılarak dünyanın geçiciliğine temas edilmiştir:

“Ferdâya intizâr eden ehl-i hevâyâ yuf!
Gözler açılmadan nice ferdâ gelir gider...
(...)
Âlâyîşe kapılma, ki dünyâyâ ey Suûd!
Şekl-i beşerde hayli heyûlâ gelir gider”²²⁶

Beyit sayısı yedi olan ve Muzârî bahrinin “mef’ûlü fâ’ilatü mefâ’ilü fâ’ilün” kalıbıyla²²⁷ yazılan şiirde, “ehl-i hevâ” ifadesiyle nefsin zevklerine uyanlara dikkat çekilerek şairin kendine dair “alâyîşe” yani “boş süs, lüks yaşam” ve “gösterişi olduğu halde değeri olmayan şey” manasındaki “heyulâdan” sakınma talebi özellikle belirtilmiştir. Bu noktada Divan şiirinde dünyanın faniliğine değinilirken bir misafîrhane, kervansaray olarak tasvir edildiğini söylemekte fayda vardır.²²⁸ Bununla birlikte fani hayatın imtihan dünyası olduğuna dair ifadelere de şiirlerde değinilmiştir, dergideki şu mısralar bu hususa örnek teşkil eder:

“Ne bezm-i ibtilâyı hayret-efzâdır bu âlem kim
Gidenler sanki nâbûda, gelenler dem-be-dem nâbûd

²²⁵ Selçuk Eraydın, “Çile”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/316.

²²⁶ Suûdü'l-Mevlevî, “Gazel”, *Beyânü'l-Hak* 4/86 (1910), 1640.

²²⁷ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 260.

²²⁸ Saliha Görük Botsalı, *Türk İslam Edebiyatında Dünya ve Ahiret* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 54.

Niçin mefkûd olan esbâb-ı zevk u bahtiyârîdir!

Olaydı âh olmaz mıydı yâ Rab derd u gam nâbûd?”²²⁹

Suûdü'l-Mevlevî imzalı yedi beyitlik bu şiirde “bezm-i ibtilâ” ifadesiyle dünyanın imtihan boyutuna değinilerek aslında yokluk alemi olduğuna da “nâbûd” ifadesiyle vurgu yapılmıştır. Bunun hayret verici bir durum olduğu ifade edildikten sonra mutluluğa sebep olan şeylerin mevcut olmadığı hususunda bir serzeniş söz konusu olmuştur. Sonuç olarak, şiirde dünya kavramına tasavvufî tanımlamalardan biri olan imtihan yeri²³⁰ olarak bakıldığını söylemek mümkündür. Ancak devam eden mısralarda sorgulayıcı ve sitemli bir üslubun olması tasavvufun konuya genel yaklaşımıyla ters bir durumun mevcudiyetini ortaya koymuştur. Zira ilk İslamî ürünlerden itibaren dinî eserlerde ve tasavvufî bakış açısını yansıtan eserlerde imtihan yeri olan dünya, cefa ve çile yeri olarak görülmüşken huzurun ahiret hayatından umulması beklenmiştir.²³¹

Beyânü'l-Hak'taki şiirlerin büyük çoğunluğu şekil ve muhteva yönüyle Klasik Türk edebiyatı geleneğinden izler taşımaktadır. Bu noktada Klasik Türk edebiyatıyla bütünleşmiş olan sembollerden en meşhuru şarap kavramıdır. Hakî el-Mevlevî imzalı, Hezec bahrinin “mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün” kalıbıyla²³² yazılmış gazelin şu mısraları bu hususa örnek olarak verilebilir:

“Görüp ey zâhid-i sûret-perest ahvâl-i dil-sûzum

Sakın ta'n etme mest etmiş beni sahbâ-yı Mevlâna

Nasıl meclûb-ı sergerdân olup da kalmasın âdem

Bilinmez, bilmiyor kimse nedir manâ-yı Mevlâna”²³³

Hakî el-Mevlevî'nin beş beyitlik gazelinde yer alan bu mısralarda “Mevlâna” redifi dikkat çekicidir. “Mevlâ” ile “nâ” zamirinden oluşan bu kelime, büyük ulema ve meşayih için kullanıldığında “efendimiz” manasına gelirken Allah için kullanıldığında “Rabbimiz” manasına gelmektedir.²³⁴ Mevlevî tarikatına müntesip şair “Mevlâna” redifiyle kinaye sanatı yapmıştır, denilebilir. Nitekim bu redifle, hakiki aşkı direkt ifade gayesiyle Allah'ın

²²⁹ Suûdü'l-Mevlevî, “Gazel”, *Beyânü'l-Hak* 4/98 (1911), 1835.

²³⁰ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (Ankara: Rehber Yayınları, 1997), 229.

²³¹ Halime Çavuşoğlu, “Dört Asır Dört Şair Bağlamında Divan Edebiyatında Dünya Algısı”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 14 (2019), 227.

²³² İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 170.

²³³ Hakî el-Mevlevî, “Gazel”, *Beyânü'l-Hak* 4/103 (1911), 1917.

²³⁴ Şemsaddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî* (İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2015), “Mevlânâ”, 1108.

ve İlahî aşka götüren yol olması hasebiyle Mevlevîliğin önde gelen tarikat büyüklerinden Mevlâna Celâlleddin-i Rumî'nin kastedildiğini söylemek mümkündür. Ayrıca şiirde geçen şarap manasına gelen “sahbâ” ifadesi Klasik Türk edebiyatında ve tasavvuf edebiyatında sıkça temas edilen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Tasavvuf edebiyatının sembolik dilinde şaraba dair “içkiyi tatma (zevk), içkiyi içme (şürb), içkiye kanma (reyy)” şeklinde üçlü bir aşama söz konusu edilmiştir. Bu noktada sûfilerin İlahî manaların tadına varmaları zevk, bir üst makama yükselmeleri şürb, İlahî aşka vuslatın devamlılığı ise reyy kavramlarıyla sembolize edilmiştir. Bununla birlikte zevk aşamasında yarı sarhoşluk hali mevcutken şürb aşamasında mest hali ortaya çıkar ve bu da sekri yani sarhoşluğu doğurur.²³⁵

Beyânü'l-Hak'ta “sahbâ” ifadesinin yer aldığı bir diğer gazelde şarap ile vatan arasında bir bağ kurulmuştur:

“Bâdesiz mest ediyor âdemi mebnâ-yı vatan
Var kıyâs et ne imiş neş'e-i sahbâ-yı vatan”²³⁶

Edib Ayıntâbî imzalı bu gazelde vatan sevgisi Klasik Türk edebiyatındaki aşk ve şarap kavramları arasında kurulan ilişki temelinde işlenmiştir. Aynı zamanda tasavvuf edebiyatındaki aşk ve şarap ilişkisinde kırmızılık üzerinden kan, tehlike ve çile kavramlarıyla da bağ kurulmuştur.²³⁷ Bu noktada şiirde geçen şarap ifadeleriyle kan ve dolayısıyla şehitlik makamı arasında bağ kurmak mümkündür. Edib Ayıntâbî'nin yedi beyitten oluşan “vatan” redifli bu gazeli, vatanî mevzuları tasavvufî unsurlar kullanarak işlemesinden dolayı önem arz etmektedir. Şairin dergide yer alan bir diğer gazelinde tasavvufî konulardan bahsetmesi ayrıca mühimdir:

“Musaffâ ârifin câm-ı dili fağfûr şeklinde
Değil fağfûr-ı billûr bir mücessem nûr şeklinde
(...)
Derûnun tîşe-i gam oysa da perde-birûn olma
Figâna başlama her bezmde tanbûr şeklinde”

Beyit sayısı yedi olan bu şiirde şair, ariflerin kalbine yönelik teşbih sanatı yapmıştır. Ariflerin kalbi camla ilişkilendirilip “fağfûr” ifadesiyle kıymetli bir porselene benzetilmiş

²³⁵ M. A. Yekta Saraç, “Tasavvuf Edebiyatında İçki Kavramına Giriş ve Yunus Emre Örneği”, *İlmi Araştırmalar* 10 (2000), 140.

²³⁶ Edib Ayıntâbî, “Gazel”, *Beyânü'l-Hak* 5/115 (1911), 2115.

²³⁷ Abdullah Eren, “Bâkî Divanı'nda Kırmızı Renk”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 37 (2008), 35.

ve hatta bu porselenden de daha kıymetli olduğu “nur” ifadesiyle vurgulanmıştır. Tasavvufi bakış açısında “nur” kavramına dair farklı yorumların mevcudiyeti söz konusudur. Bu noktada nur kavramı, iyilik, varlık gibi anlamlarda kullanılmakla beraber nur olan Allah’tan ışık almakla varlığın kazanıldığı düşüncesi mevcuttur.²³⁸

Tasavvufun sahip olduğu sembolik dile, Klasik Türk edebiyatında sık sık yer verilmiştir. Divan şiirinde kullanılan önemli kavramlardan biri “divâne” kavramıdır.²³⁹ Bu duruma Beyânü’l-Hak’ta yer alan Mahvî el-Mevlevî’nin gazeli örnek olarak verilebilir:

“Derk için esrâr-ı Hakk’ı cehd eden divânedir
Kavl-ı Eflâtûn İskender kuru efsanedir

Dâimâ her zerre-yi kudretten öğren hikmeti
Gördüğün âlem bütün ayniyle hikmethânedir”²⁴⁰

Şiirde “divâne” ifadesiyle mutlak hakikatin gizli hikmetlerine, manalarına ve sırlarına ermenin yolu akıldan uzaklaşmakla mümkün görülmüştür. Şiirin devamında Platon ve İskender’den bahsederek felsefeye atıfta bulunulmuştur. Bu noktada felsefenin akıl merkezli yaklaşımıyla tasavvufun kalp merkezli anlayışı arasında bir kıyaslama yapıldığını söylemek mümkündür. “Hikmet” kavramıyla yaratılıştaki İlahî gayenin öğrenilmesinde mevcudata dair tefekkürün önemine vurgu yapılmıştır. Tasavvufi düşünce sisteminde Allah’ın âlemde her an bir zuhuru söz konusudur ve şiirlerde semboller aracılığıyla Allah’ın âlemdeki zuhurları keşfe çıkılır.²⁴¹ Dergide bu hususa örnek teşkil eden bir diğer gazel mısraları şu şekildedir:

“Cenâb-ı Kibriyâ’nın birliğin isbât için yâ hû!
Birinci şâhidim bu levh-i zerrîn tabîattır

Tecellîzâr-ı kalbin feyz-i tevhîd ile tenvîr et
Bu nûzhet-hâne-yi nâsût bir mir’ât-ı ibrettir”²⁴²

A. N. imzasıyla kaleme alınan bu gazelde vahdet-i vücûd anlayışına temas edildiği görülmüştür. Vahdet-i vücûd düşüncesindeki tevhid vurgusu şiirin mısralarında açık bir

²³⁸ Hamide Ulupınar, “Ahmed Yesevî’nin Divan-ı Hikmet’inde Nur Kavramı”, *Turkish Studies* 12/20 (2017), 264.

²³⁹ Abdulkadir Erkal, “‘Hayret’ten ‘Divâne’liğe Divan Şiiri”, *Turkish Studies* 9/12 (2014), 215.

²⁴⁰ Mahvî el-Mevlevî, “Gazel”, *Beyânü’l-Hak* 5/126 (1911), 2292.

²⁴¹ Abdulkadir Erkal, “‘Hayret’ten ‘Divâne’liğe Divan Şiiri”, 217.

²⁴² A. N., “İki Gazel”, *Beyânü’l-Hak* 6/155 (1912), 2758.

şekilde dile getirilmiştir. Tevhidin ispatı hususunda tabiat kavramına değinilmekle beraber ibret aynası manasına gelen “mir’at-ı ibret” tamlamasıyla mahlukatın bir yansımadan ibaret olduğu ifade edilmiştir. Tasavvufta Hakk’ın varlığı kâinata nispetle bir ayna mesabesinde değerlendirilir ve Allah’ın mahlukatta tecelli ettiği düşüncesi kabul edilir.²⁴³ Bu doğrultuda şiirde vahdet-i vücûd anlayışı, ayna metaforu üzerinden ele alınmıştır. Aynı şairin dergide yer alan bir diğer gazelinde²⁴⁴ ise doğal unsurlar kullanılarak sembolik bir üslupla vatana dair düşünceler yansıtılmıştır.

Klasik Türk edebiyatında birden fazla şairin beraber yazdığı gazeller “müşterek gazel” olarak adlandırılır. Müşterek şiir yazma geleneği İslamiyet öncesi Arap edebiyatından itibaren varlığını sürdürmüştür. Farklı nazım şekilleriyle yazılan müşterek şiirler Türk edebiyatında genellikle gazel nazmı şekliyle yazılmıştır ve bu yüzden bir gazel çeşidinin adı olmuştur.²⁴⁵ Bu hususun *Beyânü’l-Hak*’taki örneği olarak Hakî el-Mevlevî ve Mahvî el-Mevlevî tarafından yazılan “Bir Gazel-i Müşterek” başlıklı şiir karşımıza çıkmaktadır.

“H- Semâ aks-ı sadâ peydâ ederken nâle-yi dilden
M- O yârin sine-yi sengînine te’sîri nâ-kâbil
...
M- Ne hikmetdir; gönül azâde olmaz kayd-ı mihnetden:
H- Ne çâre bu kazâ-yı kudretin tağyiri nâ-kâbil
H- Geçen her sâat-i ömrüm bana bir leyl-i mâtemdir,
M- Tamâmiyle güzâr-ı ömrümün tasvîri nâ-kâbil”²⁴⁶

“Mahsûl-ı Muhabbet” notuyla başlayan şiirde Hakî el-Mevlevî’nin yazdığı mısralar “H” harfiyle belirtilirken Mahvî el-Mevlevî’nin yazdığı mısralar “M” harfiyle belirtilmiştir. Müşterek şiirlerdeki bu yazım tarzı Arap edebiyatından bu yana sırasıyla birer mısra veya beyit şeklinde karşımıza çıkmaktadır.²⁴⁷ Mevlevî tarikatına müntesip iki şairin yazdığı bu şiirde hüznün temasının hâkim olduğu görülmüştür. Klasik Türk şiirinde sıkça rastlanılan matem vb. kelimeler, mevcut yas geleneğinin bir yansıması olarak önem arz eder.²⁴⁸ Bu

²⁴³ Mustafa Ünver, “Nesimî ve Vahdet-i Vücûd”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 39 (2009), 542.

²⁴⁴ A. N., “İki Gazel”, 2758-2759.

²⁴⁵ Lütfi Alıcı, “Süleyman Senîh ve Müşterek Gazeller”, *İlmi Araştırmalar* 15 (2003), 8.

²⁴⁶ Hakî el-Mevlevî, Mahvî el-Mevlevî, “Bir Gazel-i Müşterek”, *Beyânü’l-Hak* 5/128 (1911), 2323.

²⁴⁷ Seydi Kiraz, “Refik-i Tarsusî ve Müşterek Gazelleri”, *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature* 5/4 (2019), 674.

²⁴⁸ M. Esat Harmancı, “Klasik Türk Şiirinde Matem Şekilleri”, *Osmanlı Araştırmaları* 26/26 (2005), 333.

noktada matem vb. kavramlar için tasavvufun temel gayesi olan Allah’a vuslat sürecinde çekilen hasreti, sıkıntıları ifade eden sembolik anlatımın bir parçasıdır, denilebilir.

2. 2. 3. Kıt’a

Sözlük manası “parça, kısım”²⁴⁹ olan kıt’anın ıstılahî manası, en az iki beyit olan ve genelde 9-10 beyitten oluşan, matla’ ve mahlas beyti bulunmayan, kafiye şeması xa xa... şeklinde mevcut olan bir nazım şekli olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁵⁰ Edebî bir terim olarak kıt’a, bend ile eş anlamlı olarak da kullanılmıştır. Bendlerden oluşan murabba, muhammes gibi nazım şekillerinde mısra sayıları göz önünde bulundurulmaksızın şiirin parçaları kıt’a olarak da isimlendirilmiştir.²⁵¹

Özellikle Türk edebiyatında kullanım alanı olan kıt’alarda çeşitli konuların işlendiği görülmüştür. Tasavvufi konular, tarihî hadiseler, şairlerin övgüleri, yergileri ve nasihatleri gibi hususlar kıt’alarda en çok işlenen konulardır.²⁵² Türk edebiyatında iki beyitten daha uzun olan kıt’alar ve 15 beyitten uzun olup kıt’a-i kebîre şeklinde isimlendirilen kıt’alar dinî, övgü ve yergi muhtevalı şiirlerde kullanılmakla beraber özellikle tarih düşürmede kullanılmıştır.²⁵³

Her şairin divanında yer alan kıt’aların dört mısralık olanlarıyla nazm ve rubai şeklinde yazılan şiirlerin karıştırılması durumu sıkça gündeme gelmiştir. Bu karışıklığın giderilmesinin yolu kafiye şemasına ve kullanılan vezne bakmakla mümkün olur. Nitekim nazm ve rubaide ilk beyit kendi içinde kafîle olmasına karşın kıt’ada ilk beyit kafiyeli değildir. Bununla birlikte rubainin kedine özel aruz vezni kalıplarıyla yazılmış olması ayırt edici bir diğer özelliktir.²⁵⁴ Bu noktada kıt’a-i kebîrelerin genelde gazellerle karıştırıldığı bilgisi mühimdir ve bu karışıklığı önlemenin yolu ise şiiri konu itibarıyla değerlendirmekten geçer.²⁵⁵

²⁴⁹ Hasan Aksoy, “Kıt’a”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/504.

²⁵⁰ Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2018), 53.

²⁵¹ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 54.

²⁵² İsa Kocakaplan vd., *Tür ve Şekil Bilgisi* (İstanbul: Kesit Yayınları, 2012), 214.

²⁵³ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 54.

²⁵⁴ Halil Çeltik, “Gazel Merkezli Klasik Nazım Şekillerinin Öğretimi”, *Millî Eğitim Dergisi* 34/169 (2006), 6.

²⁵⁵ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 298.

Kıt'a, Türk edebiyatında diğer nazım şekillerine nazaran daha az kullanılmıştır.²⁵⁶ *Beyânü'l-Hak*'ta ise bu durumun aksine başlıkları dikkate alınarak incelenen şiirler arasında en çok kıt'a nazım şeklinin bulunduğu görülmüştür. Dergide başlığında kıt'a olduğu belirtilen toplamda 27 şiir vardır. Kıt'a nazım şekliyle yazılan şiirler, 8, 68, 78, 95, 107, 118, 126, 128, 163. sayılarda birer tane, 43, 80, 98 ve 117. sayılarda iki tane, 86. sayıda üç tane olmak üzere bizzat "Kıt'a" başlığıyla dergide yer alırken 61. sayıda "Kıtaat" başlığı altında dört tane olmak üzere 75, 80, 160. sayılarda "Bir Kıt'a" ismiyle mevcut olmuştur.

Beyânü'l-Hak'ta yer alan kıt'aların şairlerine göre tasnifi şu şekildedir: Tahirü'l-Mevlevî'nin 61, 68, 75, 80. sayılarda olmak üzere sekiz tane, Suûdü'l-Mevlevî'nin 78, 80, 86, 95, 98. sayılarda olmak üzere yedi tane, Hâfız Vahdetî Suûd'un 8, 43. sayılarda olmak üzere üç tane, Hakî el-Mevlevî'nin 107, 117. sayılarda olmak üzere iki tane, A. Kazım'ın 118 ve 128. sayılarda olmak üzere iki tane kıt'ası bulunmaktadır. Bununla birlikte Edib Ayıntâbî'nin 117. sayıda, A. Hayri'nin 126. sayıda, A. Nasûhî'nin 160. sayıda, Kerküklü Mehmet Cihad'ın 163. sayıda birer tane kıt'aları mevcuttur.

Dergide yer alan kıt'aların şairleri çoğunlukla Mevlevî tarikatına müntesip isimlerdir. Bu yüzden diğer nazım şekillerinde olduğu gibi kıt'alarda da tasavvufi motiflerin yoğunluğu söz konusu olmuştur. Bununla beraber dergide yer alan her kıt'ada tasavvufi bir unsurun olmadığını belirtmekte fayda vardır. Örneğin; dergide yer alan ilk kıt'a arzuhal niteliğinde yazılmış bir şiir olarak karşımıza çıkar²⁵⁷:

"Bî-fâide mücâdele, bî-sûd iştigâl..

Yoktur bu kârgâhta bir kâr-ı dîgerim

Ne Hâlık'a ne halka yarar hayra sâhibim

Her kim sorarsa hâl budur, böyle söylerim"²⁵⁸

Hâfız Vahdetî Suûd imzalı bu şiirde mevcut hal, faydasızlık vurgusuyla dile getirilmiştir. Şiir bu yönüyle bir istek veya şikâyetin üst makamlara bildirilmesi gayesiyle yazılan arzuhallerle²⁵⁹ ilişki içerisindedir. Şair kendisinin ne Allah ne de toplum bazında bir hayra sahip olmadığını ifade ederek dönemin sosyolojik ve siyasî yapısında meydana gelen

²⁵⁶ Nazire Erbay, "Klasik Türk Şiirinde Kıt'a ve Kıt'alardaki Poetik Söyleyişler", *Current Research in Social Sciences* 1/3 (2015), 52.

²⁵⁷ Nilay Kınay Civelek, Ayşe Ertuş, "İslamcılık Panoramasından II. Meşrutiyet Basınına Bir Bakış: *Beyânü'l-Hak* Gazetesi I. Cilt (İndeks ve Yazı Özetleri)", *Külliyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi* 11 (2020), 19.

²⁵⁸ Hâfız Vahdetî Suûd, "Kıt'a", *Beyânü'l-Hak* 1/8 (1908), 171.

²⁵⁹ Mehmet İpşirli, "Arzuhal", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/447.

gelişmelerin hem dinî hem içtimaî açıdan olumsuz getirileri olduğunu belirtmiştir. Bu yüzden de bu uğurda verilen mücadele ve uğraşlar faydasız, kazançsız olarak vasıflandırılmış ve bu yönüyle şikâyeteye müstahak görülmüştür.

Hâfız Vahdetî Suûd'un kaleme aldığı bir diğer kıt'ada ise övgü için yazılan şiirlere dair tavsiye niteliğinde ifadeler yer verilmiştir:

“Medîha-gûy-ı riyâ olma ehl-i fiska sakın
Senâ-yı fâsık ile arş-ı Kibriyâ titrer
Nefes dedikleri cüz-i hayattır yâ hû?
Revâ mı yok yere etmek hayatı söyle heder?”²⁶⁰

Şiirde riyâ ve fâsık arasında bir bağ kurulmuştur ve böylelikle tasavvufi unsurlara temas edilmiştir. Günahkara karşı övgüler dizmek insanın özüne aykırı davranmasından ileri gelir. Bu yüzden şiirde ehl-i fiska övgüde bulunmak iyi yüzölçüm manasında “riyâ” kavramıyla ifade edilmiştir. Son beyitte anlamı güçlendirmek adına istifham sanatı yapılarak hayatın boşa harcanmaması hususuna vurgu yapılmıştır.

Beyânü'l-Hak'ta şiir yazma gayesine yönelik tavsiyelerde bulunulmakla beraber kötüye yaranma, riyâ gibi durumlar olmaksızın mevcut olan şiirlere de değinilmiştir. Bu noktada hakkıyla yazılmış şiirin değerine dair şu mısralar dikkat çekicidir:

“Yoksa da bir dâr-ı ma'mûram şu mihmânâhânde
Gam değil, binlerce beytim var metîn ü dil-nişîn
Hâne virân olsa da beyt-i dilim âbâddır
Reşk eder umrân-ı fikr-i tab'ıma arş-ı berîn”²⁶¹

Suûdü'l-Mevlevî imzalı bu şiirde tevriye sanatı yapılarak “beyt” kavramının merkeze alındığı söylenebilir. Şair ikinci mısra da sağlam ve makbul olarak vasıflandırdığı “binlerce beytinin” akabinde üçüncü mısra da “beyt-i dil” tamlamasıyla gönül evinin huzurlu olduğunu ifade etmiştir. Remel bahrinin “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” kalıbıyla²⁶² yazılan bu şiirde, dünyanın bir misafirhane olarak işlenmesi, maddi şeylerde eksiklik olsa dahi asıl kıymetlinin ruha ve kalbe hitap eden şeyler olduğu düşüncesi okuyucuya yansıtılmak istenmiştir.

Dergide şairliğe dair tavsiye ve değerlendirme yapılmakla beraber matbaaya yönelik hususlara da temas edildiği görülmektedir:

²⁶⁰ Hâfız Vahdetî Suûd, “Kıt'a”, *Beyânü'l-Hak* 2/43 (1909), 954.

²⁶¹ Suûdü'l-Mevlevî, “Kıt'a”, *Beyânü'l-Hak* 4/86 (1910), 1640.

²⁶² İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 223.

“Devâm üzre ayak üstünde kâimdir mürettibler
Dizerler harf be-harf asârı nâzımdır mürettibler
Kitâblar intişâr etmezdi bunlar etmese himmet
Maârifle ulûm-ı dîne hâdimdir mürettibler”²⁶³

Edib Ayıntâbî tarafından yazılmış olan bu kıt’ada matbaanın eğitim ve dinî ilim çalışmalarına katkısı övülmüştür. Dizgici manasına gelen mürettipler ekseninde konuya yaklaşılmış ve mürettipler gösterdikleri hizmet noktasında methedilmiştir. Osmanlı’da matbaa Tanzimat’tan önceki dönemde toplumun geleneksel anlayışından uzak, reformcu devletin teknolojik bir aracı olarak değerlendirilmiştir. Osmanlı’da matbaa faaliyetleri 19. yüzyılın ikinci yarısında toplumda kök salmaya başlamış ve etkin bir kullanıma kavuşmuştur.²⁶⁴

Tanzimat Dönemi’nde Osmanlı aydınının Batılı düşünce sistemiyle karşılaşması sonucunda felsefeye dair düşüncelerin ve rasyonalizm, pozitivizm, materyalizm gibi akımların etkisi Türk edebiyatı eserlerinde görülmeye başlanmıştır.²⁶⁵ *Beyânü’l-Hak*’ta bulunan şiirlerde genel olarak Klasik Türk edebiyatının etkisi hakimken Tanzimat sonrası atmosferin tesiri de söz konusu olmuştur. Bu noktada Suûdü’l-Mevlevî tarafından kaleme alınan şu mısralar mühimdir:

“Gelişimden feleğe fâide melhûz değil
Gidişimden olamaz câh u celâli müzdâd
Hâsılı öyle muammâ bu ki nâ-kâbil-i hall
Bu gelişden, bu gidişden acabâ neydi murâd?”²⁶⁶

Aruzun Remel bahrinin “fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilün” kalıbıyla²⁶⁷ kaleme alınan bu mısralarda, şair dünyaya geliş ve gidişinden aleme bir etkinin olmayışını belirterek bu dünyaya gelişin ve gidişin gayesinin ne olduğuna dair soru sormuştur. Bu noktada Klasik Türk edebiyatında Allah, ruhun ölümsüzlüğü, kader gibi konularda sorgulanmaksızın kabul edilen birçok şeyin Tanzimat sonrası dönemde akıl yoluyla irdelendiği gerçeğine²⁶⁸ bir temas olduğu söylenebilir. Ancak şairin insanın dünyaya geliş

²⁶³ Edib Ayıntâbî, “Kıt’a”, *Beyânü’l-Hak* 5/117 (1911), 2148.

²⁶⁴ Hakan Yüksel, *Osmanlı İmparatorluğu’na Matbaanın Girişi ve Toplumsal Yanlılıkları* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 165.

²⁶⁵ M. Orhan Okay, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2005), 26.

²⁶⁶ Suûdü’l-Mevlevî, “Kıt’a”, *Beyânü’l-Hak* 4/95 (1911), 1787.

²⁶⁷ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 238.

²⁶⁸ Engin Keflioğlu, “Tanzimat Döneminde Gelenekten Kopma Bağlamında Din”, *Edebî Eleştiri Dergisi* 7/1 (2023), 44.

gayesine dikkat çekmek için böyle bir üslup kullandığını söylemek daha doğru olacaktır. Bu noktada tasavvufî bakış açısıyla insanın hiçliğine temas edildiği ve dünyaya gelişin de gidişin de Hakk’a ulaşma gayesinin istifham ile vurgulandığını söylemek daha tutarlı bir çıkarım olacaktır.

Tasavvufî şiirlerin temelini oluşturan İlahî aşk teması *Beyânü’l-Hak*’taki birçok şiirde olduğu gibi kıt’alarda da görülmektedir:

“Seyr edip subhu bugün ey âfitâb-ı kibriyâ!

Yâd ile buldum safâ-yı nûr-ı sabâh aşkını

Çok mudur kim ben senin sâyende gün görmekteyim

Kendime kehfü’l-emân bilsem cenâh-ı aşkını”²⁶⁹

Klasik Türk şiiri, tabiatın birçok unsurunu hem gerçek hem de mecazî manada bünyesinde barındırmaktadır. Divan şairlerinin tabiata dair gözlemlerinde gökyüzünün ve gökyüzündeki kozmik unsurların önemli bir yeri vardır.²⁷⁰ Bu noktada güneş, tek ve ısıısıyla, ışığıyla hayatın önemli bir parçası olması yönüyle en çok dikkat çeken cisim olmuştur.²⁷¹ Mezkûr mısralarda bu durumun yansıması söz konusudur. Suûdü’l-Mevlevî tarafından kaleme alınan şiirde, güneş manasına gelen “âfitâb” ve sabah manasında “subh” ile gönül manasına gelen “yâd” ve nur kavramı arasında bir bağ kurulmuştur. Bu doğrultuda şiirde, güneşin sabahı gizlediği ifade edildikten sonra şairin gönlü ile sabahın nurunu bulduğuna değinilmiştir. Böylelikle tasavvuftaki İlahî aşka vuslat yolculuğunun kalp boyutuna temas edildiğini söylemek mümkündür. Ayrıca son mısra da mağara anlamındaki “kehf” kelimesiyle aşk kanatları manasındaki “cenâh-ı aşk” tamlaması bir arada kullanılarak Hz. Cebrail’in Hira mağarasına ilk vahyi indirmesi hadisesine işaret edilmiştir, denilebilir. Hz. Peygamber’in vahyin indiği ilk gecede Hz. Cebrail’i bütün heybetiyle görmesinden dolayı²⁷² Hz. Cebrail’in kanatlarıyla Allah’ın kelamı ve dolayısıyla İlahî aşka dair şiirde sembolik bir anlatımın kullanıldığı sonucu çıkarılabilir.

Dergideki şiirlerde sıkça işlenen temalardan biri de Hz. Peygamber sevgisidir. Bu durum kıt’alara da yansımıştır:

²⁶⁹ Suûdü’l-Mevlevî, “Kıt’a”, *Beyânü’l-Hak* 3/78 (1910), 1511.

²⁷⁰ Ümran Ay, “Divan Şiirinde Güneşin Sevgili Tipine Yansıması Hakkında Bir Değerlendirme”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2009), 118.

²⁷¹ Fahir İz, “Divan Şiiri”, *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler* (İstanbul: YKY Yayınları, 199M.S.), 127.

²⁷² İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, ts.), 83.

“Sendedir der ümîdimiz ey tâc-ı Fahr-ı Enbiyâ
Müstenîr etsin bu mülkü nûr-ı rûhâniyyetin
Feyz-i rûhaniyyetinle feyz-yâb olsun vatan
Hâmi-yi yektâsısın bu devr-i Meşrûtiyyetin”²⁷³

Hakî el-Mevlevî imzalı bu şiirde Hz. Peygamber sevgisi, vatan sevgisi paralelinde irdelenmiştir. Böylelikle bu mısralar, toplumun bir kısmının peygamber tasavvuru hakkında fikir vermektedir. Toplumun içine düştüğü sıkıntıdan kurtuluşa ermesine dair ümit Hz. Peygamber’e bağlanmıştır. Şiirde hakikat-i Muhammediyye nur olması bakımından âlemi yaratma ilkesi ve onun aslı olması²⁷⁴ yönüyle ele alınmış ve vatanın tek koruyucusu olarak nitelendirilmiştir. Hz. Peygamber’e duyulan sevginin nur kavramı etrafında ele alınan bir diğer örneği şu şekildedir:

“Doldu envâr-ı Muhammed’le serâser kâinât
Andırır her yer tecellîgâh-ı Vâdi’l-Eymen’i
Böyle bir leyl-i mukaddeste kemâl-i vicdânla
Zikr ü tesbîh etmemek kâbil mi Allâh’ım seni”²⁷⁵

Peygamber sevgisiyle başlayan bu kıt’ada Allah’ı zikretmenin önemine vurgu yapılarak şiire son verilmiştir. Bu noktada tesbih kavramı ayrıca önemlidir. Allah’ı takdîs ve tenzîh etmek, O’nun her türlü kusur ve noksan sıfatlardan yoksun olduğunu dile getirmek manasına gelen tesbih, tarikat ehlinin belli sayıda “Sübhanallah” demesi şeklinde de tanımlanmıştır.²⁷⁶ Böylelikle şiirde Allah’ı zikir için tasavvufî metotlara temas edildiğini söylemek mümkündür.

İran edebiyatından Türk edebiyatına geçen ve şiirlerde sıkça kullanılan bülbül ile gül sembolü, Hz. Peygamber’e duyulan sevginin anlatımında sıkça kullanılmıştır. *Beyânü’l-Hak*’ta Tahirü’l-Mevlevî tarafından kaleme alınan şu mısralar bu hususa örnek teşkil etmektedir:

²⁷³ Hakî el-Mevlevî, “Kıt’a”, *Beyânü’l-Hak* 5/107 (1911), 1988.

²⁷⁴ Meliha Yıldırım Sarıkaya, “Peygamber Tasavvurundaki Değişimin Dile ve Edebiyata Yansıması: Na’t-ı Şerîf Örneği”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 14/1 (2014), 29.

²⁷⁵ Hakî el-Mevlevî, “Kıt’a”, *Beyânü’l-Hak* 5/117 (1911), 2146.

²⁷⁶ Kadri H. Yılmaz, “Divan Şiirinde Tesbihe Dair”, *Turkish Studies* 7/1 (2012), 2132.

“Gülistân-ı ‘ene efsah’da la’lin gonca bir güldür
Ona dil-beste olmuştur dil-i pür-nâle bülbüldür
Fırâkın haresiyle hüzne müstağrak dil-i zârım
Meded ey fahr-i âlem! Vasl ile şâd eyleyip güldür”²⁷⁷

Klasik Türk edebiyatında bülbül aşığı sembolize ederken gül sevgiliyi ifade eder. Bu noktada gül ve Hz. Peygamber arasında kurulan sembolik bağ göz önünde bulundurulunca mezkûr mısralarda iki boyutlu bir ilişki kurulduğu söylenebilir. Mısralarda “ene efsah” ifadesiyle “Ben Arapların en fasihiyim” hadisinden²⁷⁸ iktibas yapılmıştır. Ayrıca “gül” ifadesi hem çiçek hem de fiil olan gülmek manasında kullanılarak cinas sanatı uygulanmıştır. Böylelikle Hz. Peygamber’den şefaata talebi dile getirilmiştir. Türk İslam edebiyatı şiirlerinde Hz. Peygamber’le beraber Ehl-i Beyt, Hülefa-i Raşidîn, tasavvuf ehli gibi Allah’a yakınlığı bilinen kimseler tarafından da şefaata talebi söz konusu olmuştur.²⁷⁹

Beyânü’l-Hak’ta bunun örneği şu şekildedir:

“Ey bidâ’a-ı şâh-ı dü-serâ Hazret-i Zehrâ
Vey hâmise-i âl-i abâ Hazret-i Zehrâ
Evlâdlarının başı için Tâhir’e lutf et
Mahşerde şefâatle eyâ Hazret-i Zehrâ”²⁸⁰

Tahirü’l-Mevlevî imzalı bu kıt’ada Hz. Peygamber’in kızı Hz. Fatıma’dan şefaata talebi dile getirilmiştir. Şiirde Hz. Fatıma’nın ay gibi parlak manasına gelen “Zehrâ” lakabı kullanılmıştır. Hz. Fatıma’nın Hz. Peygamber’in hayatında önemli bir yeri vardır. Bundan dolayı birçok manzum ve mensur eserde Hz. Fâtıma’nın adı ve vasıfları sık sık anılmıştır.²⁸¹ Tahirü’l-Mevlevî’ye ait bu şiirde “evlatların başı için” ifadesiyle Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’e de temas edilmiştir. Ayrıca şiirde kıt’alarda mahlas bulunmamasına dair genel kaideye aykırı bir durum söz konusu olmuştur. Şair “Tâhir’e lutfet” ibaresiyle kendi ismini zikretmiştir. Şairler uzun kıt’alarda çoğunlukla mahlaslarını söylemişlerdir ve bu örnekte olduğu gibi iki beyitli kıt’alarda az da olsa mahlas söylendiği görülmüştür.²⁸²

²⁷⁷ Tahirü’l-Mevlevî, “Kıtaat”, *Beyânü’l-Hak* 3/61 (1910), 1236.

²⁷⁸ Tahir Üzgör, “Ali Şir Nevayî ve Fuzulî Arasında Bazı Benzerlikler”, *Türklük Araştırmaları Dergisi* 7 (1993), 570.

²⁷⁹ Kenan Demirayak, “Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatında Tevessül/Şefaata Dileme ve Yakarış Şiirleri”, *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/1 (2015), 49.

²⁸⁰ Tahirü’l-Mevlevî, “Kıtaat”, 1236.

²⁸¹ Mustafa İsmet Uzun, “Fâtıma”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/223.

²⁸² İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 54.

Beyânü'l-Hak'ta dinî muhtevayla beraber siyasî muhtevanın da yoğun bir şekilde mevcut olduğu hususu malumdur. Bazı şiirlerde dinî, siyasî ve içtimaî muhteva aynı paralelde okuyucuya sunulmuştur. Bu durum Allah ve Hz. Peygamber sevgisi temasıyla ya da dinî unsurlara dolaylı olarak temas edilerek gerçekleştirilmiştir. Hz. Peygamber sevgisiyle siyasî muhtevanın işlenişine dair örnek yukarıda zikredilmiştir. Siyasî ve içtimaî muhtevanın daha yoğun olduğu dinî motiflere dolaylı olarak yer verildiği görülen şu kıt'a dikkat çekicidir:

“Hayâtım dâimî bir gird-bâd-ı ye'se tâbîdir
Gamından başka dehrin şevki yok leyl ü nehârındır
Solup berk ü berim eyvâh dûçâr-ı hazen oldum
Daha bir nev-şükufte verd iken ömrüm bahârında...”²⁸³

Aruzun Hezec bahrinin “mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün” kalıbıyla²⁸⁴ yazılan bu mısralarda, gamla ifade edilen ve gençliği solduran devirden duyulan üzüntü işlenmiştir. Türk edebiyatı şiirlerinde yaşam döngüsü mevsimlerle özdeşleştirilerek okuyucuya sunulmuştur. Bunun en belirgin örneği gençlik ve bahar arasında kurulan ilişkidir. Yukarıdaki mısralarda yeni açmış çiçek manasında “nev-şükufte” ve “ömrüm baharı” ifadeleriyle gençlik dönemine değinilmiştir. Rum Suresi 54. ayette “kuvvetli dönem” olarak isimlendirilen gençlik dönemi insan ömrünün en kıymetli dönemi olarak değerlendirilmiştir.²⁸⁵ Bu doğrultuda şiirde olaya dair duyulan üzüntü gençlik döneminin solup gitmesi gibi durumlarla ilişkilendirilmiş ve böylelikle aslında duyulan acının büyüklüğüne dikkat çekilmek istenmiştir, sonucu çıkarılabilir. Bununla birlikte söz konusu edilen yaşam döngüsüne dair çocukluk döneminde eğitimin önemiyle ilgili dergide yer alan başka bir kıt'anın şu mısraları da konuya örnek teşkil eder:

“Gonca-i bâğ-ı sabâvet solmadan
Eyle tahsîl-i kemâlâta şitâb”²⁸⁶

Edebiyatımızda ve özellikle Klasik Türk edebiyatında şairler duygularını, düşüncelerini dile getirmek için yaşadıkları coğrafyanın binlerce yıllık bilgi ve kültür birikimine yönelik maddî ve manevî çeşitli olgulardan yararlanmışlardır. Bu noktada Klasik Türk edebiyatı eserleri, toplumun tarihine dayanan inanışları barındırması yönüyle

²⁸³ A. Kazım, “Kıt'a”, *Beyânü'l-Hak* 5/128 (1911), 2324.

²⁸⁴ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 170.

²⁸⁵ Funda Toprak, “Ali Şir Nevâyî'de Yaşlılık ve Gençlik Düşüncesi”, *Gazi Türkiyat* 31 (2022), 2.

²⁸⁶ A. Nasûhî, “Bir Kıt'a”, *Beyânü'l-Hak* 7/160 (1912), 2840.

önemli bir kültür kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁸⁷ Halk inanışlarına dair olgulara örnek niteliğinde dergide yer alan, Remel bahrinin “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” kalıbıyla²⁸⁸ yazılmış şu mısralar önemlidir:

“Soldurup ömr-i bahârımda mutarrâ jâlemi
Ey perî hicrinle müzdâd ettin âh u nâlemi
Ufk-ı bahtımda görünmez oldu bir necm-i saîd..
Leyl-i deycûr-ı firâkın örttü kurs-ı hâlemi”²⁸⁹

A. Kazım imzalı bu kıt’ada halk inanışlarının bir tesiri olarak “perî” kavramı dikkat çekicidir. Şiirde sevgiliden duyulan ayrılık acısı dile getirilmiştir. Sevgili ile “perî” kavramı arasında ilişki kurulmuştur. Farsça kökenli bir kelime olarak perî, efsanelerde yer alan olağanüstü ve güzel hayalî bir varlık olarak tanımlanmaktadır.²⁹⁰ İslam’da perî inancı yoktur ancak halk kültüründe perî çoğu zaman cin kelimesiyle eş anlamlı olarak kullanılmıştır.²⁹¹

2. 2. 4. Rubai

“Dörtlü, dörtlük” manasına gelen rubai, tek bendden oluşan nazım şekillerinden biridir.²⁹² Arapça bir kelime olan rubai, Farsça’ da iki beyitlik şiir manasında dübeyit olarak isimlendirilir.²⁹³ Bu noktada nazım şeklinin ortaya çıkışına dair ihtilaf söz konusudur. İki mısraya ek olarak bir beyit eklenmesi kaydıyla dört mısranın oluştuğunu ifade edenler olduğu gibi aslî haliyle bir bendden oluştuğunu kabul edenler olmuştur.²⁹⁴ Ali Şîr Nevâî, Muallim Naci gibi isimler rubaiyi tanımlarken iki beyitten oluştuğunu ifade ederken²⁹⁵

²⁸⁷ Hakan Yekbaş, “Klasik Türk Şiirinde Bazı Halk İnanışları”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 20/1 (2010), 157.

²⁸⁸ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 223.

²⁸⁹ A. Kazım, “Kıt’a”, *Beyânü’l-Hak* 5/118 (1911), 2162.

²⁹⁰ Nebi Bozkurt, “Perî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/232.

²⁹¹ Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Folkloru* (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1973), 91.

²⁹² İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 76.

²⁹³ Mürsel Öztürk, “Rubâî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/176.

²⁹⁴ Mürsel Öztürk, “Rubâî”, 35/176-177.

²⁹⁵ Muallim Naci, *Edebiyat Terimleri Istılâhât-ı Edebiyye* (İstanbul: Risale Yayınları, 1996), 136; Ali Şîr Nevâî, *Mizânü’l-Evzân* (Ankara: TDK Yayınları, 1993), 36.

Tahirü'l-Mevlevî, Mehmed Fuad Köprülü, Agâh Sırrı Levend gibi isimler tanımlarında rubainin dört mısralık bir nazım şekli olduğunu²⁹⁶ belirtmişlerdir.

Bazı araştırmacılar tarafından rubainin Türk edebiyatında doğduğu ifade edilse de genel kabule göre İran edebiyatında doğduğu bilgisi mevcuttur. Türk edebiyatı şiirinde dörtlüğün sahip olduğu ehemmiyetten ötürü rubainin Türklerden alındığı ifadesinin doğru olmadığı ifade edilmiştir.²⁹⁷ Ancak Eski Türk şiirinde nazım biriminin dörtlük olması, rubainin Türk edebiyatında daha kolay benimsenmesine zemin hazırlamıştır.²⁹⁸

Kafiye şeması genel olarak “a a x a” şeklinde olan rubai, bazen “x a x a” kefiye şemasıyla bazen de bütün mısraları kafiyeyle şekilde yazılmıştır. Bütün mısraları kafiyeyle rubailer “rubai-yi musarrâ” olarak isimlendirilmiştir.²⁹⁹ Rubailer kendine has aruz kalıplarıyla kaleme alınmıştır. Bu doğrultuda İran edebiyatında çok kullanılan Hezec bahrinin 12 kalıbı “ahrem” ve 12 kalıbı “ahreb” olmak üzere toplam 24 kalıbı sadece rubaide kullanılmıştır.³⁰⁰ Ayrıca diğer nazım şekillerinden ayrı bir özellik olarak rubailerde, her mısrada farklı kalıp kullanılabileceği bilgisi de mühimdir. Türk edebiyatında mevcut olan rubailerde ahreb kalıplarının daha çok kullanıldığı görülmüştür.³⁰¹

İlk mısraları şiirin konusunu hazırlayıcı nitelikteyken son mısrası ana fikri veren rubai nazım şekliyle yazılan şiirlerde, münacat, na't, vefat tarihleri, methiye, mersiye alanlarına dair konular mevcuttur ve özellikle yüksek bir fikri, hissi en belîğ surette ifade etme gayesi söz konusudur.³⁰² Bu noktada hikemî ve felsefî düşüncelere haiz rubailer ön plana çıkmıştır. Türk edebiyatında bu tarz rubailerıyla meşhur Hz. Mevlâna, rubai nazım şeklinin Anadolu'da fikir öncüsü olmuştur ve *Divân-ı Kebîr* eserinde yer alan rubailer pek çok şairi etkilemiştir.³⁰³

Beyânü'l-Hak'ta da Hz. Mevlâna'nın rubailerine yer verilmiştir. Şiirler Farsça asıllarıyla ve Tahirü'l-Mevlevî'nin tercüme metinleriyle beraber 69. sayısında “Mevlâna

²⁹⁶ Tahirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati* (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1973), 126; Mehmed Fuad Köprülü, *Edebiyat Tarihi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2003), 166; Agâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar* (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1984), 630.

²⁹⁷ Mehmed Fuad Köprülü, “Klasik Türk Nazmında Rubâî Şeklinin Eskiliği”, *Türkiyat Mecmuası* 2 (1928), 437.

²⁹⁸ Nurettin Albayrak, “Rubâî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/177.

²⁹⁹ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 76.

³⁰⁰ Metin Yasa, Dursun Ali Türkmen, “Hayyam ve Kötülük: Acı Eksenli Pesimizm ile Umut Eksenli Optimizm Arasında (Rubailer Örneği)”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/23 (2007), 135.

³⁰¹ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 77.

³⁰² Mehmet Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2016), 193.

³⁰³ Nurettin Albayrak, “Rubâî”, 35/177.

Cami (k.s) Hazretlerinin Bir Rubaisi” ve 75. sayısında “Rubaiyât-ı Hazret-i Mevlâna” başlığı altında okuyucuya sunulmuştur. Dergideki dinî manzumelerde Mevlevî tarikatının yoğun tesiri söz konusu olmuştur. Bu noktada Hz. Mevlâna’ya özel bir temasın varlığından bahsetmek mümkündür. Zira dergide Hz. Mevlâna’nın gazellerine, münacatlarına ve *Mesnevi*’den şiirlerine yer verilmiştir. Bu durumun örneklerini “Mesnevî-i Şerîften İki Beyit” başlığıyla 43. sayıda, “Arif Sami Mevlâna Cami (k.s) Hazretlerinin Meşhur Bir Gazeliyle Mealen Tercümesi” şeklinde 61. sayıda, “Münacat-ı Hazret-i Mevlâna’dan” şeklinde 79 ve 81. sayılarda, “Mesnevî-i Şerîften” ismiyle 39, 83, 87 ve 92. sayılarda görmek mümkündür.

Farsça şiirler ve mensur tercümeler çalışmanın konusuna dahil edilmemiştir.³⁰⁴ Ancak Farsçadan manzum şekilde Türkçeye aktarılan şiirler, çalışmanın konusu dahilinde incelenmiştir. Bu doğrultuda başlıklar dikkate alınarak dergide yedi tane rubai tespit edilmiştir. Bu şiirler, “Rubai” başlığıyla 8. sayıda iki tane, 78 ve 95. sayılarda birer tane olmaz üzere, “Hayyamdan: Rubai” başlığıyla 99. sayıda ve “İki Rubai” başlığıyla 179. sayıda yer almıştır. Derginin 78, 95 ve 99. sayılarında yer alan rubailer Suûdü’l-Mevlevî imzasını taşıırken 8. sayıdaki rubailer Hâfız Vahdetî Suûd ve 179. sayıdaki rubai Tahirü’l-Mevlevî imzasıyla okuyucuya sunulmuştur.

Hâfız Vahdetî Suûd imzalı rubailerden ilk sırada yer alan rubai, “Ekâbir-i sûfiyyeden Cenâb-ı Abdullah el-Ensârî’nin bir rubâi-i ârifânelerinden mütercemdir.” notuyla yayınlanmıştır:

“Yok başka işim günâh ile müştâgilim
Memnûn değilim kabâhatimden hacilim
Yâ Râbbi beni feyzin ile sîrâb et
Tâ çirk-i vesâvisten ola pâk dilim”³⁰⁵

Kafiye şeması yaygın kullanıma uygun olarak “a a x a” düzeninde yazılmış rubaide, ilk iki mısırda “mef’ûlü mefâ’ilün mefâ’ilü fe’ûl”, üçüncü mısırda “mef’ûlü mefâ’ilün mefâ’ilün fa’”, son mısırda “mef’ûlü mefâ’ilü mefâ’ilü fe’ûl” olmak üzere ahreb kalıplar³⁰⁶ kullanılmıştır. Ayrıca şair günahkarlığının büyüklüğünü ve bundan duyduğu mahcubiyeti dile getirmiştir. Akabinde Allah’a münacatta bulunup kirli vesveselerden kurtulma umudunu belirtmiştir. Muhteva yönünden çeşitli temalarda yazılan rubai nazım

³⁰⁴ Dergide yer alan Hz. Mevlâna’ya ait Farsça şiirler ve Tahirü’l-Mevlevî’nin tercümeleri bu kapsamdadır.

³⁰⁵ Hâfız Vahdetî Suûd, “Rubai”, *Beyânü’l-Hak* 1/8 (1908), 171.

³⁰⁶ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 77.

şeklinde dinî- tasavvufî konuların yeri önemlidir. Çok çeşitli konularda kaleme alınabilen bir nazım şekli olmasına rağmen ele alınan konunun kısa ve özlü ifade edilmesi gerekliliğinden dolayı pek çok şair divanında rubaiye yer vermemiştir.³⁰⁷

Klasik Türk edebiyatında neredeyse her rubai şairinin münacat tarzında rubailer icra ettiği bilgisi mevcuttur. Bu geleneğin devam ettirildiğine dair örnek teşkil etmesi açısından *Beyânü'l-Hak*'ta yer alan şu rubailer dikkat çekicidir:

“İslâm'ın olup mu'îni yâ Rab
İ'lâ buyur ehl-i dîni yâ Rab
Makhûr ederek adüvvi, eyle
Mansûr mücâhidîni yâ Rab”

“Ey zâtı olan halka mahbûb-ı güzîn
Ve'y muntasıb-ı bâr-geh-i lutfi emîn
Dîn düşmanı etrâfımızı sarmakda
Ol ümmet-i merhûmene sen bâri mu'în”³⁰⁸

Tahirü'l-Mevlevî imzalı bu rubailer “İki Rubai” başlığı altında okuyucuya sunulmuştur. Rubailerin ikisinde de vatanın selameti için Allah'a münacatta bulunduğu görülmüştür. Bu noktada rubailerin yer aldığı sayının I. Balkan Harbi'nden bir hafta sonra yayınlanmış olması önem arz etmektedir. Mezkûr rubailer, Osmanlı Devleti'nde toprak kayıplarının ve isyanların arttığı 1912 yılındaki siyasî ve içtimaî atmosferin şiirlerde dinî motiflerle işlendiği boyutunu gösterir niteliktedir.

“İki Rubai” başlığı altında yer alan rubailerin ilki “mef'ûlü mefâ'ilün fe'ûlün” kalıbıyla yazılmışken ikinci rubainin ilk mısrası “mef'ûlü mefâ'ilün mef'ûlü fe'ûl”, ikinci ve son mısrası “mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûl”, üçüncü mısrası ise “mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilün fa” kalıplarıyla³⁰⁹ kaleme alınmıştır.

Beyânü'l-Hak'ta bulunan bir diğer rubai ise “Urefâ-yı şu'râdan Ömer Hayyam'ın bir rubâ'îsinden menkûldür.” notuyla yayınlanmıştır. Rubainin ilk mısrası “mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûl”, ikinci mısrası “mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilün fa”, üçüncü mısrası

³⁰⁷ Nurettin Albayrak, “Rubâî”, 35/178.

³⁰⁸ Tahirü'l-Mevlevî, “İki Rubai”, *Beyânü'l-Hak* 7/179 (1912), 3143.

³⁰⁹ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 77.

“mef’ûlü mefâ’ilün mefâ’ilü fe’ûl”, son mısrası “mef’ûlü mefâ’ilün mefâ’ilün fa” kalıplarıyla³¹⁰ yazılmıştır:

“Âh anlaşılır şey değil esrâr-ı ezel
Ol turfe muammâyı eden yoktur hal
Da’vâlarımız bütün pes-i perdededir
Kalkınca o perde kalırız hep echel”³¹¹

Bu mısralarda “esrâr-ı ezel” tamlaması merkeze alınarak insanın varoluşuna ve kadere temas edildiğini söylemek mümkündür. Şiirde bu konulara dair sırların mevcudiyeti belirtilmiş ve insanın oluşturacağı teorilerin, düşüncelerin bu sırlar karşısında yetersiz kalacağı en cahil manasına gelen “echel” ifadesiyle vurgulanmıştır. Bu noktada rubailerin temel varoluşsal insanî ve felsefî problemleri sorgulayan üslubundan daha farklı bir yaklaşımla karşılaşıldığını söylemek mümkündür.³¹² Şiirin Ömer Hayyam’dan nakledilmiş olması da ayrıca önemli bir husustur. Zira Ömer Hayyam, İran şiirinde rubaiyi kendi adıyla özdeşleştiren bir şair olarak edebiyatla ilgisini rubailer üzerinden kurmuştur.³¹³ Mezkûr mısralarda da görüldüğü üzere Ömer Hayyam, varlığı bir muamma olarak görmekte ve bu muammayı çözmeye çalışmanın boşuna olduğu görüşüne sahiptir.³¹⁴ Ömer Hayyam’ın dergide yer alan bir diğer manzum tercümesi Suûdü’l-Mevlevî tarafından yapılmıştır:

“Dünyâya gelip pâk, mülevves olduk
Sâfi-dil iken derd ü elemle dolduk
Bir gonca idik sanki açıldık n’olduk?
Pâmâl-ı hazân olup sarardık, solduk!...”³¹⁵

İlk üç mısrası “mef’ûlü mefâ’ilü mefâ’ilün fa”, son mısrası “mef’ûlü mefâ’ilün mefâ’ilün fa” kalıbıyla³¹⁶ yazılan şiirde, insanın günahkarlığı ve bunun getirdiği hüznün dile getirilmiştir. Bu doğrultuda “sâfi-dil” ifadesiyle insanın dünyaya temiz bir kalple geldiği ve günah işledikçe kalbinin elemle dolduğu belirtilmiştir. Bu noktada tasavvufun kalp tasfiyesi esasına bir temasın olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca “Onların işlemekte oldukları kötülükler kalplerini paslandırmıştır.”³¹⁷ mealindeki Mutaaffî’nin Suresi

³¹⁰ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 77.

³¹¹ Hâfız Vahdetî Suûd, “Rubai”, 171.

³¹² Cafer Gariper, “Rubai Bağlamında Şiir ve Felsefe”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları* 17 (2017), 106.

³¹³ Hicabi Kırlangıç, “Ömer Hayyâm”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/68.

³¹⁴ Hicabi Kırlangıç, “Ömer Hayyâm”, 34/68.

³¹⁵ Suûdü’l-Mevlevî, “Hayyam’dan: Rubai”, *Beyânü’l-Hak* 4/99 (1911), 1853.

³¹⁶ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 77.

³¹⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur’an-ı Kerim Meâli*, 675.

14. ayette olduğu gibi birçok ayet ve hadisteki kalbin kirlenmesi, kalpte siyah nokta oluşması gibi ifadelerle³¹⁸ telmih yapıldığını söylemek mümkündür. Suûdü'l-Mevlevî tarafından ilk mısrası “mef’ûlü mefâ’ilü mefâ’ilün fâ’”, ikinci ve son mısrası “mef’ûlü mefâ’ilün mefâ’ilün fa’”, üçüncü mısrası mef’ûlü mefâ’ilün mefâ’ilü fe’ûl” kalıplarıyla³¹⁹ kaleme alınan bir başka rubainin mısraları şu şekildedir:

“Bir lahzada hüşyâr iken mest oldum
Yükselmedeyim sanılmasın pest oldum
Pâyım yere basmaz oldu pâyem büyüdü
Cânân ile ol zamân ki hem-dest oldum”³²⁰

Şiirde akıllı manasına gelen “hüşyâr” ve sarhoş olmak manasında “mest olmak”, alçak manasındaki “pest” ve “yükselmek” zıt kavramları bir arada kullanılarak insanın nefsinin terbiye sürecinde yaşadığı dalgalı sürece temas edilmek istenmiştir, denilebilir. Bu süreç tasavvufta Hakk’a ermek için bir müridin denetiminde yapılan manevi yolculuk anlamında seyr ü sulûk kavramıyla ifade edilmiştir.³²¹ Bununla birlikte dergide Mevlevî tarikatına özel izlerin mevcut olduğu rubai örneği de vardır:

“Sultânı olan kişver-i istiğnânın
Sultânı olur cümle şeh ü sultânın
Dersen bulayım o rütbe-yi vâlâyı
Var bendesi ol hazret-i Mevlâna’nın”³²²

Bu rubaide Hz. Mevlâna’ya methiyelerde bulunulmuş ve son mısradaki Hz. Mevlâna’ya müntesip olunması noktasında bir vurgu yapılmıştır. Tasavvufi muhtevalı rubailerde sıkça rastlanan isimlerden biri olan Hz. Mevlâna, genel olarak sırların kâşifi, fena ve bekâ sultanı, evliyaların efendisi gibi vasıflarla övülmüştür.³²³

³¹⁸ Bekir Topaloğlu, “Tövbe”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/280.

³¹⁹ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 77.

³²⁰ Suûdü'l-Mevlevî, “Rubai”, *Beyânü'l-Hak* 3/78 (1910), 1512.

³²¹ Süleyman Uludağ, “Sefer”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/298.

³²² Suûdü'l-Mevlevî, “Rubai”, *Beyânü'l-Hak* 4/95 (1911), 1786.

³²³ Mehmet Sait Çalka, *Klasik Türk Şiirinde Rubâi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2014), 331.

2. 2. 5. Tahmis

Sözlükte beşleme anlamına gelen tahmis, bir gazelin veya bir kasidenin her beytinin önüne aynı ve kafiye de üç mısra eklenmesi olarak tanımlanır.³²⁴ Bu yönüyle tahmis yapılarak bendlerden oluşan musammatlardan muhammesin oluşturulduğunu söylemek mümkündür. Edebiyatımızda en çok rağbet gören nazım şekillerinden biri olan ve musammatlar arasında en çok örneği bulunan tahmiste, yazılı bir şiirin üstüne aynı kalitede hatta daha güzelini yazma gayesi bulunmaktadır.³²⁵ Bu doğrultuda bazı şairler başka şairlerin şiirlerine tahmis yazdıkları gibi kendi şiirlerine de tahmis yazmışlardır.³²⁶ *Beyânü'l-Hak*'taki tahmislerin hepsi bir şairin başka bir şairin şiirine yazdığı musammatlar olarak karşımıza çıkmıştır. Dergideki bu durum, şiirlerin başlıklarında ya da dipnot şeklinde belirtilmiştir.

Beyânü'l-Hak'ta başlıklar ekseninde yapılan incelemede 14 tahmis tespit edilmiştir. Bunlardan üç tanesi Tahirü'l-Mevlevî'ye ait olup “Tahmis-i Na't-ı Şerîf” başlığıyla 7. sayıda, “Tahmis-i Gazel Mîr-i Suûd” başlığıyla 75. sayıda ve “Tahmis-i Gazel-i Fuzuli” başlığıyla 106. sayıda yer almıştır. Bunların dışındaki tahmisler farklı şairler tarafından kaleme alınmış olup sırasıyla şu şekildedir: “Tahmis” ismiyle 70, 87, 117. sayılarda, “Üdebâ-yı Osmanî'den Şeyh Vasfî Efendi'nin Gazel-i Şairânelerini Tahmis” şeklinde 114. sayıda, “Ömer Nasuhî Efendi'nin Gazelini Tahmis” ismiyle 115. sayıda, “Hersekli Arif Hikmet Bey Merhumun Bir Gazelini Tahmis” başlığıyla 116. sayıda, “Şair-i Güzide-i Suhân Ömer Nasuhî Efendi Biraderimizin Bir Gazelini Tahmis” ismiyle 121. sayıda, “Tahmis: Şevket Efendi'nin Gazeline” şeklinde 156. sayıda, “Tahmis-i Na't-ı Şerîf Nâbî Aleyhi'r-rahme” başlığıyla 172. sayıda ve “Cemâleddin Efendi Hazretlerinin Gazel-i Bî-bedellerini Tahmis” şeklinde 175. sayıda mevcuttur.

Genellikle beş-yedi bend şeklinde tertiplenen tahmisin başarısı esas olan beyitler ve ilave edilen mısralar arasındaki konu bütünlüğüne göre değerlendirilmiştir.³²⁷ Bununla birlikte ustaca yapılmış bir tahmis için gerekli olan şartlardan biri de asıl şiirde verilen anlamın eklenen mısralarda tekrar etmemesidir.³²⁸ İslamî edebiyatlarda ön planda olan Hz.

³²⁴ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 100.

³²⁵ Akif Yakışır, “Klasik Türk Edebiyatında ‘Tahmis-i Hod’: Kendi Şiirini Tahmis Eden Şairler ve Şiirleri”, *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi* 18 (Bahar 2023), 193.

³²⁶ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 101.

³²⁷ İskender Pala - Filiz Kılıç, “Musammat” (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/234.

³²⁸ Yahya Suzan, “Arap Şiirinde Bir Nazım Türü: Tahmis”, *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 3 (2010), 61.

Peygamber sevgisi konu itibariyle tahmislerde de ön planda tutulmuştur. Bu konuya dair dergide yer alan “Tahmis-i Na’t-ı Şerîf” şiiri Hz. Peygamber’in üstünlüğünü ifade etmesi açısından dikkat çekicidir:

“Nebiiyullah-ı a’zamsın, perestişgâh-ı ikânsın
Debistân-ı hakîkatte sebak-âmûz-ı irfânsın
Musavver feyz-i mevlâsın, zuhûr-ı ism-i Rahmân’sın
‘Mücessem sırr-ı Yezdân’sın, esâs-ı dîn ü emânsın’
‘Vücûbu Hakk’a zâtındır işâret yâ Resûlallâh’”³²⁹

Tahirü’l-Mevlevî’nin Hafız Vahdetî Suûd’un na’tına yaptığı bu tahmiste, Hz. Peygamber’in nebilerin en üstün ve “debistân-ı hakikat” tamlamasıyla hakikat okulunun “irfan” yani “Allah ve O’nun sıfatları, fiilleri, isimleri ve tecellileri hakkında mânevî tecrübeyle doğrudan elde edilen bilginin”³³⁰ öğreticisi olduğu ifade edilmiştir. Bu ifadelerle Hafız Vahdetî’nin Hz. Peygamber’i, Allah’ın sırlarının cisim bulmuş hali ve Allah’ın varlığına bir işâret olarak izah etmesi konu itibariyle tamamlanmıştır. Bununla birlikte şiirde tasavvufî unsurların yoğun bir şekilde işlendiği görülmüştür:

“Bilenler ittihâd-ı nisbet-i kudsiyyet-i aşkı
Görürler zât-ı pâk-ı akdesinde vahdet-i aşkı
Âyâ hakkın şeref-endûz-ı hakkâniyyet-i aşkı!
‘Habîb-i Kibriyâsın, fehm eden mâhiyyet-i aşkı’
‘Seni gayr ez-Hudâ farz etmez elbet yâ Resûlallâh’
(...)
Amân ey melce-i ümmet! O rüstâhîz-i ekberde
Ser-i bîcâreme eyle cenâh-ı lutfu göster de
Anıldıkta kulun ‘Tâhir’ bana mensûb o çâker.. de
‘Esîrimdir, buyur, kâfi Suûd’a rûz-ı mahşerde’
‘Ne hâcet istemem bir başka devlet yâ Resûlallâh’”³³¹

Tasavvufun temel yapıtaşlarından biri olan İlahî aşk şiirde, “kudsiyyet-i aşk, vahdet-i aşk, hakkâniyyet-i aşk, mâhiyyet-i aşk” tamlamalarıyla doğrudan vurgulanmıştır. Son bendde ise “Tahir” ve “Suûd” şeklinde isimlerini belirterek şairlerin şefaât talebi söz konusu olmuştur. Tahmislerin geneline bakıldığında mezkûr şiirde de olduğu gibi Hz.

³²⁹ Tahirü’l-Mevlevî, “Tahmis-i Na’t-ı Şerîf”, *Beyânü’l-Hak* 1/7 (1908), 142.

³³⁰ Süleyman Uludağ, “Marifet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/54.

³³¹ Tahirü’l-Mevlevî, “Tahmis-i Na’t-ı Şerîf”, 142.

Peygamber'in nebilerin ve resullerin en yücesi, müminlerin umut kaynağı, Mekke ufuklarında doğup karanlığı dağıtan ve bütün zamanlara ışık saçan bir yıldız olduğu göze çarpmaktadır.³³²

Dergide Hz. Peygamber sevgisinin ana temaya destekleyici unsur olarak kullanıldığı tahmis örneği de mevcuttur. “Udebâ-yı Osmâniyeden Şeyh Vasfi Efendinin Gazel-i Şâirânelerini Tahmis” başlığıyla mevcut olan şiirde hakikatin fazileti ve insan üzerindeki etkisi doğal unsurlar kullanılarak işlenmiştir:

“Neşr-i nûr etdikçe hûrşîd-i hakikat güllere
Rû-nümâ-yı feyz olur asâr-ı humret güllere
Bak! Nasıl gelmiş mükemmel bir melâhat güllere
Renk-bahş-ı lutf olup feyyâz-ı kudret güllere
Lü'lü-i şebnem ile vermiş letâfet güllere
(...)
Jâleler verdikçe revnak gonca-ı tâb-âvere
Bir mülktür sanki müstağrak olur cevherlere
İhtirâm etmekteyiz gülberg-i hikmet-pervere
Mazhar olmuş iltifât-ı Hazret-i Peygamber'e
Mün'atıftır dîde-i takdîs-i ümmet güllere”³³³

Mekteb-i Kudât Talebesinden Erzurumlu Ömer Nasuhî imzasıyla yayımlanan bu tahmiste yer alan gül motifi Tanzimat döneminden başlayarak günümüze kadar uzanan Batılılaşma ve değişme süreci şiirinde varlığını devam ettirmesi yönünden önemlidir.³³⁴ Nitekim gelenekten gelen gül ve gonca arasındaki klasik mazmun ilişkisi de bahsi geçen bu tahmiste mevcuttur. Ayrıca gül ve bülbül arasındaki ilişkinin söz konusu olduğu tahmis mısraları şu şekildedir:

“Nasılsa ben gezerken yalnızca bahçede bir gün
Beni etti çemenzârın hazîn vaz'ıyyeti meftûn.
Temâşâ-yı tabîatla gönül oldu hazen-meşhûn.
Çemende derd-i bülbül, gül, diken mahzûn ve ben mahzûn!

³³² Yahya Suzan, *Arap Şiirinde Muhammes ve Tahmis* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2008), 87.

³³³ Ömer Nasuhî, “Udebâ-yı Osmâniyeden Şeyh Vasfi Efendinin Gazel-i Şâirânelerini Tahmis”, *Beyânü'l-Hak* 5/114 (1911), 2098.

³³⁴ Cemal Kurnaz, “Gül”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/221.

İşittim gül dedim gül işte sen mahzûn ve ben mahzûn!”³³⁵

Selim Lami’ imzalı bu şiirde vatanın durumuna dair duyulan üzüntü işlenmiştir.

Dergide Ömer Nasuhî Bilmen’in gazellerine yazılmış tahmislere de yer verildiği görülmüştür. Bunlar Edib Ayıntâbî tarafından kaleme alınan “Ömer Nasuhî Efendi’nin Gazelini Tahmis” ve Hâkî el-Mevlevî’ye ait “Şair-i Güzide-i Suhân Ömer Nasuhi Efendi Biraderimizin Bir Gazelini Tahmis” olmak üzere iki şiirdir. Her iki şiir de Ömer Nasuhî Bilmen’in aynı gazeli üzerine yazılmıştır. Edib Ayıntâbî imzalı tahmiste, ilmin kıymeti ve gerekliliğinden bahsedilmiştir:

“Kesb-i ma’lûmât yolunda gam değil çeksen ta’ab

Bâdi-yi izz ü şereftir âdeme ilm ü edeb

İ’tilâ-yı kadre yoktur bundan a’lâ bir sebep

Sen terakkiyyâta sa’y u gayret eyle rûz u şeb

Dehre karşı i’tilâ-yı şan-ı millet parlâsın”³³⁶

Bend sayısı beş olan şiirde topluma nasihat tarzında bir yaklaşım söz konusudur. Bununla birlikte toplumun ilimle parlayacağı vurgusu yapılmıştır. Bu yönleriyle mevcut tahmiste içtimaî konular ağırlıkla işlenmiştir. Bu noktada “Hakk’a tefvîz-ı umur et eyleme hiç kîl u kâl/ Safvet-i kalbin küdüret bulmasın ey ehl-i hâl”³³⁷ mısraları şiirdeki dinî muhtevayı gösterir niteliktedir. Mezkûr mısralarda boş sözlerden kaçınıp işlerin Allah’a havale edilmesiyle kalbin kaygıya ve sıkıntıya düşmemesinin yolu gösterilmiştir. Aynı gazelin dergide yer alan bir diğer tahmisinde de benzer ifadelerle yer verilmesi dikkat çekicidir:

“Etme dünyâda bulundukça abesle iştigâl

Mâni’-i fevz ü felâhındır, ne lâzım kîl ü kâl

Sen de ayrılma hakîkatten ki ey sâhib-kemâl

‘Olmasın tab’-ı latîfin zulmet-alûd-ı hayâl’

‘Levha-yı fikrinde bir reng-i hakîkat parlâsın”³³⁸

Hâkî el-Mevlevî imzalı tahmisin son bendinde mahlas ve şairlerin adına yer verilmemiş olması ayrıca önemli bir detaydır. Bununla birlikte bu şiirde vatan sevgisinin yoğun bir şekilde işlenmiş ve buna yönelik tavsiye ifadelerinde tasavvufî bir yaklaşımın

³³⁵ Selim Lami’, “Tahmis”, *Beyânü’l-Hak* 5/117 (1911), 2146.

³³⁶ Edib Ayıntâbî, “Ömer Nasuhî Efendi’nin Gazelini Tahmis”, *Beyânü’l-Hak* 5/115 (1911), 2114.

³³⁷ Edib Ayıntâbî, “Ömer Nasuhî Efendi’nin Gazelini Tahmis”, 2115.

³³⁸ Hâkî el-Mevlevî, “Şair-i Güzide-i Suhân Ömer Nasuhi Efendi Biraderimizin Bir Gazelini Tahmis”, *Beyânü’l-Hak* 5/121 (1911), 2212.

sergilendiğini söylemek mümkündür. “Âlem-i süfliye meylin varsa terke gayret et”³³⁹ mısrasıyla dünya “aşağılık, âdî, bayağı, değersiz” manasındaki “süfli” kelimesiyle vasıflandırılmış ve insanın bu alçaklığı terk etmesi yolunda gayret etmesi gerektiği belirtilmiştir.

Beyânü’l-Hak’taki manzumelerde tasavvufî unsurların mevcudiyeti sıkça görülmektedir. Bu durumun tahmislerde yer alan en belirgin örneklerinden biri “Hersekli Ârif Hikmet Bey Merhûmun Bir Gazelini Tahmîs” başlıklı şiirin şu mısralarıdır:

“Kitâb-ı hikmeti öğren hayâtı sorma bana
Fesâne bilmiyorum türrehâtı sorma bana
Tefehhüm eyle de her hâdisâtı sorma bana
‘Nümâyîş-i suver-i kâinâtı sorma bana
Hudâ’yı bir bilirim masivâ nedir bilmem”³⁴⁰

Hâkî imzalı bu şiirde öncelikle dikkat çekici unsur, tahmis edilen gazelin “bilmem” redifli olmasıdır. Zira tasavvufta tevazuyla nefisteki enaniyetin giderilmesi amaçlanmaktadır. Bununla birlikte tasavvufta, ilmin derin bir derya olmasından ötürü insanın ilimle meşgul oldukça yetersizliğini idrak etmesi ve öğrendikleriyle kendini beğenir konuma gelmemesi gaye edinilmiştir. Ayrıca hakiki bilmenin kalple ve Allah’tan gayrısını bilmemekten geçtiği esası da bu noktada mühimdir. Şiirde tam olarak bu temel esasa vurgu yapılmış ve “masivâ nedir bilmem” ifadeleriyle Allah’tan gayrısının kalbî idrakte yeri olmadığı belirtilmiştir.

Dergide dinî muhtevaya dair peygamberler tarihine yönelik konularda şiirlerin varlığı söz konusudur. Tahmislerde bu durum, müstakil bir manzume halinde görülmemişken mısra aralarında konuya dair izlere rastlanılmıştır. “Tahmis: Şevket Efendi’nin Gazeline” başlıklı şiirin ilk bendindeki mısralar bu duruma örnek teşkil etmektedir:

“Semt-i Yûsuf’tan bûy-ı müşgîn-i câvidân sana
Mün’akıstır rûy-ı tâbânıyla ân-be-ân sana
Meh-cebînin çarha fer vermiş, mihr kurbân sana
‘Mâh-ı Ken’ân’dan mı aks etmiş bu hüsn ü ân sana’
‘Sen mi benzersin ana yoksa meh-i Ken’ân sana”³⁴¹

³³⁹ Hâkî el-Mevlevî, “Şair-i Güzide-i Suhân Ömer Nasuhi Efendi Biraderimizin Bir Gazelini Tahmis”, 2212.

³⁴⁰ Hâkî, “Hersekli Ârif Hikmet Bey Merhûmun Bir Gazelini Tahmis”, *Beyânü’l-Hak* 5/116 (1911), 2130.

³⁴¹ Mehmet Muhlis, “Tahmis: Şevket Efendi’nin Gazeline”, *Beyânü’l-Hak* 6/156 (1912), 2774.

Tahmisi yapılan gazelde “mâh-ı Ken’ân” tamlamasıyla Hz. Yusuf’a ve onun güzelliğine telmihte bulunulmuştur. Buna karşılık tahminin ilk mısrasında “semt-i Yusuf” tamlamasıyla mevcut telmihe temas edildiğini söylemek mümkündür. Türk İslam edebiyatında ay, sevgiliye ve dolayısıyla güzelliğe dair metafor olarak kullanılan başlıca imgeler arasında yer almaktadır.³⁴² Bu yüzden şiirde, ay manasına gelen Farsça mah/meh kelimeleriyle tamlama yapılmıştır.

Beyânü’l-Hak’ta peygamberler tarihine dair unsurların kullanıldığı gibi Hz. Peygamber’in hayatına yönelik hadiseler de temas edilmiştir. “Tahmîs-i Na’t-ı Şerîf Nâbî Aleyhi’r-rahme” adlı şiirde yer alan mısralar bu duruma örnek niteliğindedir:

“Ey zâtı olan merkezi ta’yîn-i cihâtın
Mi’râc-ı şerîfnde avâlim derecâtın
Hayret getirir mâ-hasal-i ilmi dühâtın
‘Ey âyine-yi leb-be-lebi nüsha-yı zâtın
Ve’y mazhar-ı ser-tâ-seri emvâc-ı sıfâtın”³⁴³

Kastamonulu Sofuzâde Mehmet Tevfik imzalı bu şiirde, mirac hadisesine temas edilerek Hz. Peygamber’in üstünlüğü vurgulanmıştır. Bununla birlikte Hz. Peygamber’in ilmine ve dehasına övgüde bulunulmuştur. Şiirde yer alan “leb-be-leb” kelimesi Nâbî Divanı’nda “lücce” olarak geçmektedir. Tasavvufta Allah’ın sıfatlarının tecelli ettiği evren manasında kullanılan “âyine” ifadesiyle ve bir sonraki mısradaki gelen dalgalardan manasındaki “emvâc” kelimesiyle engin deniz anlamına sahip “lücce” arasındaki uyumun varlığını belirtmekte fayda vardır. Tasavvufî unsurların kullanıldığı bir diğer tahmis örneği şu şekildedir:

“Bu cihân zill ü hayâldir anı hülyâdan geç
Eyle bâlâya urûc sidre vü tûbâdan geç
Vuslat-ı Hakk’ı gözet cennet-i a’lâdan geç
‘Mâsivâ kaydına bağlanma tevellâdan geç’
‘Rab edip kalbini Allah’a teberrâdan geç’³⁴⁴

“Cemaleddin Efendi Hazretlerinin Gazel-i Bî-Bedellerini Tahmis” şeklinde dergide yer alan şiirde, “cihân zill u hayâldir” kelimeleriyle dünyanın bir gölge olduğu ifade

³⁴² Mehmet Kalpaklı, “Divan Şiirinde Ay”, *Sanat Dünyamız* 68 (1998), 173.

³⁴³ Mehmet Tevfik, “Tahmîs-i Na’t-ı Şerîf Nâbî Aleyhi’r-rahme”, *Beyânü’l-Hak* 7/172 (1912), 3030.

³⁴⁴ Abdullah Edîb, “Cemaleddin Efendi Hazretlerinin Gazel-i Bî-Bedellerini Tahmis”, *Beyânü’l-Hak* 7/175 (1912), 3080.

edilmiştir. Bu noktada vahdet-i vücûd anlayışına bir temasın varlığından söz edilebilir. Çünkü vahdet-i vücûd anlayışında mahlukat, Allah'ın isim ve sıfatlarının bir gölgesi ve bu gölge de bir hayal olarak tanımlanır.³⁴⁵ Bununla birlikte tasavvufun temel esaslarından biri olan insanın asıl gayesinin cenneti elde etmek değil Allah'a kavuşmak olduğu bilgisine de şiirde yer verilmiştir.

2. 2. 6. Müseddes

Arap edebiyatında çok bendli nazım şekillerini ifade eden musammatlardan biri de müseddestir. Aynı vezinle yazılmış altı mısralık bendlerden oluşan musammatlara müseddes denir.³⁴⁶ Arap edebiyatında doğan musammat, aynı vezinde üç ve daha fazla mısralı değişik sayıdaki bendlerden oluşan nazım şekillerinin genel adıdır.³⁴⁷ Musammat nazım şekli önce Fars edebiyatına oradan da Türk edebiyatına geçmiştir.

Genelde beş-yedi bend arasında yazılan müseddeslerin farklı kafiye şemaları mevcuttur ve bu şemalara göre farklı çeşitleri vardır: Müseddes-i müzdevicde “aaaaaa bbbba cccca” ya da “aaaaaa bbbba cccca” kafiye şeması mevcutken müseddes-i mütekerrirde “aaaaaA bbbba ccccaA” ya da “aaaaA bbbba ccccaA” kafiye şeması kullanılmıştır.³⁴⁸

Beyânü'l-Hak'ta başlıklar dikkate alınarak yapılan incelemede iki adet müseddes tespit edilmiştir. Bu müseddesler derginin 134 ve 149. sayılarında yer almaktadır. İlahî aşkın izlerini barındıran ilk örnek şiir müseddes-i mütekerrir olarak karşımıza çıkmıştır:

“Misâl-i şems-i tâbân sîned bir mâhımız vardır
Zemîni lerze-nâk-i dehşet eyler âhımız vardır
Seherde berk urur bir nâle-i cângâhımız vardır
Dil-i bî-günehden sahrâ-yı aşka râhımız vardır
Cenâb-ı Haydar-ı Kerrâr-âsâ şâhımız vardır
Perîşân-ı rûzgâr olsak dahi Allâh'ımız vardır

³⁴⁵ Ahmet Cahid Haksever, *Tasavvufu Anlama Kılavuzu* (Ankara: OTTO, 2017), 123-124.

³⁴⁶ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 104.

³⁴⁷ Mehmet Atalay, “Fars Edebiyatında Musammat”, *İ.Ü. Şarkiyat Mecmuası* 29 (2016), 1.

³⁴⁸ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 104.

Diyâr-ı gurbete bî-vâye düştük yârimiz yoktur
Gam-ı hicrân ile yanmakta dil gam-hârimiz yoktur
Medâr-ı istinâd-ı zâhir-i bîmârımız yoktur
Egerçi yâr-ı sâdık-ı müstakîm-etvârımız yoktur
Cenâb...
Perişân...”³⁴⁹

Beş bendden oluşan ve Hezec bahrinin “mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün” kalıbıyla³⁵⁰ yazılan şiirde tasavvufî yaklaşım söz konusudur. Kemaleddin el-Mevlevî imzasıyla şiirini okuyucuya sunan Ahmed Kemaleddin Perrî, Mevlevî tarikatında çilesini tamamlayarak hücrenişin olmuş bir isim olması hasebiyle önemlidir.³⁵¹ Şiirde ilk bendden sonraki benlerde nakarat şeklindeki mısraların sadece ilk kelimesine yer verilerek bir yazım tercih edilmiştir. Ayrıca nakarat kısmında “Cenâb-ı Haydar-ı Kerrar” lakabıyla Hz. Ali’den bahsedilmiş olması önem arz etmektedir. Klasik Türk edebiyatı şiir geleneğinde dinî ve tarihî şahsiyetlerin anlam zenginliklerinden fazlasıyla yararlanılmıştır. Bu doğrultuda Divan şiiri ve Tasavvuf edebiyatında Hz. Ali’nin seçkin kişiliği, yiğitliği, cesareti, ilmi, ahlakı gibi özellikleri konu edildiği görülmüştür.³⁵² Mezkûr mısralar bunun bir örneği olarak Hz. Ali’nin kahramanlığına temas edilmiştir. Hz. Ali’nin yaygın olarak kullanılan lakapları Haydar, Haydar-ı Kerrâr, Haydarullah, Esedullah, Şîr-i Yezdân, Şîr-i Hudâ ve Allah’ın aslanı şeklinde karşımıza çıkmaktadır.³⁵³

Beyânü’l-Hak şiirlerinde ön plana çıkan konulardan biri de Hz. Peygamber sevgisidir. Dergide Mevlid kandilinin olduğu haftalarda ayrıca konuya hususiyetle temas edildiği görülmüştür. Bu konuya dair na’t ve mevlid nazım türüyle yazılan şiirler bu çalışmanın ilgili bölümlerinde değerlendirilmiştir. Dergide mevcut olan bu gelenek 1912 yılında müseddes nazım şekliyle kendini göstermiştir. Mevlid kandilinin ertesi haftası “Müseddes: Tulû’-ı Afîtab-ı Risâlet” adıyla dergide yer alan şiirde Hz. Peygamber’in doğumu güneşin doğumu şeklinde ifade edilmiştir. Beş bendden oluşan bu şiir şu mısralarla başlamıştır:

³⁴⁹ Kemâleddin el-Mevlevî, “Müseddes”, *Beyânü’l-Hak* 6/134 (1911), 2423.

³⁵⁰ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 104.

³⁵¹ Bayram Ali Kaya, *Tekke Kapısı- Yenikapı Mevlevîhânesi’nin İnsanları* (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2012), 280.

³⁵² İbrahim Gültekin, “Kasidelerde Hz. Ali ve Hz. Ali’ye Dair Unsurların Kullanımına Yönelik Tespit ve Değerlendirmeler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 62 (2012), 15.

³⁵³ DİA, “Haydar”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/24.

“Hak Rebî’ülevveli kıldı şühûrun dilberi
On ikinci leyli izhâr etdi bedr-i enveri
Iyd-ı ekber müttehazdır yevm-i hurşîd-âveri
Müstenîr etti vücûh-ı dehri nûr-ı cevheri
Seyid-i evlâd-ı Âdem halk-i âlem serveri
Hazret-i mahbûb-ı Yezdân ins ü cin peygamberi
(...)

Bu mübarek mâh eder vechiyle dâim ibtisâm
İğtinâm eyler sevâbın bunda her ehl-i garâm
Kaplamışken âlemi şûm -ı cehâletten zalâm
Burc-ı kudsîden erişti pertev-i hayrû’l-enâm
Seyid-i evlâd-ı Âdem halk-i âlem-i serveri
Hazret-i mahbûb-ı Yezdân ins ü cin peygamberi”³⁵⁴

Ahmed Vehbî imzasıyla mevcut olan şiir müseddes-i mütekerrir şeklinde yazılmıştır. Ayrıca şiirde aruzun Remel bahrinin “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” kalıbı³⁵⁵ kullanılmıştır. Hz. Peygamber doğumu, mirâcî, isimleri, fiziksel özellikleri, savaşları, hicreti, şefaati ve hadîs-i şerifleriyle edebiyatımızda hakkında en çok eser verilen şahsiyettir ve Hz. Peygamber’in kutlu doğumunu anmak adına mevlit okutma, evlere vesikalar şeklinde hilyesini ve esmâ-ı nebisini asmak gibi âdetler de yine bu edebî gelenek çerçevesinde gelişim göstermiştir.³⁵⁶ Hz. Peygamber’in doğduğu 12 Rebiyülevvele temas edilerek başlayan şiirde bu gece en büyük bayram olarak ifade edilmiştir. Nur-ı Muhammedî vurgusu yapılan şiirde Hz. Peygamber’in “Resûlü’s-sekaleyn” yani insanların ve cinlerin peygamberi olduğu³⁵⁷ bilgisi belirtilmiştir.

³⁵⁴ Ahmed Vehbî, “Müseddes: Tulû’-ı Afitâb-ı Risâlet”, *Beyânü’l-Hak* 6/149 (1912), 2660-2661.

³⁵⁵ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 223.

³⁵⁶ Mehmet Halil Erzen, “Şemseddîn-i Sivâsî Divânı’nda Hazret-i Muhammed”, *Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi* 3 (2019), 62-63.

³⁵⁷ Mustafa Öz, “Sakaleyn”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/325.

2. 2. 7. Tesdis

Altılama manasında gelen tesdis, ıstilahî olarak bir gazelin her beytinin önüne aynı vezin ve kafiye de dört mısra eklenerek yapılan müseddes şeklinde tanımlanır.³⁵⁸ Bu tanıma göre tesdisin kafiye şeması “aaaa(aa) bbbb(ba) cccc(ca)” şeklindedir. Ancak bu şekilde yazılan tesdis sayısı oldukça azdır ve buna karşı şairler tesdislerini gazelin matla beytini alıp önüne dört mısra ekleyerek müseddes-i mütekerrir şeklinde yazmışlardır.³⁵⁹ *Beyânü ’l-Hak*’ta her iki kafiye şemasıyla yazılmış örnek mevcuttur.

Derginin manzume başlıkları dikkate alınarak yapılan incelemede, iki adet tesdis nazım şekline sahip şiir tespit edilmiştir. Bunlardan birisi “Tedsîs-i Na’t-ı Nebî” ismiyle 39. sayıda yer alırken diğeri “Tedsîs-i Na’t-ı Şerîf-i Nebî” başlığıyla 51. sayıda bulunmaktadır. Her iki şiirde başlığından da anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber sevgisini işlemiştir.

Halil Edîb imzalı tesdis örneğinde “Balıkesirli (Zâtî)nindir. Müşârünileyh 876’de tevellüd, 754 irtihâl eylemiştir.” şeklinde kullanılan gazele dair bilgi notu düşürülmüştür. Bu noktada şairin ölüm tarihine dair bir yanlışlık yapıldığını belirtmekte fayda vardır. Zira ölüm tarihi doğum tarihinden daha geri bir tarihte verilmiş olması mantıken bir yanlışlık olduğunu gösterir. Bununla birlikte şairin vefat tarihi hicri 953 olarak kaynaklarda geçmektedir.³⁶⁰ Balıkesirli Zâtî, köklü bir eğitim almadan kendi kendini yetiştirerek şairler arasına girmesi yönüyle önemli bir şairdir.³⁶¹ Şiirin bazı mısraları şu şekildedir:

“Açtı şer’-i enverin cennâta şehrah-ı mübîn
Buldu fayz-i sermedî isrinde erbâb-ı yakîn
Şevke müstağrak ümîd-i re’fetinle müznibîn
Mahz-ı rahmetsin sen ey mahbûb-ı Rabbü’l-âlemîn
‘Kâmetin ey bûstân-ı lâ-mekân pirâyesi’
‘Nûrdan bir servdir düşmez zemîne sâyesi’
(...)
Var yeri geçse zemîne reşk ile nüh âsumân
Ravza-ı cennet-nişânındır metâf-ı kudsiyân

³⁵⁸ Pala - Kılıç, “Musammat”, 31/234.

³⁵⁹ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 108.

³⁶⁰ Vildan S. Coşkun, “Zâtî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/150.

³⁶¹ Vildan S. Coşkun, “Zâtî”, 44/150.

İştîyâk-ı südde-busiyle bütün gün hasta-cân
Döndü sîm-âba, Edîbî kıl o yüzden kâmurân
‘Kâmetin ey bûstân-ı lâ-mekân pirâyesi’
‘Nûrdan bir servdir düşmez zemîne sâyesi’”³⁶²

Beş bendden oluşan ve müseddes-i mütekerrir şeklinde yazılmış olan şiirde nur-ı Muhammedî vurgusu söz konusudur. Bu doğrultuda günahkarlığın beyanı ve bu noktada Hz. Peygamber’den şefaât talebi dile getirilmiştir. Bununla birlikte şiirdeki mahlas kullanım şekli dikkat çekicidir. Tanzimat’tan sonra edebiyatta meydana gelen değişimlerin bir yansıması olarak şairlerin şiirlerde kendi ismine yer vermesi şeklinde tezahür eden bir çeşit mahlas kullanımına rastlanmaktadır.³⁶³ Bu duruma şiirdeki “Edîb” kullanımı örnek teşkil etmektedir. Aynı durum dergide yer alan diğer tesdis örneğinde de görülmektedir:

‘Hulûs-i kalb ile Tâhir dem-â-dem yalvar Allâh’a
Seni tekrâr sevk etsin dil-efgârâne ol râha
Şeref-yâb olduğun demde O âlü’l-âl olan câha
Salât-i müznibânen eyleyip takdîm Ol Şâh’a
‘Mürâ’ât-ı edeb şartıyla gir Nâbî bu dergâha’
‘Metâf-ı kudsiyândır bûse-gâh-ı enbiyâdır bu’”³⁶⁴

Tahirü’l-Mevlevî imzalı bu şiirin son bendinde mahlas kullanımına dair Klasik Türk edebiyatı ve Tanzimat sonrası Türk edebiyatı uygulaması bir arada yer almıştır. Tahirü’l-Mevlevî, “Tâhir” şeklinde direkt kendi adını kullanırken 18. yüzyıl şairlerinden Nâbî, asıl adı Yusuf olmasına³⁶⁵ rağmen “Nâbî” şeklinde mahlasını kullanmıştır. Tesdisi yazılan Nâbî’nin bu gazeli, ortaya çıkış hikayesiyle halk arasında meşhur olan şiiridir. Nâbî hac yolculuğunda gece yanındaki kişilerden birinin ayakları kibleye dönük bir şekilde uykuya dalmış olması üzerine bu gazeli irticalen söylemiş ve Medine’ye yaklaştıklarında bütün minarelerden ezandan önce müezzinlerin bu gazeli okudukları duyulmuştur.³⁶⁶ Bu yönüyle Hz. Peygamber sevgisinin ifadesinde meşhur bir isim haline gelen Nâbî’nin gazeline tesdis yazılmasıyla kıymetli bir eserin süslenmesi³⁶⁷ amaçlanmıştır, denilebilir.

³⁶² Halil Edîb, “Tedsîs-i Na’t-ı Nebî”, *Beyânü’l-Hak* 2/39 (1909), 886-887.

³⁶³ M. Halil Erzen, “Divan Şiirinde Mahlas Kullanma Geleneği ve Bu Geleneğin Modern Şiire Yansımaları”, 41.

³⁶⁴ Tahirü’l-Mevlevî, “Tedsîs-i Na’t-ı Şerîf-i Nebî”, *Beyânü’l-Hak* 2/51 (1910), 1080.

³⁶⁵ Abdülkadir Karahan, “Nâbî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/258.

³⁶⁶ İbrahim Şener, “Tâhirü’l-Mevlevî’nin Tedsîs-i Na’t-ı Şerîf-i Nâbî’si ve Tahlili”, *İstem* 1 (2003), 10.

³⁶⁷ Pala - Kılıç, “Musammat”, 31/233.

2. 3. Nazireler

Arap edebiyatında doğan ve Arap edebiyatının modern zamanlarında taklîd, nazîr, mesîl kelimeleriyle karşılanan nazire,³⁶⁸ genel olarak mevcut olan şiire başka bir şair tarafından aynı vezin ve kafiyeyle yazılmış manzumeler şeklinde tanımlanır.³⁶⁹ Halk tarafından kabul gören ve beğenilen bir şiir söz konusu olduğunda, şairler kendi edebî yeteneğini ortaya koymak gayesiyle o şiire nazireler yazmışlardır.³⁷⁰ Bu doğrultuda nazirenin genellikle ustaca yazılmış bir şiirin daha ustaca kaleme alınabileceğini gösterme amacıyla yazıldığını söylemek mümkündür.³⁷¹ Bununla birlikte yeni şairlerin, usta şairlerin eserlerini taklit ederek kendilerini geliştirmesine yönelik bir eğitim süreci olduğunu belirtmekte de fayda vardır.³⁷²

Türk edebiyatının en eski geleneklerinden biri olan nazirecilikte, zemin şiirle vezin birliği, zemin şiirle kafiye ve varsa redif birliği, zemin şiirle söyleyiş, anlam ve hayal benzerliği olmak üzere bulunan üç temel unsur ne derece başarılı sağlanırsa o kadar kaliteli bir ürün elde edildiği düşünülmüştür.³⁷³ Bu unsurlar göz önünde bulundurularak şiirler arasında tanzir bağlantısı tespit edilebileceği gibi genellikle şairlerin nazire yazdıkları manzuma dair bilgi verdikleri durumlarda söz konusudur. *Beyânü'l-Hak*'ta yer alan nazirelerin de çoğunda başlıkta hangi şiire dair nazire yazıldığı belirtilmiştir.

Beyânü'l-Hak'ta şiirlere atılan başlıklara dair yapılan incelemede 12 adet nazire nazım şekline ait manzume tespit edilmiştir. Bu manzumeler “Nazire” başlığıyla 41, 80 ve 98. sayılarda, “Pertev Paşa'nın Eser-i Hazinine Nazire” adıyla 57. sayıda, “Yenikapı Mevlevîhanesi Şeyh-i Büzürg-vârı Reşadetli Abdalbâki Dede Efendi Hazretleri'nin Bir Gazel-i Ârifânelerine Nazire” şeklinde 77. sayıda, “Suûd Bey Biraderimizin ‘Temenni-i Nevmidâne’ Unvanlı Manzumesine Nazire” başlığıyla 84. sayıda, “Şair Hakim-i Âzam Hersekli Ârif Hikmet Bey Merhûmun Gazeline Nazire” ismiyle 99. sayıda, “Remzi Bey'e Naziredir” başlığıyla 113. sayıda, “Merhum Sadık Paşa'nın Kerimesi Naîme Şerife Hanım'ın Gazeline Nazire” şeklinde 117. sayıda, “Hâki el-Mevlevî Bey Birâderimizin Bir

³⁶⁸ İsmail Durmuş, “Nazire”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/455.

³⁶⁹ M. Fatih Köksal, “Nazire”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/456.

³⁷⁰ Mustafa Çiçekler, “Nazire”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/458.

³⁷¹ Zülfi Güler, “Rûz u Şeb Redifli Üç Na't”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 15/39 (2009), 554.

³⁷² Muzaffer Çandır, “Türk Şiirinde Nazire Geleneği ve Kul Himmet'in Şiirlerinde Nazirecilik”, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11/2 (2013), 478.

³⁷³ M. Fatih Köksal, “Nazire Kavramı ve Klâsik Türk Şiirinde Nazire Yazıcılığı”, *Diriözler Armağanı - Prof. Dr. Meserret Diriöz ve Haydar Ali Diriöz Hatıra Kitabı* (Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2003), 215.

Gazeline Nazire” başlığıyla 125. sayıda, “Eski Bir Nazire: Lazımsa” ismiyle 163. sayıda, “Nazire Şevket Gavsî Bey'e” başlığıyla 167. sayıda yer almıştır.

Bir şiirin nazire olduğunu tespit etmenin bazı şartları vardır. Bunlar asıl şiirde kullanılan belirli söz ve kalıpların nazirede de genellikle aynen tekrarlanması, az kullanılan veya uzun ifadeli rediflere sahip şiirlerdeki bu ifadelerin aynen nazirelerinde yer alması, asıl şiirin muhtevasında ilginç bir özelliğin genelde nazire şiirde de bulunması şeklinde sıralanabilir.³⁷⁴ Bununla birlikte bazı şairler şiirlerinde tanzir ettikleri şairin adına yer verirler ya da şiirlerinin başında bu durumu belirtirler. Bunun yanında nazire yazan bazı şairlerin hangi şairin şiirini tanzir ettiklerini makta beytinde zikrettikleri durumlar da söz konusudur.³⁷⁵ Bu hususlara ek olarak dergideki nazire örneklerinde tanzir edilen şiirin matla' beytinin ve şairinin zikredilerek belirtildiği görülmüştür:

“Pertev Paşa'nın:

Gönül mehcûr-ı vuslat, câm-ı terdir çeşm-i lebrîzi

Ne kılsam, neyle dem-sâz eylesem âh-ı seher-hîzi

Matla'lı eser-i hazînine nazire”³⁷⁶

Tahirü'l-Mevlevî imzalı şiirin girişinde düşünülen bu bilgi notunun bir diğer örneği yine aynı şaire ait “Nâcî Merhûmun Gazeline”³⁷⁷ yazılan nazirede mevcuttur. Bununla birlikte Suûdü'l-Mevlevî'nin “Şair Hâkim-i Âzam Hersekli Arif Hikmet Bey Merhûmun Gazeline”³⁷⁸ yazdığı nazire yine bahsi geçen örneklerde olduğu gibi asıl şiirin matla' beyti verilerek okuyucuya sunulmuştur.

Dergideki nazirelerde genellikle başlıklarda kimin şiirine dair nazire yazıldığı bildirilmiştir. Ancak hangi şairin şiirine nazire yapıldığının belirtilmediği örnekler de mevcuttur. Bunlar derginin 41. sayısında “Nazire”, 163. sayısında “Eski Bir Nazire: Lazımsa” başlığıyla yer alan manzumelerdir. Bu duruma örnek teşkil eden 41. sayıdaki Hattât Vahdetî Efendi Hafîdi Suûd imzalı nazirenin ilk ve son iki beyti şu şekildedir:

“Gâye-i maksada gel, beyhûde hülyâdan geç

Yed-i ulâya sarıl, mezlaka-i lâdan geç

³⁷⁴ Muzaffer Çandır, “Türk Şiirinde Nazire Geleneği ve Kul Himmet'in Şiirlerinde Nazirecilik”, 480.

³⁷⁵ Kemal Yavuz, “Türk Şiirinde Nazire”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 10 (2013), 361.

³⁷⁶ Tahirü'l-Mevlevî, “Pertev Paşa'nın Eser-i Hazînine Nazire”, *Beyânü'l-Hak* 2/57 (1910), 1172.

³⁷⁷ Tahirü'l-Mevlevî, “Nâcî Merhûmun Gazeline Nazire”, *Beyânü'l-Hak* 4/80 (1910), 1540.

³⁷⁸ Suûdü'l-Mevlevî, “Şair Hâkim-i Âzam Hersekli Arif Hikmet Bey Merhumun Gazeline Nazire”, *Beyânü'l-Hak* 4/99 (1911), 1853.

Bûd u nâ-bûd sende neşveni selb eylemesin

Cevher-i zâtsın ey rûh bu sevâddan geç

(...)

Kime secde ediyorsun bu kühen-i büt-gedede

Sûret-i Kâbe vü tasvîr-i kilîsâdan geç

Kalbini nâsıb isen Hazret-i Allâh’a Suûd

Havf-ı dûzah, taleb-i cennet ü havrâdan geç”³⁷⁹

Dergide “Nazire” başlığıyla mevcut olan bu şiirde tasavvufî muhteva söz konusudur. Şiirde öncelikle “gaye-i maksad” şeklinde insanın asıl amacına temas edilmiş ve Allah’a kul olmak gayesine vurgu yapılmıştır. Bununla birlikte “bûd u nâ-bûd” ifadeleriyle tasavvufun ana konularından biri olan varlık ve yokluğa değinilmiştir. Genel itibariyle mutasavvıflar varlığın zıddı olarak yokluğu görmemektedirler ve yokluğun sadece Allah’ın kendisini izhar ettiği bir imkân olmasından dolayı gerçekte yok olduğu düşüncesine sahiptirler.³⁸⁰ Şiirin son beytinde ise kalbin Allah’a iman etmesi ve asıl gayenin Allah’a vuslat olduğu bilgisi vurgulanmıştır. Mezkûr nazire ile “Yenikapı Mevlevîhânesi Şeyh-i Büzürg-vârı Reşâdetli Abdalbâki Dede Efendi Hazretleri’nin Bir Gazel-i Ârifânelerine: Nazire” başlıklı şiirin şu mısraları benzer ifadeler barındırması yönüyle dikkat çekicidir:

“Bir maksad-ı mukaddes için hây u hûdadır

İslâm u gebr u kâfir hâne-i harâbda

Rûşen-dilân ehl-i nazar umduğun bulur

Dâru’s-sanemde, Ka’be’de, her cây u bâbda”³⁸¹

Türk İslam edebiyatı şiirinde birçok dinî unsura yer verilmiştir. Bu dinî unsurlardan birisi de Kâbe’dir. Dergide yer alan nazirelerde sıkça karşımıza çıkan bu unsur tasavvufî bakış açısıyla ele alınmıştır. Tasavvufî düşüncede kalp merkeze alınır ve bu doğrultuda gönül yapmak, gönlü hoş etmek Kâbe yapmaktan daha üstün kabul edilir.³⁸² Yukarıdaki mısralarda da tefekkür ehlinin mekân fark etmeksizin umduğunu bulduğuna temas

³⁷⁹ Suûd, “Nazire”, *Beyânü’l-Hak* 2/41 (1909), 919-920.

³⁸⁰ Ekrem Demirli, *İslam Metafiziğinde Tanrı ve İnsan* (İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012), 176.

³⁸¹ Suûdü’l-Mevlevî, “Yenikapı Mevlevîhanesi Şeyh-i Büzürg-vârı Reşâdetli Abdalbâki Dede Efendi Hazretleri’nin Bir Gazel-i Ârifânelerine: Nazire”, *Beyânü’l-Hak* 3/77 (1910), 1495.

³⁸² Şerife Uzun, “Şair Sultanların Şiirlerinde Hacca Dair Unsurlar”, *İstem* 13 (2009), 336.

edilmiştir. Böylelikle mekânın çok da önemli olmadığı vurgulanmıştır. Dergide Kâbe unsurunun kullanıldığı bir diğer nazire şu mısralarla başlamıştır:

“Tâlib-i dîdâre özge Tûr-ı Sinâ’dır gönül
Hîre-sâz-ı dîde-i hayrân-ı Mûsâ’dır gönül

Beyt-i Ma’mûr-ı felek reşk etse lâyık şânına
Ka’be-i Kerrûbiyân-ı arş-ı âlâdır gönül”³⁸³

Genel itibariyle Kâbe, Türk İslam edebiyatı şiirlerinde insan gönlü ve kalbi ile karşılaştırılmış ve böylelikle edebiyatımızda hayli bir zemin bulmuştur.³⁸⁴ Suûdü’l-Mevlevî imzalı bu nazirede Kâbe-gönül ilişkisi, kalbin mevcudiyetinin Allah’ın varlığına ve birliğine delil olması şeklinde yorumlanabilir. Bununla birlikte gökte bulunan ve Kâbe’nin yerdeki kutsiyetine benzer bir kutsiyete sahip olan “Beyt-i Ma’mûr”³⁸⁵ ifadesine de şiirde yer verilmesi, gönlün yüceliğini izah noktasında önemli bir detaydır. Ayrıca şiirde peygamberler tarihine dair unsurların varlığı söz konusudur.

Nazire yazımında genellikle kaside ve gazel nazım şekli kullanılmakla beraber mesnevi, müstezat ve musammat gibi diğer nazım şekillerinde yazılan nazireler de mevcuttur.³⁸⁶ Ayrıca gazel nazım şeklinin nazire geleneğinde önemli bir yeri olduğunu söylemek mümkündür.³⁸⁷ Bu duruma örnek teşkil etmesi bakımından dergide yer alan “Yenikapı Mevlevîhanesi Şeyh-i Büzürg-vârı Reşâdetli Abdalbâki Dede Efendi Hazretleri’nin Bir Gazel-i Ârifânelerine: Nazire”³⁸⁸, “Şair Hâkim-i Âzam Hersekli Arif Hikmet Bey Merhûmun Gazeline Nazire”³⁸⁹, “Merhûm Sadık Paşa’nın Kerîmesi Naîme Şerîfe Hanım’ın Gazeline Nazire”³⁹⁰, “Hakî el-Mevlevî Bey Birâderimizin Bir Gazeline Nazire”³⁹¹ başlıklı şiirler dikkat çekicidir.

³⁸³ Suûdü’l-Mevlevî, “Nazire”, *Beyânü’l-Hak* 4/98 (1911), 1834.

³⁸⁴ Ömer Yılmaz, “İnsan mı Yoksa Kâbe mi Üstün? Sûfî-Alim: İbrahim el-Kürdî el-Kûrânî Örneği”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/2 (2014), 10.

³⁸⁵ Abdurrahman Küçük, “Beytülma’mûr”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/95.

³⁸⁶ M. Fatih Köksal, *Sana Benzer Güzel Olmaz- Divan Şiirinde Nazire* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2006), 21.

³⁸⁷ Kemal Yavuz, “Türk Şiirinde Nazire”, 361.

³⁸⁸ Suûdü’l-Mevlevî, “Yenikapı Mevlevîhanesi Şeyh-i Büzürg-vârı Reşâdetli Abdalbâki Dede Efendi Hazretleri’nin Bir Gazel-i Ârifânelerine: Nazire”, 1495-1496.

³⁸⁹ Suûdü’l-Mevlevî, “Şair Hâkim-i Âzam Hersekli Arif Hikmet Bey Merhumun Gazeline Nazire”, 1853.

³⁹⁰ Edib Ayıntâbî, “Merhûm Sadık Paşa’nın Kerîmesi Naîme Şerîfe Hanım’ın Gazeline Nazire”, *Beyânü’l-Hak* 5/117 (1911), 2147-2148.

³⁹¹ İmzasız, “Hakî el-Mevlevî Bey Birâderimizin Bir Gazeline Nazire”, *Beyânü’l-Hak* 5/125 (1911), 2275-2276.

Nazire geleneğinde bir şairin şiirine farklı nazirelerin yazıldığı bilgisi mevcuttur. Bununla birlikte kimi zamanlar asıl şiire yazılan bir nazireye nazireler yazıldığı da görülmektedir. Bu durum nazirenin kaynaklık ettiği bir nazireler silsilesi oluşmasına ve bir nevi nazirenin asıl şiirin yerine geçmesine sebep olduğu söylenebilir. *Beyânü'l-Hak*'taki "Remzi Bey'e Nazire" başlıklı nazirenin şu mısraları bu durumu işaret eder niteliktedir:

"Sünûh etti dil-i mecrûhdan yâd-ı hayâlinle
Senin ... ey mâh bu şi'r-i kühen âheste âheste

Nazîre yazsalar Kâzım sezâ bu şi'r-i rengîne
Kemâl-i şevk ile ehl-i sühan âheste âheste"³⁹²

A. Kazım imzalı bu nazirede sevgilinin güzelliği, sevgiliye duyulan gönül kırıklığı merkezinde işlenmiştir. Şair yukarıda verilen şiirin son iki beytinde öncelikle nazireyi nasıl yazdığına dair "Sünûh etti dil-i mecruhundan... bu şiir-i kühen" ifadelerini kullanırken son beyitte kendi ismini vererek bu şiirine nazire yazılması hususunu dile getirmiştir.

Dergide sevgiliye beslenen aşka dair acıların ve sıkıntıların işlendiği bir diğer şiir imzasız olarak okuyucuya sunulan "Hakî el-Mevlevî Bey Birâderimizin Bir Gazeline Nazire" şiiridir. Bu şiirde sevgili sabah akşam dert ve bela olarak görülürken aşk kurtulunması gereken bir husus olarak işlenmiştir. Ancak bütün bunlara rağmen sevgilinin güzelliğine övgüden geri durulmamıştır:

"Bitmiyor subh u mesâ derd ü belâyâ bitmiyor
Bitmez elbet dehrde mihr-i dilârâ bitmiyor

Aşktan kâbil mi tahlîs-i garîbân eylemek
Dil, o meftûn-ı mehâsindir ki sevdâ bitmiyor"³⁹³

Genel olarak nazirelerin son mısraları tanzir edilen şiire dair bilgi vermesi noktasında mühimdir. Bazı nazirelerin son beyit ya da bendinde hangi şairin şiirine tanzir yapıldığı ifade edilmiştir. Bu duruma *Beyânü'l-Hak*'ta yer alan "Merhûm Sadık Paşa'nın Kerîmesi Naîme Şerife Hanım'ın Gazeline Nazire" şiirinin son bendi örnek teşkil etmektedir:

"Her asrda var şi're kadınlarda heveskâr
Leylâ ile Fıtnat mı hemân sâhib-i eş'âr

³⁹² A. Kazım, "Remzi Bey'e Nazire", *Beyânü'l-Hak* 5/113 (1911), 2082.

³⁹³ İmzasız, "Hakî el-Mevlevî Bey Birâderimizin Bir Gazeline Nazire", 2275.

Peyrev o Naîme hanıma işte bu güftâr
Bu nazma beni şi’ri onun etti delâlet”³⁹⁴

Edib Ayıntâbî imzalı bu nazirenin Naîme Şerife Hanım’ın bir gazeline yazıldığı bilgisi başlıkta verilmekle beraber şiirin son bendinde de şairin ismine yer verilmiştir. Tanzimat döneminden itibaren söz konusu olan ve II. Meşrutiyet ile hız kazanan modernleşme hareketinin güncel tartışmalara taşıdığı konulardan biri de kadındır. Bu konuya dair düşünceler Meşrutiyet basınının sunduğu özgürlük kapsamında çıkarılan süreli yayınlara taşınmıştır.³⁹⁵ Bu noktada İslamcı bakış açısının fikirlerini yansıtmaya yönüyle *Beyânü’l-Hak* önemli bir konumdadır. Bu doğrultuda mezkûr nazirede Divan edebiyatının meşhur kadın şairlerinden Leyla Hanım ve Zübeyde Fıtnat Hanım’dan bahsedilmesi dikkat çekicidir. Edebî yetenekleriyle ün salmış bu kadın şairlerin ismi kullanılarak Naîme Hanım’ın şiirine övgüde bulunulmuştur. Bu şairlerden Fıtnat Hanım 18. yüzyıl şairiyken Leyla Hanım 19. yüzyıl şairlerindendir. Naîme Hanım ise 20. yüzyıl şairleri arasında yerini almaktadır. Yüzyıllar arasındaki bu sıralama şiirdeki “her asırda” ifadesini destekleyici bir unsur olarak değerlendirilebilir.

Beyânü’l-Hak’ın tasavvufî bakış açısına sahip metinlerinde yoğun olarak işlenen insan-ı kâmil olmak gayesi ve buna dair izlenmesi gereken sürece yönelik konular, nazirelerde de kendini göstermiştir. Bu durumun en belirgin örneklerinden biri “Eski Bir Nazire: Lazımsa” başlıklı nazirenin şu mısralarıdır:

“Füyûz al şems-i ibretten sakın incitme zerrâtı
Kerem envârını insanlığa eşhâd lâzımsa
(...)
Hudâ’nın kudret-i vasfın temâşa kıl tahîrle
Yeter her dem sana tevsî’-i istidâd lâzımsa

Oku tevhîd lafzın nüsha-yı kübrâ-yı âdemde
Dürûs-ı hikmeti tahsîle bir üstâd lâzımsa”³⁹⁶

Dânişzâde Şevket Gavsî imzalı bu şiirde nasihat eder tarzda bir yaklaşım söz konusudur. Klasik Türk edebiyatı şiirine çeşitli müşahede, telakki ve inanışlarla giren

³⁹⁴ Edib Ayıntâbî, “Merhûm Sadık Paşa’nın Kerîmesi Naîme Şerife Hanım’ın Gazeline Nazire”, 2147.

³⁹⁵ Çiğdem Ülker, *II. Meşrutiyet Dönemi Dergilerinde Kadın İmajı: 1908-1914* (Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 8.

³⁹⁶ Şevket Gavsî, “Eski Bir Nazire: Lazımsa”, *Beyânü’l-Hak* 7/163 (1912), 2881.

güneş üzerine yapılan teşbih ve mecazların sayısı oldukça fazladır.³⁹⁷ Bu doğrultuda şiirde güneşten bahsederek insanın her zerreye şefkat ve adaletle yaklaşması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Akabinde tefekkür etmenin ve ilmin önemine temas edilmiştir.

Dergideki tasavvufî yaklaşımın nazirelerdeki bir diğer örneği de çeşitli tasavvufî ekollere mensup kişilerin birbirlerine olan sevgi ve hürmetini göstermesi üzerinden karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada Hakî el-Mevlevî'nin, yine Mevlevî tarikatına mensup Şevket Gavsî Bey'e hitaben yazdığı nazire dikkat çekicidir:

“Pertev-i mihr-i cemâlin nûr-ı îmândır bana

Âyet-i hüsnün çerâğ-ı kalb u vicdândır bana

(...)

Kevkeb-i bahtım mı sönmüş? Sâye-i zülfün müdür?

Günlerim mâtem, gecem bir leyl-i hasrettir bana

(...)

Serde fahr-i Mevlevî, gönlümde aşk-ı sermedî

Terk-i cân etmek reh-i Monlâ'da bir şândır bana

Çünkü oldum Hâkiyâ Gavsî'ye hâkî hâlimi

Ol şehe kurbânlığım dan âferîn-hândır bana”³⁹⁸

“Nasûhî ve Şirânî Efendilerin kıt'alarına nazire olarak söylenmiştir.” notuyla dergide yer alan bu nazire Şevket Gavsî Bey' methiyeyle başlamıştır. Türk İslam edebiyatında methiye padişah, vezir gibi zamanın ileri gelenlerine yazıldığı gibi Hülefa-i Raşidîn'e, Ashâb-ı Kirâm'a, velilere ve ariflere de yazılmıştır.³⁹⁹ Bu tarz şiirler için mutasavvıf şairler “istimdâd” ifadesini kullanmışlardır.⁴⁰⁰ Sıkıntılardan kurtulmak için peygamberlerin veya velîlerin ruhanîyetinden yardım istemek anlamında kullanılan istimdâd⁴⁰¹ amacıyla yazılan şiirlerde maddî bir beklenti yoktur.⁴⁰² Nitekim yukarıdaki mısralarda da manevî bir beklentiyle şefaât talebinin dile getirildiği görülmüştür.

³⁹⁷ Ümrân Ay, “Divan Şiirinde Güneşin Sevgili Tipine Yansıması Hakkında Bir Değerlendirme”, 119.

³⁹⁸ Hakî el-Mevlevî, “Nazire Şevket Gavsî Bey'e”, *Beyânü'l-Hak* 7/167 (1912), 2949.

³⁹⁹ Abdurrahman Güzel, *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2006), 684.

⁴⁰⁰ Reyhan Keleş, “Örneklerle Türk Edebiyatında Medhiye”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 22 (2009), 218.

⁴⁰¹ Yusuf Şevki Yavuz, “İstimdâd”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/363.

⁴⁰² Abdurrahman Güzel, *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, 685.

3. BEYÂNÜ'L-HAK'TAKİ DİNÎ MANZUMELERİN KONULARI

Çalışmanın bu bölümünde, *Beyânü'l-Hak*'ta müstakil olarak İslam tarihine ve Müslüman kimliğinin özelliklerine değinen manzumeler incelenmiştir. Bu doğrultuda “Din Büyüklerinin Hayatı” kısmında sırasıyla “Peygamberler”, “Ehl-i Beyt”, “Diğer Sahabiler”, “Mezhep İmamları”, “Diğer Alimler” şeklinde bir tasnif yapılırken “İslam Tarihi” bölümünde “İslam’ın Doğuşu”, “Kur’an’ın Nüzulü”, “Mirac” şeklinde bir sınıflandırma söz konusu olmuştur. “Müslüman Kimliğinin Özellikleri” kısmında ise “Akaid”, “İbadetler” ve “Tasavvuf” şeklinde başlıklandırma yapılmıştır.

3. 1. Din Büyüklerinin Hayatı

Bu başlık altında *Beyânü'l-Hak*'ta müstakil manzume şeklinde mevcut olan peygamberlere, Ehl-i Beyt’e, mezhep imamlarına ve diğer alimlere değinen şiirler incelenmiştir. Bu bölümde peygamberlere dair bir adet, Ehl-i Beyt’e dair bir adet, diğer sahabilere dair iki adet, mezhep imamlarına dair dört adet, diğer alimlere dair bir adet müstakil manzum örneği olmak üzere toplam dokuz şiir değerlendirilmiştir.

3. 1. 1. Peygamberler

Türk İslam edebiyatının beslendiği kaynakların başında kuşkusuz dinî unsurlar yer almaktadır. Bu noktada Türk İslam edebiyatı kaynakları, sanatkârı ilmî, fikrî düzeyde besleyen ve sanatkârlar, eserler hakkında bilgi veren şeklinde iki boyuttan ele alınıp incelenebilir.⁴⁰³ Bunlardan ilki muhtevaya yönelik kaynaklar olarak değerlendirilirken ikincisi biyografik ve bibliyografik kaynaklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Muhteva kaynaklarında Kur’an ve hadis metinlerinin ve dolayısıyla peygamber kıssalarının önemli bir yeri vardır. Bu noktada Hz. Peygamber’in hususi bir yeri olduğunu belirtmekte fayda

⁴⁰³ Ali Yılmaz(ed.), *Türk- İslâm Edebiyatı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2020), 18.

vardır. *Beyânü'l-Hak*'taki şiir taksimi bu durumun bir tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Beyânü'l-Hak'ta peygamberlere dair unsurlar farklı şiirlerde telmih sanatı yapılarak işlenmiştir. Bu duruma, Suûdü'l-Mevlevî imzalı “Nazire” şiirindeki “Hîre-sâz dide-yi Musa'dır gönül”⁴⁰⁴, Kemaleddin Harputi imzalı “Kaside-i Aşk” şiirindeki “Şehîr-i aşk ile İsa göklere puyân olur.../ Kûh u mürgân hazret-i Dâvud'a hem elhân olur”⁴⁰⁵, Muhlis imzalı “Tahmis: Şevket Efendi'nin Gazeline” şiirindeki “Semt-i Yusuf'tan bûy-ı müşğîn câvidân sana”⁴⁰⁶ mısraları örnek teşkil etmektedir.

Klasik Türk edebiyatında eser vermiş şairlerin istisnasız hepsinin eserlerinde peygamber kıssalarından az ya da çok faydalandığı bilgisi mevcuttur.⁴⁰⁷ Kur'an'a dayalı edebî türler olarak karşımıza çıkan kısas-ı enbiya, Yusuf u Züleyha, Süleyman-nâme, Halil-nâme eserleri bu durumun bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Klasik Türk edebiyatı çerçevesinde yazılmış eserlerde Hz. Peygamber başta olmak üzere en çok Hz. Âdem, Hz. Dâvud, Hz. Eyüp, Hz. İbrahim, Hz. İdris, Hz. İsa, Hz. İsmail, Hz. Musa, Hz. Nuh, Hz. Süleyman, Hz. Şuayb, Hz. Yakub, Hz. Yunus, Hz. Yusuf peygamberlere temas edildiği görülmektedir.⁴⁰⁸ Bu noktada Ulü'l-Azm peygamberlerin ayrıcalıklı bir yeri olduğunu söylemek mümkündür. Ulü'l-Azm, Allah'ın kendilerinden yerine getirilmesini emrettiği şeylerde kararlılık, sabır ve gayret gösteren peygamberler manasına gelen bir tamlamadır.⁴⁰⁹ Alimlerin çoğunluğuna göre Ulü'l-Azm peygamberler Hz. Muhammed, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa ve Hz. İsa olmak üzere beş tanedir.⁴¹⁰ Bu peygamberlerden Hz. Musa'ya dair *Beyânü'l-Hak*'ın 34. sayısında yer alan “Tecelligâh-ı Mûsâ, Tûr-i Sînâ” şiiri şu mısralarla başlar:

“Serîr-i kalbime hâkim serâir-i Sînâ
Kazâya bağlı başı arş u ferşi bî-serûpâ
(...)

⁴⁰⁴ Suûdü'l-Mevlevî, “Nazire”, 1834.

⁴⁰⁵ Kemaleddin Harputi, “Kaside-i Aşk”, *Beyânü'l-Hak* 5/105 (1911), 1952.

⁴⁰⁶ Mehmet Muhlis, “Tahmis: Şevket Efendi'nin Gazeline”, 2774.

⁴⁰⁷ Ahmet Selman Yiğit, “Nailî Divânı'nda Peygamberler”, *Mavi Atlas* 7/1 (2019), 232.

⁴⁰⁸ Ahmet Selman Yiğit, “Nailî Divânı'nda Peygamberler”, 232.

⁴⁰⁹ Selvi Güz, *On Sekizinci Yüzyıl Divan Şiirinde Ulü'l-Azm Peygamberler* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 4.

⁴¹⁰ Muhammed Aruçi, “Ulü'l-Azm”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/294.

Hacer, şecer üzerinde yaşarsa da serbest
Hitâb-ı gayb ile nâlân o şâhik-i sermest

Serinde kuş gibi bir fikr-i vâlihâne uçar
O vâlihâne tefekkür serâir-i a'sâr"⁴¹¹

Hiz. Musa, Türk İslam edebiyatın şiirinde yed-i beyza, asa, Firavun, Karun, Tur-i Sina gibi unsurlarla anılır ve bunların içinde en çok kullanılan unsur Tur-ı Sina'dır.⁴¹² Ali Selahaddin imzalı bu şiirde başlığından da anlaşılacağı üzere Hiz. Musa'nın Tur- Sina'da yaşadıklarına temas edilmiştir. "Sina Dağı" manasına gelen "Tur-ı Sina", Sina Yarımadası'nda Allahu Teala'nın tecelli ettiği ve Hiz. Musa ile tekellüm ettiği yerin adıdır. Şiire "serâir-i Sînâ" ifadeleriyle Sina'nın sırlarının kalpteki yerine temas edilerek başlanmıştır. Mısraların devamında "şecer" kelimesiyle ağaç unsuruna değinilmiştir. Bu noktada "Yine o su ile Sîna Dağı'nda biten bir ağaç (zeytin ağacı) yarattık ki hem yağ hem de yiyeenlere katık verir."⁴¹³ mealindeki Müminûn Suresi 20. ayete telmih yapıldığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte şair, Tur-ı Sina'da yaşananlara duyduğu hayranlığı vâlihâne uçan bir kuş şeklinde sembolize etmiştir.

Kur'an'da adı en çok geçen peygamber olarak karşımıza çıkan Hiz. Musa'ya⁴¹⁴, Allahu Teala ile konuşması sebebiyle "Kelîmullâh" denmiştir. Mezkûr şiirde bu olaya ve isimlendirmeye şu şekilde değinilmiştir:

"Hudâ'yı görmek için yükselir de rûhuyla
Düşer o sîne-i melhûfe sonra bir şu'le

Tecelliyât-ı İlâhî birer simâ-yı bekâ
Gelir simâ-yı bekâdan hitâb-ı 'yâ Mûsâ!'

Düşün kelîm ile bir de kelâm-ı i'câzı
Ne yaptı koskoca Peygamberi onun râzı
(...)

⁴¹¹ Ali Selahaddin, "Tecelligâh-ı Mûsâ, Tûr-i Sînâ", *Beyânü'l-Hak* 2/34 (1909), 797.

⁴¹² İlhan Yıldız, "Prizrenli Şem'î'nin Gazellerinde Dinî Şahsiyetler", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi* 3/1 (2022), 196.

⁴¹³ Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, 374.

⁴¹⁴ Ömer Faruk Harman, "Mûsâ", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/207.

Kapandı secdeye Mûsâ hitâb-ı gaybiyle

Yarıldı sîne-i Sînâ göründü bir hâle”⁴¹⁵

Beyit sayısı 28 olan şiirde yukarıdaki mısralarda görüldüğü gibi Hz. Musa’nın Sina Dağı’nda yaşadıkları, “Mûsâ, tayin ettiğimiz vakitte (Tûr’a) gelip de Rabbi onunla konuştuğunda o, ‘Rabbim! Bana görün; sana bakayım’ dedi. Rabbi, ‘Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak; eğer o yerinde durabilirse sen de beni görebilirsin’ buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti; Mûsâ da bayılıp düştü. Kendine gelince dedi ki: ‘Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tövbe ettim; ben inananların ilkiyim.’”⁴¹⁶ mealindeki Araf Suresi 143. ayette geçtiği şekilde okuyucuya sunulmuştur. Bununla birlikte şiirde ateş ve nur birbiriyle ilişkili olarak işlenmiştir:

“Ademle tev’em olur mu lehîb-i eyyâmım

Durur-iken orada şu’le-zâr-ı encâmım

Yakan avâlimi bir nûr ki Hudâ’dan bil

Hudâ’yı anlamamak anlamak kadar müşkil!”⁴¹⁷

Bu mısralarda ateş manasına gelen “şule, lehîb” ifadeleriyle Allah’ın nuruna temas edilmiştir. Bu noktada “Mûsâ, ailesine: ‘Ben bir ateş gördüm; size oradan ya bir haber getireceğim yahut ısınasınız diye yanan bir kor getireceğim, demişti.’”⁴¹⁸ mealindeki Neml Suresi yedinci ayete telmih sanatı yapıldığını söylemek mümkündür. Zira Hz. Musa, yaklaştıkça ateş sandığı bu ışığın “tecellî nuru” olduğunu Allah’ın vahyetmesiyle anlamıştır.⁴¹⁹

⁴¹⁵ Ali Selahaddin, “Tecelligâh-ı Mûsâ, Tûr-i Sînâ”, 797-798.

⁴¹⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur’an-ı Kerim Meâli*, 181-182.

⁴¹⁷ Ali Selahaddin, “Tecelligâh-ı Mûsâ, Tûr-i Sînâ”, 798.

⁴¹⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur’an-ı Kerim Meâli*, 415.

⁴¹⁹ Selvi Güz, *On Sekizinci Yüzyıl Divan Şiirinde Ulû’l-Azm Peygamberler*, 73.

3. 1. 2. Ehl-i Beyt

Ehl-i Beyt, Arapça bir kelime olup “ev halkı” manasına gelmektedir. İslam’ın doğuşundan itibaren bu kavram Hz. Peygamber’in ailesi ve soyu manasına gelen bir terim olarak kullanılmıştır.⁴²⁰ Türk İslam edebiyatında ayrı bir anlam ve önemle ele alınan Ehl-i Beyt, Hz. Peygamber’e duyulan sevgi temelinde karşımıza çıkmaktadır. Manevî bağlılık esasına dayanarak yazılan eserlerde Ehl-i Beyt sevgisi dile getirilmiş ve onlara hürmet, muhabbet göstermek Hz. Peygamber’in sevgisinin bir tezahürü olarak kabul edilmiştir. Klasik Türk edebiyatında genellikle Ehl-i Beyt, Hz. Peygamber, Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin olmak üzere beş kişi olarak yer almıştır, “hamse-i âl-i abâ” adıyla da anılmıştır.⁴²¹ Ayrıca şiirlerde “Ehl-i beyt” tamlamasından ziyade “Âl-i Muhammed” ibaresi kullanıldığını söylemekte fayda vardır.⁴²²

İslam tarihi boyunca Hz. Peygamber’e hürmet esasına dayalı olarak O’nun soyundan gelen kimselere kıymet verilmiştir. Bu doğrultuda Hz. Hasan neslinden gelenlere şerif, Hz. Hüseyin soyundan gelenlere seyyid adı verilmiştir.⁴²³ *Beyânü’l-Hak*’ta Hz. Hüseyin özelinde Ehl-i Beyt sevgisini müstakil bir manzume formunda işleyen bir adet şiir bulunmaktadır. Bu şiir derginin 18. sayıda “Yâ Hüseyin” başlığıyla yer almıştır. Bununla birlikte dergide mısra aralarında Ehl-i Beyt sevgisinin dile getirildiği de görülmüştür. Tahirü’l-Mevlevî imzasıyla derginin 47. sayısında yer alan “Kıtaat” şiirindeki “Evlâdlarının başı için Tâhir’e lutf et/ Mahşerde şefâatle eyâ Hazret-i Zehrâ”⁴²⁴ mısraları Ehl-i Beyt sevgisi temelinde şefaate talebini yansıtmaya yönüyle konuya örnek teşkil eder. Şiirde Hz. Fatıma merkeze alınarak Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’e temas edilmiştir.

Müslüman toplumlarda Hz. Hüseyin denilince ilk akla gelen hususlardan birisi Kerbelâ hadisesidir. İslam tarihinin elim olaylarından biri olan Kerbelâ hadisesinin, Türk İslam edebiyatında da önemli bir yeri vardır. Hz. Hüseyin ile ailesi fertlerinin 10 Muharrem 61 (10 Ekim 680) tarihinde şehit edildikleri Kerbelâ, Bağdat’ın 100 km güneybatısında yer almaktadır.⁴²⁵

⁴²⁰ Mustafa Öz, “Ehl-i Beyt”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/498.

⁴²¹ Müjgan Cunbur, “Klasik Edebiyatımızda Ehl-i Beyt Sevgisi”, *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 8/24 (1996), 910.

⁴²² Meliha Yıldırım Sarıkaya, “Türk-İslam Edebiyatında Ehl-i Beyt ve Muadili Kavramları Şiire Taşıma Geleneği”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (2007), 92.

⁴²³ Mustafa Öz, “Ehl-i Beyt”, 10/500.

⁴²⁴ Tahirü’l-Mevlevî, “Kıtaat”, 1236.

⁴²⁵ Mustafa Öz, “Kerbelâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/271.

İslam tarihi kaynaklarında savaşlarda öldürülenler başta olmak üzere, bazı kişilerin ölümleriyle ilgili başlıklarda yer alan “maktel” kelimesi zamanla Hz. Hüseyin’in şehit edilmesiyle özdeşleşmiş ve böylelikle Kerbelâ hadisesini ele alan eserler “Maktel, Maktel-i Hüseyin” isimleriyle anılmıştır.⁴²⁶ Bununla birlikte Muharrem ayının gelmesinden ötürü yazılan “Muharremiye”, Kerbelâ hadisesini konu edinmesi ve edebi eserlerde çoğunlukla maktel türünün örneği olması bakımından mühimdir.⁴²⁷ Bu noktada *Beyânü'l-Hak*’taki “Yâ Hüseyin” şiirinin 9 Muharrem 1327 tarihinde yazılmış olması dikkat çekicidir. Bu şiire Hz. Peygamber sevgisi ifade edilerek başlanmıştır:

“Makâm-ı re’s-i celîl-i cenâb-ı sıbt-ı Nebî
Cihân-ı vahdet ü ma’nâda arş-ı Yezdân’dır

Fakat o re’s-i mübârek bu noktadan geçmiş
Demek ki toprağı mi’rat-ı nûr-ı Yezdân’dır

Şehîd-i melhame-i Kerbelâ Cenâb-ı Hüseyin
Makâm-ı re’sine tâ arştan nîgeh-bândır”⁴²⁸

Kemalzâde Ali Ekrem imzalı şiirde “Şehid-i melhame-i Kerbelâ” tamlamasıyla doğrudan Kerbelâ hadisesine ve Hz. Hüseyin’in şehit edilmesine temas edilmiştir. Türk İslam edebiyatında Hz. Hüseyin’e ve Kerbelâ hadisesine göndermeler yapılan beyitlerde genel olarak olayın meydana gelişine ve olaydan duyulan üzüntüye odaklanılmıştır.⁴²⁹ Bu yüzden makteller, muharremiyeler başta olmak üzere Kerbelâ hadisesine temas eden şiirlerde tarihi bilgi vermek belirgin bir amaç değildir.⁴³⁰ Bu doğrultuda mezkûr şiirde, Hz. Hüseyin’in yaşadıklarına duyulan üzüntü onun makamının yüceliğini belirterek ifade edilmiştir.

⁴²⁶ Kenan Özçelik, “Makteller ve Muharremiyeler”, *Türk-İslam Edebiyatı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2020), 289.

⁴²⁷ Ahmet Topal, “Klasik Türk Edebiyatında Muharrem Ayı Etrafında Yazılan Şiirler”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 14/35 (2010), 91.

⁴²⁸ Kemalzâde Ali Ekrem, “Yâ Hüseyin”, *Beyânü'l-Hak* 1/18 (1909), 412.

⁴²⁹ İncinur Atık Gürbüz, “Kerbelâ Şehidinden Sevgili İmgesine: Hz. Hüseyin”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 64 (2012), 131.

⁴³⁰ Kenan Özçelik, “Makteller ve Muharremiyeler”, 291.

3. 1. 3. Diğer Sahabîler

Yaşanılan din ve kültür başta olmak üzere birçok muhtelif unsurun kaynaklık ettiği Türk İslam edebiyatında, farklı alanlarda ön plana çıkmış kişiliklerin önemli bir yeri vardır.⁴³¹ Bu noktada dinî şahsiyetlerin ehemmiyeti ayrıca ön plana çıkmaktadır. Bu doğrultuda şair, eserinde yer verdiği şahsiyetler vesilesiyle düşüncelerini ve hissiyatını somutlaştırma fırsatı bulur.⁴³² Ayrıca şahsiyetlere dair bilgi birikiminin şiir dilinde sembolik ifadelerle gün yüzüne çıktığını söylemek de mümkündür.

Beyânü'l-Hak'ta müstakil formda ele alınan sahabe şiirlerinde, şairliği ön planda olan isimlerin mevcudiyeti söz konusu olmuştur. Bu şiirler derginin 11. sayısında “Hitâb [Şâirü'n-Nebî Hazret-i Hassan'a (r.a.)]”, 47. sayısında “Ka'b bin Züheyr” başlığıyla yer almıştır.

Hz. Peygamber'i, ashabını ve İslâm dinini müşriklerin hicivlerine karşı şiirleriyle savunduğu için “Şâirü'n-Nebî” olarak tanınan Hassan b. Sâbit⁴³³, Türk İslam edebiyatında gerek şair kimliğiyle gerekse mücadelesiyle birçok şair tarafından övülmüş ve örnek alınması gereken bir şahsiyet olarak kabul edilmiştir.⁴³⁴ Bu doğrultuda *Beyânü'l-Hak*'ta Şâirü'n-Nebî unvanı belirtilerek Hassan b. Sâbit'e “Hitâb” şeklinde övgü ifadelerinin yer aldığı görülmüştür.

Abdullah Âtîf imzalı “Hitâb [Şâirü'n-Nebî Hazret-i Hassan'a (r.a.)]” şiiri edebiyatımızda önemli bir yeri olan kozmik unsurlarla başlamıştır:

“Sühâlar, Zühreler, Merrihler, Mâh-ı dirahşânlar
Kılıçlar, nîzeler, miğferler, evce yükselen şânlar

Senin şi'rin, senin sîtin kadar tâbiş-nümûn olmaz
Senin rekz ettiğin a'lâm-ı satvet ser-nigûn olmaz

⁴³¹ Ayşe Merve Hoşab, “Sırrî Rahile Hanım Divanı'nda Dinî Kişilikler”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (2017), 227.

⁴³² Ayşe Merve Hoşab, “Sırrî Rahile Hanım Divanı'nda Dinî Kişilikler”, 228.

⁴³³ Hüseyin Elmalı, “Hassan b. Sâbit”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/399.

⁴³⁴ Mahmut Gider, “Klasik Türk Şairleri İçin Örnek Bir Şahsiyet: Hassan b. Sâbit”, *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 12/3 (2020), 626.

Kalır pür-mevc-i necdet burc u bârû-yı diyânette
Birer tâk-ı zafer her beyt-i ulvî nezd-i ümmette”⁴³⁵

Eski astronomi anlayışına göre dünyanın, kâinatın merkezinde olduğu ve üzerinde soğan zarı gibi üst üste geçmiş yedi kat gök olduğu kabul edilmiştir. Her gök katında Ay, Utarit, Zühre, Güneş, Merih, Müşterî, Zuhâl şeklinde gezegenlerin bulunduğu bilgisi mevcuttur.⁴³⁶ Klasik Türk edebiyatında bu gezegenlerden Merih, kahramanlık vurgusu için kullanılırken Ay, sevgilinin güzelliğini ifade etmek için önemli bir sembol olarak karşımıza çıkar.⁴³⁷ Bu doğrultuda mezkûr şiirin ilk mısrasında göğe dair unsurların Hassan b. Sâbit’in yüceliğini farklı yönleriyle methetmek suretiyle kullanıldığını söylemek mümkündür. Nitekim ilk beyitte kıymetli unsurlar dile getirilip ileriki beyitlerde övgü ifadelerine geçilmiştir.

Beyit sayısı 20 olan şiirde Hz. Peygamber sevgisinin doğrudan dile getirildiği şu mısralar dikkat çekicidir:

“Diyor ki: şi’r-i latîfin nevâ-yı fitrattır
Tabî’atın mihek-i cevher-i hakîkattır

Senin cihânda perestîde-i mübâhatin
Makâm-ı mahmidetin mefhar-i risâlettir
(...)

Resûl-i Ekrem’e var sende bir husûsiyyet
Şu feyz-i nisbetin âzâde-i şehadettir”⁴³⁸

Bu mısralar şiirde ikinci bir kısım olarak okuyucuya sunulmuştur. Mısralarda Hassan b. Sâbit’in methiyesinin kaynağına temas edilmiştir. Böylelikle bu mısralar, Hz. Peygamber’e karşı duyulan aşktan ilhamını alan sahabe muhabbetinin⁴³⁹ bir tezahürü olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte şiirin son mısralarında manevî beklentiği gösterir nitelikte olan şefaât talebinin dile getirildiği görülmüştür:

“Derim ki: merhamet etsen de rûz-ı mahşerde
O zât-ı pâke desen: ‘Lâyık-ı şefâ’ attir

⁴³⁵ Abdullah Âtîf, “Hitâb [Şâirü’n-Nebî Hazret-i Hassan’a (r.a.)]”, *Beyânü’l-Hak* 1/11 (1908), 237.

⁴³⁶ Cemal Kurnaz, “Felek”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/306.

⁴³⁷ Özlem Değirmenci, *Muhibbî Divânı’nda Kozmik Unsurlar* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 6-7.

⁴³⁸ Abdullah Âtîf, “Hitâb [Şâirü’n-Nebî Hazret-i Hassan’a (r.a.)]”, 237.

⁴³⁹ Şadi Aydın, “Divan Şiirinde Ehl-i Beyt”, *Doğu Araştırmaları* 8 (2011), 24.

Zelîl-i zıll-ı ma'âsî, hakîr ü mücrimdir
Fakat rikâbına düşmüş ne olsa ümmettir'

Fakîr ü âcizi bir şöyle şanlı lutfunla
Sezâ-yı mağfîret etsen, n'olur, mürüvvettir.”⁴⁴⁰

Beyânü'l-Hak'ta hakkında müstakil manzume yazılan bir diğer şair sahâbi Ka'b bin Zühêyr'dir. “Bânet Suâd” kasidesinin şairi olması hasebiyle Ka'b bin Zühêyr'in İslâm tarihinde önemli bir yeri vardır. Na't nazım türünün, kaside içinde şekillenmesine kaynaklık eden bu şiir⁴⁴¹, Hz. Peygamber'in Ka'b bin Zühêyr'e hırkasını hediye etmesiyle hırka manasına gelen “bürde” kelimesiyle anılmış ve Kaside-i Bürde ismiyle ün kazanmıştır.

“Ka'b bin Zühêyr” şiiri, “Hitâb [Şâirü'n-Nebî Hazret-i Hassan'a (r.a.)]” şiirinde olduğu gibi Abdullah Âtîf tarafından kaleme alınmıştır. Abdullah Âtîf, “Ka'b bin Zühêyr” şiirine başlamadan önce kısaca “Kaside-i Bürde” hikayesini açıklamıştır. Şiirde, bu hadise temelinde Ka'b bin Zühêyr'e övgü ifadelerine yer verilmiştir:

“Bugün pür-şevk-i hürmet pür tehâlûk, pür tehâcümle
Ziyâret eyledikçe bürde-yi Peygamber'i her sâl

Senin bir câizenle iktisâb-ı ecr edip cümle
Meded-hâhân-ı ümmet eyliyor sâyende istikmâl

Bu mevki' sâha-i hilkatte mağbût-ı halâ'iktir
Bu yolda mazhar-ı taltîf olan tevkîre lâyıktır”⁴⁴²

Hz. Peygamber'in Ka'b bin Zühêyr'e hediye ettiği hırka yaygın olarak “Hırka-ı Saâdet” adıyla anılmaktadır ve günümüzde Topkapı Sarayı'nda sergilenmektedir.⁴⁴³ Osmanlı'da Yavuz Sultan Selim döneminden itibaren söz konusu olan “Hırka-i Saâdet” ziyaretleri her yıl Ramazan ayının 15. gününde yapılarak gelenek haline gelmiştir.⁴⁴⁴ Bu doğrultuda şiirde, “Ziyaret eyledikçe bürde-yi Peygamber'i her sâl” mısrasıyla bu geleneğe

⁴⁴⁰ Abdullah Âtîf, “Hitâb [Şâirü'n-Nebî Hazret-i Hassan'a (r.a.)]”, 238.

⁴⁴¹ Canım, *Divan Edebiyatında Türler*, 173.

⁴⁴² Abdullah Âtîf, “Ka'b bin Zühêyr”, *Beyânü'l-Hak* 2/47 (1910), 14.

⁴⁴³ Nurhan Atasoy, “Hırka-i Saâdet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/374.

⁴⁴⁴ Hilmi Aydın, *Hırka-i Saâdet Dairesi ve Mukaddes Emanetler* (İzmir: Numune Basımevi, 2009), 34.

temas edildiği görülmektedir. Akabinde bu ziyaretlerden elde edilen sevaplara Ka'b bin Zühre'nin vesile olduğu belirtilmiş ve onun iltifat ve hürmete layık olduğu ifade edilmiştir. Şiirin son mısralarında ise şefa'at talebi dile getirilmiştir. Bu durum şair sahabenin, Hz. Peygamber'e şiirlerini sunmalarından dolayı ulaştıkları kıymet temelinde manzumelerde medet dilenmesine⁴⁴⁵ örnek teşkil eder.

3. 1. 4. Mezhep İmamları

Kur'an'da ve hadislerde sıkça vurgulanan ilim konusu, Türk İslam edebiyatının ilk ürünlerinden itibaren edebî eserlerde çeşitli açılardan ele alınmıştır.⁴⁴⁶ Bu doğrultuda din alimlerine yönelik hususlar önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Edebiyatımızda alimler övülmüş ve üstün görülmüşken cahillik ve cahiller yerilmiştir. Eserlerde övgüye mazhar olan alimler arasında mezhep imamları da yerini almıştır. Müslüman dünyasının büyük çoğunluğunda “Mezâhib-i Erbaa” yani “Dört Mezhep” diye meşhur olan Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri⁴⁴⁷, Türk İslam edebiyatında önemli bir konuma sahiptir. *Beyânü'l-Hak*'taki dört mezhep imamına dair müstakil manzumeler bu duruma örnek teşkil etmektedir. Dergideki şiirler sırasıyla, altıncı sayıda “İmam-ı Âzam”, yedinci sayıda “İmam Şâfi”, 12. sayıda “İmam Mâlik yahûd İmam-ı Dârü'l-Hicret”, 33. sayıda “İmam Ahmed bin Hanbeli'sh-Şeybânî” başlıklarıyla karşımıza çıkmaktadır. Bu dört şiirin hepsi Mehmet Ârif tarafından kaleme alınmıştır.

Dergide öncelikle Ebû Hanîfe'ye dair şiire yer verilmiştir. İslâm'da hukukî düşüncenin ve ictihad anlayışının gelişmesinde önemli payı olan ve bu yüzden “Büyük İmam” manasına gelen “İmam-ı Âzam” lakabıyla tanınan Ebû Hanîfe'nin asıl adı Numan bin Sabit'tir.⁴⁴⁸ Klasik Türk edebiyatında Ebû Hanîfe'yi methetmek için müstakil olarak yazılan şiirlerin sayısı az olmakla beraber ondan dolayı yoldan bahseden şiirlerin sayısı oldukça fazladır.⁴⁴⁹

⁴⁴⁵ Tuğba Özen, *Dinî Dergilerdeki Manzumelerin Muhteva İncelemesi (1908-1928)* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora, 2019), 187.

⁴⁴⁶ İsmail Avcı, “Klasik Türk Edebiyatında Gelenekli Bir Yazım Konusu Olarak İlim ve Mal”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 2 (2009), 82-83.

⁴⁴⁷ Ferhat Koca, “Mezhep”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/539.

⁴⁴⁸ Mustafa Uzunpostalcı, “Ebû Hanîfe”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/131.

⁴⁴⁹ Şeyma Benli, “Divan Şiirinde Ebû Hanîfe”, *Turkish Studies* 8/1 (2013), 1043.

Beyit sayısı 40 olan “İmam Âzam” şiiri, Ebû Hanîfe’nin fiziki özelliklerine değinen şu mısralarla başlamıştır:

“Uzunca boylu, mükemmel, halûk bir insân

Vakâr u heybeti üstünde, vechi pür-lemeân”⁴⁵⁰

Aruzun Müctes bahrine ait “mefâ’ilün fe’ilâtün mefâ’ilün fe’ilün” kalıbıyla⁴⁵¹ yazılmış bu mısralar, şairlerin bağlı oldukları tarikat büyükleri ve mezhep imamlarıyla önde gelen âlimler hakkında yazılan “Hilye-i Evliyâ/Ulemâ” eserlerini⁴⁵² hatırlatır niteliktedir. Hilye, özellikle Hz. Peygamber’in fiziki özelliklerini, vasıflarını, güzelliklerini anlatan edebî eserler için kullanılan bir tabirdir.⁴⁵³ Zamanla kapsamı genişleyerek diğer peygamberle, sahabiler ve alimler hakkında da hilyeler yazılmaya başlanmıştır.⁴⁵⁴ Bahsi geçen hilyelerde konu hilyeden şemâile doğru ilerler ve bu kişilerin methiyesine yer verilir.⁴⁵⁵ “İmam Âzam” şiirinde de işleyiş bu şekilde ilerlemiş ve fiziki özelliklerin akabinde ruhî portreye temas edilip methiyeye başlanmıştır:

“Yürürken öyle mehbâne bir metânetle

Kulûba cezbelere ilkâ eder muhabbetle

Nigâh-ı dikkati bir dûr-bîn-i hikmettir

Nidâ re’feti her gûşa mahz-ı ni’mettir

Diyânet ehline bir muktedâ-yı efhamdır

Sufûf-ı müctehidîne İmâm-ı Âzam’dır”⁴⁵⁶

Şiirin bu mısralarında Ebû Hanîfe’ye duyulan muhabbet dile getirilmiş ve onun müctehid yönüne vurgu yapılmıştır. İslâm hukuku literatüründe şer’î delillerden amelî hükümleri çıkarabilme yeteneğine sahip olan kişi manasına gelen müctehidin ilmî alanda üst derece yetkinliğe sahip olması gerekmektedir.⁴⁵⁷

Şiirin ilerleyen mısralarında Ebû Hanîfe’nin hayatına dair unsurlar bulunmaktadır. Doğum yılının hicrî 80, isminin Numan, babasının isminin Sabit, doğduğu yerin Kûfe

⁴⁵⁰ Mehmet Ârif, “İmâm-ı Azâm”, *Beyânü’l-Hak* 1/6 (1908), 118.

⁴⁵¹ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 269.

⁴⁵² Mustafa İsmet Uzun, “Hilye”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/46.

⁴⁵³ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 208.

⁴⁵⁴ Canım, *Divan Edebiyatında Türler*, 80.

⁴⁵⁵ Mustafa İsmet Uzun, “Hilye”, 18/46.

⁴⁵⁶ Mehmet Ârif, “İmâm-ı Azâm”, 118.

⁴⁵⁷ Medeni Şavlı, “Şâfiî Usûlcülere Göre İctihat Ehliyeti”, *Bitlis İslamiyat Dergisi* 2/1 (2020), 1.

olduğu bilgilerini içeren mısralardan sonra Ebû Hanîfe'nin ilmî hayatına zemin hazırlayan döneme yönelik ifadelere yer verilmiştir:

“İhtilâfât-ı mezâhib çıkıverdi derhâl
Fırkalar birbirine hep mütebâyin-a'mâl

Bunu evvelce haber verdi Nebiyyü's-Sakaleyn
Çıktı bir mu'cize-i mefhar-i ehl-i kevneyn

Ehl-i Hak toplanarak hayli tefekkür etti
Vak'ayı dikkat ü himmetle tezekkür etti

İşbu hengâma yetişmişti İmâm-ı Âzam
Fasl-ı da'vâya kıyâm etti hümâm-ı akdem”⁴⁵⁸

Remel bahrinin “fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün” kalıbıyla⁴⁵⁹ yazılmış bu mısralarda Hz. Peygamber'in ümmetin ayrılacağına dair “Yahudiler 71 veya 72 fırkaya ayrıldılar. Hristiyanlar da 71 veya 72 fırkaya ayrıldılar. Benim ümmetim de 73 fırkaya ayrılacaktır.” rivayetine⁴⁶⁰ telmih sanatı yapıldığını söylemek mümkündür. Bu noktada “en önce gayret eden kimse” manasındaki “hümâm-ı akdem” ifadesi kullanılarak Ebû Hanîfe'nin ilimde üstünlüğüne ve üstlendiği önemli göreve temas edilmiştir. Bununla birlikte şiirde “Hazreti Şeyhayn”⁴⁶¹ ifadesiyle Buhari ve Müslim'in dünyayı hakkaniyetle aydınlattıklarından, ilim ve hayanın kaynağı olarak da Hz. Osman'dan bahsedilmesi dinî şahsiyetlere verilen kıymeti göstermesi açısından önemlidir:

“Ba'dehû Hazret-i Şeyhayn-ı kerâmet tedbîr
Ettiler adl ile dünyâyı serâpâ tenvîr

Menba'-ı ilm ü hayâ Hazret-i İbn-i Affân
Eyledi himmet-i ashâb ile cem'-i Kur'ân”⁴⁶²

⁴⁵⁸ Mehmet Ârif, “İmâm-ı Âzam”, 119.

⁴⁵⁹ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 269.

⁴⁶⁰ Ahmet Keleş, “73 Fırka Hadisi Üzerine Bir İnceleme”, *Marife* 5/3 (2005), 26.

⁴⁶¹ Buhârî ve Müslim'i ifade eden bir hadis terimidir. Daha geniş bilgi için bkz.: Mehmet Efendioğlu, “Şeyhayn”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/80.

⁴⁶² Mehmet Ârif, “İmâm-ı Azâm”, 119.

Beyânü'l-Hak'ın müctehid alimlere dair manzumelerinden ikincisi, İmam Şâfi şeklinde anılan Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs'e yazılmıştır. Mehmet Ârif, bu şiirinde de İmam Şâfi'ye övgüyle beraber başka dinî şahsiyetleri methetmiştir:

“Elinde seyf-i şerî’at, dilinde nûr-ı hüda
Ömer makâm-ı hilâfette merci’-i İslâm
Nigâh-ı heybeti dehşet-fezâ-yı harb ü vegâ
Ömer kütübiyye-i a’dâya kahr u pü’ibrâm

Ömer denince adâlet gelir dile derhâl
Tagayyür eylemez, olmuş ilim bu fitratla
Bu ekmeliyyeti Fâruk’a Vâcibü'l-Müteâl
Verip de âleme gönderdi işbu hasletle”⁴⁶³

Bu mısralarda savaşa dair unsurlar kullanılarak sembolik bir anlatımla Hz. Ömer methedilmiştir. Türk edebiyatı şiirinde savaş gerçek anlamıyla kullanıldığı gibi mecazî bir anlatım biçimine bürünmüştür ve savaşta kullanılan araç gereçler de divan şiirinde benzetme unsuru olarak kullanılmıştır.⁴⁶⁴ Mezkûr şiirde yer alan “seyf-i şeriat” bu durumun bariz örneklerinden biridir. Bununla birlikte ilerleyen mısralarda savaşa dair unsurların gerçek manasıyla kullanıldığını söylemekte fayda vardır. Bu doğrultuda Hz. Ömer döneminde Kudüs’ün fethedildiği bilgisi şiirde belirtilerek İmam Şâfi’nin doğduğu Gazze şehrine temas edilmiştir. Şiirin devamında İmam Şâfi’nin kaç yıl hangi şehirlerde bulunduğu dair açıklamalar söz konusu olmuştur ve nihayetinde İmam Şâfi’nin ilmî yönüyle ilgili ifadelere yer verilmiştir:

“Tam on üç yıl ahz-ı feyz etti cenâb-ı müctehid
Pür-kemâlât ü fezâil oldu, zâten müstaid

Anladı hazret, kitâbullâh ile her sünneti
Hâsılı gördü kıyâs, ictimâ-ı ümmeti

⁴⁶³ Mehmet Ârif, “İmâm Şâfi”, *Beyânü'l-Hak* 1/7 (1908), 144.

⁴⁶⁴ Hanife Dilek Batıslam, “Divan Şiirinde Savaş ve Fehîm-i Kadîm’in Savaş Gazelleri”, *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature* 6/3 (2020), 321.

Ahmed-i Hanbel gibi bir zât-ı meşkûru'l-himem
Şâfiî'den ahz-i feyz etti o mânâ-yı ehem"⁴⁶⁵

İmam Şâfi'nin müctehid imam olduğu vurgusu yapılan bu mısralarda kıyas, sünnet gibi fıkha dair terimlerle ümmete faydasından söz edilmiştir. Bununla birlikte Ahmed bin Hanbel methedilerek İmam Şâfi'ye yapılan övgü daha fazla vurgulanmıştır. Bu doğrultuda bir alimin methinin, diğer bir alime yapılan övgüyle pekiştirildiği sonucu çıkarılabilir. Aynı durum İmam Şâfi üzerinden İmam Malik'e yapılan şu mısralardaki övgüde kendini göstermiştir:

"Niyyet etti hac için ümmü'l-kurâya ol imâm
Yesrib'e azmetti artık ba'de tahsîli'l-merâm

Burda başlar Şâfiî'nin himmet-i meşkûresi
Nezd-i pâk-i Mâlikî'de gayret-i meşhûresi

Mâlik'in pîrâmeninde sanki bir pervânedir
Can fedâ fermânına lâkin bu pek şâhânedir"⁴⁶⁶

Beyânü'l-Hak'ta İmam Mâlik'e dair yazılan manzume "İmam Mâlik yahûd İmam-ı Dârü'l-Hicret" başlığıyla yerini almıştır. Mehmet Ârif, "İmam-ı Âzam" şiirinde olduğu gibi bu şiirinde de fizikî özelliklere temas etmiştir:

"Dide -i hak-bîni baktıkça kitâb-ı gaybdan
FeYZ-i lâhûtî alırdı nüsha-i lâ-reybdan

İnce kaşlar bir nümûne kavs -ı a'dâ efgene
Hançer-i berrân idi sûrette kirpiklerine
Lihye -i beyzâsı cârûb-ı makâm-ı Ahmedî
Sâf olan sîmâsı mir'ât-ı safâ-yı sermedî"⁴⁶⁷

Klasik Türk edebiyatı şiirinde, hançer, kılıç, ok fizikî güzelliğin ifade edilmesinde kullanılan aletler olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁶⁸ Yukarıdaki mısralarda da kaşlar yay ile, kirpikler ise keskin bıçakla sembolize edilmiştir ve düşmanın mağlubiyeti vurgulanmıştır.

⁴⁶⁵ Mehmet Ârif, "İmâm Şâfi", 145.

⁴⁶⁶ Mehmet Ârif, "İmâm Şâfi", 144-145.

⁴⁶⁷ Mehmet Ârif, "İmam Mâlik yahûd İmam-ı Dârü'l-Hicret", *Beyânü'l-Hak* 1/12 (1908), 260.

⁴⁶⁸ Emel Nalçacıgil Çopur, "Divan Şiirinde Savaş Aletleri: Hançer, Kılıç, Ok", *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi* 10/1 (2020), 59.

Bu beyitler İmam Mâlik'in manevî güzelliğinin dışına yansımalarının bir ifadesidir, denilebilir. Şiirin devamında İmam Mâlik'in ilmine ve edebine dair ifadeler söz konusu olmuştur:

“Tahsîl-i ulûm eyledi pek çok ulemâdan
Pek çok fukahâdan, küberâdan, üdebâdan

Ashâbı görenlerle görüştü diyen olmuş
Ashâba mülâkâtını da söyleyen olmuş

Hizmet ile şâdân ederek rûh-ı Nebî'yi
Cem' eyledi ilk önce hadîs-i Nebevîyi

Fahr eyleseler hakları var müctehidînin
Zâtıyla şeref bulmuş idi dîn-i mübînin”⁴⁶⁹

İmam Mâlik'in pek çok ilimi tahsil ettiği bahsedilen mısralarda fıkıh ve edebiyata yönelik tahsili özellikle belirtilmiştir. Bununla birlikte İmam Mâlik'in tebeu't-tâbiîn neslinden olduğu ifade edilmiştir. Tebeu't-tâbiîn, tâbiîni yani sahabeyi görenleri Müslüman olarak gören ve Müslüman olarak ölen üçüncü nesli ifade eden terimdir.⁴⁷⁰ İmam Mâlik, bu yönleriyle ve müctehid imam olmasından ötürü methedilmiştir. *Beyânü'l-Hak*'ta övülen bir diğer müctehid imam Ahmed bin Hanbel'dir. “İmam Ahmed bin Hanbeli'sh-Şeybânî” ismiyle dergide yer alan şiir şu mısralarla başlamaktadır:

“Sâl-ı hicretten yüz altmış dört sene etti güzâr
Oldu âlem Ahmed ibni Hanbel'e dâru'l- karâr

Rumûzudur an-asıl Ahmed, fakat Bağdâd'da
Perveriş-yâb oldu öyle bir behişt âbâdda
(...)

Müstakil bir mezhebin pîr-i cihângîrânesi
'Müsned'inde rû-nümâdır himmet-i şîrânesi”⁴⁷¹

⁴⁶⁹ Mehmet Ârif, “İmam Mâlik yahûd İmam-ı Dârü'l-Hicret”, 260-261.

⁴⁷⁰ Nurettin Turgay, “Tâbiûnun/Tâbiîlerin Tefsir İlmindeki Yeri”, *Bilimname* 8/18 (2010), 94.

⁴⁷¹ Mehmet Ârif, “İmam Ahmed bin Hanbeli'sh-Şeybânî”, *Beyânü'l-Hak* 2/33 (1909), 782.

Bu mısralarda, Ahmed bin Hanbel'in hicrî 164 yılında Bağdat'ta doğduğu bilgisi verildikten sonra onun en meşhur eseri olan *Müsned*'e temas edilmiştir. Bu eser, Müsned türü hadis kitaplarının tasnif edildiği ve günümüze kadar gelen en geniş örneği olarak karşımıza çıkar.⁴⁷² Ahmed bin Hanbel, 700.000 hadis arasından seçerek meydana getirdiği eserinde 904 kadar sahâbîden rivayetlere yer vermiştir ve Ahmed bin Hanbel'in bu ilmî çalışmalarından dolayı birçok muhaddis, onun hadis rivâyetlerine veya hadisler hakkındaki değerlendirmelerine kendi kitaplarında yer vermiştir.⁴⁷³ Bu yüzden mezkûr şiirde ağırlıklı olarak Ahmed bin Hanbel'in ağırlıklı olarak muhaddis yönüne vurgu yapılmıştır. İlk mısralardan itibaren mevcut olan bu duruma örnek teşkil eden şu mısralar da dikkat çekicidir:

“Elli binden fazla kaydetmiş hadisi muhterem
Zât-ı sâmisince işte böyle hizmet mültezem

Böyle hizmetler için terk eylemiş âmâlini
Halka vü peygambere vakf eylemiş ef'âlini

Dinlemiş haylî ekâbirden ehâdîsi imam
Genç iken olmuş mübârek muktedâ-yı hâss u âmm”⁴⁷⁴

Ahmed bin Hanbel'in *Müsned* eserine dair bilgi verilen mısralardan sonra genç yaşlarda hadis ilminde katettiği ilmî gelişmelere değinilmiştir. Ayrıca şiirin ilerleyen bölümlerinde Ahmed bin Hanbel'in yaptığı ilim yolculuklarına, çektiği sıkıntılara yer verilmiştir. Son olarak onun vefatından bahsedip “Zât-ı Bârî rahmete müstağrak etsin cismini/ Zîver-i bezm-i enâm etsin mübarek ismini”⁴⁷⁵ şeklindeki dua beytiyle şiire son verilmiştir.

⁴⁷² M. Yaşar Kandemir, “el-Müsned”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/104.

⁴⁷³ Üzeyir Durmuş, “Ahmed b. Hanbel'den Rivâyet Edilen Sahîhayn Hadislerinin Müsned'deki Rivâyetlerle Mukâyesesi”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/20 (2018), 390.

⁴⁷⁴ Mehmet Ârif, “İmam Ahmed bin Hanbeli's-Şeybânî”, 782.

⁴⁷⁵ Mehmet Ârif, “İmam Ahmed bin Hanbeli's-Şeybânî”, 783.

3. 1. 5. Diğer Alimler

Türk İslam edebiyatını besleyen önemli kaynaklardan biri de tasavvufur. Bu doğrultuda Türk İslam edebiyatı şiirinde tarikatlara ve mutasavvıflara dair bilgilere sıkça rastlanılmaktadır.⁴⁷⁶ Allah'ı bilmeyi ve nefsi terbiye etmeyi gaye edinen tasavvuf, yüzyıllar boyu Müslüman toplumların ayrılmaz bir parçası olarak fikir ve sanat hayatına ışık tutmuştur.⁴⁷⁷ *Beyânü'l-Hak*'ta da bu durum yoğun bir şekilde hissedilmiştir. Dergideki manzumelerde tasavvufî unsurlar, genel olarak Mevlevî tarikatının bakış açısıyla işlenmiştir. Bu durumun istisnası olarak “Şehâbeddin Sühreverdî” şiiri karşımıza çıkmaktadır. Derginin 34. sayısındaki bu şiirde, İşrâkıyye isimli fikrî akımın kurucusu olan ve tasavvufa farklı bir bakış açısı sunan İslam filozofu Şehâbeddin Sühreverdî'nin hayatına temas edilmiştir. Mistik ve teosofik bir felsefe olan İşrâkıyye⁴⁷⁸, Fârâbî ve İbn Sînâ'daki İşrâkî eğilimlerin Sühreverdî tarafından tasavvufa sokulması sonucunda ortaya çıkmıştır ve sonrasında yaşanan gelişmeler, terim olarak değilse bile kavram olarak mutasavvıfların bu hususa ilgi duymasına sebep olmuştur.⁴⁷⁹

Dergide dört mezhep imamının hayatına dair müstakil manzumenin sahibi Mehmet Ârif tarafından kaleme alınan şiir, birçok yönüyle övgüyü haiz mısralarla başlamaktadır:

“Şehîd-i hikmet-i İslâm olan Şehâbeddîn
Semiyy-i Hazret-i Yahyâ idi bu merd-i güzîn

Ebu'l-fütûh ile de yâd olundu bir müddet
Fütûha mazhar idi genç iken bu zî-hikmet

Usûl-i fikh u fûrûu, hadîs ü tefsîri
Edeble hikmeti, mantıkla ilm-i ta'bîri

Hesâb u hendese, ahlâk u şî'r ü inşâyı
Kelâmı, hey'eti, âdâbı, tıbb u kimyâyı

⁴⁷⁶ Yılmaz(ed.), *Türk- İslâm Edebiyatı*, 15.

⁴⁷⁷ Yılmaz(ed.), *Türk- İslâm Edebiyatı*, 135.

⁴⁷⁸ Mahmut Kaya, “İşrâkıyye”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/435.

⁴⁷⁹ Süleyman Uludağ, “İşrâkıyye”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/438.

Fünûn-ı dâireden her ne olsa hıfza sezâ
Ulûm-ı sâireden her ne varsa ser-tâ-pâ

Yigirmisinde tamâmen bitirdi, zabt etti
Mebâhisinde bütün âlimânı zabt etti”⁴⁸⁰

Şiirin ilk iki beytinde, Şehâbeddin Sühreverdî’nin diğer isminin Yahya olduğu ve Ebu’l-Fütûh lakabına sahip olduğu belirtilmiştir. İran bölgesinde 1154 yılında dünyaya gelen Şehâbeddin Yahya Sühreverdî⁴⁸¹ ile yine İran bölgesinde 1145 yılında doğan Şehâbeddin Ömer Sühreverdî⁴⁸² isimleri arasında karışıklığı önlemek adına şiirin ilk beytinde isme dair ifadelere yer verildiğini söylemek mümkündür. Mısraların devamında Sühreverdî, birçok alanda ilim sahibi olması yönüyle şiire konu edilmiştir. Bu doğrultuda genç yaşta İslamî ilimlere ve bilimsel konulara dair yetkinliği vurgulanmıştır. Şiirin ilerleyen kısımlarında Sühreverdî’nin Artuklu, Eyyubi ve Selçuklu Devletleriyle olan ilişkisinden bahsedilmiştir. Akabinde Sühreverdî’nin vefatı şu mısralarla ifade edilmiştir:

“Hudâ a’ dâsına ibzâl ederken nân u ni’ metler
Gelir böyle hakîme işte bin türlü felâketler

Şehâbeddîn otuz altı yaşında mahvolup gitti
Susuzluk, hem de açlıkla o mahbeste vefât etti”⁴⁸³

Şair Hezec bahrinin “mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün” kalıbıyla⁴⁸⁴ kaleme aldığı bu mısralarda, Şehâbeddin Sühreverdî’nin idam edilmesinden dolayı duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir. Bununla birlikte şiirin başından beri Sühreverdî’nin gençliğine yapılan vurgu öldüğünde otuz altı yaşında olduğunun ifadesiyle pekiştirilmiştir. Sühreverdî’nin idamına sebep olan kişilere, nimetler içinde bulunan düşmanlar şeklinde nitelendirilme yapılmakla beraber ilerleyen mısralarda rezil kişiler manasındaki “bi’l-cümle eclâf”⁴⁸⁵ ifadesiyle tepki gösterilmiştir.

⁴⁸⁰ Mehmet Ârif, “Şehâbeddin Sühreverdî”, *Beyânü’l-Hak* 2/34 (1909), 798.

⁴⁸¹ İlhan Kutluer, “Maktûl Sühreverdî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/36.

⁴⁸² Hasan Kamil Yılmaz, “Şehâbeddin Sühreverdî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/40.

⁴⁸³ Mehmet Ârif, “Şehâbeddin Sühreverdî”, 799.

⁴⁸⁴ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 170.

⁴⁸⁵ Mehmet Ârif, “Şehâbeddin Sühreverdî”, 799.

3. 2. İslam Tarihi

Türk İslam edebiyatının kaynaklarından olan tarih kitapları, şair ve yazarların yaşadıkları dönemin siyasî, sosyal ve kültürel durumunu tasvir etmesi yönüyle önemlidir.⁴⁸⁶ Bununla birlikte edebî eserlerde de tarihî unsurların mevcudiyeti söz konusudur. Bu noktada tarih ve edebiyat arasında paralel bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür. Sosyal bilimlerde edebiyatla en çok etkileşim içerisinde olan ilim dallarından biri tarihtir ve edebiyat tarihe kaynaklık ederken edebiyat da kurguya dayalı metnin arka planını, dönemini anlamak adına tarihten yararlanır.⁴⁸⁷ *Beyânü'l-Hak*'taki tarihin izlerini barındıran manzumeler bu durumun tezahürleri olarak değerlendirilebilir.

Bu başlık altında *Beyânü'l-Hak*'ta müstakil olarak tarihî mevzuları konu edinen manzumeler incelenmiştir. Bu bölümde “İslam’ın Doğuşu” başlığına dair iki adet, “Kur’an’ın Nüzülü” başlığına dair bir adet, “Mirac” başlığına dair bir adet müstakil manzum örneği olmak üzere toplam dört şiir değerlendirilmiştir.

3. 2. 1. İslam’ın Doğuşu

İkinci Meşrutiyet döneminde süreli yayınlar yoluyla fikirlerini aktaran ve siyasî, iktisadî, içtimaî ve kültürel birçok sahada etkin rol oynayan ekollerin, ortaya koydukları ilmî, edebî eserlerde yoğunlaştığı konulardan biri de İslam tarihidir.⁴⁸⁸ Bu durum *Beyânü'l-Hak*'ta da varlığını göstermiştir. Bununla birlikte dergide klasik geleneğe uygun olarak Hz. Peygamber’in ve hayatının özel bir yeri vardır. Bu doğrultuda dergideki manzumelerde çoğunlukla Hz. Peygamber’e dair konulara doğrudan ya da dolaylı olarak temas edilmiştir. Bu hususun örnekleri arasında Hz. Peygamber’in yaşadığı olaylara ve ortama yönelik manzumeler yerini almıştır.

Hiz. Peygamber’e ve hayatına duyulan ilgi Kur’an’ın ve İslâm dininin ona atfettiği önem ve değeriyle paralellik arz etmektedir.⁴⁸⁹ Zira mümin bir kimsenin inandığı dini daha

⁴⁸⁶ Yılmaz(ed.), *Türk- İslâm Edebiyatı*, 21.

⁴⁸⁷ Abdülmecit Canata, “Edebiyat-Tarih İlişkisi ve Edebî Eserin Tarihselliği Üzerine Tartışmalar”, *Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi* 1 (2022), 16.

⁴⁸⁸ Nesime Beyza Kemikli, *Meşrutiyet Dönemi Türkçe Siyer Yazıcılığı Üzerine Bir İnceleme* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 31.

⁴⁸⁹ Mustafa Fayda, “Siyer ve Megazi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/319.

iyi anlayabilmesi, dinin zuhur ettiği dönemi idrak edebilmesiyle ilişkilidir. Bu duruma, *Beyânü'l-Hak*'ın 4. sayısında bulunan “Cezîretü'l-Arab'da Zuhûr-ı İslam” ve 100. sayısında yer alan “İslam'ın İlk Bayrağı” şiirleri örnek teşkil etmektedir.

Abdullah Âtîf imzalı “Cezîretü'l-Arab'da Zuhûr-ı İslam” bu şiir iki kısımdan oluşmaktadır. Şiirin ilk kısmında İslam'dan önce Arap yarımadasının durumu betimlenmiştir:

“Bulur fırsat, eder birkaç şakî bir menzile savlet
Tutar âfâk-ı leyl-i muzlimi bir sayha, bir haşyet
Gelir gayretle mızrak mızrağa pür-gayz bir millet
Kalır dillerde nâm u şöhret-i hûnîn-i kavmiyyet

Zuhûr eyler bugün bir dâhiye, bir kâtil-i hûn-hâr
Öbür gün mahveder bin hânümânı başka bir gaddâr
Bütün büldân olur bir zâlimin zulmüyle dehşet-zâr
Düşer bir yevm-i be'se bir aşîret mahvolur nâ-çâr”⁴⁹⁰

Bu mısraların da bulunduğu şiirin ilk kısmı altı dörtlükten oluşmuştur. Şiirde öncelikle Arap yarımadasındaki toplumun halinden bahsedilmiştir. İnkarcılığı ve kötü ameller işlemesi yüzünden ahirette bedbaht olup cehenneme girecek kafir kişi olarak tanımlanan “Şakî” ve kan dökücü, zalim manasındaki “hun-hâr” kişilerin varlığıyla sırasıyla saldırı, endişe, öfke manalarına gelen “savlet”, “haşyet”, “gayz” gibi durumların mevcudiyetinden söz edilmiştir. İslam'dan önce Arap yarımadasında bütün beldelerin dehşet yeri olduğu ve halkların bu noktada çaresiz kaldığı ifade edilmiştir. Şiirin ilk kısmı “Nihayet kaldı sahn-ı Ka'be bir büt-hâne hâlinde” mısrasıyla son bulmuştur. Anlatılan olumsuzlukların Kabe'ye yansıyan boyutu, “büt-hâne” yani put hane ifadesiyle izah edilmiştir. Bu mısra, Allah'a şirk koşmanın adet haline geldiği Cahiliye Dönemi'nde, Tevhid inancının simgesi olan Kabe'ye en önemlisi Hübel olmak üzere 360 put yerleştirildiği bilgisinin⁴⁹¹ bir tezahürüdür. Şiirin ikinci kısmı şu mısralarla başlamıştır:

“Cezîretü'l Arab'ın hâli böyle pür-dehşet
Eder durur iken enzâra arz-ı süfliyyet

⁴⁹⁰ Abdullah Âtîf, “Cezîretü'l-Arab'da Zuhûr-ı İslam”, *Beyânü'l-Hak* 1/4 (1908), 65.

⁴⁹¹ İbrahim Sarıçam, *Hiz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 51-52.

Ufukta başladı bir reng-i dil-nişîn seher
Göründü çehre-i âfâka ibtisâm-ı kader

Nedir o necm-i münevver, o mihr-i lâhûtî!
Ki mest-i şevk ediyor karşısında nâsûtî”⁴⁹²

Abdullah Âtîf şiirin ilk kısmında çizdiği korkunç tablonun ardından bu kötü atmosferin yerini nasıl bir huzura bıraktığını aşamalı bir şekilde anlatmıştır. İslam’ın doğuşunu, ufukta başlayan ve kalpte yeri olan bir renk olarak tasvir etmiştir. Bu noktada “dil-nişîn” ifadesinin kullanılmasıyla insanın İslam nuruyla şereflenmesinin ilk aşaması olan kalp ile tasdik şartına temas edildiği söylenebilir. Şiirin devamında İslam’ın doğuşu şu şekilde anlatılmıştır:

“Muhammed-i Arabî ba’s olundu ekvâna
Cihân mahal-ı nüzûl oldu nûr-ı Kur’ân’a
(...)

Vifâka etti tahavvül mûhâsamât-ı Arap
Yayıldı feyz-i sehervârî şarka ilm ü edep

Dehâlet eyledi İslâm’a hakk u adli gören
Kûsûfe uğradı güyâ ki i’tikâd-ı kühen”⁴⁹³

Hiz. Muhammed’ in peygamber olarak gönderilmesi hadisesi alemler manasına gelen “ekvân” ifadesiyle birlikte kullanılmıştır. Bu noktada Hiz. Peygamber’ in alemlere Rahmet olarak gönderildiği bilgisine yer verilmesi, derginin ilmî muhtevasını işaret eden yüzlerce örnekten bir tanesidir. Dergideki şiirlerde edebî gayeden ziyade ilmî paylaşım esasının daha öncelikli olduğunu söylemek mümkündür. Bu duruma “Cemiyetimiz”⁴⁹⁴ adlı yazıda mevcut olan ifadeler doğrudan kaynaklık etmektedir. Fatîn imzasıyla kaleme alınan bu yazıda, *Beyânü’l- Hak* dergisinin yayın organı olduğu Cemiyet-i İlmiyye-i İslamiyye’nin amaçları siyasî, ilmî ve dinî olmak üzere⁴⁹⁵ üç vazife şeklinde tasnif edilmiştir. Bu yazıdan cemiyetin asıl amacının mevcut ilmî çalışmalara ve Müslümanların dinî yaşamlarına katkı saylayacak faaliyetlerin geliştirilmesi olduğu sonucu çıkarılabilir.

⁴⁹² Abdullah Âtîf, “Ceziretü’l-Arab’da Zuhûr-ı İslam”, 66.

⁴⁹³ Abdullah Âtîf, “Ceziretü’l-Arab’da Zuhûr-ı İslam”, 66.

⁴⁹⁴ Mehmet Fatîn, “Cemiyetimiz”, *Beyânü’l-Hak* 1 (05 Ekim 1908), 10-11.

⁴⁹⁵ Şerif Demir, “Beyânü’l-Hak Mecmuası ve Hamdi Efendi”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 32 (2012), 312.

Cemiyetin siyaseten attığı adımları da bu temel amaç çerçevesinde şekillendirdiği söylenebilir.

“Ceziretü’l-Arab’da Zuhûr-ı İslam” şiirinde olduğu gibi “İslam’ın İlk Bayrağı” şiirine de de İslamiyet öncesi Arap toplumunun içinde bulunduğu kötü atmosferi izah eden şu mısralarla başlanmıştır:

“Arabistân, o koca bâdiye-i rîgistân
Vahşet-abâd-ı dalâl olmuş idi hayli zamân

Bütün etrâfını sarmıştı sehâb-ı gaflet
Sahn-ı pür-dehşeti olmuştu garîk-i zulmet

Dalarak uykuya a’mâ-yı cehâlet gözler
Şeb-i yeldâ gibi geçmekte idi gündüzler”⁴⁹⁶

Mehmet Zeki imzalı “İslam’ın İlk Bayrağı” şiiri Arap yarımadasının coğrafi özelliğine temas edilerek başlamıştır. Sonrasında Arap yarımadasının Cahiliye Dönemi’nde manevî açıdan ne kadar sıkıntılı bir konumda olduğu doğaya dair unsurlarla ifade edilmiştir. Dünya veya ahiret hayatı için gerekli olan bir şeyin önemini kavrayamama halini ifade eden gaflet kelimesi “sehâb-ı gaflet” şeklinde bulut ile ilişkilendirilirken en uzun gece manasına gelen “şeb-i yeldâ” ifadesiyle cehalet ve karanlık özdeşleştirilmiştir. Klasik Türk edebiyatı şiirinin vazgeçilmez unsuru olan şeb-i yelda şairler tarafından birkaç farklı özelliğiyle ele alınmış ve kimi zaman sevgilinin saçının güzelliği gibi olumlu anlamlarda kimi zamanda düşmanın yüzünün karalığı gibi olumsuz anlamlarda kullanılmıştır.⁴⁹⁷ Mezkûr şiir, gecenin en uzunluğunu cehaletin büyüklüğüyle ilişkilendirilerek şeb-i yelda unsurunun olumsuz kullanımına örnek olmuştur. Şiirin devamında yine doğa unsurları kullanılarak, İslam’ın doğuşu şu şekilde ifade edilmiştir:

“Nâgehân matla’-ı fecrinde doğup mihr-i hüda
O karanlıkları parlattı tecellî-yi Hudâ

Boyanıp ufk-ı siyeh-reng-i Arab tâb u fere
Açılıp geldi nebâhat uyuyan dîdelere

⁴⁹⁶ Mehmet Zeki, “İslam’ın İlk Bayrağı”, *Beyânü’l-Hak* 4/100 (1911), 1870.

⁴⁹⁷ Şerife Uzun, “Klasik Türk Şiirinde Şeb-i Yeldâ”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 34 (2015), 365.

(...)

Ehl-i şirkin ederek ba'zısı İslam'ı kabûl

Eyledi dâire-i fâhire-i dîne duhûl

Çoğu da küfr-i inâdîde kalıp, leyl ü nehâr

Kılmaya başladı erbâb-ı Hudâ'yı âzâr"⁴⁹⁸

Mısralarda, nurla karanlıkların aydınlandığı ifade edilirken “fecir, mihr(güneş) ve doğmak” unsurları kullanılmıştır. Böylelikle şiirin ilk mısralarından itibaren doğa unsurlarına yoğun bir şekilde yer verildiği görülmektedir. Mısraların devamında iman eden kalplerin şan ve şerefe kavuştuğu ifade edilirken iman etmeyenlerin “küfr-i inadî” içinde oldukları belirtilmiştir. Meydana geliş şekli ve sebepleri doğrultusunda dörde ayrılan küfür çeşitlerinden biri olan inadî küfür, kişinin kalben Allah'ı bilip bazen diliyle de ikrar ettiği halde haset, makam düşkünlüğü, kavmiyetçilik gibi sebeplerle İslâm'ı bir din olarak kabullenilmemesi durumudur.⁴⁹⁹

“İslam'ın İlk Bayrağı” şiirinde, İslam'ın doğuşundan sonra Müslümanların çektikleri sıkıntılara değinilmiştir. Bu sıkıntıların sonucunda gelişen hicret süreci de şiirde yer almıştır:

“O zaman Hazret-i Peygamber olup vâkıf-ı hâl

Yatağa Haydar-ı Kerrâr'ı yatırdı derhâl

Bir avuç toprak alıp dest-i kerem-perverine

Saçtı müşriklerin el-ân uyuyan gözlerine

Arasından geçerek gitti hemân ehl-i şirk

İnkılâb eyler iken nûr-ı mübîni seherin

(...)

Kıldı Sultan-ı Risâlet, o Reîsü'l-İslam

Sonra Yesrib yolunu tuttu Resûl-i Ekrem"⁵⁰⁰

Hz. Peygamber İslam tarihi kitaplarında detaylıca bir şekilde anlatılan hicret sürecinde birçok mucize meydana gelmiştir. Bu mucizelerden biri Hz. Peygamber'in

⁴⁹⁸ Mehmet Zeki, “İslam'ın İlk Bayrağı”, 1870.

⁴⁹⁹ Mustafa Sinanoğlu, “Küfür”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/535-536.

⁵⁰⁰ Mehmet Zeki, “İslam'ın İlk Bayrağı”, 1871.

yatağına Hz. Ali'yi yatırdıktan sonra evinden çıkarken onu öldürmek için bekleyen müşriklerin üzerine toprak atması sonucunda görünmemesi hadisesidir.⁵⁰¹ Mezkûr mısralarda bu hadiseye temas edilerek Hz. Ali'nin kahramanlığını ifade eden “Haydar-ı Kerrar” lakabına yer verilmiştir. Bu durum, Klasik Türk edebiyatı şiirinde Hz. Ali'nin cesareti ve kahramanlığı söz konusu edildiğinde tenasüp, tevriye veya telmih yoluyla Haydar olarak anılmasının⁵⁰² bir tezahürü olarak değerlendirilebilir.

3. 2. 2. Kur'an'ın Nüzulü

Türk İslam edebiyatının temel kaynaklarından biri olan Kur'an'ın, verdiği bilgiler, içerdiği hükümler ve kıssalar doğrultusunda edebî eserlere tesiri oldukça fazladır.⁵⁰³ Divan şairlerinin, şiirlerinde bir vesileyle Kur'an'a atıfta bulunmayı gelenek hâline getirmeleri bu durumun en büyük göstergelerinden biridir.⁵⁰⁴ *Beyânü'l-Hak*'ta yer alan dinî muhtevalı manzumelerde de Kur'an'a, ayetlerden iktibas, kıssalara telmih gibi birçok boyuttan temas edildiği görülmüştür. Bu noktada direkt ve müstakil olarak Kur'an'ı konu edinmesi yönüyle derginin yedinci sayısında bulunan “Nüzûl-i Kur'an” şiiri ayrı bir ehemmiyete sahiptir. Şiir şu mısralarla başlamıştır:

“Ma'kes-i şu'le-i lâhût oluyor ser-tâppâ
Hücre-i mazlûme-i kasvet iken gâr-ı Hira
Gıpta-hân olsa sezâ âlem-i ulviyyette
Şu tecellî-i şegaf-pervere Tûr-ı Sînâ

Cibrîl etmede pür zemzeme vahye âğâz
Vecde gelmekte bu hâletle bevâdî-yi Hicâz
Sanki her âyet-i Furkân iniyorken hâke
Etmek isterdi zemîn; evc-i semâya pervâz”⁵⁰⁵

⁵⁰¹ Mehmet Azimli, “Olağanüstü Olaylar Örgüsünde Hz. Peygamber'in Hicreti”, *Milel ve Nihal* 5/3 (2008), 62.

⁵⁰² DİA, “Haydar”, 17/24.

⁵⁰³ Yılmaz(ed.), *Türk- İslâm Edebiyatı*, 124.

⁵⁰⁴ Hakan Yekbaş, “Divan Şiirinde Kur'an”, *İstem* 16 (2010), 199.

⁵⁰⁵ Abdullah Âtîf, “Nüzûl-i Kur'an”, *Beyânü'l-Hak* 1/7 (1908), 140.

Dünya semasına toplu olarak inen Kur'an ayetleri, 23 yıla yakın bir sürede tedricen nazil olmuştur.⁵⁰⁶ Mezkûr şiirin yukarıda yer alan ilk mısralarında Kur'an'ın nazil olmaya başladığı zamanlara temas edilmiştir. Bu noktada Hz. Peygamber'e ilk vahyin geldiği Hira Mağarasından söz edilmiş ve Sina Dağı ile irtibatlı bir şekilde yüceliğine vurgu yapılmıştır. Şiirdeki bu kullanım, peygamberlerin hayatlarında önemli yer tutan Sina, Hira gibi dağların İslam'da ayrı bir tazime konu oluşunun⁵⁰⁷ bir yansımasıdır. Şiirin devamında Kur'an'ın edebî bir mucize olmasına dikkat çekilmiştir:

“Semâ-yı ma'rifete, evc-i arş-ı irfâne
Ne rütbe yükselecek olsalar nezîhâne

Bu i'tilâları i'câz önünde pek dündür
O emr-i hârika esrâr-ı Hakk'a makrûndur
(...)

Arap, mahâfil-i mahsûsa eyleyip teşkîl
Lisâna, nazra-i irfâna ettiler ta'vîl

Çalıştılar; fakat imkâna gelmiyor tenzîr
Kelâm-ı Hakk'a hayâl-i beşer olur mu nazîr?”⁵⁰⁸

Abdullah Âtîf imzalı şiirin bu mısralarında i'câzü'l-Kur'an konusuna değinilmiştir. Kur'an'ın, sahip olduğu edebî üstünlük ve muhteva zenginliği sebebiyle benzerinin meydana getirilememesi özelliğini ifade eden bu terim kaynağını ayetlerden almaktadır.⁵⁰⁹ “Eğer kulumuza (Hz. Muhammed'e) indirdiğimiz (Kur'an) hakkında şüphede iseniz, haydin onun benzeri bir sure getirin ve eğer doğru söyleyenler iseniz, Allah'tan başka şahitlerinizi çağırın (ve bunu ispat edin). Eğer, yapamazsanız -ki hiçbir zaman yapamayacaksınız- o halde yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten sakının. O ateş kafirler için hazırlanmıştır.”⁵¹⁰ mealindeki Bakara Suresi 23-24. ayetlerinde inkarcılara meydan okunmuştur. Şiirde Kur'an'ın “i'câzı” karşısında bütün edebî mertebelerin “dûn” yani

⁵⁰⁶ Abdulhamit Birişik, “Nüzûl”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/309.

⁵⁰⁷ Abdullah Eren, “Klasik Türk Şiirinde Tasavvufî Açından Tur-i Sînâ”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 4 (2018), 198.

⁵⁰⁸ Abdullah Âtîf, “Nüzûl-i Kur'an”, 141.

⁵⁰⁹ Yusuf Şevki Yavuz, “İ'câzü'l-Kur'an”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/403.

⁵¹⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, 5-6.

alçak olduğu ifade edilerek ve sonraki mısralarda “kelâm-ı Hakk’ın” “hayal-i beşere” eş ya da benzer olamayacağına dair istifham sanatıyla beraber ayette geçen hususa telmih yapıldığını söylemek mümkündür.

3. 2. 3. Mirac

Sözlükte “yukarı çıkma vasıtası, merdiven” manasına gelen mirac, Hz. Peygamber’in göğe yükselişini ve Allah katına çıkışını ifade eder.⁵¹¹ Bu noktada Hz. Peygamber’in Mescid-i Harâm’dan Mescid-i Aksâ’ya yolculuğu manasında kullanılan isrâ terimini de belirtmekte fayda vardır.⁵¹² İsrâ ve mirac olmak üzere iki aşaması bulunan bu hadise hicretten yaklaşık bir yıl önce 27 Recep’te vuku bulmuştur.⁵¹³ Hz. Peygamber’in Allah’tan doğrudan vahiy aldığı bu kıymetli hadisenin Türk İslam edebiyatında önemli bir yeri vardır. Dinî-edebî metinlerde mirac kelimesi, “Mirac-ı Nebî”, “Mirac-ı Ahmedî”, “Mirac-ı Müminîn”, “Leyle-i Mirac”, “Mirac Kandili” gibi terkiplerle yaygın bir kullanım alanına sahiptir.⁵¹⁴ Bu noktada müstakil bir nazım türü olan miraciyelerin/ mirac-namelerin, mirac hadisesine İslamî edebiyatta verilen değerin en belirgin tezahürü olduğunu belirtmekte fayda vardır.

Beyânü’l-Hak’ta birçok şiirde mısra aralarında mirac hadisesine temas edildiği görülmüştür. Mirac hadisesinin önemine temas etmesi bakımından derginin 38. sayısında “Leyle-i Mirac” şeklinde hadiseyi konu edinen müstakil manzume örneği ayrıca önemlidir. Derginin bu sayısı 30 Recep’te yayımlanmıştır. Mirac kandili haftasında yayınlanmasından ötürü sayıya “Leyle-i Mirac” şiiriyle başlanmıştır. Bu durum miraca verilen önemin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Tahirü’l-Mevlevî imzalı şiir, mirac gecesine övgüyle başlamıştır:

“Ey leyl-i muazzez u muallâ

Ey cılve-nümâ-yı serâ serâ

⁵¹¹ Salih Sabri Yavuz, “Mirac”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/132.

⁵¹² M. Kamil Yaşaroğlu, “İsrâ Suresi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/177.

⁵¹³ Yılmaz(ed.), *Türk- İslâm Edebiyatı*, 215.

⁵¹⁴ Metin Akar, *Türk Edebiyatında Manzum Mirac-nameler* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987), 4.

Ey bahr-ı fütûh u feyz-i emvâc
Ey leyle-i iltifât-ı mi'râc

Ey ân-ı mukaddes-i mümecced
Sensin dem-i gurbet-i Muhammed

Takdîs eder ey şeb-i hümâyûn
Her sâl seni Muhammeddiyyûn"⁵¹⁵

İlk beyitte Allah'ın tecellisinden ötürü mirac gecesinin yüceliği vurgulanmıştır. Şiirin devamında ise Hz. Peygamber'in şereflendirildiği ve bu geceden sonra Allah'a özleminin daha da arttığı ifade edilmiştir. Bununla birlikte her sene Hz. Peygamber'in anıldığı belirtilmiştir. Bu noktada mirac hadisesi temelinde Hz. Peygamber'e hürmet gösterildiği söylenebilir. Gösterilen hürmetin bir tezahürü olarak II. Abdülhamit dönemi Mirac Kandili merasimlerinde, Eyüp Camii başıamamı Akif Efendi tarafından Sakal-ı Şerîf ziyaretlerinin⁵¹⁶ gerçekleştirilmesi zikredilebilir. Bu doğrultuda toplumda gelenekselleşmiş kandil merasimleri ve bu zamanlarda dergide kandilin muhtevasına dair şiirlere öncelik verilmesi durumu, aynı paralelde ilerleyen hürmetin ayrı iki boyutu olarak değerlendirilebilir.

İslam tarihinin başlangıcından itibaren görülen her olay Türk İslam edebiyatında yansımaları bulmuştur.⁵¹⁷ Bu doğrultuda önemli ve kıymetli addedilen olaylar, unsurlar bir arada işlenmiştir. "Leyle-i Mirac" şiirinde yer alan şu mısralar bu duruma örnek teşkil eder:

"Sensin o şeb-i muazzamü'l-kadr
Eyler sana gıpta leyletü'l-kadr

Ey mebd-i aşkın incilâsı
Ey bezm-i visâl müntehâsı"⁵¹⁸

Bu mısralarda şair, bin aydan daha hayırlı Kadir gecesinin mirac gecesine imrendiğini ifade etmiştir. Böylelikle mirac gecesinin yüceliğinin teşhis sanatı

⁵¹⁵ Tahirü'l-Mevlevî, "Leyle-i Mirac", *Beyânü'l-Hak* 2/38 (1909), 860.

⁵¹⁶ İhsan Şen, Ahmet Çakır, "Osmanlı'da Resmî Kandil Merasimleri ve Müsiki", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48 (2020), 255.

⁵¹⁷ Sevdâ Önal Kılıç, "Şeyhî'nin Kadir Gecesi Gazeli Çerçevesinde Klasik Türk Edebiyatında Kadir Gecesi Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme", *Turkish Studies* 8/13 (2013), 1271.

⁵¹⁸ Tahirü'l-Mevlevî, "Leyle-i Mirac", 860.

çerçevesinde irdelendiği ve kutsal olan iki geceye dair övgünün pekiştirildiği söylenebilir. Şiirin son kısmında ise “Râcî-i kerem bu kalb-i muhtâc/ Lutf u kerem et be-hakk-ı mi’râc”⁵¹⁹ mısralarıyla şair, mirac gecesi hürmetine şefaât talebini dile getirmiştir.

3. 3. Müslüman Kimliğinin Özellikleri

İslam, sözlükte kurtuluşa ermek, boyun eğmek, teslim olmak; teslim etmek, vermek; barış yapmak anlamlarına gelen silm (selm) kökünden türemiştir ve tevhid inancını benimsemek, Allah’a yönelmek ve teslim olmak, Allah’a teslimiyetin gereğini yapmak manalarına gelmektedir.⁵²⁰ Bu doğrultuda müslim, Türkçeye geçmiş şekliyle Müslüman, inancının gereğini tam bir teslimiyetle yerine getiren kişi olarak tanımlanır.⁵²¹ İslam, kişiye iradi seçimleri ölçüsünde birçok özellik kazandırır. İtikad, amel ve ahlak ile ilgili hükümleriyle İslam dini hem bireyin hem de toplumun mutluluğunu, huzurunu amaçlar.⁵²² Toplumun hissiyatını, inançlarını, bilgilerini, algılarını ve kavrayışını yansıtan edebiyat ile din kadim bir ilişkiye sahiptir.⁵²³ Toplumun dine yaklaşımı edebî eserlerde kendini göstermektedir. Bu noktada Türklerin İslam’ı kabul etmeleriyle beraber edebiyat ve din ilişkisinin daha zengin bir mahiyet kazandığı ifade edilebilir.⁵²⁴

Beyânü’l-Hak’taki metinlerde dinî muhteva yoğun bir şekilde işlenmiştir. Bu doğrultuda içtimaî, siyasî ve edebî muhtevalı metinlerde dahi dinî muhtevaya temas edilmiştir. Derginin benimsediği “emr bi’l-maruf nehy ani’l-münker” ilkesi, bu duruma zemin hazırlamıştır. Bu ilke doğrultusunda dergide, Müslüman kimliğinin hususiyetlerine dair şiirlere yer verilmiştir.

Bu başlık altında *Beyânü’l-Hak*’ta Müslüman kimliğinin hususiyetlerini müstakil olarak konu edinen manzumeler incelenmiştir. Bu bölümde “Akaid” başlığına dair “Ahiret İnancı” ile ilgili iki adet, “İbadetler” başlığına dair “Namaz” ile ilgili iki adet, “Oruç” ile ilgili üç adet, “Tasavvuf” başlığına dair dokuz adet müstakil manzum örneği olmak üzere toplam 16 şiir değerlendirilmiştir.

⁵¹⁹ Tahirü’l-Mevlevî, “Leyle-i Mirac”, 861.

⁵²⁰ Mustafa Sinanoğlu, “İslam”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/1.

⁵²¹ Mustafa Sinanoğlu, “İman”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/212.

⁵²² Lütfi Şentürk, Seyfettin Yazıcı, *İslam İlmihali* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008), 14.

⁵²³ M. Orhan Okay, “Edebiyat”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/395.

⁵²⁴ Yılmaz(ed.), *Türk- İslâm Edebiyatı*, 11.

3. 3. 1. Akaid

Sözlükte “gönülden bağlanılan, benimsenen, düğüm atmışçasına sağlam bir şekilde inanılan şey” manasına gelen akide kelimesinin çoğulu olan akaid⁵²⁵, İslam dininde inanılması zorunlu olan hususları, iman esaslarını, dinin temel kural ve hükümlerini ifade etmektedir.⁵²⁶ Belli bir mezhebin çeşitli iman esaslarıyla ilgili özel telakki ve anlayışını ifade etmek üzere kullanılan akide terimi, melek akidesi, ahiret akîdesi gibi belli bir inanç esasları için de kullanılmıştır.⁵²⁷

Türk İslam edebiyatında akaid ilmine dair manzum ve mensur birçok eser kaleme alınmıştır.⁵²⁸ Bu eserlerin başlıca örneği olarak manzum akaidnameler karşımıza çıkmaktadır. Ta’limî/ öğretici metin yazma geleneğinin bir ürünü olan manzum akaidnameler, itikadî ilkelerin daha iyi idrak edilip uzun süre hafıza tutulması gayesini barındırması yönüyle önemlidir.⁵²⁹ Bu doğrultuda *Beyânü’l-Hak*’ta akaide dair, ahirete iman hususuna yönelik didaktik üslubu barındıran müstakil manzum örneklerine yer verildiğini söylemek mümkündür.

3. 3. 1. 1. Ahiret İnancı

İslam akaidinin ana esaslarından biri olan ahiret inancı, insanda sorumluluk duygusunu meydana getirir ve bu yönüyle hem hukukî hem de ahlakî bir müeyyide olarak karşımıza çıkar.⁵³⁰ Kur’an’da, ahiret ve dünya kelimesi sık sık birlikte kullanılmıştır.⁵³¹ Kelime anlamı itibariyle sonradan gelen manasındaki ahiret, dünya hayatının akabinde ölümsüz ve sonsuz bir hayatın adıdır. Ahiret inancı, insan hayatının anlamının ve amacının şekillenmesinde önemli bir unsurdur. Bu doğrultuda Türk İslam edebiyatı şiirlerinde,

⁵²⁵ Haz. İsmail Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: DİB Yayınları, 2005), 15.

⁵²⁶ Yaşar Ünal, “Kelam-Akaid İlişkisi Üzerine”, *Dini Araştırmalar* 15/40 (2012), 163.

⁵²⁷ Ahmet Saim Kılavuz, “Akaid”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/212.

⁵²⁸ Mehmet Fatih Uzun, “Eski Türkiye Türkçesi Dönemine Ait Bir Akaid Risâlesi: Risâle-i Akaid-i Dîniyye”, *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 12 (2023), 746.

⁵²⁹ Ali İhsan Akçay, *Türk Edebiyatında Manzûm Akaidnameler: İnceleme Metin* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 2011), 4-5.

⁵³⁰ Bekir Topaloğlu, “Ahiret”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/545.

⁵³¹ Saliha Görük Botsalı, *Türk İslam Edebiyatında Dünya ve Ahiret*, 19.

dünya ve ahiret konusuna birçok mısra da doğrudan ya da dolaylı olarak temas edildiği görülmektedir.⁵³²

Beyânü'l-Hak'ta ahiret hayatına dair müstakil manzum örnekleri, 147. sayıda “Mahşer” ismiyle ve 154. sayıda “Fenâ-yı Âlem ve Haşr-i Enâm yahûd Tezkîr-i Kıyamet” başlığıyla yer almıştır. Şiirlerin başlığından da anlaşılacağı üzere dergide ahiret inancı, mahşer, haşr, kıyamet gibi unsurlar çerçevesinde okuyucuya sunulmuştur. Mustafa Sabri imzalı “Mahşer” şiiri şu mısralarla başlamıştır:

“Sükkânı kıyâm eyleyerek makberelerden
Gelmiş ve yığılmış bütün eslâf ile ahlâf
Târîhe müvâzî tepelerden, derelerden
Durmuş bin ayak bir ayak üzre beşeriyet
Bir levha ki ma'nâ-yı sarîhiyle kıyâmet
(...)
Ömründe -ayân, gizli- ne yapmış ve ne yapmak
Lâzım geliyormuş da onu yapmamış insân
Melfûzu olan bâtil u meskûtu kalan hak
Kalbindeki maksad- ki henûz etmemiş ihsâs
Vezn etmek için cümlesini ortada kıstâs”⁵³³

Şiire, ölüm teması işlenerek başlanmıştır. Ahiret hayatının başlangıcı olması hasebiyle ölüm, önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Türk edebiyatında oldukça yaygın olan ölüm risaleleri, şiirleri ahiret inancına müteallik bir şekilde gelişmiştir.⁵³⁴ Ölen birinin ardından duyulan üzüntüyü ve o kişinin iyi vasıflarını anlatan mersiye nazım türü,⁵³⁵ bu durumun tezahürlerinden biridir.

Mezkûr mısralarda, “eslâf ile ahlâfın” mezarlarda olduğu ifade edilerek herkesin ölümle tanışacağına vurgu yapılmıştır. Bu ifadeler, “Her canlı ölümü tadacak ve sonunda dönüp huzurumuza geleceksiniz.” mealindeki Ankebût Suresi 57. ayeti hatırlatır niteliktedir. Şiirin devamında insanın dünyada gizliden ve açıktan yaptıklarının ahirette ortaya çıkacağına temas edilmiştir. Böylelikle dünya ahiretin tarlası olarak değerlendirilmiş

⁵³² Saliha Görük Botsalı, *Türk İslam Edebiyatında Dünya ve Ahiret*, 53.

⁵³³ Mustafa Sabri, “Mahşer”, *Beyânü'l-Hak* 6/147 (1912), 2629.

⁵³⁴ Recep Garip, “Edebiyatımızda Ölüm ve Ahiret”, *Din ve Hayat* 16 (2012), 135.

⁵³⁵ Mustafa İsen, *Acıyı Bal Eylemek Türk Edebiyatında Mersiye* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1994), 13.

ve yapılan eylemlerin ahirette karşılık bulacağı ifade edilmiştir.⁵³⁶ Şiirin ilerleyen mısralarda ölümden sonraki haşr aşamasına değinildiği görülmüştür:

“Her vakı’adan fâil-i mes’ul u mu’âteb
Dünyâda imiş hîle vü tedbîr ü tekâpû
Her şey yazılı: defter-i a’mâl, lebâleb
Yok bir kaçacak kurtulacak câ-yı teneffüs
Titrer yed-i Kakhâr’da âfâk ile enfüs
(...)

O gün, dünyâda kânûnlarla, insânlarla, cânlarla
Nasihatlarla, vîcdânlarla, îmânlarla istihzâ
Eden zâlimlerin hâli sezâvâr-ı temâşadır.
Benim bir ârzûm var. Sensin Allâh’ım ona kâdir
Beni ukbâda haşr et lutfuna mazhar olanlarla”⁵³⁷

Mısralarda dünyanın hileleri olduğu ve bu hilelere kanıldığı takdirde ahirette cezanın mevcudiyeti belirtilmiştir. Sonrasında ise haşr olayına temas edilerek Allah’a münacat edilmiştir. Haşr kavramı, kıyamet gününde yeniden diriltilecek varlıkların hesaba çekilmek üzere bir meydana sevk edilip toplanmasını ifade ederken, şiirin ismini aldığı mahşer kelimesi, toplanılacak yer manasına gelmektedir.⁵³⁸

Dergide ahireti konu edinen bir diğer şiir örneği “Fenâ-yı Âlem ve Haşr-i Enâm yahûd Tezkîr-i Kıyamet” şiiridir. Bu şiire, direkt kıyamete dair ifadelerle yer verilerek başlanmıştır:

“İzhâr olunup sır-ı ezel mevcûbu bir gün
Bir şekl-i garîb üzre döner devre-i gerdûn

Tebdîl olunur neş’et-i uhrâya bu dünyâ
Tahvîlinin imkânına hükmetti Felâtûn
(...)
Allâh’ı tanır kimse bulunmazsa zemînde
Tahrîb-i cihân Hâlık için hikmete makrûn
(...)

⁵³⁶ Saliha Görük Botsalı, *Türk İslam Edebiyatında Dünya ve Ahiret*, 6.

⁵³⁷ Mustafa Sabri, “Mahşer”, 2630.

⁵³⁸ Süleyman Toprak, “Haşir”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/416.

Aktâr-ı zemîni tutarak sadme-i efzûn

Her yer yarılır zelzele sâat-i Hakk'tan"⁵³⁹

Ahmet Vehbî imzalı bu şiirde kıyamet sahnesi betimlenerek anlatılmıştır. Klasik Türk edebiyatı şiirinde, üzerinde çok durulan hususlardan biri de kıyamettir ve “Ahvâl-i Kıyâmet” adı altında eserler mevcuttur.⁵⁴⁰ Bu durumun bir tezahürü olarak bu şiirde, dünyanın garip bir şekilde döneceğinden, Allah’a iman eden kimsenin kalmadığı bir zamanda sadece Allah’ın bildiği bir vakitte büyük bir patlamanın ve depremin vuku bulacağından bahsedilmiştir. Bununla birlikte haşr hadisesine, mahşerde yeniden dirilme manasındaki “neş’et-i uhrâ” tamlamasıyla temas edilmiştir.

3. 3. 2. İbadetler

İbadet, sözlükte “boyun eğme, alçak gönüllülük, itaat, kulluk, tapma” anlamlarına gelirken dinî terim olarak, kulun Allah’a karşı sevgi, saygı ve bağlılığını gösteren duygu, düşünce ve davranış biçimleri şeklinde tanımlanır.⁵⁴¹ Dinin aslî unsurlarından biri olan ibadetin en meşhur örnekleri olarak namaz, oruç, zekât, hac gibi terimler akla gelmektedir.⁵⁴² *Beyânü'l-Hak*'ta da müstakil manzum örneği olarak namaz ve oruç konusuna özellikle temas edildiği görülmektedir.

3. 3. 2. 1. Namaz

“Tâzim için eğilmek, kulluk, ibadet” manalarına gelen Farsça namaz kelimesinin, Arapça karşılığı salâtır.⁵⁴³ İslam’ın beş şartından biri olan namaz, ayet ve hadislerde imandan sonra ikinci sırada zikredilmesinden ötürü dinin en önemli rükünlerinden biri olarak karşımıza çıkar.⁵⁴⁴ Bu yönüyle bir Müslümanın hayatında ve dolayısıyla İslamî

⁵³⁹ Ahmet Vehbî, “Fenâ-yı Âlem ve Haşr-i Enâm yahûd Tezkîr-i Kıyamet”, *Beyânü'l-Hak* 6/154 (1912), 2742.

⁵⁴⁰ Funda Toprak, “Hoca Nazar Hüveydâ’nın Kıyametnameleri”, *Turkish Studies* 7/4 (2012), 180.

⁵⁴¹ Mustafa Sinanoğlu, “İbadet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/233.

⁵⁴² Ferhat Koca, “İbadet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/240-241.

⁵⁴³ M. Kamil Yaşaroğlu, “Namaz”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 350.

⁵⁴⁴ Ahmet Ekinci, “İslam Hukukunda Namaz Kılmayanın Hükümü”, *Kocatepe İslamî İlimler Dergisi* 4/2 (2021), 388.

edebiyatta namazın ayrı bir ehemmiyeti vardır. Namaz konusu, genellikle fıkıh manzumelerinde ve manzum ilmiyelerde birkaç bölüm olarak ya da müstakil manzumensur eserler şeklinde kaleme alınmış ve bu doğrultuda şurû-ı salât, usûl-ı salât, salâtname, fezâil-i salât gibi isimlerle anılan eserler ortaya çıkmıştır.⁵⁴⁵

Türk İslam edebiyatında genel konularda bir takım öğüt ve tavsiyelerde bulunan nasihatname türündeki eserlerde çoğunlukla üzerinde önemle durulan konu ibadet bahsidir ve bu eserlerde namazın hususî bir yeri vardır.⁵⁴⁶ *Beyânü'l-Hak*'ta namaz konusu, namazla ilgili unsurlar çerçevesinde ele alınmıştır. Derginin üçüncü sayısında “Cemaat”, 92. sayısında “Sabah Namazı” isimleriyle namaza dair iki tane müstakil manzum örneği vardır.

Derginin üçüncü sayısında yer alan “Cemaat” adlı şiir, “Fatih dersiâmlarından Konyalı Abdullah Âtîf” tarafından yazılmıştır. Şiirin ilk kısmı 18 beyitten oluşmaktadır. Şiirin ilk mısralarında namaza dair ezan motifinin işlendiği görülmektedir. Klasik Türk edebiyatı şiirinde, ezan hakkında müstakil eserlere rastlanmamakla birlikte konuyla ilgili bazı unsurlar çeşitli mısra ve beyitlere girmiştir.⁵⁴⁷ Bu durumun bir tezahürü olarak şiir, ezana yönelik şu mısralarla başlamıştır:

“Bir ses gelir sımâh-ı güzîn-i icâbete
Bir ses ki da’vet eyler enâmı ibâdete

Bir ses, bütün cevârihi vakf-ı sükûn eder
Âfâka doğru yol bularak yükselir, gider

Yâ Rab! Nedir bu râbıta-i aşk-ı sermedî
Pür-neşve başlayınca ezân- ı Muhammedî”⁵⁴⁸

Mısralarda ezanın insanları ibadete çağırdığına denilmiştir. Sonrasında ezan okunduğu zaman her şeyin sükunete erdiği ve ezan sesinin ufuklarda yükselip gittiği betimleyici bir yaklaşımla kaleme alınmıştır. Ezana duyulan ebedî aşk özellikle vurgulanmıştır. Bu noktada Türkçülük akımının etkisiyle dilde sadeleştirme adı altında

⁵⁴⁵ Ahmet Karataş, “Türk İslam Edebiyatında Ana Hatlarıyla Namaz Mevzuu”, *Din ve Hayat* 26 (2015), 126.

⁵⁴⁶ İlyas Kayaokay, “Türk Edebiyatında Bî-namaz Dair Nasihatnameler ve Bî-namaz ile Hz. Ali’nin Bilinmeyen Manzum Bir Kıssası”, *Session 2- Hall 1 (13:30 GMT +3/ 12:30 GMT +2)* (International Kosovo Congress On Culture, Arts And Multi-Disciplinary Studies, Kosova: Babil Yayınevi, 2021), 161.

⁵⁴⁷ Mustafa İsmet Uzun, “Ezan”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/42.

⁵⁴⁸ Abdullah Âtîf, “Cemaat”, *Beyânü'l-Hak* 1/3 (1908), 16.

ibadet dilinin Türkçeleştirilmesi fikrinin II. Meşrutiyet dönemine dayandığını⁵⁴⁹ söylemekte fayda vardır. Dolayısıyla ezanın Türkçe okunması hadisesi bu yıllarda tartışma konusu olmaya başlamıştır. Bu şiirin ezana yaklaşımı özellikle “ezan-ı Muhammedî” ifadesiyle klasik İslam geleneğinin çizdiği çerçevededir. Bu husus *Beyânü'l-Hak*’ın İslamcı akımın yayın organlarından biri olduğu gerçeğini gösterir niteliktedir. Bununla birlikte dergideki “Sabah Namazı” şiirinde de ezana dair unsurlara yer verilmiştir. Mehmet Zeki tarafından kaleme alınan şiirde, sabah namazındaki manevî atmosfer betimlenmiş ve ezanın Arapça lafzına temas edilerek övgü ifadelerine yer verilmiştir:

“Uyandırdı onun ‘Allâhu Ekber’ savtı ekvânı

Safâyâb-ı semâî eyledi ashâb-ı imânî

(...)

Bu sesler, Hakk’a yükselmiş birer âvâz-ı da’vettir

Bu sesler, halka Hâlık’tan yine büşrâ-yı rahmettir”⁵⁵⁰

Abdullah Âtîf imzalı “Cemaat” şiirinde adından da anlaşılacağı üzere cemaatle ibadetin kıymetine değinilmiştir. Derginin toplumsal birliği sağlama amacı doğrultusunda böyle bir konuya yer verildiğini söylemek mümkündür:

“Etrâftan sunûf-ı beşer toplanır, gelir

Seyreleyen bu cezbe-i lâhûta imrenir

(...)

Pîr ü civân, ganî vü gedâ hep birer, birer

Bir bârgâha âzim ü cûşân olur, gider

Bir bârgâh-ı akdes-i ümmet ki her cihet

Olmuş içinde ayrıca bir dâr-ı mes’adet”⁵⁵¹

Bu mısralarla ezanla beraber cemaatin toplanma sahnesi betimlenmiştir. Genç, yaşlı, fakir, zengin olmak üzere toplumun bütün kesimlerinden insanların bir araya toplandığından bahsedilmiştir. Cemaat olmanın azimet ve şanına vurgu yapılmakla birlikte mukaddes ümmet manasına gelen “akdes-i ümmet” ifadesiyle dünya Müslümanlarına temas edildiği de söylenebilir. Dergide yer alan “Çin Müslümanları”⁵⁵², “Hint

⁵⁴⁹ Halis Ayhan, Mustafa İsmet Uzun, “Ezan”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/38.

⁵⁵⁰ Abdullah Âtîf, “Sabah Namazı”, *Beyânü'l-Hak* 4/92 (1911), 1736.

⁵⁵¹ Abdullah Âtîf, “Cemaat”, 16.

⁵⁵² İmzasız, “Çin Müslümanları”, *Beyânü'l-Hak* 1/2 (1908), 14.

Müslümanları”⁵⁵³ gibi dünya Müslümanlarına dair makalelerdeki yaklaşımla bu şiirdeki ümmetçilik anlayışı birbirini tamamlar niteliktedir. İslamcılık akımının dünyaya açılan bir yönünün olması, ümmetçilik anlayışı temeline dayanmaktadır. Bununla birlikte bu akımın 1870’lerde Osmanlı toprakları dışında Hindistan’da şekillenmiş olması⁵⁵⁴ da Osmanlı’daki İslamcı aydınların dünyaya açılan bir yaklaşım tarzını benimsemelerine altyapı oluşturmuştur, denilebilir.

3. 3. 2. 2. Oruç

Oruç, “bir şeyden uzak durmak, bir şeye karşı kendini tutmak” anlamına gelen Arapça savm (sıyâm) kelimesinin Farsça karşılığı rûzeden Türkçeye geçmiş bir kelime olarak karşımıza çıkar.⁵⁵⁵ Fikhî bir terim olarak oruç, tan yerinin ağarmasından güneşin batmasına kadar ibadet niyetiyle yemekten, içmekten ve diğer şehvî isteklerden uzak durmayı ifade eder.⁵⁵⁶ Oruç denilince ilk akla gelen unsur ramazan ayıdır. Zira orucun çeşitleri arasında yer alan ramazan orucu, her Müslüman için hicretin ikinci yılı Şaban ayında farz kılınmıştır. Bu farziyyetten ötürü dinî literatürde, toplumda ve edebiyatta, oruç ve ramazan ayı birbiriyle özdeşleşmiştir.

Türk İslam edebiyatında, dokusunu dinden alan çeşitli hayat sahneleri edebî eserlere yansıtılmıştır.⁵⁵⁷ Bu noktada karşımıza çıkan önemli olgulardan biri de ramazan ayıdır. Ramazan dolayısıyla toplumda yapılan ibadetler ve sosyal faaliyetler, “Ramazan Edebiyatı’nın” ortaya çıkmasına sebep olmuştur.⁵⁵⁸ Bu doğrultuda ramazan ayının gelişini tebrik için yazılan “ramazaniye” şiirlerinin, Klasik Türk edebiyatında önemli bir yeri olduğunu belirtmekte fayda vardır.⁵⁵⁹ Bu şiirler, ramazan ayının dinî yönünü işleyenler ve

⁵⁵³ İmzasız, “Hint Müslümanları”, *Beyânü'l-Hak* 1/3 (1908), 22.

⁵⁵⁴ Kemaleddin Taş, Betül Göksüçukur, “Osmanlı Dönemi Batıcılık, İslamcılık Türkçülük Fikir Akımları ve Din”, *Dini Araştırmalar* 22/56 (2019), 478.

⁵⁵⁵ Ali İhsan Yitik, “Oruç”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/414.

⁵⁵⁶ Veysi Cengiz, Veysel Akkaya, “Tasavvufî Açından Bir İbadet Olarak Oruç”, *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi* 24/48 (2021), 98.

⁵⁵⁷ Canım, *Divan Edebiyatında Türler*, 190.

⁵⁵⁸ Filiz Kılıç, Muhsin Macit, *Türk Edebiyatında Ramazan Şiirleri* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 2.

⁵⁵⁹ Yılmaz(ed.), *Türk- İslâm Edebiyatı*, 294.

daha çok folklorik, kültürel taraflarını ele alanlar olmak üzere iki kısımda değerlendirilebilir.⁵⁶⁰

Türk İslam edebiyatı geleneğine uygun olarak *Beyânü'l-Hak*'ta da ramazan ayı ve oruç konusu birlikte işlenmiştir. Konuya dair derginin birinci sayısında “Sîmâ-yı Sâimîn”, ikinci sayısında “Geçen Ramazan Câmî-i Şerifte”, 78. sayısında “İstikbâl-i Ramazan” olmak üzere müstakil formda üç manzume bulunmaktadır. Manzumelerin üçünün de ramazan ayında yayınlanmış olması ayrıca önemlidir.

Mehmet Ârif tarafından kaleme alınan “Sîmâ-yı Sâimîn” adlı şiir, 11 beyitten oluşur. Şiir şu mısralarla başlamaktadır:

“Dili tesbîh ile pîrâste bir merd-i Hudâ
Giderek Fâtih'e, etmiş orada asrı edâ

Pîş-i va'zında oturmuş idi bir üstâdın
İki diz üstüne, bir vâ'iz-i halk-ı irşâdın”⁵⁶¹

Remel bahrinin “fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün” kalıbıyla⁵⁶² yazılan bu dizelerde bir Allah dostunun irşad faaliyetlerine işaret edilmiştir. Şiirin devamında, bu Allah dostunun vaazına ve öğütlerine dair muhtevaya yer verilmiştir. Bununla birlikte şu dizelerde görüldüğü üzere ünlü müfessirlerden bahsedilmiştir:

“Hele Kâdî gibi Râzî gibi ulemaların
Nahçivânî gibi her dehrde fehâmelerin

Okumuş dikkat ile her birinin tefsîrîn
Fark u temyiz ederek cümlesinin ta'bîrîn”⁵⁶³

Bahsi geçen Allah dostunun bu tefsirleri açıkladığına temas edilmiştir. Bu noktada açıklanan tefsirlerin Kadî Beyzavî'nin (ö. 685/1286) *Envârü't-Tenzîl* ve *Esrârü't-Te'vîl*, Fahreddin Razi'nin (ö. 606/1210) *Mefâtîhu'l-Gayb* ve Nahçıvani'nin (ö. 920/1514 [?]) *el-Fevâtihu'l-İlâhiyye* isimli eserler olduğunu belirtmekte fayda vardır. *El-Fevâtihu'l-İlâhiyye* adlı eserin işârî tefsir⁵⁶⁴ olması da şiirin tasavvufî bir muhtevaya sahip olması durumunu

⁵⁶⁰ Mustafa İsmet Uzun, “Ramazaniye”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/439.

⁵⁶¹ Mehmet Ârif, “Sîmâ-yı Sâimîn”, *Beyânü'l-Hak* 1/1 (1908), 12.

⁵⁶² İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 238.

⁵⁶³ Mehmet Ârif, “Sîmâ-yı Sâimîn”, 12-13.

⁵⁶⁴ Mutasavvıfların kalplerine gelen işaretleri de kaynak olarak yaptıkları tefsirler için kullanılan bir terimdir.

tamamlayıcı bir örnek olarak değerlendirilebilir. Şiirde tasavvufî yaklaşımdan izler taşıyan şu mısralar da dikkat çekicidir:

“Kâimen dinlediğim bir sırada mest oldum
Hazretin halka-i tadrîsine pâ-best oldum

Oturup şöylece etvârını tedkîk ettim
İlmini, fazlını, hilmi ile tasdîk ettim”⁵⁶⁵

Bu beyitlerde şairin, şiirde bahsi geçen velî zatın ders halkasına girdiği ve çekilen zikirlerle katıldığı bilgisi geçmektedir. Böylelikle *Beyânü’l- Hak*’ın dinî yönden halkı eğitmek gayesine, tasavvufî mecraların katkısının mevcudiyeti ifade edilmiştir.

Mehmed Ârif imzalı “Geçen Ramazan Câmî’-i Şerîfte” başlıklı şiirde, camiye giden kişiler merkezinde bir olay örgüsü okuyucuya sunulmuştur. Şiirin ilk bölümlerinde betimlemenin daha ağırlıklı olduğu ve olay örgüsüne dair detayların verildiği görülmektedir:

“Öğleden sonra yarın câmî’e birlik gidelim
Minberin semt-i yesârında muhabbet edelim

Bir gün evvel iki bey böylece vermişti karâr
Ettiler her ikisi verdiği sözde ısrâr

Gitti ferdâsı günü mevki`-i malûma biri
Hânedan çıktı o niyyetle refîk-i diğeri

Bâyezîd’e müteveccih gidiyorken meşgûl
Buldu kalbinde diğeri bir emel-i tâze husûl

Koska’da var idi bir başka refîk-i sohbet
Onu da uğrayıp almaklığa etti niyyet

Kapıyı çaldı
Kim o?

⁵⁶⁵ Mehmet Ârif, “Sîmâ-yı Sâimîn”, 13.

Ben a canım!
Sen kimsin?..
Anladım af ediniz sen bizim İbrahim misin?
Neye geldin â birâder! Bu sabah erkenden
Amma erken!
Neye?
Bak saate anlarsın sen!
Baktı saat yediyi beş geçiyordu derhâl
Bâyezid'e oradan eylediler isti`câl"⁵⁶⁶

Bu şiirde olay örgüsüne, kişilere, zaman ve mekân unsurlarına yer verilmiştir. Böylelikle hikâye türünün şiire yansıtıldığını söylemek mümkündür. Bu noktada Tanzimat sonrası edebiyat faaliyetleri bu şiirde şekil yönüyle ön plana çıkmıştır, denilebilir.

Şiirde mekân, zaman, kişiler hakkında bilgi verildikten sonra toplumdaki dinî yaşantıyla ilgili eleştirilere ve değerlendirmelere yer verilmiştir:

“Bu sene haylice baktım hoca yok, hâfız yok
Şevk ile zevk ile bir dinleyecek vâ'iz yok
Olsa da doğrusu ben dinlemem İbrâhîm!
Bir namâz kılmayana gösteriyor nâr-ı cahîm
Genç olanlar buna eyler mi tahammül bilemem?”⁵⁶⁷

Bu mısralarda dinî yaşantıya dair ilk değerlendirme, dini anlatmakla görevli olan hocalara, vaizlere karşı yapılmıştır. Hocalar, dinin ceza boyutunu ön planda tutmaları yönüyle eleştirilmiştir.

Şiirin devamında ailevî sorunlara temas edilip, hanımların memnuniyetsizliğinden şikâyet edilmiştir. Sonrasında ise camideki ahalinin halinden bahsedilmiştir:

“Biri yanda okuyor bir mütedeyyin Kur'ân
Hoş edâsıyla eder müstemiîni hayrân

Biri meşgûl-i kazâ, diğeri de nâfilede
Ötede üç kişi de ma'siyet-i hâilede

⁵⁶⁶ Mehmet Ârif, “Geçen Ramazan Câmi’-i Şerîfte”, *Beyânü'l-Hak* 1/2 (1908), 8.

⁵⁶⁷ Mehmet Ârif, “Geçen Ramazan Câmi’-i Şerîfte”, 9.

Hâlık'ın böyle acâib nice bin kulları var
Kimi ikrâr ediyor, ba'zılar eyler inkâr

Düşünün şöylece mescidde olan akvâli
Bir de tedkîk edin izhâr edilen ahvâli

Manga manga oturup birtakım efrâd-ı beşer
Hasenât işlemede ba'zıları, ba'zısı şer

Hele sohbetleri birçoklarının hezeyân
Buna cidden müte'essir olur ehl-i î mân"⁵⁶⁸

Mısralara camide yapılan ibadetlere değinilerek başlanmıştır. Betimleme sanatı yapılarak Kur'an kıraatinden duyulan huzur, kaza namazları, nafile ibadetler ele alınmıştır. Sonrasında şair eleştirdiği düşüncelere dikkat çekmek amacıyla camide yapılan bazı sohbetleri “hezeyân” yani saçma sapan ve manasız konuşma olarak nitelendirmiştir. Bu yüzden ibadetle meşgul olunan bu ortamda bireylerden bazılarının iyilik üzere olduğunu bazılarının da kötülük üzere olduğunu belirtilmiştir. Bu noktada iman ehlinin duyduğu üzüntü “cidden” ibaresiyle vurgulanmıştır. Şiirin devamında eleştirilerin şiddeti artmıştır:

“Şâri'in emri bu merkezde midir ey cühhâl?
Söylemek emr-i zarûrî bile olsa derhâl

Derlenip, toplanarak bâri tahattur ediniz!
Hezeyân ettiğiniz câyı tefekkür ediniz"⁵⁶⁹

II. Meşrutiyet'in ilanıyla Osmanlı devletinin bütünlüğünü muhafaza için yapılan fikrî faaliyetlerin neticesinde süreli yayınlarda hareketli tartışmaların yapıldığı görülmüştür.⁵⁷⁰ Bu noktada yukarıdaki mısralar önemli bir örnek olarak karşımıza çıkar. Şiirin devamında camide uyulması gereken edep kurallarına temas edilmekle beraber “Terk-i din etmeye benzer orada terk-i hayâ” ifadesiyle konunun ehemmiyetine vurgu

⁵⁶⁸ Mehmet Ârif, “Sîmâ-yı Sâimîn”, 9.

⁵⁶⁹ Mehmet Ârif, “Geçen Ramazan Câmî'-i Şerîfte”, 9.

⁵⁷⁰ Halil Yıldız, “II. Meşrutiyet Dönemi Din ve Modernleşme Tartışmaları: Sebilürreşad Dergisi ve İslam Mecmuası Örneği”, *Turkish Studies* 13/2 (2018), 112.

yapılmıştır. Şiirde eleştiri yapıldıktan sonra son mısralarda bu eleştirilere dair çözüm önerileri de sunulmuştur. Örneğin:

“Savma dâir meselâ bahsi küşâd etmelidir
Sâimi müjde-i gufrân ile şâd etmelidir”⁵⁷¹

Bu mısralarda Allah’ın rahmeti ön planda tutularak dinin tebliğ edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Mısraların devamında, ayetlerde ve hadislerde ibadetlerle ilgili verilen müjdelere temas edilmesinin önemi vurgulanmıştır. Şiirin son mısralarında verilen bu tavsiyeler oruç ibadeti örneği üzerinden yapılmış ve oruçlunun ereceği müjdelerle beraber kaza oruçları gibi konuların da anlatılması hususuna değinilmiştir. Şiirin “Söylenirse işiten can kulağıyla dinler”⁵⁷² şeklindeki son mısrası derginin yayınlanma gayesini özetler niteliktedir.

Beyânü’l-Hak’ta ramazan ayının gelmesinden ötürü duyulan sevinç “İstikbâl-i Ramazan” şiirinin şu mısralarında ifade edilmiştir:

“Merhabâ, şehri-i sıyâm u gufrân!
Merhabâ, mihr-i füyûzât-efşân!

Bârekallâh, yine doğdun sen!
Eyledin âlem-i dîni rûşen!”⁵⁷³

E. Tahir imzalı bu şiirde “şehri-i sıyâm u gufrân” ifadesiyle ramazanın, rahmet ve mağfiret ayı olduğuna temas edilmiştir. Bununla birlikte şiire “merhaba” kelimesiyle başlanması mahya geleneğini hatırlatır niteliktedir. Zira Osmanlı’da ramazan aylarında camilerin çifte minareleri arasında birbirine bağlanan ipler ve kandiller yoluyla kurulan mahyalarda “Hoş geldin” veya “Merhaba” terkipleri ramazanın yarısına kadar sürer son on beş gün ise veda içerikleri işlenirdi.⁵⁷⁴ Bu noktada toplumun ramazan aylarını kendisine has uygulamalarla hem dinî hem de kültürel açıdan zenginleştirerek en verimli şekilde geçirmeyi gaye edindiğini söylemekte fayda vardır.⁵⁷⁵ Şiirin ilerleyen mısraları bu hususa örnek teşkil eder:

⁵⁷¹ Mehmet Ârif, “Geçen Ramazan Câmi’-i Şerîfte”, 10.

⁵⁷² Mehmet Ârif, “Geçen Ramazan Câmi’-i Şerîfte”, 10.

⁵⁷³ E. Tahir, “İstikbâl-i Ramazan”, *Beyânü’l-Hak* 3/78 (1910), 1511.

⁵⁷⁴ H. Ömer Özden, “Türk Ramazan Kültürü”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 12/30 (2006), 91.

⁵⁷⁵ Onur Çetin, “Geçmişten Bugüne Ramazan Gelenekleri ve Geleneklerin Yaşatılarak Geleceğe Aktarılmasına Dair Öneriler”, *Türk Ekini Dergisi* 6 (2020), 14.

“Savm u tesbîh u salât u Kur’ân;
Sebeb-i rahmet-i Hak’tır her ân

Zikr ü tâat ile tahmîd edelim,
Mâh-ı zîşân! Seni temcîd edelim!

Bizi uhrâda ferah-dâr eyle!
Nâil-i cennet[ü] didâr eyle!”⁵⁷⁶

Ramazan ayının ibadet boyutuna temas eden mısralarda “temcîd” ifadesi dikkat çekicidir. Ramazan’da, sahurdan sonra müezzinler tarafından halkın iştirakiyle minarede okunan temcîd, Allah’a yapılan dua ve münacatlar için kullanılan bir terimdir.⁵⁷⁷ Bu dua uygulamasını içeren mısradan sonraki beyitte ise öbür dünyada sevinçli olma ve cennete nail olma hususunda dua edilmiştir.

3. 3. 3. Tasavvuf

Ashab-ı Suffe, Benî Suffe, saff-ı evvel gibi terimlerden türetildiğine dair görüşler bulunan tasavvufun, literatürde en çok kabul gören kökeni yün manasına gelen sûftur.⁵⁷⁸ Sözlükte yün giymek anlamına gelen tasavvuf, İslâm’ın zâhir ve bâtın hükümleri çerçevesinde yaşanan mânevî-derunî hayat tarzı ve ilim dalı⁵⁷⁹, “Kur’an-ı Kerim’i Hz. Peygamber gibi yaşamaya çalışmak⁵⁸⁰ şeklinde tanımlanabilir. Bu noktada tasavvufa dair birçok tanım yapıldığını söylemekte fayda vardır. Zira tasavvuf, İslâmî ilimler arasında nafile ibadet kısmıyla daha çok alakalıdır. İnsanın hangi hayra daha yakın bulunduğu, yapısının hangi iyiliğe meyilli olduğu kişiden kişiye değişir. Ancak tasavvufun değişmeyen iki temel yapıtaşı vardır. Bunlar kalp tasfiyesi ve nefis tezkiyesidir. Böylelikle tasavvuf, insanı manevî bir yolculuğa çıkararak marifete ve hakikate ulaştırma amacına sahip olduğu söylenebilir.⁵⁸¹

⁵⁷⁶ E. Tahir, “İstikbâl-i Ramazan”, 1511.

⁵⁷⁷ Ubeydullah Sezikli, “Temcîd”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/410.

⁵⁷⁸ Ahmet Cahid Haksever, *Tasavvufu Anlama Kılavuzu*, 17.

⁵⁷⁹ Reşat Öngören, “Tasavvuf”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 119.

⁵⁸⁰ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 689.

⁵⁸¹ Yılmaz(ed.), *Türk- İslâm Edebiyatı*, 12.

Tasavvuf, Türk İslam edebiyatının en önemli kaynaklarından biridir. Türklerin İslamiyet’i kabulünden itibaren tasavvufun, toplumda ve dolayısıyla edebiyatta büyük bir tesiri vardır. Nitekim bu tesir, Türk İslam edebiyatı içerisinde “Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı” şeklinde müstakil bir edebiyat alanının oluşmasını sağlamıştır. Bununla birlikte Klasik Türk edebiyatında ve halk edebiyatında tasavvufî unsurlar yoğun bir şekilde işlenmiştir. *Beyânü’l-Hak*’ta da birçok manzumede tasavvufî unsurların mevcudiyeti söz konusudur. Bu unsurlar, dergideki dinî manzumelerin neredeyse hepsinde, doğrudan ya da dolaylı olarak bulunmaktadır. Bu duruma derginin yazar kadrosundaki Mevlevî tarikatını benimsemiş Tahirü’l-Mevlevî, Suûdü’l-Mevlevî, Hâkî el-Mevlevî gibi isimlerin bulunması zemin hazırlamıştır. Bununla birlikte Anadolu’da İslamiyet’in tasavvufî hemhâl olarak yayılmasından ötürü gelen tarihî birikimin de dergideki yaklaşımda payı olduğu söylenebilir.

Çalışmamızın ilk bölümlerinde manzumeler değerlendirilirken tasavvufî muhtevaya yeri geldikçe değinilmiştir. Bu başlık altında ise müstakil formda tasavvufa hitap eden manzumeler dikkate alınmıştır. Bu doğrultuda 22 ve 23. sayıdaki “Beşer”, 28. sayıdaki “Yâ Vedûd”, 65. sayıdaki “İstiğase”, 71 ve 75. sayıdaki “Aşkname”, 95. sayıdaki “Bir Tazarru”, 167. sayıdaki “İstiğfar”, 175. sayıdaki “Aşk” olmak üzere toplam dokuz şiir incelemeye tâbi tutulmuştur.

Tasavvufun temel esaslarından biri müridin İlahî aşka ermesini sağlamaktır. İlahî aşk, Allah ile kul arasındaki sevgiyi ifade eden bir terim olarak geniş ölçüde tasavvufî kullanılmıştır.⁵⁸² Bu doğrultuda kul yaptığı her eylemde kalbindeki Allah sevgisini beslemeli ve hakikate ancak bu şekilde ereceği bilincinde olmalıdır. Bu bilinçle yazılan manzumelerde İlahî aşk motifine sıkça rastlanır. *Beyânü’l-Hak*’ta yer alan bütün manzumeler Allah sevgisi temelinde kaleme alınmıştır. Ancak bu bölümde söz konusu edilen “Yâ Vedûd”, “Aşkname”, “Aşk” isimli şiirler, Allah’a duyulan yoğun muhabbetin bir tezahürü olarak tasavvufî niteliği müstakil şekilde bünyesinde barındırmaktadır.

İbnü’l-Emîn Mahmut Kemal tarafından kaleme alınan “Yâ Vedûd” şiiri bizzat İlahî aşk terkiğini içeren ve Hezec bahrinin “mef’ûlü mefâ’ilün fe’ûlün” kalıbıyla⁵⁸³ yazılan şu mısralarla başlamıştır:

“Ey âşık-ı sâdık-ı İlâhî

Göster bize aşkını kemâhî

⁵⁸² Süleyman Uludağ, “Aşk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/11.

⁵⁸³ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 200.

Aşk oldu sebep vücûd u vecde
Âdem o sebeble etti secde”⁵⁸⁴

Şiire adını veren Vedûd, Esmâ-i Hüsnâ’dan olup salih kullarını çok seven ve onlar tarafından çok sevilen manasına gelir.⁵⁸⁵ Ayrıca Vedûd mübalağa bildiren bir sıfat olarak karşımıza çıkar. Bu durum tasavvuftaki Allah’a şiddetli sevgi vurgusunun⁵⁸⁶ bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte İlahî aşk ve insanın yaratılışı arasında bir bağ kurulmuştur. İnsanlık tarihi için en önemli olaylardan biriyle aşk irtibatlandırılarak aşkın büyüklüğü ifade edilmek istenmiş hatta varlığın sebebi aşk olarak ifade edilmiştir.

Dergide İlahî aşk ter kibine bizzat yer veren bir diğer örnek “Aşk” şiiridir:

“Vâkıf-ı sırr-ı süveydâ olmadan dâna-yı aşk
Zevk-i sevdâ-vâye iclâl eylemiş Mevlâ-yı aşk

Âşık u ma’şûk mazmûnuyla nâsûtilere
Feyz-i lâhûtîyi tazmîn eyliyor fetvâ-yı aşk”⁵⁸⁷

Şevket Gavsî imzalı bu şiirde İlahî aşk temelinde âşık ve maşuk mazmununa temas edilmiştir. Bu noktada maşuk yani sevilen, âşık olunan Allah, âşık ise kul olarak sembolik bir anlatım söz konusudur. Mezkûr mısralarda dikkat çeken bir diğer ifade “süveydâ” kelimesidir. İlahî aşkın tecelli ettiği nokta olarak tanımlanan süveydâ teriminin, tasavvufi bir eğitim metodu olan kalp zikrinde önemli bir yeri vardır. Bir seyrü sülûk usulü olarak karşımıza çıkan letâif-i hamseden, kalp latifesinin yeri sol memenin iki parmak altında süveydâ denilen noktada tanımlanır.⁵⁸⁸ Tasavvuf ilminin merkezinde kalp yer alır. Zira kalp, sûfilere göre dinî hakikatler ve ilâhî sırlar hakkında bilgi edinmenin en güvenilir yoludur.⁵⁸⁹ Bununla birlikte tasavvufta, İlahî aşk kapsamında Allah’a vuslat motifi de önemli bir yere sahiptir. Bu duruma dergideki “Aşkname” şiirinin Hezec bahrinin “mef’ûlü mefâ’ilün fe’ûlün” kalıbıyla⁵⁹⁰ yazılmış şu mısraları örnektir:

Can terki imiş devâsı aşkın!
Var mı acabâ şifâsı aşkın?

⁵⁸⁴ İbnü’l-Emîn Mahmut Kemal, “Yâ Vedûd”, *Beyânü’l-Hak* 2/28 (1909), 660.

⁵⁸⁵ Bekir Topaloğlu, “Vedûd”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/598.

⁵⁸⁶ Süleyman Uludağ, “Aşk”, 4/12.

⁵⁸⁷ Şevket Gavsî, “Aşk”, *Beyânü’l-Hak* 7/175 (1912), 3079.

⁵⁸⁸ Osman Türer, “Letâif-i Hamse”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/143.

⁵⁸⁹ Süleyman Uludağ, “Kalp”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/231.

⁵⁹⁰ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 200.

Rûha erişir geçer de kalbi!
Her darbe-i cân-ı rübâsı aşkın!
(...)
Bulsa farazâ ebed nihâyet,
Olmaz yine intihâsı aşkın!”⁵⁹¹

Tahirü'l-Mevlevî imzalı bu şiirde ölüm, aşkın devası olarak ifade edilmiştir. Bu noktada Hz. Mevlânâ'nın cenazesinde ağlanıp sızlanılmamasını vasiyet ettiği ve vefat edeceği günü kavuşma vakti olarak tanımlaması nedeniyle ölüm gününe “şeb-i arûs” (düğün gecesi) dendiği bilgisi önemlidir.⁵⁹² Şiirdeki yaklaşım bu bilgiyle aynı paralelde ilerlemiştir. Mevlevî tarikatını benimsemiş şairin, tarikat büyüğü olan Hz. Mevlânâ'nın üslubunu örnek aldığı sonucu da çıkarılabilir. Bu durumun bir benzeri bu şiir üzerinden dergide de vuku bulmuştur. Yine “Aşkname” ismiyle Suûdü'l-Mevlevî tarafından kaleme alınan şiir, “Üstad Tahirü'l-Mevlevî Bey Efendi'yi takliden yazılmıştır.” notuyla dergide yayınlanmıştır. Bu şiirle benzer unsurlara temas edilip Tahirü'l-Mevlevî'ye dair övgü ifadelerine yer verilmiştir.⁵⁹³

Tasavvuf ilmi, esas itibariyle “marifetullahı” yani Allah'ı bilmeyi ve nefis terbiyesini gerçekleştirmek için yapılanları anlatmaktadır. Kötü huyların ve süflî arzuların kaynağı anlamındaki nefis⁵⁹⁴, Türk İslam edebiyatında manzumelerde çokça işlenmiş bir unsurdur.⁵⁹⁵

Nefs teriminin, insanın özü ve kendisi anlamlarından ötürü edebî eserlerde nefsi kötüleyici unsurlara rastlanmıştır. Bu noktada Beşar Şadi imzalı “Bir Tazarru” şiirindeki “Eyledimse nefsimi mağlup olup cürm u günah/ Mâni-i lutf u kerem mi bendeki rû-yı siyah”⁵⁹⁶ mısraları örnek olarak verilebilir. Burada şair kusurlarından ve günahlarından terbiye olmamış nefsinin sorumlu tutmuştur. Bu bağlamda tasavvufta, insanın yaratılış gayesi Allah'a ulaşmaktır ve bu gayenin önündeki en büyük engel ise nefstir. Dergide yer alan, Recez bahrinin “müstef'ilün müstef'ilün” kalıbıyla⁵⁹⁷ yazılmış şu mısralar bu duruma örnek teşkil eder:

⁵⁹¹ Tahirü'l-Mevlevî, “Aşkname”, *Beyânü'l-Hak* 3/71 (1910), 1399.

⁵⁹² Reşat Öngören, “Mevlâna Celâleddin-i Rûmî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/445.

⁵⁹³ Suûdü'l-Mevlevî, “Aşkname”, *Beyânü'l-Hak* 3/75 (1910), 1461-1462.

⁵⁹⁴ Süleyman Uludağ, “Nefis”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/526.

⁵⁹⁵ İlyas Kayaokay, *Klasik Türk Şiirinde Nefs* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 11.

⁵⁹⁶ Beşar Şadi, “Bir Tazarru”, *Beyânü'l-Hak* 4/95 (1911), 1786.

⁵⁹⁷ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 214.

Nefs ü hevâ kesmiş yolum
Tûl-ı emel tutmuş kolum
Nâçâr kalmış bir kulum
Estağfiru'llâhe'l-azîm
(...)
Aç dîde-yi irfânımı
Pak et dil u vicdânımı
Agâh eyle cânımı
Estağfiru'llâhe'l-azîm”⁵⁹⁸

Şevket Gavsî imzalı bu şiirde nefsin asıl gayeye giden yolda engelleyici özelliğinden bahsedilerek seyrü sülûka temas edildiği söylenebilir. Müridin bir mürşidin gözetiminde yaptığı manevî yolculuk anlamında kullanılan⁵⁹⁹ seyr ü sülûk yoluyla beşerilikten tamamen soyutlanarak varlığın hakikati idrak edilir.⁶⁰⁰ Şair bu idrake erme talebini dile getirirken, tövbe üslubunu benimsemiştir. Tasavvufun önemli esaslarından biri de kulun tövbe etmesidir. Böylelikle kul acizliğini dile getirip Allah'ın yüceliğini kalbinde pekiştirecektir. Bu doğrultuda insanın acizliğine değinen şu mısralar dikkat çekicidir:

“Evet bilir bunu herkes, evet görür makûl
Beşer nedir? Küçücük bir şey acz ile mecbûl

Hamîr-i hilkat[i] bir kabza hâktir; üç gün
Yaşar ne mertebe olsa hayâtına düşkün”⁶⁰¹

İnsanın acizliğinin sıkça belirtildiği tasavvuf ilminde bir diğer önemli terim istiğasedir. Sıkıntılı bir durumda kalan insanın bundan kurtulmak için manevî yardım istemesi anlamına gelen istiğase ile peygamberlerin, velîlerin ruhaniyetinden yardım istemek manasına gelen istimdâd⁶⁰² arasında lafız farkı olsa da teknik bir fark yoktur.⁶⁰³ Bu terimlere dair dergide yer alan “İstiğase” adlı şiirin mısraları şu şekildedir:

⁵⁹⁸ Şevket Gavsî, “İstiğfar”, *Beyânü'l-Hak* 7/167 (1912), 2948-2949.

⁵⁹⁹ Süleyman Uludağ, “Sülûk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/127.

⁶⁰⁰ Ekrem Demirli, “Vahdet-i Vücûd”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/431.

⁶⁰¹ Halil Edîb, “Beşer”, *Beyânü'l-Hak* 1/22 (1909), 506.

⁶⁰² Yusuf Şevki Yavuz, “İstimdâd”, 23/363.

⁶⁰³ Mehmet Zahid Tığhoğlu, “Tevessül, İstiğase ve Teberrüke Dair İki Farklı Paradigmanın Analizi”, *Akif* 51/2 (2021), 143.

“Ey kişver-i irfâna olan şâhenşâh
Kıl hâl-i perîşânımıza atf-ı nigâh
Ey şâh-ı gürûh-ı urefâ Mevlânâ
Geldik der-i ihsânına şey’ en lillah

Her lahzada tîr-i diğere âmâcız
Tâhir gibi bir himmetine muhtâcız
Dil-haste, derûn-şikeste, zâr u âciz
Geldik der-i ihsânına şey’ en lillâh”⁶⁰⁴

Tahirü’l-Mevlevî tarafından yazılan bu şiirde, Hz. Mevlâna’ya dair övgüyle beraber onun ruhaniyetinden yardım talebinde bulunulmuştur. Bu noktada “himmet” kavramı dikkat çekicidir. İstiğase ve istimdâd kavramlarıyla aynı işlevi gören himmet kavramı, kendini veya başkasını kemale erdirmek için kalbin bütün ruhanî güçleriyle Allah’a yönelmesi, şeklinde tanımlanmıştır.⁶⁰⁵ Bu noktada Allah dostunun mürşid-i kâmil makamına da temas edildiğini söylemek mümkündür. Zira irşad makamındaki mürşid, kendisi kemâle ermiş ve başkalarını da kâmil makama yükseltebilme icazetine sahip olmuştur. Bu doğrultuda mürşid-mürid ilişkisi bir nevî öğretmen-öğrenci ilişkisine benzemektedir. Bu noktada mürşid-mürid ilişkisi olmaksızın da himmet istenilebileceği bilgisini vermekte fayda vardır.⁶⁰⁶ Tahirü’l-Mevlevî’nin Hz. Mevlâna’dan himmet istemesi, tarikat büyüğüne duyulan saygı temelinde bu duruma örnektir. Ayrıca şiirde “mef’ûlü mefâ’ilü mefâ’ilün fâ”, “mef’ûlü mefâ’ilün mefâ’ilün fâ” gibi rubai kalıplarının⁶⁰⁷ kullanılması ve buna rağmen şiirin birden fazla dörtlüğe sahip olması, farklı bir uygulamanın mevcudiyetini göstermesi yönüyle dikkat çekicidir.

⁶⁰⁴ Tahirü’l-Mevlevî, “İstiğase”, *Beyânü’l-Hak* 3/65 (1910), 1299.

⁶⁰⁵ Mehmet Demirci, “Himmet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/56.

⁶⁰⁶ Ahmet Cahid Haksever, *Tasavvufu Anlama Kılavuzu*, 101.

⁶⁰⁷ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 77.

SONUÇ

22 Eylül 1908’de yayınlanmaya başlayan *Beyânü’l-Hak*, 182 sayıdan oluşmaktadır. Haftalık çıkarılan derginin son sayısı 4 Kasım 1912 tarihinde yayınlamıştır. Derginin başyazarı Mustafa Sabri olmakla beraber yazar kadrosunda genel itibariyle İslamî ilimleri tahsil etmiş kişilerin mevcudiyeti söz konusudur. Bu doğrultuda dergide siyasî, içtimaî ve edebî konular dinî bir bakış açısıyla ele alınmıştır. İslamcı akımı benimseyen dergide metinlerin büyük bir çoğunluğu makale türünde kaleme alınmıştır. Dergide ayrıca “Edebiyat” başlığı altında bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölümde ağırlıklı olarak manzumelere yer verilirken mensur metinlere de rastlanır.

Beyânü’l-Hak’taki dinî muhtevalı manzumelerin çoğu Klasik Türk edebiyatı geleneğinde yazılmıştır. Bu doğrultuda dergide, Klasik Türk edebiyatına dair nazım türlerinden tevhid, münacat, na’t, mevlid ve nazım şekillerinden gazel, kaside, kıt’a, rubai, tahmis, müseddes, tesdis örnekleri mevcuttur. Ayrıca dergide nazire yazma geleneği de devam ettirilmiştir. Bununla birlikte dergideki şiiirlerde aruz vezninin Hezec, Remel, Müctes gibi bahirlerine ait çeşitli kalıpların kullanıldığı gözlenlenmiştir.

Dergideki dinî manzumelerde ilmî bir bakış açısıyla İslam’a duyulan sevgi ve hürmet dile getirilmiştir. Manzumelerde İslam tarihi, tefsir, hadis gibi İslamî ilimlere yönelik terimlerin kullanımı söz konusudur. İslamî ilimlerin şiiirlerde işlenmesi noktasında tasavvufun da önemli bir yeri vardır. Mevlevî tarikatına mensup Tahirü’l-Mevlevî, Suûdü’l-Mevlevî, Şevket Gavsî gibi isimlerin manzumelerine yer verilen dergide, tasavvufi unsurlar doğrudan ve dolaylı olarak bulunmaktadır. Dergide tasavvufi unsurların doğrudan işlendiği dokuz müstakil manzume tespit edilmiştir. Bu doğrultuda tasavvufi unsurların daha çok mısra aralarında dolaylı olarak dinî manzumelerde işlendiği görülmüştür.

Beyânü’l-Hak’taki dinî manzumelerde Hz. Peygamber sevgisinin ön plana çıktığı görülmektedir. Yapılan çalışmada, Hz. Peygamber’e dair yazılan şiiirlerin ilk sırada yer aldığı gözlemlenmiştir. Dinî muhtevalı nazım türlerine dair yapılan incelemede en çok na’t türünde şiiirlerin bulunduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte Ehl-i Beyt ve sahabe hayatlarına dair şiiirlerin mevcudiyeti dinî manzumelerde Hz. Peygamber sevgisinin ön plana çıktığı hususunu destekler niteliktedir.

Beyânü'l-Hak'taki manzumelerin neredeyse hepsinde doğrudan ya da dolaylı olarak dinî motiflerin varlığından söz edilebilir. Ancak bazı şiirlerde siyasî muhteva daha yoğunken bazı şiirlerde içtimaî muhteva ağır basmaktadır. Bu yüzden çalışmada, dinî muhtevayı müstakil olarak bünyesinde barındıran şiirler ele alınmıştır. Dergideki manzumelere toplu bir bakış sunabilmek adına bu çalışmaya, şiirlerin tamamı taranarak başlanmıştır. Bu tarama işlemine yönelik manzumelerin fihristine çalışmanın ek kısmında yer verilmiştir. Bununla birlikte çalışmada, dinî muhtevalı nazım türlerine ait 22, nazım şekillerine göre tasnif edilen 81, nazire olarak kaleme alınan 12, din büyüklerinin hayatına dair dokuz, İslam tarihine yönelik dört, Müslüman kimliğin özellikleriyle ilgili 16 adet olmak üzere toplamda 144 şiir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu değerlendirmeler çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümünü oluştururken çalışmanın birinci bölümünde *Beyânü'l-Hak*'a dair genel bilgilere yer verilmiştir.

Sonuç olarak, İslamcı bakış açısına sahip *Beyânü'l-Hak*, iyiliği yaymak, kötülükten men etmek esasını temel alarak yayınlanmıştır. Bu esasın öğretici boyutu genel itibariyle makalelerde işlenirken dinî manzumelerde duygusal ve hissi boyuta ağırlık verilmiştir. Dergideki dinî muhtevalı manzumeler, İslam'a kıymet vermekle erişilecek faziletin bir tezahürü olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte manzumelerdeki ilmî unsurların mevcudiyeti de göz ardı edilmemelidir.

KAYNAKÇA

- A. Kazım. “Kıt’a”. *Beyânü’l-Hak* 5/118 (1911), 2162.
- A. Kazım. “Kıt’a”. *Beyânü’l-Hak* 5/128 (1911), 2324.
- A. Kazım. “Remzi Bey’e Nazire”. *Beyânü’l-Hak* 5/113 (1911), 2082.
- A. N. “İki Gazel”. *Beyânü’l-Hak* 6/155 (1912), 2758-2759.
- A. Nasûhî. “Bir Kıt’a”. *Beyânü’l-Hak* 7/160 (1912), 2840.
- Abdullah Âtîf. “Cemaat”. *Beyânü’l-Hak* 1/3 (1908), 16-18.
- Abdullah Âtîf. “Ceziretü’l-Arab’da Zuhûr-ı İslam”. *Beyânü’l-Hak* 1/4 (1908), 65-66.
- Abdullah Âtîf. “Hitâb [Şâirü’n-Nebî Hazret-i Hassan’a (r.a.)]”. *Beyânü’l-Hak* 1/11 (1908), 237-238.
- Abdullah Âtîf. “Ka’b bin Züheyr”. *Beyânü’l-Hak* 2/47 (1910), 13-14.
- Abdullah Âtîf. “Nüzûl-i Kur’an”. *Beyânü’l-Hak* 1/7 (1908), 140-141.
- Abdullah Âtîf. “Sabah Namazı”. *Beyânü’l-Hak* 4/92 (1911), 1736-1737.
- Abdullah Edîb. “Cemaleddin Efendi Hazretlerinin Gazel-i Bî-Bedellerini Tahmis”. *Beyânü’l-Hak* 7/175 (1912), 3080.
- Abdülaziz Mecdî Efendi. “Seyyid-i Kâinât Aleyhi Ekmeli’t-Tahiyyât Efendimize Arz-ı Tazîm”. *Beyânü’l-Hak* 2/52 (1910), 1083-1084.
- Adıgüzel, Niyazi. “Klasik Türk Şiirindeki Vefa Kavramının Mahmûd Nedîm Paşa Divanı’nda Tezahürü”. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 17 (2019), 191-205.
- Ahmed Vehbî. “Müseddes: Tulû’-ı Afitâb-ı Risâlet”. *Beyânü’l-Hak* 6/149 (1912), 2660-2661.
- Ahmet Vehbî. “Fenâ-yı Âlem ve Haşr-i Enâm yahûd Tezkîr-i Kıyamet”. *Beyânü’l-Hak* 6/154 (1912), 2742-2744.
- Ak, Murat. *Na’tlerin Tasavvufî Temelleri ve Na’t Mecmuaları (Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Bölümü 1210, 1211 - Tenkidli Metin)*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Doktora, 2014.
- Akar, Metin. *Türk Edebiyatında Manzum Mirac-nameler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.

- Akçay, Ali İhsan. *Türk Edebiyatında Manzûm Akaidnameler: İnceleme Metin*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 2011.
- Aksoy, Hasan. “Kıt’a”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 25/504-505. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Akün, Ömer Faruk. “Divan Edebiyatı”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 9/389-427. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Albayrak, Nurettin. “Rubâî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 35/177-178. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Alıcı, Lütfi. “Süleyman Senîh ve Müşterek Gazeller”. *İlmi Araştırmalar* 15 (2003), 7-18.
- Ali Nazmî. “Aheng-i Millî”. *Beyânü’l-Hak* 1/1 (1908), 11-12.
- Ali Nazmî. “Aheng-i Millî”. *Beyânü’l-Hak* 1/4 (1908), 66-67.
- Ali Selahaddin. “Tecelligâh-ı Mûsâ, Tûr-i Sînâ”. *Beyânü’l-Hak* 2/34 (1909), 797-798.
- Ali Şîr Nevâî. *Mizânü’l-Evzân*. Ankara: TDK Yayınları, 1993.
- Altunsu, Abdülkadir. *Osmanlı Şeyhülislamı*. Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1972.
- Alyılmaz, Semra. “Mevlit ve Türk Edebiyatında Mevlit Türü”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 13 (1999), 195-202.
- Aruçi, Muhammed. “Ulû’l-Azm”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 42/294-295. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Atalay, Mehmet. “Fars Edebiyatında Musammat”. *İ.Ü. Şarkiyat Mecmuası* 29 (2016), 1-44.
- Atalay, Mehmet. “Tahirü’l-Mevlevî ve Şiiri”. *Doğu Araştırmaları Dergisi* 1 (2008), 75-88.
- Atasoy, Nurhan. “Hırka-i Saâdet”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 17/374-377. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Avcı, İsmail. “Klasik Türk Edebiyatında Gelenekli Bir Yazım Konusu Olarak İlim ve Mal”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 2 (2009), 81-116.
- Ay, Ümran. “Divan Şiirinde Güneşin Sevgili Tipine Yansıması Hakkında Bir Değerlendirme”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2009), 117-162.
- Ayangil, Handan. *17. Yüzyıl Türk Edebiyatında Gazel*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2011.

- Aydar, Hidayet. “Mevlitler Bağlamında Osmanlı Din Kültürünü Besleyen Eserlerde Nur-i Muhammedî Anlayışı ve Diğer Bazı Kültürlerdeki Benzer Düşüncelerle Mukayesesi”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 19/2 (2019), 547-587.
- Aydemir, Yaşar. “Türk Edebiyatında Kaside”. *Bilig* 24 (2003), 133-168.
- Aydın, Hilmi. *Hırka-i Saâdet Dairesi ve Mukaddes Emanetler*. İzmir: Numune Basımevi, 2009.
- Aydın, Şadi. “Divan Şiirinde Ehl-i Beyt”. *Doğu Araştırmaları* 8 (2011), 23-36.
- Ayhan, Halis, Mustafa İsmet Uzun. “Ezan”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 12/38-42. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Ayhan, Halis. “Cem‘iyyet-i İlmiyye-i İslâmiyye”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 7/332-333. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Azamat, Nihat. “Abdülaziz Mecdi Efendi”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 1/191-192. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Azamat, Nihat. “Üftâde”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 42/282-283. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Azimli, Mehmet. “Olağanüstü Olaylar Örgüsünde Hz. Peygamber’in Hicreti”. *Milel ve Nihal* 5/3 (2008), 51-79.
- Baktır, Mehmet. “Abdullah Edîb ve Allah’ın Sıfatlarının Tasnifi Konusundaki Görüşleri”. *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/2 (2012), 655-665.
- Başara, Erol. “Dânişzâde Şevket Gavsî’nin Mûsikîmiz ve Taksîmler’le İlgili Bir Makalesi”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/1 (2010), 125-131.
- Batıslam, H. Dilek. “Divan Şiirinde Hazan”. *Diriözler Armağanı*. 155-174. Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2003.
- Batıslam, H. Dilek. “Divan Şiirinde Sabâ”. *Osmanlı Araştırmaları* 26/26 (2005), 95-117.
- Batıslam, Hanife Dilek. “Divan Şiirinde Savaş ve Fehîm-i Kadîm’in Savaş Gazelleri”. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature* 6/3 (2020), 318-327.
- Batur, Halil. “Râbî Dîvânı’nda Naat-ı Şerifler”. *International Journal of Filologia* 4 (2020), 246-276.
- Benli, Şeyma. “Divan Şiirinde Ebû Hanîfe”. *Turkish Studies* 8/1 (2013), 1043-1060.
- Beşar Şadi. “Bir Tazarru”. *Beyânü’l-Hak* 4/95 (1911), 1786.

Birişik, Abdulhamit. “Nüzûl”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 33/308-309. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Birinci, Necat. “Ele Alınan Mevzûlar Açısından Tanzimat Sonrası Edebiyatında Tevhid ve Münacat”. *Kubbealtı Akademi Mecmuası* 4 (1981), 59-74.

Boratav, Pertev Naili. *100 Soruda Türk Folkloru*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1973.

Bozkurt, Nebi. “Peri”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 34/232-233. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Canatac, Abdulmecit. “Edebiyat-Tarih İlişkisi ve Edebî Eserin Tarihselliği Üzerine Tartışmalar”. *Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi* 1 (2022), 16-25.

Canım, Rıdvan. *Divan Edebiyatında Türler*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2014.

Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Rehber Yayınları, 1997.

Cengiz, Veysi - Akkaya, Veysel. “Tasavvufî Açından Bir İbadet Olarak Oruç”. *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi* 24/48 (2021), 95-115.

Cetişli, İsmail. *Türk Şiirinde Hz. Peygamber: 1860-2011*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2012.

Ceyhan, Selvi. *On Sekizinci Yüzyıl Divan Şiirinde Ulü'l-Azm Peygamberler*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Ceyhan, Semih. “Vüsûl”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 43/143-145. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Civelek, Nilay Kınay - Ertuş, Ayşe. “İslamcılık Panoramasından II. Meşrutiyet Basınına Bir Bakış: Beyânü'l-Hak Gazetesi I. Cilt (İndeks ve Yazı Özetleri)”. *Külliyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi* 11 (2020), 1-53.

Civelek, Nilay Kınay. “Tazmin Sanatı ile Yazılan Na't-ı Şerifler: Beyânü'l-Hak Mecmuası Örneği”. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10/2 (2022), 681-697.

Coşan, M. Esad. “Türk Edebiyatında Na'tlar”. *Hakses* 177-178 (1979), 37-39.

Cunbur, Müjgan. “Klasik Edebiyatımızda Ehl-i Beyt Sevgisi”. *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 8/24 (1996), 909-960.

Çakmaker, Samet. *Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Türk Şiirinde Kan*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

- Çalışkan, Adem. “Bir Tür Olarak Münacat ve İbrahim Şinâsî Efendi’nin ‘Münacat’ının Tahlili”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/43 (2016), 88-139.
- Çalka, Mehmet Sait. *Klasik Türk Şiirinde Rubâî*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2014.
- Çandır, Muzaffer. “Türk Şiirinde Nazire Geleneği ve Kul Himmet’in Şiirlerinde Nazirecilik”. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11/2 (2013), 478-492.
- Çavuşoğlu, Halime. “Dört Asır Dört Şair Bağlamında Divan Edebiyatında Dünya Algısı”. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 14 (2019), 224-240.
- Çeltik, Halil. “Gazel Merkezli Klasik Nazım Şekillerinin Öğretimi”. *Milli Eğitim Dergisi* 34/169 (2006), 0-0.
- Çetin, Onur. “Geçmişten Bugüne Ramazan Gelenekleri ve Geleneklerin Yaşatılarak Geleceğe Aktarılmasına Dair Öneriler”. *Türk Ekini Dergisi* 6 (2020), 14-36.
- Çınar, Mustafa. “Kaside Nazım Şeklinin Tarihî Gelişimi”. *EKEV Akademi Dergisi* 27 (2006), 203-222.
- Çiçekler, Mustafa. “Na’t”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 32/435-436. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Çiçekler, Mustafa. “Nazire”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 32/458. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Çilingir, Hamdi. “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın Gözüyle Osmanlı Son Dönemi Vakıf Meseleleri”. *İnsan ve Toplum Dergisi* 5/9 (2015), 33-54.
- Çitçi, Selahattin. “Cenab Şahabeddin ve Tevfik Fikret’in Tevhidleri”. *Türklük Bilimi Araştırmaları* 34 (2013), 57-84.
- Dânişzâde Şevket Gavsî. “Hamdele”. *Beyânü’l-Hak* 7/168 (1912), 2968.
- Değirmenci, Özlem. *Muhibbî Divânı’nda Kozmik Unsurlar*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Demir, Şerif. “Beyânü’l-Hak Mecmuası ve Hamdi Efendi”. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 32 (2012), 309-325.
- Demirayak, Kenan. “Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatında Tevessül/Şefaât Dileme ve Yakarış Şiirleri”. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/1 (2015), 49-75.

- Demirci, Mehmet. “Himmet”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 18/56-57. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Demirel, Şener. “Mevlânâ’nın Mesnevî’sinin Türkçe Şerhlerine Dair”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 10 (2007), 469-504.
- Demirli, Ekrem. “Vahdet-i Vücûd”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 42/431-435. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Demirli, Ekrem. *İslam Metafiziğinde Tanrı ve İnsan*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara, 1984.
- DİA. “Haydar”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 17/24. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. *Kur’an-ı Kerim Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 16. Basım, 2013.
- Doster, Barış. “Jön Türklerin Birikimi ve Cumhuriyet”. *Orhan Koloğlu Armağanı*. 171-181. İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı (İSAR) Yayını, 2009.
- Durmuş, İsmail. “Nazire”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 32/455-456. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Durmuş, Üzeyir. “Ahmed b. Hanbel’den Rivâyet Edilen Sahîhayn Hadislerinin Müsned’deki Rivâyetlerle Mukâyesesi”. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/20 (2018), 389-406.
- E. Tahir. “İstikbâl-i Ramazan”. *Beyânü’l-Hak* 3/78 (1910), 1511.
- Edib Ayıntâbî. “Gazel”. *Beyânü’l-Hak* 5/115 (1911), 2115.
- Edib Ayıntâbî. “Kıt’a”. *Beyânü’l-Hak* 5/117 (1911), 2148.
- Edib Ayıntâbî. “Merhûm Sadık Paşa’nın Kerîmesi Naîme Şerife Hanım’ın Gazeline Nazire”. *Beyânü’l-Hak* 5/117 (1911), 2147-2148.
- Edib Ayıntâbî. “Ömer Nasuhî Efendi’nin Gazelini Tahmis”. *Beyânü’l-Hak* 5/115 (1911), 2114-2115.
- Ekinci, Ahmet. “İslam Hukukunda Namaz Kılmayanın Hükümü”. *Kocatepe İslamî İlimler Dergisi* 4/2 (2021), 388-409.
- Elmalı, Hüseyin. “Hassan b. Sâbit”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 16/399-402. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Elmalı, Hüseyin. “Kaside”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 24/562-564. TDV Yayınları, 2001.

- Eraydın, Selçuk. “Çile”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 8/315-316. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Erbay, Nazire. “Klasik Türk Şiirinde Kıt’a ve Kıt’alardaki Poetik Söyleyişler”. *Current Research in Social Sciences* 1/3 (2015), 52-62.
- Eren, Abdullah. “Bâkî Divanı’nda Kırmızı Renk”. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 37 (2008), 31-69.
- Eren, Abdullah. “Klasik Türk Şiirinde Tasavvufî Açından Tur-i Sînâ”. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 4 (2018), 197-210.
- Erkal, Abdulkadir. “‘Hayret’ten ‘Divâne’liğe Divan Şiiri”. *Turkish Studies* 9/12 (2014), 215-234.
- Erzen, M. Halil. “Divan Şiirinde Mahlas Kullanma Geleneği ve Bu Geleneğin Modern Şiire Yansımaları”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 59 (2017), 41-73.
- Erzen, Mehmet Halil. “Şemseddîn-i Sivâsî Divânı’nda Hazret-i Muhammed”. *Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi* 3 (2019), 61-78.
- Erzurumî Ümmî Hafız Kemaleddin. “Kaside Der-Na’t-ı Seyyidü’l-Mürselîn”. *Beyânü’l-Hak* 7/160 (1912), 2839.
- Esad Rıza. “Münacat”. *Beyânü’l-Hak* 7/159 (1912), 2822-2823.
- Fatîn, Mehmet. “Cemiyetimiz”. *Beyânü’l-Hak* 1 (05 Ekim 1908), 10-11.
- Fayda, Mustafa. “Siyer ve Megazi”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 37/319-324. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Filoronali Nâzım. “Tevhid’den Bir Lem’a”. *Beyânü’l-Hak* 7/171 (1912), 3015.
- Garip, Rahmi. “Ömer Nasûhi Bilmen”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 6/162-163. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Garip, Recep. “Edebiyatımızda Ölüm ve Ahiret”. *Din ve Hayat* 16 (2012), 134-139.
- Gariper, Cafer - Bayraktar, Yasemin. “Hürriyet Kasidesi’nin Değerler Dizgesi Üzerinde Kimi Belirlemeler”. *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları* 18 (2017), 127-141.
- Gariper, Cafer. “Rubai Bağlamında Şiir ve Felsefe”. *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları* 17 (2017), 105-116.
- Gürûnî Hayreddin. “Münacat”. *Beyânü’l-Hak* 1/4 (1908), 67.
- Gider, Mahmut. “Klasik Türk Şairleri İçin Örnek Bir Şahsiyet: Hassan b. Sâbit”. *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 12/3 (2020), 619-641.

- Gölpınarlı, Abdülbaki. 100 Soruda Tasavvuf. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1985.
- Görük Botsalı, Saliha. *Türk İslam Edebiyatında Dünya ve Ahiret*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Güftâ, Hüseyin. “Divan Şiirinde Vakt-i Seher”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3/15 (2010), 93-137.
- Gülaçar, Ayşe Güher. “II. Meşrutiyet Dönemi İktidar Oluşumu Sürecinde Basının Rolü”. *Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 3/Prof. Dr. Azmi Özcan Öğrencileri Özel Sayısı (16 Ekim 2018), 105-128.
- Güler, Zülfi. “Rûz u Şeb Redifli Üç Na’t”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 15/39 (2009), 553-578.
- Gültekin, İbrahim. “Kasidelerde Hz. Ali ve Hz. Ali’ye Dair Unsurların Kullanımına Yönelik Tespit ve Değerlendirmeler”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 62 (2012), 15-44.
- Güneş, Kadir. *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Mektep Yayınları, 2016.
- Güngör, Zülfikar. “Edebiyatımızda Gül Sembolü ve Peygamberimiz”. *Gül Kitabı: Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*. 29-38. Isparta: Isparta Belediyesi, 2005.
- Güngör, Zülfikar. *Tahirü’l-Mevlevî (Olgun) Hayatı, Eserleri ve Dinî Edebiyatla İlgili Şiirleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1994.
- Gürbüz, İncinur Atik. “Kerbelâ Şehidinden Sevgili İmgesine: Hz. Hüseyin”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 64 (2012), 129-146.
- Güzel, Abdurrahman. *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2006.
- Hâfız Vahdetî Suûd. “Kıt’a”. *Beyânü’l-Hak* 1/8 (1908), 171.
- Hâfız Vahdetî Suûd. “Kıt’a”. *Beyânü’l-Hak* 2/43 (1909), 954.
- Hâfız Vahdetî Suûd. “Rubai”. *Beyânü’l-Hak* 1/8 (1908), 171.
- Hakî el-Mevlevî, Mahvî el-Mevlevî. “Bir Gazel-i Müşterek”. *Beyânü’l-Hak* 5/128 (1911), 2323-2324.
- Hakî el-Mevlevî. “Gazel”. *Beyânü’l-Hak* 4/103 (1911), 1917.
- Hakî el-Mevlevî. “Gazel”. *Beyânü’l-Hak* 5/117 (1911), 2146.
- Hakî el-Mevlevî. “Kıt’a”. *Beyânü’l-Hak* 5/107 (1911), 1988.
- Hakî el-Mevlevî. “Kıt’a”. *Beyânü’l-Hak* 5/117 (1911), 2146.
- Hakî el-Mevlevî. “Nazire Şevket Gavsî Bey’e”. *Beyânü’l-Hak* 7/167 (1912), 2949.

Hakî el-Mevlevî. “Şair-i Güzide-i Suhân Ömer Nasuhi Efendi Biraderimizin Bir Gazelini Tahmis”. *Beyânü'l-Hak* 5/121 (1911), 2212.

Hakî. “Gazel”. *Beyânü'l-Hak* 5/114 (1911), 2099.

Hâkî. “Hersekli Ârif Hikmet Bey Merhûmun Bir Gazelini Tahmis”. *Beyânü'l-Hak* 5/116 (1911), 2130-2131.

Haksever, Ahmet Cahid. *Tasavvufu Anlama Kılavuzu*. Ankara: OTTO, 2017.

Halil Edîb. “Beşer”. *Beyânü'l-Hak* 1/22 (1909), 506-508.

Halil Edîb. “Tedsî-i Na't-ı Nebî”. *Beyânü'l-Hak* 2/39 (1909), 886-887.

Harman, Ömer Faruk. “Mûsâ”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 31/207-213. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Harmancı, M. Esat. “Klasik Türk Şiirinde Matem Şekilleri”. *Osmanlı Araştırmaları* 26/26 (2005), 329-350.

Hoşab, Ayşe Merve. “Sırrî Rahile Hanım Divanı'nda Dinî Kişilikler”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (2017), 227-263.

Hüseyin Hâzım. “Mevlid-i Cenâb-ı Peygamberî'yi Takdis”. *Beyânü'l-Hak* 1/26 (1909), 613-615.

Hüseyin Hâzım. “Mevlid-i Hazret-i Nebvî”. *Beyânü'l-Hak* 2/52 (1910), 1082-1083.

Hüseyin Hâzım. “Terâne-i Hamâset yahûd Gazel”. *Beyânü'l-Hak* 2/46 (1910), 1000-1001.

İmzasız. “Çin Müslümanları”. *Beyânü'l-Hak* 1/2 (1908), 14.

İmzasız. “Hakî el-Mevlevî Bey Birâderimizin Bir Gazeline Nazire”. *Beyânü'l-Hak* 5/125 (1911), 2275-2276.

İmzasız. “Hint Müslümanları”. *Beyânü'l-Hak* 1/3 (1908), 22.

İmzasız. “Na't-ı Şerîf”. *Beyânü'l-Hak* 1/16 (1908), 361-362.

İmzasız. “Na't-ı Şerîf”. *Beyânü'l-Hak* 4/101 (1911), 1886.

İnal, İ. M. K - Altınsu A. “Mustafa Sabri Efendi”. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. 6/458. İstanbul: Dergah Yayınları, 1986.

İnal, İbnülemin Mahmud Kemâl. *Son Asır Türk Şairleri*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1970.

İnal, İbnülemin Mahmut Kemal. “Yâ Vedûd”. *Beyânü'l-Hak* 2/28 (1909), 660-661.

- İpekten, Haluk. “Gazel”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 13/440-442. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- İpekten, Haluk. *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2018.
- İpşirli, Mehmet. “Arzuhal”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 3/447-448. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- İsen (Editör), Mustafa. *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2006.
- İsen, Mustafa. *Acıyı Bal Eğlemek Türk Edebiyatında Mersiye*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1994.
- İsmailoğlu, Murat. *İmam-ı Gazali’de Nefsin Mertebeleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- İşler, Necati. “20. Yüzyıl Dîvân Şâiri: Hattât Suûdü’l-Mevlevî ve Dîvânı (Zâdegân)”. *İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 11 (2019), 53-90.
- İz, Fahir. “Divan Şiiri”. *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*. 112-133. İstanbul: YKY Yayınları, 199M.S.
- Kahraman, Alim. “Tahirü’l-Mevlevî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 39/407-409. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Kalpaklı, Mehmet. “Divan Şiirinde Ay”. *Sanat Dünyamız* 68 (1998), 173-179.
- Kandemir, M. Yaşar. “el-Müsned”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 32/104-105. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Kaplan, Mehmed. “Şinasi’nin Türk Şiirinde Yaptığı Yenilik”. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 2/1-2 (1946), 21-42.
- Karagöz, Haz. İsmail. *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: DİB Yayınları, 2005.
- Karahan, Abdülkadir. “Nâbî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 32/258-260. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Karataş, Ahmet. “Kemaleddin Harputî Efendi’nin Şiirleri”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50 (2016), 71-135.
- Karataş, Ahmet. “Türk İslam Edebiyatında Ana Hatlarıyla Namaz Mevzuu”. *Din ve Hayat* 26 (2015), 126-131.
- Kaya, Bayram Ali. *Tekke Kapısı- Yenikapı Mevlevihânesi’nin İnsanları*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2012.

Kaya, Mahmut. “İşrâkıyye”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 23/435-438. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Kayaokay, İlyas. “Türk Edebiyatında Bî-namaza Dair Nasihatnameler ve Bî-namaz ile Hz. Ali’nin Bilinmeyen Manzum Bir Kıssası”. *Session 2- Hall 1 (13:30 GMT +3/ 12:30 GMT +2)*. 160-190. Kosova: Babil Yayınevi, 2021.

Kayaokay, İlyas. *Klasik Türk Şiirinde Nefs*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Keflioğlu, Engin. “Tanzimat Döneminde Gelenekten Kopma Bağlamında Din”. *Edebî Eleştiri Dergisi* 7/1 (2023), 38-45.

Keleş, Ahmet. “73 Fırka Hadisi Üzerine Bir İnceleme”. *Marife* 5/3 (2005), 25-45.

Keleş, Reyhan. “Örneklerle Türk Edebiyatında Medhiye”. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 22 (2009), 215-233.

Kemâleddin el-Mevlevî. “Müseddes”. *Beyânü ’l-Hak* 6/134 (1911), 2423.

Kemaleddin Harputi. “Kaside-i Aşk”. *Beyânü ’l-Hak* 5/105 (1911), 1952.

Kemaleddin Harputî. “Kaside-i Aşk”. *Beyânü ’l-Hak* 5/105 (1911), 1952.

Kemaleddin Harputi. “Kaside-i Süfyân”. *Beyânü ’l-Hak* 4/79 (1910), 1525.

Kemalzâde Ali Ekrem. “Yâ Hüseyin”. *Beyânü ’l-Hak* 1/18 (1909), 412-413.

Kemikli, Nesime Beyza. *Meşrutiyet Dönemi Türkçe Siyer Yazıcılığı Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Kılavuz, Ahmet Saim. “Akaid”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 2/212-216. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Kılıç, Filiz, Muhsin Macit. *Türk Edebiyatında Ramazan Şiirleri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.

Kırlangıç, Hicabi. “Ömer Hayyâm”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 34/68-70. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Kiraz, Seydi. “Refik-i Tarsusî ve Müşterek Gazelleri”. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature* 5/4 (2019), 673-686.

Koca, Ferhat. “İbadet”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 19/240-247. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Koca, Ferhat. “Mezhep”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 29/537-542. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Kocakaplan, İsa vd. *Tür ve Şekil Bilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2012.

Köksal, M. Fatih. “Nazire Kavramı ve Klâsik Türk Şiirinde Nazire Yazıcılığı”. *Diriözler Armağanı - Prof. Dr. Meserret Diriöz ve Haydar Ali Diriöz Hatıra Kitabı*. 215-290. Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2003.

Köksal, M. Fatih. “Nazire”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 32/456-458. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Köksal, M. Fatih. *Sana Benzer Güzel Olmaz- Divan Şiirinde Nazire*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2006.

Köprülü, Mehmed Fuad. “Klasik Türk Nazmında Rubâî Şeklinin Eskiliği”. *Türkiyat Mecmuası* 2 (1928), 437-441.

Köprülü, Mehmed Fuad. *Edebiyat Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2003.

Köprülü, Mehmet Fuad. *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2016.

Köycü, Erdoğan. “Ömer Nasûhi Bilmen’in Hayatı ve Büyük İslam İlmihali Adlı Eseri Bağlamında Hadis İlmindeki Yeri”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6/5 (2017), 3140-3167.

Kurnaz, Cemal. “Felek”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 12/306-307. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Kurnaz, Cemal. “Gül”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 14/219-222. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Kutluer, İlhan. “Maktûl Sühreverdî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 38/36-40. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Küçük, Abdurrahman. “Beytülma‘mûr”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 6/94-95. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Levend, Ağâh Sırrı. *Divan Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1984.

Macit, Muhsin. “Münacat”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 31/562-564. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Mahvî el-Mevlevî. “Gazel”. *Beyânü’l-Hak* 5/126 (1911), 2292.

Mahvî el-Mevlevî. “Na’t-ı Nebevî”. *Beyânü’l-Hak* 5/130 (1911), 2356.

Mazıoğlu, Hasibe. *Fuzûlî-Hafız İki Şair Arasında Bir Karşılaştırma*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1956.

Mehmed Şemseddin. “Tevhid-i Bârî Teâlâ ve Na’t-ı Seyyidü’l-Enbiyâ Aleyhi’t-Tahâyâ”. *Beyânü’l-Hak* 1/7 (1908), 143-144.

- Mehmet Ârif. “Geçen Ramazan Câmi’-i Şerîfte”. *Beyânü’l-Hak* 1/2 (1908), 8-10.
- Mehmet Ârif. “İmam Ahmed bin Hanbeli’ş-Şeybânî”. *Beyânü’l-Hak* 2/33 (1909), 782-783.
- Mehmet Ârif. “İmam Mâlik yahûd İmam-ı Dârü’l-Hicret”. *Beyânü’l-Hak* 1/12 (1908), 260-261.
- Mehmet Ârif. “İmâm Şâfi”. *Beyânü’l-Hak* 1/7 (1908), 144-145.
- Mehmet Ârif. “İmâm-ı Azâm”. *Beyânü’l-Hak* 1/6 (1908), 118-119.
- Mehmet Ârif. “Sîmâ-yı Sâimîn”. *Beyânü’l-Hak* 1/1 (1908), 12-13.
- Mehmet Ârif. “Şehâbeddin Sühreverdî”. *Beyânü’l-Hak* 2/34 (1909), 798-799.
- Mehmet Muhlis. “Tahmis: Şevket Efendi’nin Gazeline”. *Beyânü’l-Hak* 6/156 (1912), 2774.
- Mehmet Tevfik. “Tahmîs-i Na’t-ı Şerîf Nâbî Aleyhi’r-rahme”. *Beyânü’l-Hak* 7/172 (1912), 3030.
- Mehmet Zeki. “İslâm’ın İlk Bayrağı”. *Beyânü’l-Hak* 4/100 (1911), 1870-1871.
- Mustafa Fehmi. “Na’t-ı Efdâlü’l-Enbiyâ Aleyhi ve Alâ Âlihî Ekmelü’t-Tahâyâ”. *Beyânü’l-Hak* 5/120 (1911), 2194-2196.
- Mustafa Sabri. “Beyânü’l Hak’ın Mesleği”. *Beyânü’l Hak* 1 (05 Ekim 1908), 2-4.
- Mustafa Sabri. “Mahşer”. *Beyânü’l-Hak* 6/147 (1912), 2629-2630.
- Naci, Muallim. *Edebiyat Terimleri Istılâhât-ı Edebiyye*. İstanbul: Risale Yayınları, 1996.
- Nalçacıgil Çopur, Emel. “Divan Şiirinde Savaş Aletleri: Hançer, Kılıç, Ok”. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi* 10/1 (2020), 58-81.
- Okay, M. Orhan. “Edebiyat”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 10/395-397. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Okay, M. Orhan. *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2005.
- Okuyucu, Cihan. *Divan Edebiyatı Estetiği*. İstanbul: L&M Yayıncılık, 2004.
- Onay, Ahmet Talat. *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. Ankara: TDV Yayınları, 1992.
- Oral, Mustafa. “Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Toplumsal Koşullar ve Toplum Anlayışında Değişim”. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 47 (2011), 585-597.

Otal, Ali Fuat. “XIII. Yüzyıldan XIX. Yüzyıla Kadar Klasik Türk Edebiyatında Kaside Nazım Şeklinin Şekil ve Muhtevasına Dair”. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2022), 171-197.

Ömer Nasuhî. “Udebâ-yı Osmâniyeden Şeyh Vasfi Efendinin Gazel-i Şâirânelerini Tahmis”. *Beyânü 'l-Hak* 5/114 (1911), 2098.

Önal Kılıç, Sevdâ. “Şeyhî’nin Kadir Gecesi Gazeli Çerçevesinde Klasik Türk Edebiyatında Kadir Gecesi Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme”. *Turkish Studies* 8/13 (2013), 1271-1280.

Öngören, Reşat. “Mevlâna Celâleddin-i Rûmî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 29/441-448. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Öngören, Reşat. “Tasavvuf”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 119-126. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Öz, Mehmet. “Kitâb-ı Müstetâb”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. EK-2/69-70. Ankara: TDV Yayınları, 2019.

Öz, Mustafa. “Ehl-i Beyt”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 10/498-501. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Öz, Mustafa. “Kerbelâ”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 25/271-272. Ankara: TDV Yayınları, 2022.

Öz, Mustafa. “Sakaleyn”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 36/325-326. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Özcan, Azmi. “İslâmcılık”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 23/62-65. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Özçelik, Kenan. “Makteller ve Muharremiyeler”. *Türk-İslam Edebiyatı*. 289-293. Ankara: Grafiker Yayınları, 2020.

Özden, H. Ömer. “Türk Ramazan Kültürü”. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 12/30 (2006), 83-109.

Özel, Ahmet. “Mevlid”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 29/475-479. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Özen, Tuğba. *Dinî Dergilerdeki Manzumelerin Muhteva İncelemesi (1908-1928)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora, 2019.

Özkiraz, Ahmet - Arslanel, M. Nazan. “İkinci Meşrutiyet Döneminde Kadın Olmak”. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi* 3/1 (2011), 1-10.

- Özler, Mevlüt. “Tevhid”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 41/18-20. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Öztürk, Mürsel. “Rubâî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 35/176-177. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Paksüt, Fatma. “Merhum Dayım Hamdi Yazır”. 2-24. Ankara: TDV Yayınları, 1993.
- Pala, İskender - Kılıç, Filiz. “Musammat”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 31/233-235. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Pala, İskender. “Gazel”. *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*. 3/18-26. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2004.
- Pala, İskender. “Kaside”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 24/564-566. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Pala, İskender. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: LM Yayınları, 2004.
- Pekolcay, Necla. “Türkçe Mevlid Metinleri”. *İslam Medeniyeti Dergisi* 3/25 (1972), 24-25.
- S. Coşkun, Vildan. “Zâtî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 44/150-151. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Sabuncu, Ömer. “Sırât-ı Müstakîm Dergisinde Siyer Yazıları”. *Akademik Siyer Dergisi* 5 (2022), 44-69.
- Sami, Şemsettin. *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2015.
- Saraç, M. A. Yekta. “Tasavvuf Edebiyatında İçki Kavramına Giriş ve Yunus Emre Örneği”. *İlmi Araştırmalar* 10 (2000), 135-154.
- Sarıçam, İbrahim. *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 10. Basım, ts.
- Sarıkaya, Meliha Yıldırım. “Peygamber Tasavvurundaki Değişimin Dile ve Edebiyata Yansıması: Na‘t-ı Şerîf Örneği”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 14/1 (2014), 23-49.
- Sarıkaya, Meliha Yıldırım. “Türk-İslam Edebiyatında Ehl-i Beyt ve Muadili Kavramları Şiire Taşıma Geleneği”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (2007), 89-126.
- Selçuk, Bahir. “Fuzûlî’de Gözyaşı”. *EKEV Akademi Dergisi* 25 (2005), 233-246.

- Selçuk, Bahir. “Zatî’nin ‘Gördüm’ Redifli Gazeli Üzerine Tasavvufî Bir Tahlil Denemesi”. *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 63 (2012), 205-222.
- Selim Lami’. “Tahmis”. *Beyânü’l-Hak* 5/117 (1911), 2146-2147.
- Sezikli, Ubeydullah. “Temcîd”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 40/410-411. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Sıcak, Ahmet Sait - Bilgin, Recep. “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (1878-1942) ve Eserleri Hakkında Yapılmış Çalışmalar Bibliyografyası (1923-2018)”. *Turkish Studies* 14/2 (2019), 329-394.
- Sinanoğlu, Mustafa. “İbadet”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 19/233-235. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Sinanoğlu, Mustafa. “İman”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 22/212-214. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Sinanoğlu, Mustafa. “İslam”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 23/1-2. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Sinanoğlu, Mustafa. “Küfür”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 26/533-536. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Sönmez, Faruk. “Mustafa bin Muhammed Ankaravî’nin İki Münacatı”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 55 (2022), 113-132.
- Suûd. “Nazire”. *Beyânü’l-Hak* 2/41 (1909), 919-920.
- Suûdü’l-Mevlevî. “Na’t-ı Şerîf”. *Beyânü’l-Hak* 4/103 (1911), 1916.
- Suûdü’l-Mevlevî. “Aşkname”. *Beyânü’l-Hak* 3/75 (1910), 1461-1462.
- Suûdü’l-Mevlevî. “Gazel”. *Beyânü’l-Hak* 3/77 (1910), 1496.
- Suûdü’l-Mevlevî. “Gazel”. *Beyânü’l-Hak* 4/86 (1910), 1640.
- Suûdü’l-Mevlevî. “Gazel”. *Beyânü’l-Hak* 4/92 (1911), 1738.
- Suûdü’l-Mevlevî. “Gazel”. *Beyânü’l-Hak* 4/98 (1911), 1835.
- Suûdü’l-Mevlevî. “Gazel”. *Beyânü’l-Hak* 4/99 (1911), 1852.
- Suûdü’l-Mevlevî. “Hayyam’dan: Rubai”. *Beyânü’l-Hak* 4/99 (1911), 1853.
- Suûdü’l-Mevlevî. “Kaside-i Seher Berây-ı Asumân-senâ-yı Hazret-i Peygamber Aleyhissalâtü’l-Ekber”. *Beyânü’l-Hak* 4/80 (1910), 1540-1542.
- Suûdü’l-Mevlevî. “Kıt’a”. *Beyânü’l-Hak* 3/78 (1910), 1511.
- Suûdü’l-Mevlevî. “Kıt’a”. *Beyânü’l-Hak* 4/86 (1910), 1640.
- Suûdü’l-Mevlevî. “Kıt’a”. *Beyânü’l-Hak* 4/95 (1911), 1787.

Suûdü'l-Mevlevî. "Leyle-i Celîle-i Mevlûde Hitâb". *Beyânü'l-Hak* 4/103 (1911), 1917.

Suûdü'l-Mevlevî. "Nazire". *Beyânü'l-Hak* 4/98 (1911), 1834-1835.

Suûdü'l-Mevlevî. "Rubai". *Beyânü'l-Hak* 3/78 (1910), 1512.

Suûdü'l-Mevlevî. "Rubai". *Beyânü'l-Hak* 4/95 (1911), 1786.

Suûdü'l-Mevlevî. "Şair Hâkim-i Âzam Hersekli Arif Hikmet Bey Merhumun Gazeline Nazire". *Beyânü'l-Hak* 4/99 (1911), 1853.

Suûdü'l-Mevlevî. "Yenikapı Mevlevîhanesi Şeyh-i Büzürg-vârı Reşâdetli Abdalbâki Dede Efendi Hazretleri'nin Bir Gazel-i Ârifânelerine: Nazire". *Beyânü'l-Hak* 3/77 (1910), 1495-1496.

Suzan, Yahya. "Arap Şiirinde Bir Nazım Türü: Tahmis". *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 3 (2010), 54-68.

Suzan, Yahya. *Arap Şiirinde Muhammes ve Tahmis*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2008.

Şavlı, Medeni. "Şâfiî Usûlcülere Göre İctihat Ehliyeti". *Bitlis İslamiyat Dergisi* 2/1 (2020), 1-16.

Şen, İhsan - Çakır, Ahmet. "Osmanlı'da Resmî Kandil Merasimleri ve Mûsikî". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48 (2020), 241-264.

Şener, İbrahim. "Tâhirü'l-Mevlevî'nin Tesdîs-i Na't-i Şerîf-i Nâbî'si ve Tahlîli". *İstem* 1 (2003), 9-22.

Şentürk, Lütfî, Seyfettin Yazıcı. *İslam İlmihali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 14. Basım, 2008.

Şevket Gavsî. "Aşk". *Beyânü'l-Hak* 7/175 (1912), 3079.

Şevket Gavsî. "Eski Bir Nazire: Lazımsa". *Beyânü'l-Hak* 7/163 (1912), 2881.

Şevket Gavsî. "İstiğfar". *Beyânü'l-Hak* 7/167 (1912), 2948-2949.

Şeyhülislam Merhum Esad Efendi. "Na't-ı Şerîf". *Beyânü'l-Hak* 4/101 (1911), 1886.

Tahirü'l-Mevlevî. "Na't-ı Şerîf". *Beyânü'l-Hak* 3/78 (1910), 1509-1510.

Tahirü'l-Mevlevî. "Na't-ı Şerîf". *Beyânü'l-Hak* 1/15 (1908), 339-340.

Tahirü'l-Mevlevî. "Na't-ı Şerîf". *Beyânü'l-Hak* 1/19 (1908), 436-437.

Tahirü'l-Mevlevî. "Na't-ı Şerîf". *Beyânü'l-Hak* 3/67 (1910), 1333.

Tahirü'l-Mevlevî. "Na't-ı Şerîf". *Beyânü'l-Hak* 3/68 (1910), 1345.

- Tahirü'l-Mevlevî. "Aşkname". *Beyânü'l-Hak* 3/71 (1910), 1399-1340.
- Tahirü'l-Mevlevî. "Bir Gazel". *Beyânü'l-Hak* 3/63 (1910), 1268.
- Tahirü'l-Mevlevî. "Gazel". *Beyânü'l-Hak* 4/85 (1910), 1623.
- Tahirü'l-Mevlevî. "Gazel". *Beyânü'l-Hak* 4/87 (1910), 1649.
- Tahirü'l-Mevlevî. "Gazel". *Beyânü'l-Hak* 4/94 (1911), 1769.
- Tahirü'l-Mevlevî. "Gazel". *Beyânü'l-Hak* 5/116 (1911), 2130.
- Tahirü'l-Mevlevî. "Gazel". *Beyânü'l-Hak* 6/142 (1912), 2551.
- Tahirü'l-Mevlevî. "İki Rubai". *Beyânü'l-Hak* 7/179 (1912), 3143.
- Tahirü'l-Mevlevî. "İstîğase". *Beyânü'l-Hak* 3/65 (1910), 1299.
- Tahirü'l-Mevlevî. "Kıtaat". *Beyânü'l-Hak* 3/61 (1910), 1236.
- Tahirü'l-Mevlevî. "Leyle-i Mirac". *Beyânü'l-Hak* 2/38 (1909), 860-861.
- Tahirü'l-Mevlevî. "Mutasavvîfâne Bir Gazel". *Beyânü'l-Hak* 3/62 (1910), 1252-1253.
- Tahirü'l-Mevlevî. "Nâcî Merhûmun Gazeline Nazire". *Beyânü'l-Hak* 4/80 (1910), 1540.
- Tahirü'l-Mevlevî. "Pertev Paşa'nın Eser-i Hazînine Nazire". *Beyânü'l-Hak* 2/57 (1910), 1172-1173.
- Tahirü'l-Mevlevî. "Tahmis-i Na't-ı Şerîf". *Beyânü'l-Hak* 1/7 (1908), 141-142.
- Tahirü'l-Mevlevî. "Tedsîs-i Na't-ı Şerîf-i Nebî". *Beyânü'l-Hak* 2/51 (1910), 1080.
- Tahirü'l-Mevlevî. *Edebiyat Lügatı*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1973.
- Tan, M. Nedim. "Topçuzâde Mehmed Ârif Bey'in Ankâu Muğrib, el-İnsanü'l-Kâmil ve Miftâhu'l-Vücûdi'l-Eşher'den Yaptığı Tercümeler". *Tasavvuf Dergisi* 33 (2014), 151-223.
- Tarlan, Ali Nihat. *Divan Edebiyatında Tevhidler*. İstanbul: Bürhaneddin Matbaası, 1936.
- Taş, Kemaleddin - Göksüçukur, Betül. "Osmanlı Dönemi Batıcılık, İslamcılık Türkçülük Fikir Akımları ve Din". *Dini Araştırmalar* 22/56 (2019), 463-488.
- Taş, Mutluhan - Yaman Hümeýra. "Dîvâne Mehmet Çelebi Şiirlerinde Vahdet-i Vücûd Anlayışı". *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 6/7 (2019), 55-62.
- Tenik, Ali - Göktaş, Vahit. "Tasavvuf Bilgisi: Allah'ı Allah'la Bilmek İlmine Giriş". *Kelam Araştırmaları Dergisi* 14/1 (2016), 177-202.

Tezcan, Tuğrul. “Bir Klişenin Şerhi: Hamdele, Salvele ve Ba’dü İfadesinin Davud el-Hanefî el-Karsî el-Birgivi’de Çağrıştırdıkları”. *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 3/1 (2019), 56-72.

Tıǧlıoğlu, Mehmet Zahid. “Teveşül, İstiğâse ve Teberrüke Dair İki Farklı Paradigmanın Analizi”. *Akif* 51/2 (2021), 132-156.

Topal, Ahmet. “Klasik Türk Edebiyatında Muharrem Ayı Etrafında Yazılan Şiirler”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 14/35 (2010), 89-104.

Topaloğlu, Bekir. “Ahiret”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 1/543-548. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Topaloğlu, Bekir. “Tövbe”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 41/279-283. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Topaloğlu, Bekir. “Vedûd”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 42/598-599. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Toprak, Funda. “Ali Şir Nevâyî’de Yaşlılık ve Gençlik Düşüncesi”. *Gazi Türkiyat* 31 (2022), 1-14.

Toprak, Funda. “Hoca Nazar Hüveydâ’nın Kıyametnameleri”. *Turkish Studies* 7/4 (2012), 179-213.

Toprak, Süleyman. “Haşır”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 16/416-417. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Turan, Selami. “Aşkın Terennümü: Eski Türk Edebiyatında Gazel”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 5/10 (2007), 155-196.

Turgay, Nurettin. “Tâbiûnun/Tâbiîlerin Tefsir İlmindeki Yeri”. *Bilimname* 8/18 (2010), 93-113.

Turşak, Musa. “Kur’an’ın Bazı Ayetleri Çerçevesinde Nefs Kavramının İnsan Davranışlarına Etkisi”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12/63 (2019), 1303-1313.

Türer, Osman. “Letâif-i Hamse”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 27/143. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Türk, Hatem. “Süreli Yayınların Yeniden Gündeme Gelmesi ve Aksu Dergisi”. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi* 2/3 (2010), 43-59.

Tüzüner, M. Feyyaz. “Abdullah Âtîf Tüzüner”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 42/10-11. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

- Uludağ, Süleyman. “Aşk”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 4/11-17. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Uludağ, Süleyman. “İşrâkıyye”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 23/438-439. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Uludağ, Süleyman. “Kalp”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 24/229-232. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Uludağ, Süleyman. “Marifet”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 28/54-56. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Uludağ, Süleyman. “Nefis”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 32/526-529. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Uludağ, Süleyman. “Sefer”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 36/298-299. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Uludağ, Süleyman. “Sidretü’l Müntehâ”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 37/151-152. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Uludağ, Süleyman. “Sülûk”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 38/127-128. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Ulupınar, Hamide. “Ahmed Yesevî’nin Divan-ı Hikmet’inde Nur Kavramı”. *Turkish Studies* 12/20 (2017), 261-276.
- Unat, Yavuz vd. “17. ve 18. Yüzyıl Osmanlı Astronomisine Dair Kısa Bir İnceleme”. *Anadolu Öğretmen Dergisi* 5/1 (2021), 200-206.
- Uzun, Mehmet Fatih. “Eski Türkiye Türkçesi Dönemine Ait Bir Akaid Risâlesi: Risâle-i Akaid-i Dîniyye”. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 12 (2023), 745-756.
- Uzun, Mustafa İsmet. “Ezan”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 12/42-43. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Uzun, Mustafa İsmet. “Fâtıma”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 12/223-224. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Uzun, Mustafa İsmet. “Fırat”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 13/33-34. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Uzun, Mustafa İsmet. “Hilye”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 18/44-47. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Uzun, Mustafa İsmet. “Ramazaniye”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 34/439-440. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Uzun, Mustafa İsmet. “Sidretü’l Müntehâ”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 37/152-153. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Uzun, Şerife. “Klasik Türk Şiirinde Şeb-i Yeldâ”. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 34 (2015), 353-370.

Uzun, Şerife. “Şair Sultanların Şiirlerinde Hacca Dair Unsurlar”. *İstem* 13 (2009), 331-340.

Uzun, Şerife. *16. Yüzyıl Klasik Türk Edebiyatında Tevhid*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Doktora, 2012.

Uzunpostalcı, Mustafa. “Ebû Hanîfe”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 10/131-138. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Ülker, Çiğdem. *II. Meşrutiyet Dönemi Dergilerinde Kadın İmajı: 1908-1914*. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2012.

Ünal, Yaşar. “Kelam-Akaid İlişkisi Üzerine”. *Dini Araştırmalar* 15/40 (2012), 156-177.

Ünver, Mustafa. “Nesimî ve Vahdet-i Vücûd”. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 39 (2009), 537-552.

Üzgör, Tahir. “Ali Şir Nevayî ve Fuzulî Arasında Bazı Benzerlikler”. *Türklük Araştırmaları Dergisi* 7 (1993), 565-577.

Vahdetî Suûd. “Na’t-ı Şerîf” 1/8 (1908), 171.

Yakışır, Akif. “Klasik Türk Edebiyatında ‘Tahmis-i Hod’: Kendi Şiirini Tahmis Eden Şairler ve Şiirleri”. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi* 18 (Bahar 2023), 191-233.

Yalar, Mehmet. “Emeviler Döneminde Gazel ve Ömer bin Ebi Rabl’a”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (2009), 43-73.

Yasa, Metin - Türkmen, Dursun Ali. “Hayyam ve Kötülük: Acı Eksenli Pesimizm ile Umut Eksenli Optimizm Arasında (Rubailer Örneği)”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/23 (2007), 135-151.

Yaşaroğlu, M. Kamil. “İsrâ Suresi”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 23/177-178. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Yaşaroğlu, M. Kamil. “Namaz”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 350-357. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Yavuz, Kemal. “Türk Şiirinde Nazire”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 10 (2013), 359-424.

- Yavuz, Salih Sabri. “Mirac”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 30/132-135. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Elmalılı Muhammed Hamdi”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 2/57-62. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “İ’câzü’l-Kur’an”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 21/403-406. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “İstimdâd”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 23/363-364. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Mustafa Sabri Efendi”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 31/350-353. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Yekbaş, Hakan. “Divan Şiirinde Kur’an”. *İstem* 16 (2010), 199-232.
- Yekbaş, Hakan. “Klasik Türk Şiirinde Bazı Halk İnanışları”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 20/1 (2010), 155-184.
- Yeniterzi, Emine. “Türk Edebiyatında Na’tlara Dair”. *Türkler*. 11/762-767. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Yetiş, Kazım. “Edebiyat Tarihi Araştırmalarında Süreli Yayınların Yeri”. *Aydın Türklük Bilgisi Dergisi* 7 (2018), 137-152.
- Yıldırım, Ali. ““Sen Olmasaydın Felekleri Yaratmazdım” Hadis-i Kudûsîsinin Klasik Şiire Yansımaları”. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2018), 154-168.
- Yıldız, Halil. “II. Meşrutiyet Dönemi Din ve Modernleşme Tartışmaları: Sebilürreşad Dergisi ve İslam Mecmuası Örneği”. *Turkish Studies* 13/2 (2018), 107-126.
- Yıldız, İlhan. “Prizrenli Şem’î’nin Gazellerinde Dinî Şahsiyetler”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi* 3/1 (2022), 183-206.
- Yılmaz(ed.), Ali. *Türk- İslâm Edebiyatı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2020.
- Yılmaz, Hasan Kamil. “Şehâbeddin Sühreverdi”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 38/40-42. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Yılmaz, Kadri H.. “Divan Şiirinde Tesbihe Dair”. *Turkish Studies* 7/1 (2012), 2131-2144.
- Yılmaz, Ömer. “İnsan mı Yoksa Kâbe mi Üstün? Sûfî-Alim: İbrahim el-Kürdî el-Kûrânî Örneği”. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/2 (2014), 1-26.
- Yiğit, Ahmet Selman. “Nailî Divânı’nda Peygamberler”. *Mavi Atlas* 7/1 (2019), 230-244.

Yitik, Ali İhsan. “Oruç”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 33/414-416. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Yüksel, Hakan. *Osmanlı İmparatorluğu’na Matbaanın Girişi ve Toplumsal Yanlılıkları*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

EK-1. BEYÂNÜ'L-HAK'TAKİ MANZUMELERİN FİHRİSTİ

Dergi Sayısı: 1	Tarih: 22 Eylül 1324/ 9 Ramazan 1326 [5 Ekim 1908]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	11-12	Aheng-i Millî	Ali Nazmî
2	12-13	Sîmâ-yı Sâimîn	Mehmet Ârif
3	13-15	Tahsil Âleminde	Abdullah Âtîf

Dergi Sayısı: 2	Tarih: 29 Eylül 1324/ 16 Ramazan 1326 [12 Ekim 1908]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	8-10	Geçen Ramazan Câmi'-i Şerifte	Mehmet Ârif

Dergi Sayısı: 3	Tarih: 6 Teşrinievvel 1324/ 22 Ramazan 1326 [19 Ekim 1908]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	16	Devr-i İstibdâd'da Söylenmiş Bir Mûsâmere-i Semâviye	Vildan
2	16-18	Cemaat	Abdullah Âtîf
3	18-19	Arzu-yı Dil	Mehmet Ârif
4	19-20	Tercüme-i Pend-Nâme-i Şeyh Attâr	Necmi Râcî

Dergi Sayısı: 4	Tarih: 13 Teşrinievvel 1324/ 30 Ramazan 1326 [26 Ekim 1908]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	65-66	Ceziretü'l-Arab'da Zuhûr-ı İslam	Abdullah Âtîf
2	66-67	Aheng-i Millî	Ali Nazmî

3	67	Münacat	Hayreddin
4	67-69	Makâmât-ı Harîrî'den Manzûm Bir Parçanın Tercümesidir	Mustafa Sabri
5	69-70	Feyzî-i Hindî'nin Ser-nâme-i Divânı Olan Tevhîd-i Bârî Manzûme-i Gurreinden	Mehmet Ârif

Dergi Sayısı: 5	Tarih: 20 Teşrinievvel 1324/ 7 Şevval 1326 [2 Kasım 1908]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	94-95	Zavallı Vatan	Halil Edîb
2	96	Anadolu Seyahati	Abdullah Âtîf
3	97-98	Kürsî-i Tadrîs'te Mektep	Mehmet Ârif

Dergi Sayısı: 6	Tarih: 27 Teşrinievvel 1324/ 14 Şevval 1326 [9 Kasım 1908]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	118-119	İmâm-ı Azâm	Mehmet Ârif
2	119-120	Leyal-i İstibdâd	Abdullah Âtîf
3	120 121	Bûlbül-Şehzade	Halil Edîb

Dergi Sayısı: 7	Tarih: 22 Eylül 1324/ 9 Ramazan 1326 [5 Ekim 1908]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	140-141	Nuzûl-i Kur'an	Abdullah Âtîf
2	141-142	Tahmîs-i Na't-ı Şerîf	Tahirü'l-Mevlevî
3	142-143	Kıt'a	İmzasız
4	143	Diğer	Hâfız Vahdetî
5	143-144	Tevhid-i Bârî Teâla ve Na't-ı Seyyidü'l-Enbiya	Mehmed Şemseddin

6	144-145	İmam Şafi	Mehmet Ârif
7	145-146	Tahmis	Halil Edîb

Dergi Sayısı: 8	Tarih: 10 Teşrinisani 1324/ 28 Şevval 1326 [23 Kasım 1908]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	171	Na't-ı Şerîf	Hâfız Vahdetî Suud
2	171	Rubâîler ve Kıt'a	İmzasız
3	171-172	Çırçır Cıvarı	Abdullah Âtîf
4	172- 173	Nigûhiş-i Şâh-ı Acem	Hüsnü

Dergi Sayısı: 9	Tarih: 17 Teşrinisani 1324/ 6 Zilkade 1326 [30 Kasım 1908]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	191- 192	Medrese	Abdullah Âtîf

Dergi Sayısı: 10	Tarih: 24 Teşrinisani 1324/ 13 Zilkade 1326 [7 Aralık 1908]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	214	Belirtilmemiş	İmzasız
2	241-215	Sâdî'den İstifâza	Halil Edîb
3	216	Enderez Be-Şâh-ı İrân	Hüsnü
4	216- 217	Öksüz Ömer	Abdullah Âtîf

Dergi Sayısı: 11	Tarih: 1 Kanunievvel 1324/ 20 Zilkade 1326 [14 Aralık 1908]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	237- 238	Hitâb	Konyalı Âtîf
2	238- 240	Ey Şâh-ı Felek-Câh	Halil Edîb

3	240	Kıt'a	Hüseyin Hâzım
---	-----	-------	---------------

Dergi Sayısı: 12	Tarih: 8 Kanunievvel 1324/ 27 Zilkade 1326 [21 Aralık 1908]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	260- 261	İmam Malik yahûd İmam Darü'l-Hicret	Mehmet Ârif
2	261- 262	Meclis-i Mebûsan'ın Küşadına Tarih	Abbas Lütî

Dergi Sayısı: 13	Tarih: 15 Kanunievvel 1324/ 4 Zilhicce 1326 [28 Aralık 1908]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	286- 289	Taaddüd-i Zevcât	Mustafa Sabri
2	289	Meclis-i Mebûsan'ın Küşadına Dair Bir Tarih-i Belîğdir	Hâfız Osman Dede el-Musulî

Dergi Sayısı: 15	Tarih: 29 Kanunievvel 1324/ 18 Zilhicce 1326 [11 Ocak 1909]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	339- 340	Na't-ı Şerîf	Tahirü'l-Mevlevî
2	340	Bir Masûmun Tazarruâtından	M. Nevvâr

Dergi Sayısı: 16	Tarih: 5 Kanunisani 1324/ 25 Zilhicce 1326 [18 Ocak 1909]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	361- 362	Na't-ı Şerîf	İmzasız
2	362- 364	Eşref	Halil Edîb
3	364	Sabah-ı İnşirâh	M. Nevvâr

Dergi Sayısı: 18	Tarih: 19 Kanunisanı 1324/ 9 Muharrem 1327 [31 Ocak 1909]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	412	Kıt'a-i Tarihiyye	Halil Edib
2	412- 413	Yâ Hüseyin	Kemalzâde Ali Ekrem

Dergi Sayısı: 19	Tarih: 26 Kanunisanı 1324/ 16 Muharrem 1327 [7 Şubat 1909]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	436- 437	Na't-ı Şerif	Tahirü'l-Mevlevî

Dergi Sayısı: 20	Tarih: 2 Şubat 1324/ 23 Muharrem 1327 [14 Şubat 1909]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	459- 461	Yadigâr	Halil Edib

Dergi Sayısı: 22	Tarih: 12 Şubat 1324/ 8 Safer 1327 [1 Mart 1909]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	506-508	Beşer	Halil Edib

Dergi Sayısı: 23	Tarih: 23 Şubat 1324/ 15 Safer 1327 [8 Mart 1909]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	538- 540	Beşer	Halil Edib

Dergi Sayısı: 24	Tarih: 2 Mart 1324/ 22 Safer 1327 [15 Mart 1909]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	560- 562	Bir Neşide-i Hakimâne	Bahâeddin Veledü'l-Mevlevî el-Bekri'l Ulvî

Dergi Sayısı: 25	Tarih: 9 Mart 1325/ 29 Safer 1327 [22 Mart 1909]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	589	İran Şahına	Hacı Şevket

Dergi Sayısı: 26	Tarih: 16 Mart 1325/ 7 Rebiülevvel 1327 [29 Mart 1909]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	611- 613	Hakîkî Şiirlerim	Mustafa Sabri
2	613- 615	Mevlid Cenâb-ı Peygamberî'yi Takdîs	Hüseyin Hâzım

Dergi Sayısı: 27	Tarih: 23 Mart 1325/ 14 Rebiülevvel 1327 [5 Nisan 1909]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	640	Belirtilmemiş	Hafız Osman Musulî

Dergi Sayısı: 28	Tarih: 30 Mart 1325/ 21 Rebiülevvel 1327 [12 Nisan 1909]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	660- 661	Yâ Vedûd	İbnü'l-Emîn Mahmut Kemal
2	661- 662	Köy	Fevzî

Dergi Sayısı: 30	Tarih: 8 Haziran 1325/ 2 Cemaziyelahir 1327 [21 Haziran 1909]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	692	Tarih-i Cülûs-ı Hazret-i Padişahî	Şevket Gavsi
2	711- 714	Nevhât-ı Vicdan	İmzasız

Dergi Sayısı: 31	Tarih: 15 Haziran 1325/ 9 Cemaziyelahir 1327 [28 Haziran 1909]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	732- 733	Nevhât-ı Vicdan	Halil Edîb

Dergi Sayısı: 32	Tarih: 22 Haziran 1325/ 16 Cemaziyelahir 1327 [5 Temmuz 1909]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	755- 756	Belirtilmemiş	Ali Salahaddin

Dergi Sayısı: 33	Tarih: 29 Haziran 1325/ 23 Cemaziyelahir 1327 [12 Temmuz 1909]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	782- 783	İmam Ahmed bin Hanbeli's-Şeybâni	Mehmed Ârif

Dergi Sayısı: 34	Tarih: 6 Temmuz 1325/ 2 Recep 1327 [20 Temmuz 1909]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	796- 797	Kurân-ı Muazzam	Florinalı Nâzım
2	797- 798	Tecelligâh-ı Musa, Tûr-i Sinâ	Ali Selahaddin
3	798- 799	Şehabeddin Sühreverdî	Mehmed Ârif
4	803- 804	Anadolu Köylerimizin	Halil Edîb

		Heyet-i Muhtereme-i Mebûsan'dan İstimdâdı	
--	--	--	--

Dergi Sayısı: 36	Tarih: 16 Temmuz 1325/ 20 Recep 1327 [3 Ağustos 1909]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	839- 840	Encümen-i Saadet-i İranyân'a Meşide-i Tebrikâtım	Ali Salahaddin

Dergi Sayısı: 37	Tarih: 27 Temmuz 1325/ 23 Recep 1327 [10 Ağustos 1909]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	857- 858	Kabir	Mimarzâde Mehmed Ali

Dergi Sayısı: 38	Tarih: 3 Ağustos 1325/ 30 Recep 1327 [17 Ağustos 1909]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	860- 861	Leyle-i Mirac	Tahirü'l-Mevlevî
2	871	Acem Şah-ı Sabıkî Hakkında	Florinalı Nâzım

Dergi Sayısı: 39	Tarih: 10 Ağustos 1325/ 7 Şaban 1327 [24 Ağustos 1909]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	879- 880	Mesnevî-i Şerîf'ten	Mevlanâ
2	886- 887	Tesdis: Na't-ı Nebî	Halil Edîb

Dergi Sayısı: 41	Tarih: 24 Ağustos 1325/ 21 Şaban 1327 [7 Eylül 1909]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	919-920	Nazîre	Suûd

Dergi Sayısı: 43	Tarih: 7 Eylül 1325/ 5 Ramazan 1327 [20 Eylül 1909]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	951- 952	Bir Tercüme-Münacat	Hüseyin
2	954	Kıt'a	Suûd
3	954	Bir Tercüme	İmzasız
4	954	Kıt'a	İmzasız

Dergi Sayısı: 44	Tarih: 11 Kanunisani 1325/ 12 Muharrem 1328 [24 Ocak 1910]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	968	İane-i Millîye	Abdullah Atıf

Dergi Sayısı: 45	Tarih: 18 Kanunisani 1325/ 19 Muharrem 1328 [31 Ocak 1910]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	984	Belirtilmemiş	Külhaşzâde Rahmi
2	984	Tahassüs	Abdullah Atıf

Dergi Sayısı: 46	Tarih: 25 Kanunisani 1325/ 26 Muharrem 1328 [7 Şubat 1910]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	991- 992	Mesnevi-i Şeriften İki Beyit	Mevlâna

2	992	Mealen Tercümesi	Tahirü'l Mevlevî
3	996	Zavallı Medreseciğim	Abdullah Atıf
4	1000-1001	Terane-i Hamaset yahûd Gazel	Hüseyin Hazım

Dergi Sayısı: 48	Tarih: 8 Şubat 1325/ 11 Safer 1328 [22 Şubat 1910]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1031	Vatan Perverâne Bir Gazel	E. Tahir

Dergi Sayısı: 49	Tarih: 15 Şubat 1325/ 18 Safer 1328 [1 Mart 1910]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1045-1047	Muhavere	Abdullah Âtîf

Dergi Sayısı: 50	Tarih: 22 Şubat 1326/ 25 Safer 1328 [8 Mart 1910]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1064-1065	Rihlet-i Âliyye	Tahirü'l-Mevlevî

Dergi Sayısı: 51	Tarih: 1 Mart 1326/ 2 Rebiülevvel 1328 [14 Mart 1910]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1080	Tesdis-i Na't-ı Şerîf-i Nebî	Tahirü'l-Mevlevî
2	1080-1081	Belirtilmemiş	Tahirü'l-Mevlevî

Dergi Sayısı: 52	Tarih: 8 Mart 1326/ 9 Rebiülevvel 1328 [21 Mart 1910]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1082-1083	Mevlid-i Hazret-i Nebevî	Hüseyin Hâzım
2	1083-1084	Seyyid-i Kâinat Aleyhi Ekmelü't-Tahiyyat Efendimize Arz-ı Tazim	Abdülaziz Mecdî Efendi
3	1094	Simitçi	Abdullah Âtîf

Dergi Sayısı: 53	Tarih: 15 Mart 1326/ 16 Rebiülevvel 1328 [28 Mart 1910]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1108-1109	Ahlak	Abdullah Atîf
2	1109	Hürriyet	E. Tahir

Dergi Sayısı: 54	Tarih: 22 Mart 1326/ 23 Rebiülevvel 1328 [4 Nisan 1910]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1126	Kazâ	Abdullah Âtîf

Dergi Sayısı: 55	Tarih: 29 Mart 1326/ 30 Rebiülevvel 1328 [11 Nisan 1910]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1143	Müezzin	Abdullah Âtîf

Dergi Sayısı: 56	Tarih: 5 Nisan 1326/ 7 Rebiülahir 1328 [18 Nisan 1910]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1156-1157	Çiftçi	Abdullah Âtîf

2	1157	Gözyaşı	Tahirü'l-Mevlevî
---	------	---------	------------------

Dergi Sayısı: 57	Tarih: 12 Nisan 1326/ 14 Rebiülahir 1328 [25 Nisan 1910]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1172	Dilenci	Abdullah Âtîf
2	1172-1173	Pertev Paşa'nın Eser-i Hazinine Nazire	Tahirü'l-Mevlevî
3	1173	Telif-i Biadilik Tarih Cetvelini	Abbas Lütfî

Dergi Sayısı: 58	Tarih: 19 Nisan 1326/ 21 Rebiülahir 1328 [2 Mayıs 1910]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1189-1190	Bahar	Abdullah Âtîf

Dergi Sayısı: 59	Tarih: 26 Nisan 1326/ 28 Rebiülahir 1328 [9 Mayıs 1910]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1204	Papatya	Abdullah Âtîf

Dergi Sayısı: 61	Tarih: 10 Mayıs 1326/ 14 Cemaziyelevvel 1328 [24 Mayıs 1910]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1235-1236	Arif Sami Mevlâna Cami (k.s) Hazretlerinin Meşhur Bir Gazeliyle Mealen Tercümesi	Tahirü'l-Mevlevî
2	1236	Kıtaat	Tahirü'l-Mevlevî

Dergi Sayısı: 62	Tarih: 17 Mayıs 1326/ 21 Cemaziyelevvel 1328 [31 Mayıs 1910]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1252	Bir Kıt'a	İmzasız
2	1252	Hasbihâl	İmzasız
3	1252-1253	Mutasavvıfâne Bir Gazel	Tahirü'l-Mevlevî

Dergi Sayısı: 63	Tarih: 24 Mayıs 1326/ 28 Cemaziyelevvel 1328 [7 Haziran 1910]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1268	Bir Gazel	Tahirü'l-Mevlevî

Dergi Sayısı: 65	Tarih: 7 Haziran 1326/ 12 Cemaziyelahir 1328 [21 Haziran 1910]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1299	İstigase	Tahirü'l-Mevlevî

Dergi Sayısı: 66	Tarih: 14 Haziran 1326/ 19 Cemaziyelahir 1328 [28 Haziran 1910]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1309	İstibdât İniltelerinden	Abdullah Hayri

Dergi Sayısı: 67	Tarih: 21 Haziran 1326/ 26 Cemaziyelahir 1328 [5 Temmuz 1910]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1333	Na't-ı Şerif	Tahirü'l-Mevlevî

Dergi Sayısı: 68	Tarih: 28 Haziran 1326/ 4 Recep 1328 [12 Temmuz 1910]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1345	Na't-ı Şerîf	Tahirü'l-Mevlevî
2	1345	Kıt'a	Tahirü'l-Mevlevî
3	1346	Sevdiğime Soruyorum	A. Hayri

Dergi Sayısı: 69	Tarih: 5 Temmuz 1326/ 11 Recep 1328 [19 Temmuz 1910]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1363	Gazel	Tahirü'l-Mevlevî
2	1364	Mevlâna Cami (k.s) Hazretlerinin Bir Rubaisi	Tahirü'l-Mevlevî
3	1364	Neşîde-i Meyusiyet yahûd Zulûmden Böyle mi Şikâyet Edilir?	İmzasız
4	1364	İnfiâl-i Nevmi	A. Hayri

Dergi Sayısı: 70	Tarih: 12 Temmuz 1326/ 18 Recep 1328 [26 Temmuz 1910]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1378-1379	Donanma-yı Osmanî'de Terennüm Olmak Arzusıyla Yazılmış Olduğundan Erbâbı Tarafından Bestelenmesi Mütemennâdır	S. G.
2	1379-1380	Tahmis	M. Fazıl
3	1380-1381	Efgân	Tahirü'l-Mevlevî

Dergi Sayısı: 71	Tarih: 19 Temmuz 1326/ 25 Recep 1328 [2 Ağustos 1910]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1397-1398	Matemzede Bir Valide	Abdullah Âtîf
2	1398-1399	Aşknâme	Tahirü'l-Mevlevî

Dergi Sayısı: 73	Tarih: 2 Ağustos 1326/ 9 Şaban 1328 [16 Ağustos 1910]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1431	Gazel	Tahirü'l-Mevlevî

Dergi Sayısı: 75	Tarih: 16 Ağustos 1326/ 23 Şaban 1328 [30 Ağustos 1910]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1460	Bir Kıt'a	Tahirü'l-Mevlevî
2	1460	Mealên Farisîden Mütercem Bir Kıt'a	Tahirü'l-Mevlevî
3	1460-1461	Tahmis-i Gazel Mîr-i Suûd	Tahirü'l-Mevlevî
4	1461-1462	Aşknâme	Suûdü'l-Mevlevî
5	1462-1463	Tazmîn	Suûdü'l-Mevlevî
6	1463	Rubai	İmzasız

Dergi Sayısı: 76	Tarih: 23 Ağustos 1326/ 1 Ramazan 1328 [6 Eylül 1910]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1473-1475	Tasvir-i Mütecellidâne	A. Hayri

Dergi Sayısı: 77	Tarih: 30 Ağustos 1326/ 8 Ramazan 1328 [13 Eylül 1910]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1494-1495	Nasihat-ı Mülzemâne	A. Hayri
2	1495-1496	Nazire	Suûdü'l-Mevlevî
3	1496	Gazel	Suûdü'l-Mevlevî

Dergi Sayısı: 78	Tarih: 6 Eylül 1326/ 15 Ramazan 1328 [20 Eylül 1910]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1509-1510	Na't-ı Şerif	Tahirü'l-Mevlevî
2	1511	İstikbâl-i Ramazan	E. Tahir
3	1511	Tenzir-i Gazel-i Cenâb-ı Hikmet	Suûdü'l-Mevlevî
4	1511	Kıt'a	Suûdü'l-Mevlevî
5	1512	Rubai	Suûdü'l-Mevlevî

Dergi Sayısı: 79	Tarih: 13 Eylül 1326/ 22 Ramazan 1328 [27 Eylül 1910]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1525	Kaside-i Sufyân	Kemaleddin Harpûti
2	1526	Münacat-ı Hazret-i Mevlâna'dan	Refikü'l-Mevlevî

Dergi Sayısı: 80	Tarih: 27 Eylül 1326/ 6 Şevval 1328 [11 Ekim 1910]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1540	Nazire	Tahirü'l-Mevlevî
2	1540-1542	Kaside-i Seher Berây-ı Asumân-senâ-yı Hazret-i Peygamber Aleyhissalâtü'l-	Suûdü'l-Mevlevî

		Ekber	
3	1542	Kıt'a	Tahirü'l-Mevlevî
4	1542	Bir Kıt'a	Tahirü'l-Mevlevî
5	1542	Şair Hekim Hersekli Arif Hikmet Bey Merhumun Gazasını Taklid	Suûdü'l-Mevlevî
6	1542	Kıt'a	İmzasız

Dergi Sayısı: 81	Tarih: 4 Teşrinievvel 1326/ 13 Şevval 1328 [18 Ekim 1910]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1557	Tahdi-i İrazkârane	A. Hayri
2	1557	Münacat-ı Hazret-i Mevlâna'dan	Refikü'l-Mevlevî

Dergi Sayısı: 82	Tarih: 11 Teşrinievvel 1326/ 20 Şevval 1328 [25 Ekim 1910]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1573	Milletimi Severim	İmzasız
2	1574- 1575	Tazmîn	Tahirü'l-Mevlevî

Dergi Sayısı: 84	Tarih: 25 Teşrinievvel 1326/ 5 Zilkade 1328 [8 Kasım 1910]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1604- 1605	Suûd Bey Biraderimizin "Temenni-i Nevmidâne" Unvanlı Manzumesine Nazîre	Tahirü'l-Mevlevî

Dergi Sayısı: 85	Tarih: 1 Teşrinisani 1326/ 12 Zilkade 1328 [15 Kasım 1910]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1622-1623	Telhîf	A. Hayri
2	1623	Gazel	Tahirü'l-Mevlevî
3	1623	Temenni-i Nevmidâne	Suûdü'l-Mevlevî
4	1624	Belirtilmemiş	Suûdü'l-Mevlevî

Dergi Sayısı: 86	Tarih: 8 Teşrinisani 1326/ 19 Zilkade 1328 [22 Kasım 1910]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1639	Nevha-i Tegafül	Tahirü'l-Mevlevî
2	1639	Değebilmiş Mi?	A. Hayri
3	1640	Kıt'a	İmzasız
4	1640	Kıt'a	İmzasız
5	1640	Kıt'a	Suûdü'l-Mevlevî
6	1640	Gazel	Suûdü'l-Mevlevî

Dergi Sayısı: 87	Tarih: 15 Teşrinisani 1326/ 26 Zilkade 1328 [29 Kasım 1910]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1649	Gazel	Tahirü'l-Mevlevî
2	1649-1652	Mesnevi-i Şerîft'en	Refikü'l-Mevlevî
3	1652-1654	Şeyh Saidi'nin Bir Sergüzeşti	Tahirü'l-Mevlevî
4	1654	Tahmis	A. Hayri

Dergi Sayısı: 89	Tarih: 6 Kanunievvel 1326/ 17 Zilhicce 1328 [20 Aralık 1910]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1688-1691	Şeyh Saidî'nin Bir Sergüzeşti	Tahirü'l-Mevlevî
2	1691	Kardeşim Topçu Ali Efendi'ye Hapishanede Tegazzül	A. Hayri
3	1692	Gazel	Tahirü'l-Mevlevî

Dergi Sayısı: 90	Tarih: 13 Kanunievvel 1326/ 24 Zilhicce 1328 [27 Aralık 1910]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1704-1705	Şeyh Saidî'nin Bir Sergüzeşti	Tahirü'l-Mevlevî
2	1706	Sâil	Muhammed Zeki

Dergi Sayısı: 92	Tarih: 27 Kanunievvel 1326/ 8 Muharrem 1329 [9 Ocak 1911]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1733-1736	Mesnevî-i Şerîf'ten	Refikü'l-Mevlevî
2	1736-1737	Sabah Namazı	Mehmed Zeki
3	1737	Şükufe-i Baharistân	Tahirü'l-Mevlevî
4	1738	Gazel	Suûdü'l-Mevlevî
5	1738	Gazel	Suûdü'l-Mevlevî
6	1738-1739	Gazel	Suûdü'l-Mevlevî

Dergi Sayısı: 93	Tarih: 3 Kanunisani 1326/ 15 Muharrem 1329 [16 Ocak 1911]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1753-1754	Şükufe-i Baharistân	Tahirü'l-Mevlevî

Dergi Sayısı: 94	Tarih: 10 Kanunisani 1326/ 22 Muharrem 1329 [23 Ocak 1911]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1765-1766	Terkib-i Bend	İbnürrahmi Ali Tayyar
2	1767	Şükufe-i Baharistân	Tahirü'l-Mevlevî
3	1769	Gazel	Tahirü'l-Mevlevî

Dergi Sayısı: 95	Tarih: 17 Kanunisani 1326/ 29 Muharrem 1329 [30 Ocak 1911]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1786	Bir Tazarru	Yaşar Şadi
2	1786	Rubai	Suûdü'l-Mevlevî
3	1786-1787	Gazel	Suûdü'l-Mevlevî
4	1787	Kıt'a	Suûdü'l-Mevlevî

Dergi Sayısı: 98	Tarih: 7 Şubat 1326/ 21 Safer 1329 [21 Şubat 1911]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1834-1835	Nazire	Suûdü'l-Mevlevî
2	1835	Kıt'a	Suûdü'l-Mevlevî

3	1835	Gazel	İmzasız
4	1835	Kıt'a	Suûdü'l-Mevlevî

Dergi Sayısı: 99	Tarih: 14 Şubat 1326/ 28 Safer 1329 [28 Şubat 1911]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1852	Gazel	Suûdü'l-Mevlevî
2	1853	Şair Hâkim-i Âzam Hersekli Arif Hikmet Bey Merhumun Gazeline Nazire	Suûdü'l-Mevlevî
3	1853	Hayyam'dan: Rubai	Suûdü'l-Mevlevî

Dergi Sayısı: 100	Tarih: 21 Şubat 1326/ 5 Rebiülevvel 1329 [6 Mart 1911]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1870- 1871	İslam'ın İlk Bayrağı	Mehmed Zeki

Dergi Sayısı: 101	Tarih: 28 Şubat 1326/ 11 Rebiülevvel 1329 [12 Mart 1911]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1874- 1875	Velâdet-i Hazret-i Risâletpenâhi	Suûdü'l-Mevlevî
2	1886	Na't-ı Şerîf	İmzasız

Dergi Sayısı: 102	Tarih: 7 Mart 1327/ 18 Rebiülevvel 1329 [19 Mart 1911]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1903	Terâne-i Tebcîl	İbn Hâzım Naîm

Dergi Sayısı: 103	Tarih: 14 Mart 1327/ 25 Rebiülevvel 1329 [26 Mart 1911]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1916	Na't-ı Şerîf	Suûdü'l-Mevlevî
2	1917	Leyle-i Celîle-i Mevlûde Hitâb	Suûdü'l-Mevlevî
3	1917	Hayal-i Muhal	Tahirü'l-Mevlevî
4	1917	Gazel	Hakî el-Mevlevî

Dergi Sayısı: 104	Tarih: 21 Mart 1327/ 2 Rebiülahir 1329 [2 Nisan 1911]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1932	Mevlûdiye	Mehmet Nuh
2	1934-1935	Medrese	Naîm

Dergi Sayısı: 105	Tarih: 28 Mart 1327/ 9 Rebiülahir 1329 [9 Nisan 1911]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1952	Kaside-i Aşk	Kemaleddin Harputi

Dergi Sayısı: 106	Tarih: 4 Nisan 1327/ 16 Rebiülahir 1329 [16 Nisan 1911]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1971-1972	Tahmis-i Gazel-i Fuzûlî	Tahirü'l-Mevlevî

Dergi Sayısı: 107	Tarih: 11 Nisan 1327/ 24 Rebiülahir 1329 [24 Nisan 1911]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	1986-1987	Diyanet	Ömer Nasûhi
2	1987	Fatih Cami	İmzasız
3	1988	Gülistan'dan Bir Yaprak	İmzasız
4	1988	Kıt'a	Tahirü'l-Mevlevî

Dergi Sayısı: 109	Tarih: 25 Nisan 1327/ 8 Cemaziyelevvel 1329 [7 Mayıs 1911]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2017-2018	Deve ile Yavrusu	Tahirü'l-Mevlevî

Dergi Sayısı: 110	Tarih: 2 Mayıs 1327/ 16 Cemaziyelevvel 1329 [15 Mayıs 1911]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2034	Fatih Türbesi'nde	Hakî el-Mevlevî

Dergi Sayısı: 111	Tarih: 9 Mayıs 1327/ 23 Cemaziyelevvel 1329 [22 Mayıs 1911]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2049-2050	Beyânü'l-Hak Cerîde-i Feridesine	Ahmed Faik

Dergi Sayısı: 113	Tarih: 23 Mayıs 1327/ 8 Cemaziyelahir 1329 [6 Haziran 1911]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2082	Remzi Bey'e Naziredir	A. Kazım
2	2082	Belirtilmemiş	A. Kazım

Dergi Sayısı: 114	Tarih: 30 Mayıs 1327/ 14 Cemaziyelahir 1329 [12 Haziran 1911]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2098	Üdebâ-yı Osmanî'den Şeyh Vasfi Efendi'nin Gazel-i Şairânelerini Tahmis	Ömer Nasûhi
2	2098-2099	Belirtilmemiş	Ömer Nasûhi
3	2099	Gazel	Hâki

Dergi Sayısı: 115	Tarih: 6 Haziran 1327/ 21 Cemaziyelahir 1329 [19 Haziran 1911]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2114-2115	Ömer Nasûhi Efendi'nin Gazelini Tahmis	Edîb Ayıntabi
2	2115	Gazel	Edîb Ayıntabi

Dergi Sayısı: 116	Tarih: 13 Haziran 1327/ 28 Cemaziyelahir 1329 [26 Haziran 1911]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2130	Gazel	Tahirü'l-Mevlevî
2	2130	Hersekli Ârif Hikmet Bey Merhum'un Bir Gazelini Tahmis	Hâki

Dergi Sayısı: 117	Tarih: 20 Haziran 1327/ 6 Recep 1329 [3 Temmuz 1911]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2146	Kıt'a	Hâki el-Mevlevî
2	2146	Gazel	Hâki el-Mevlevî
3	2146-2147	Tahmis	Selim Lami
4	2147-2148	Merhum Sadık Paşa'nın Kerîmesi Naîme Şerife Hanım'ın Gazeline Nazire	Edîb Ayıntabi
5	2148	Kıt'a	Edîb Ayıntabi

Dergi Sayısı: 118	Tarih: 27 Haziran 1327/ 13 Recep 1329 [10 Temmuz 1911]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2160-2161	Din-i Felsefi Müsahabeler Mündericatından Bir Bedia-i Edebiye: Kabristan	Ferîd
2	2161	Gazel	Edîb Ayıntabi
3	2162	Bir Hatıra-i Mâzi	A. Kazım
4	2162	Kıt'a	A. Kazım

Dergi Sayısı: 119	Tarih: 4 Temmuz 1327/ 20 Recep 1329 [17 Temmuz 1911]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2180	Neşîde-i Vatan	Hâki el-Mevlevî
2	2180	Tergîb-i Tahsil	Hakkı

Dergi Sayısı: 120	Tarih: 11 Temmuz 1327/ 27 Recep 1329 [24 Temmuz 1911]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2194- 2196	Na't-ı Efdâlül'l-Enbiyâ Aleyhi ve Alâ Âlihî Ekmelü't-Tahâyâ	Mustafa Fehmi
2	2196	Gazel-Bıktım	İbnürrahmi Ali Tayyar
3	2196	Zeki Bir Efendi'yi Teşvik	Ayıntablı Abbas Lütfi

Dergi Sayısı: 121	Tarih: 18 Temmuz 1327/ 4 Şaban 1329 [31 Temmuz 1911]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2211	Temâşa-yı Mehâsin	A. Kazım
2	2212	Bir Beyit-i Farisinin Aslıyla Tercümesi	A. Kazım
3	2212	Şair Güzide-i Suhan Ömer Nasûhi Efendi Biraderimizin Bir Gazelini Tahmis	Hâkil el-Mevlevî

Dergi Sayısı: 122	Tarih: 25 Temmuz 1327/ 11 Şaban 1329 [7 Ağustos 1911]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2226-2227	İhyâ-yı Mefâhir	A. Kazım

Dergi Sayısı: 123	Tarih: 1 Ağustos 1327/ 18 Şaban 1329 [14 Ağustos 1911]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2243	Ahmed Kemaleddin Efendi Merhum'un Seng-i Mezarı	M. Ş.

Dergi Sayısı: 125	Tarih: 15 Ağustos 1327/ 4 Ramazan 1329 [29 Ağustos 1911]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2274	Hapishanede Tegazzül	A. Hayri
2	2274	Sevdiğime Diyorum ki	A. Hayri
3	2275	İsti'taf-ı Mevmidane	A. Hayri
4	2275	Yavuz Sultan Selim Cennet Mekan Mısra-ı Meşhurunu Tazmin	Hâki
5	2275-2276	Hâkil el-Mevlevî Bey Biraderimizin Bir Gazeline Nazire	Belirtilmemiş
6	2276	Hiss-i Teâli-i Vatan	Ayıntablı Abbas Lütfi
7	2277	Kıta-i Tarihiye	İmzasız

Dergi Sayısı: 126	Tarih: 22 Ağustos 1327/ 11 Ramazan 1329 [5 Eylül 1911]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2291	Gazel	A. Hayri
2	2291	Kıt'a	A. Hayri
3	2292	Merdane Arz-ı Muhabbetle	A. Hayri
4	2292	Gazel	Mahvî el-Mevlevî

Dergi Sayısı: 127	Tarih: 29 Ağustos 1327/ 18 Ramazan 1329 [12 Eylül 1911]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2308	Hız. Lokman'ın Oğlu Nâtân'a Bazı Nasihati: Sadi'den	Şerafeddin
2	2308	Esbâk-ı Ders Vekili Ahmed Asım Efendi Merhûmun Tarih-i İrtihâli	Ayıntablı Abbas Lutfi

Dergi Sayısı: 128	Tarih: 5 Eylül 1327/ 25 Ramazan 1329 [19 Eylül 1911]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2323	Şefâat-hâhına Takdîs-i Ramazân	Ayıntablı Abbas Lutfi
2	2323-2324	Bir Gazel-i Müşterek	Hâki el-Mevlevî, Mahvî el-Mevlevî
3	2324	Değebilmiş Mi?	A. Hayri
4	2324	Gazel	A. Kazım
5	2324	Kıt'a	A. Kazım

Dergi Sayısı: 130	Tarih: 26 Eylül 1327/ 16 Şevval 1329 [10 Ekim 1911]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2356	Na't-ı Nebevî	Mahvî el-Mevlevî

Dergi Sayısı: 131	Tarih: 3 Teşrinievvel 1327/ 23 Şevval 1329 [17 Ekim 1911]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2371	Vatan	Erzurum Mebusu Şevket
2	2371- 2372	Eslâfa Bir Nazar – Bâkî'yi Ziyaret	Hakî el-Mevlevî
3	2372	Şarktan Birinden: Avrupa'ya	Esad Rıza

Dergi Sayısı: 133	Tarih: 17 Teşrinievvel 1327/ 7 Zilkade 1329 [30 Ekim 1911]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2408	Mısırlılara	M. A.
2	2408	Temenni-i Hakikat	Hâki el-Mevlevî

Dergi Sayısı: 134	Tarih: 24 Teşrinievvel 1327/ 14 Zilkade 1329 [6 Kasım 1911]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2422- 2423	Bikes Vatan	İmzasız
2	2423	Müseddes	Kemaleddin el-Mevlevî

Dergi Sayısı: 135	Tarih: 31 Teşrinievvel 1327/ 21 Zilkade 1329 [13 Kasım 1911]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2439-2440	İstıtaf	Şevket

Dergi Sayısı: 137	Tarih: 14 Teşrinisani 1327/ 5 Zilhicce 1329 [27 Kasım 1911]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2472	Mecmua-i Eşârımdan Bir Sahife	Refik

Dergi Sayısı: 139	Tarih: 5 Kanunievvel 1327/ 26 Zilhicce 1329 [18 Aralık 1911]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2502-2503	Tazmin-i Gazel-i Yemenî	Esad Rıza

Dergi Sayısı: 141	Tarih: 19 Kanunievvel 1327/ 11 Muharrem 1330 [1 Ocak 1912]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2535-2536	Kıssa, Hassa: Çin Etbası	Tahirü'l-Mevlevî

Dergi Sayısı: 142	Tarih: 26 Kanunievvel 1327/ 18 Muharrem 1330 [19 Ocak 1912]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2551	Gazel	Tahirü'l-Mevlevî

Dergi Sayısı: 145	Tarih: 30 Kanunisani 1327/ 23 Safer 1330 [12 Şubat 1912]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2599-2600	İttihad ve İtilaf'ın Mana-yı Hakikileri	Ahmet Vehbi
2	2600	Bir Şehidin Son Sözü	Hâki el-Mevlevî

Dergi Sayısı: 146	Tarih: 6 Şubat 1327/ 1 Rebiülevvel 1330 [19 Şubat 1912]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2615	Belirtilmemiş	Yunuszâde Ahmet Vehbi
2	2616	Sadme	İbnürrahmi Ali Tayyar

Dergi Sayısı: 147	Tarih: 13 Şubat 1327/ 8 Rebiülevvel 1330 [26 Şubat 1912]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2629-2630	Mahşer	Mustafa Sabri

Dergi Sayısı: 149	Tarih: 27 Şubat 1327/ 22 Rebiülevvel 1330 [11 Mart 1912]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2659-2660	Mezarını Ziyaret Mehmed Asaf Bey'e	Esad Rıza
2	2660-2661	Müseddes: Tuluğ-ı Afitab-ı Risâlet	Ahmet Vehbi

Dergi Sayısı: 150	Tarih: 5 Mart 1328/ 29 Rebiülevvel 1330 [18 Mart 1912]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2679-2680	Belirtilmemiş	Hacı Şevket

Dergi Sayısı: 151	Tarih: 12 Mart 1328/ 6 Rebiülahir 1330 [25 Mart 1912]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2694	Terkib-bend: Vatandan Bir Sadâ	Ahmet Vehbi

Dergi Sayısı: 152	Tarih: 19 Mart 1328/ 13 Rebiülahir 1330 [1 Nisan 1912]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2709-2710	Feryad: Mehmed Eyüp Bey'e	Esad Rıza
2	2710	Vatan Marşı, İtalya'nın Taarruzuna Karşı	Ayıntablı Abbas Lütfi

Dergi Sayısı: 153	Tarih: 26 Mart 1328/ 20 Rebiülahir 1330 [8 Nisan 1912]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2726-2727	Cihan-ı Mukaddese İcabet	Ayıntablı Abbas Lütfi

Dergi Sayısı: 154	Tarih: 2 Nisan 1328/ 27 Rebiülahir 1330 [15 Nisan 1912]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2742-2744	Fena-yı Âlem ve Haşr-i Enam yahud Tezkir-i Kıyamet	Ahmet Vehbi

Dergi Sayısı: 155	Tarih: 9 Nisan 1328/ 5 Cemaziyelevvel 1330 [22 Nisan 1912]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2758	Harb-i Hâhişi	Ayıntablı Abbas Lütî
2	2758-2759	İki Gazel	A. N.

Dergi Sayısı: 156	Tarih: 16 Nisan 1328/ 12 Cemaziyelevvel 1330 [29 Nisan 1912]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2774	Tahmis: Şevket Efendi'nin Gazeline	Mehmet Muhlis

Dergi Sayısı: 159	Tarih: 7 Mayıs 1328/ 3 Cemaziyelahir 1330 [20 Mayıs 1912]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2821	Güler	Şevket Gavsî
2	2821-2822	Manzum Sual ve Cevap	Ahmet Vehbi
3	2822-2823	Münacat	Esad Rıza
4	2823	Bir Kıt'a	Ömer Nasûhi
5	2823	Tesirât-ı Hakikiye	Hafız Kemaleddin

Dergi Sayısı: 160	Tarih: 14 Mayıs 1328/ 10 Cemaziyelahir 1330 [27 Mayıs 1912]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2839	Kaside Der-Na't-ı Seyyidü'l-Mürselîn	Hafız Kemaleddin
2	2839	Levha-i Tabiat	Ömer Nasûhi
3	2840	Bir Kıt'a	A. Nasûhi

Dergi Sayısı: 161	Tarih: 21 Mayıs 1328/ 17 Cemaziyelahir 1330 [3 Haziran 1912]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2856	Zevk Nevmîdi	Şevket Gavsî

Dergi Sayısı: 162	Tarih: 28 Mayıs 1328/ 24 Cemaziyelahir 1330 [10 Haziran 1912]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2870	Üstadımın Kabrinde	Ömer Nasûhi
2	2870-2871	Mücahidîn Hakkında Hissiyatımız	Ayıntablî Abbas Lütfî
3	2871	Ömer Nasûhi Efendi'nin Kıt'asını Tenzir	Ahmet Şirânî

Dergi Sayısı: 163	Tarih: 4 Haziran 1328/ 2 Recep 1330 [17 Haziran 1912]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2886	Eski Bir Nazire: Lazımsa	Şevket Gavsî
2	2887	Tarih-i Vefat-ı Eşref	Tahirü'l-Mevlevî
3	2887	Manzume-i Marifet	Mehmed Muhlis

4	2887	Mesnevi	Ahmet Şerânî
5	2887-2888	Nevhat	Erzurumi A'ma Hafız Kemaleddin
6	2888	Kıt'a	Kerküklü Mehmed Cihad

Dergi Sayısı: 164	Tarih: 11 Haziran 1328/ 9 Recep 1330 [24 Haziran 1912]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2890-2891	Leyle-i Regâib ve Feyretü'l-Mevâhib	Ömer Nasûhi
2	2903	Seher	Şevket Gavsî

Dergi Sayısı: 165	Tarih: 18 Haziran 1328/ 16 Recep 1330 [1 Temmuz 1912]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2919	Bir Sual	Şevket Gavsî

Dergi Sayısı: 167	Tarih: 2 Temmuz 1328/ 30 Recep 1330 [15 Temmuz 1912]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2948-2949	İstiğfar	Şevket Gavsî
2	2949	Mesnevi	Ahmed Şirânî
3	2949	Nazire Şevket Gavsî Bey'e	Hâki el-Mevlevî
4	2949	İki Kıta-yı Farisî	Abbas Lütî

Dergi Sayısı: 168	Tarih: 9 Temmuz 1328/ 7 Şaban 1330 [22 Temmuz 1912]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2968	Hamdele	Şevket Gavsî

Dergi Sayısı: 169	Tarih: 16 Temmuz 1328/ 14 Şaban 1330 [29 Temmuz 1912]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2984	Kalem	Şevket Gavsî

Dergi Sayısı: 170	Tarih: 23 Temmuz 1328/ 21 Şaban 1330 [5 Ağustos 1912]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	2997	Mukabele-i Cemile Lazîme-i İnsanîyettir	Ayıntablî Abbas Lütîfî

Dergi Sayısı: 171	Tarih: 30 Temmuz 1328/ 28 Şaban 1330 [12 Ağustos 1912]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	3013- 3014	Çile-i Aşk	Şevket Gavsî
2	3015	Tevhidden Bir Lem'a	Florinalı Nâzım

Dergi Sayısı: 172	Tarih: 6 Ağustos 1328/ 6 Ramazan 1330 [19 Ağustos 1912]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	3030	Tahmis-i Na't-ı Şerîf-i Nâbî Aleyhi'r-rahme	Sofuzâde Mehmed Tevfik

2	3030-3031	Seyf	Şevket Gavsi
3	3031	Süleymâniye	Florinalı Nâzım

Dergi Sayısı: 173	Tarih: 13 Ağustos 1328/ 13 Ramazan 1330 [26 Ağustos 1912]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	3048	Ka'riye	Florinalı Nâzım

Dergi Sayısı: 175	Tarih: 27 Ağustos 1328/ 27 Ramazan 1330 [9 Eylül 1912]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	3079	Aşk	Şevket Gavsi
2	3080	Cemâleddin Efendi Hazretlerinin Gazel-i Bî-bedellerini Tahmis	Abdullah Edib

Dergi Sayısı: 178	Tarih: 23 Eylül 1328/ 24 Şevval 1330 [6 Ekim 1912]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	3128	Hubbül'l-Vatan	Ayıntablı Abbas Lütfi
2	3128	Harb Hakkında Hakikat-i Hâl	Oflu İsmail

Dergi Sayısı: 179	Tarih: 1 Teşrinievvel 1328/ 2 Zilkade 1330 [13 Ekim 1912]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	3143	İki Rubai	Tahirü'l-Mevlevî
2	3143	Terâne-i Harb	Ayıntablı Abbas Lütfi

Dergi Sayısı: 180	Tarih: 8 Teşrinievvel 1328/ 10 Zilkade 1330 [21 Ekim 1912]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	3159- 3160	Terâne-i Harb	M. R.

Dergi Sayısı: 181	Tarih: 15 Teşrinievvel 1328/ 17 Zilkade 1330 [28 Ekim 1912]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	3174	Terâne-i Cenk	Hüseyin Haşim

Dergi Sayısı: 182	Tarih: 22 Teşrinievvel 1328/ 24 Zilkade 1330 [4 Kasım 1912]		
Sıra	Sayfa	Başlık	Yazar
1	3189	Ravza-i Mutahhara'ya Arz-ı Hâl	Ahmet Vehbi